

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут філології

На правах рукопису

Грицина Світлана Вікторівна

УДК 811.161.2'01'276.16''16''

Барокові інновації у староукраїнській літературній мові XVII ст.

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

науковий керівник:
д. філол. н., проф.
Ніка Оксана Іванівна

Київ – 2014

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	5
Вступ	9
Розділ 1. Ресурси лінгвопоетики і дискурсології в ідентифікації історично релевантних феноменів української мови.....	20
1.1. Сутність лінгвопоетичного підходу: основні поняття	20
1.2. Напрями лінгвопоетичних досліджень	32
1.2.1. Когнітивна лінгвопоетика в дискурсивному вимірі	34
1.3. Лінгвопоетичні наукові школи в українському мовознавстві	38
1.4. Діахронічний підхід у лінгвопоетиці	43
1.4.1. Історична поетика і лінгвопоетика	43
1.4.2. Поетика в системі наукових уявлень XVII – XVIII ст.	48
1.4.3. Лінгвопоетичні виміри барокового текстотворення	51
Висновки до 1 розділу	55
Розділ 2. Бароковий стиль як індикатор інноваційних явищ у староукраїнській літературній мові XVII ст.	57
2.1. Поетичний текст староукраїнської мови XVII ст. у лінгвістичному вимірі.....	57
2.2. Барокові панегірики у староукраїнській літературній мові XVII ст.	61
2.2.1. Жанрова специфіка панегірика у староукраїнській літературній мові	61
2.2.2. Мовленнєві жанри панегіриків.....	66
2.2.3. Функціональні параметри панегірика за теоретичними настановами поетик: «краса, побудова, достоїнство».....	69

2.2.4. Староукраїнські панегірики кінця XVI – XVII ст. у дискурсивному плані	73
2.2.5. Категорія адресатності/адресантності в барокових панегіриках	77
2.2.6. Жанрова дифузія у староукраїнській літературній мові (панегірики, казання, геральдичні вірші / агіографія)	83
2.2.7. Староукраїнські панегірики з погляду полілінгвізму кінця XVI – XVII ст.	91
Висновки до 2 розділу	93
Розділ 3. Лінгвопоетика барокових інновацій у староукраїнських панегіриках кінця XVI – XVII ст.	96
3.1. Текстотвірні інновації барокового панегірика.....	96
3.2. Метафора в бароковій поезії: традиції та інновації.....	116
3.3. Чесноти і заслуги панегіричних адресатів у метафоричному висвітленні.....	121
3.3.1. Метафора в «Просфонімі» 1591 р.	123
3.3.2. Метафора у «Възерунку цнот... Єлисея Плетенецького» 1618 р.	127
3.3.3. Метафора в «Мнології» 1630 р.	131
3.3.4. Метафора в «Євхаристиріоні» 1632 р.	133
3.3.5. Метафора в «Євфонії веселобрмячій» 1633 р.	137
3.3.6. Метафора в «Еводії» 1642 р.	139
3.3.7. Метафора у «Вършах на жалосний погреб... Петра Конашевича Сагайдачного» 1622 р.	141
3.3.8. Метафора в «Гербах і тренах при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова» 1658 р.	143
3.4. Епітети як засіб характеристики панегіричного адресата.....	145

3.5. Порівняння як засіб характеристики панегіричного адресата	159
3.6. Символи в барокових панегіриках і нові культурні смисли	166
3.7. Інноваційність антитез у панегіриках бароко	179
Висновки до 3 розділу	194
Висновки	197
Список використаних джерел	205
Додатки	236
Додаток А. Адресати та адресанти в барокових панегіриках.....	236
<i>Таблиця А.1.</i> Адресат у барокових панегіриках кінця XVI – XVII ст. ..	236
<i>Таблиця А.2.</i> Адресант у барокових панегіриках кінця XVI –XVII ст. ...	247
<i>Таблиця А.3.</i> Відношення адресат-адресант у барокових панегіриках	253
А.4. Чесноти і заслуги панегіричних адресатів	257
Додаток Б. Лінгвопоетичні засоби у староукраїнських панегіриках кінця XVI – XVII ст.	261
<i>Таблиця Б.1.</i> Чесноти і заслуги панегіричних адресатів у метафоричному висвітленні. Метафори домогилянського періоду ...	261
<i>Таблиця Б.2.</i> Чесноти і заслуги панегіричних адресатів у метафоричному висвітленні. Метафори могилянського періоду.....	264
<i>Таблиця Б.3.</i> Епітети-характеристики адресатів у барокових панегіриках.....	272
<i>Таблиця Б.4.</i> Порівняння адресатів у панегіриках кінця XVI – XVII ст...	280
<i>Таблиця Б.5.</i> Символи у панегіриках кінця XVI – XVII ст.	282
<i>Таблиця Б.6.</i> Антитези у панегіриках кінця XVI – XVII ст.	291
Додаток В. Барокові інновації в староукраїнській літературній мові XVII ст.	302
<i>Таблиця В.1.</i> Мовний рівень	302
<i>Таблиця В.2.</i> Архітектонічний рівень	304
<i>В.3.</i> Графічний рівень	306

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- Анат.** – Седовський Я. ΑΝΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ... кир Григорію Кірницькому, 1641 // Українська поезія. Середина XVII ст. Упор. В. І. Кречотень, М. М. Сулима. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 199–201.
- Б. і Гл.** – Бугославський С. Приблизненно возстановлений оригіналь анонимнаго Сказанія о св. Борисѣ и Глѣбѣ (На основѣ текста Успенскаго списка XII вѣка) / Сергій Бугославський // Пам'ятки XI – XVIII в.в. про князів Бориса та Гліба (Розвідка та тексти). – К. : З Друкарні Всеукраїнської Академії Наук, 1928. – Текст № 10. – С. 138–154.
- Вѣршѣ** – Сакович К. Вѣршѣ на жалосный погреб зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачнаго, 1622 // Титов Ф. І. Матеріали для історії книжної справи на Вкраїні в XVI – XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків / Ф. І. Титов. – К. : Друкарня Української Академії наук, 1924. – С. **ЉИ-ЊА**.
- Вѣршѣ1** – Сакович К. Вірші на жалосний погреб Петра Конашевича Сагайдачнаго, 1622 // Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / Упор. В. П. Колосова, В. І. Кречотень. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 322–338.
- Вѣз. Цн.** – Митура О. Вѣзерѣнкѣ цнотѣ Єлисея Плетенецкаго, 1618 // Титов Ф. І. Матеріали для історії книжної справи на Вкраїні в XVI – XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків / Ф. І. Титов. – К. : Друкарня Української Академії наук, 1924. – С. **ЃІ-ЃІ**.

- Волод.Ж.** – Украинское проложное житие Владимира по рукописному Прологу XVII в. собрания Румянцевского музея, № 325 // Перетц В. Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI – XVIII веков. – М.-Л., 1962. – С. 76–78.
- Гер. и Тр.** – Гербы и трены при гробѣ и трунѣ... Сильвестра Косова. Анонім // Українська поезія. Середина XVII ст. / Упор. В. І. Кречотень, М. М. Сулима. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 66–97.
- Евод.** – Бутович Г. **Євѡдіа** або **Арсеніа Желиборского дѡвны(х) цнотѣ** **запа(х)**, 1642. – Стародрук. вид. НМЛ імені А. Шептицького, Ш. Unіс. 423.
- Евф.** – **Еυφώνια веселобрмачаа**, 1633 // Титов Ф. І. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI – XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків / Ф. І. Титов. – К. : Друкарня Української Академії наук, 1924. – С. **ЇЅ–ЇІ**.
- Єванг.** – Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена [переклад Івана Огієнка]. – Українське біблійне товариство, 2002. – 1375 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibleonline.ru/bible/ukr/>.
- Євх.** – Почаський С. **Єυχαρίстиріон** або **вдѡчностѣ** **Петрѡу** **Могилѣ**, 1632. – Стародрук. вид. ЦНБВ, Ш. Кир. 27.
- Имн.** – Беринда П., Земка Т. та ін. **Умнологіа си єсть<, >** **Пѣснословіє**, 1630. – Стародрук. вид. ЛІМ, Ш. СД-165.
- Имн.1** – Беринда П., Земка Т. та ін. **Імнологія**, 1630 // Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / Упор. В. П. Колосова, В. І. Кречотень. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 359–366.

- Каз.Л.К.** – Смотрицький М. **Казанье на честный погреб о. Леонтия Карповича**, 1620. – Стародрук. вид. ЦНБВ, Ш. Кир. 728 (1).
- Коп.Каз.** – Копистенський З. **Казанье на честном погребѣ... Єлиссея Плетенецкого**, 1625 // Титов Ф. І. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI – XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків / Ф. І. Титов. – К. : Друкарня Української Академії наук, 1924. – С. **РІ–РКЄ**.
- Лебед.** – Радивилівській А. **Словѣ на погребѣ прѣвелевнаго Г(с)на Ѡца Варнавы Лебедевича Игүмена Межигорскаго**, 1663 // Марковській М. Антоній Радивилівській, южно-руській проповѣдникъ XVII в. (Опытъ историко-литературнаго изслѣдованія его сочиненій и обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей его языка), съ приложеніємъ неизданныхъ проповѣдей изъ рукописныхъ «Огородка» и «Вѣнца». – К., 1894. – С. 20–30.
- Ольги Ж.** – Житие княгини Ольги по списку собрания Киево-Печерской лавры, № 30 (155), конца XVII – начала XVIII в. // Перетц В. Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI – XVIII веков. – М.-Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1962. – С. 66–76.
- Омил.** – Копистенський З. **Ѡмилиа албо казанье на роковѣю память... Єлиссея... Плетенецкого**, 1625. – Стародрук. вид. НБУВ, Ш. Кир. 801 (4).
- Остр.Б.** – Острозька Біблія, 1581 / Опрацював та приготував до друку ермн. архимандрит др. Рафаїл (Роман Торконяк). – Львів, 2006. – 1957 с.
- Отпис** – **Ѡ(т)писѣ<.> на листѣ<,> в Бозѣ велевнаго<,> Ѡ(т)ца Ипатіа ... До яснешвещного кнѣжати Костентина... Черѣ(з)**

одного на(й)меншого клирика, Острог, 1598. – Стародрук. вид. ЦНБВ, Ш. Кир. 824. – Арк. 414–477.

Просф. – **ПРОΣΦΩΝΗΜΑ** привѣтъ Преосвѣщен(ъ)номꙋ Архієпископꙋ Кѣр Михайлꙋ, 1591. – Стародрук. вид. ЦНБВ, Ш. Кол. Попова 158.

Просф.Р. – **ПРОΣΦΟΝΙΜΑ ΠΡΙΒΕΤЪ...**, 1591 // Кормчая съ другими статьями, рукопись XVII вѣка. – Рукоп. вид. ЦНБВ, Ш. Ф. 306. № 82 (104). – Арк. 747–753.

СЛУМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28 вип. / НАН України, Інститут українознавства імені І. Крип'якевича / Д. Гринчишин та ін. (відп. ред.). – Львів, 1994–2010. – Вип. 1–15.

Старуш. – Радивилівській А. **Словѣ на погреб(ъ) превелевнаго Г(с)на Ѡца Климентіа Старушина Игꙋмена Выдꙋби(ц)кого**, 1664 // Марковській М. Антоній Радивилівській, южно-руській проповѣдникъ XVII в. (Опытъ историко-литературнаго изслѣдованія его сочиненій и обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей его языка), съ приложеніємъ неизданныхъ проповѣдей изъ рукописныхъ «Огородка» и «Вѣнца». – К., 1894. – С. 30–36.

Феод. Ж. – Нестор. Житие преподобнааго отьца нашего Феодосія, игꙋмена печерьскаго // Памятники литературы Древней Руси. Начало русской литературы. XI – начало XII века. – М., 1978. – С. 305–391. – [Электронный ресурс] : Режим доступа : <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr61.htm>.

ЦслС – Общій церковнославяно-россійскій словарь / [сост. Соколов П. И.]. – СПб. : Типографія Императорской Россійской Академіи. – 1834. – Часть 1. А-Н. – 1691 стб.

ВСТУП

Дослідження барокових інновацій є ключем до розуміння лінгвопоетичних вимірів барокового текстотворення, дискурсивної реалізації тропів і стилістичних фігур, реконструкції мисленневих процесів і їх мовленнєвої реалізації в текстах барокових книжників XVII ст., що дозволяє розкрити специфіку одного з найбільш вагомих періодів літературної мови в історії українського народу, який (за В. М. Русанівським) називають періодом розквіту староукраїнської літературної мови.

Складність і суперечливість періоду бароко виявляється як у дослідженні характерних для барокової естетики стильових домінант «поєднання непоєднуваного», так і у вивченні багатоаспектної синкретичності цієї культурно-історичної епохи.

Концептуальна ідея визначення бароко як «складки» (за Ж. Дельозом) проектує багатовимірність виявів і вивчення цього прецедентного явища в історії різних мов і культур, зокрема української мови і культури: «Основна риса бароко – спрямована в безкінечність складка. І, перш за все, бароко їх (складки – *С. Г.*) диференціює відповідно до двох напрямків ... : складки матерії та згини в душі» [66, с. 7].

Окрім взаємопроникнення матеріального і духовного, багатовимірність виявів бароко прочитується в різнопланових співвідношеннях традиційного і нового, християнського та античного, притаманного Середньовіччю і Відродженню, що формує метафорично визначену «складку», вербалізовану в мовному та образному «многоцвітті» барокового тексту.

Комплексність лінгвопоетичного вивчення бароко як епохи і стилю забезпечується предметністю його дослідження в різних галузях наукового знання, зокрема у філософії мистецтва (Ж. Дельоз «Складка. Лейбніц і

бароко»), мистецтвознавстві (Г. Вельфлін, К. Гурліт, Я.-Х. Буркгардт). Г. Вельфлін («Ренесанс і Бароко», 1888) [27] першим означив бароко як категорію, як найвищий ступінь – після архаїки і класики – в розвитку художнього стилю.

Наукові уявлення про Бароко як культурну епоху і стиль в Україні конкретизуються у напрямках дослідження:

– літературознавства: Д. І. Чижевський (першим схарактеризував феномен українського бароко) [245; 246], О. Є. Гнатюк (українська барокова релігійна пісня) [44], архієпископ Ігор (Ісіченко) (бароко як художній стиль і літературна епоха) [102; 104], В. І. Кречотень (українська поезія XVII ст. у системі європейської барокової літератури) [119], А. М. Макаров (пам'ятки барокової культури крізь призму авторської свідомості) [137], Д. С. Наливайко (українське бароко в широкому європейському контексті) [158; 159], Р. П. Радишевський (бароковий концептизм поезії Лазаря Барановича) [198], М. І. Сорока (зорова поезія в українських текстах XVII – XVIII ст.) [214], Л. В. Ушкалов (зв'язок українського бароко з філософією, його соціокультурне значення) [234; 235], М. М. Сулима (бароко в контексті українського віршування кінця XVI – початку XVII ст.) [222] та ін.

– лінгвістики: Л. О. Андрієнко (генеза та особливості структури поетичної метафори бароко) [6; 7], Т. П. Вільчинська (розвиток концептосфери сакрального в українській поетичній мові XVII – XX ст.) [36; 37], Л. П. Гнатюк (реконструкція мовної свідомості Григорія Сковороди в контексті мовної свідомості староукраїнського суспільства кінця XVI – XVIII ст.) [43], І. Г. Гуцуляк (мовостиль українського поетичного бароко) [62], А. А. Дем'янюк (функціонально-стилістичний аспект дослідження композитів у поетичних текстах XVI – XVII ст.) [68; 69], У. Б. Добосевич (стилістична специфіка учительних Євангелій) [72], С. С. Єрмоленко (стильова модель культури й мовна модель світу) [81],

О. Ю. Зелінська (стилістичні ресурси барокової проповіді) [92-95], О. Ю. Курганова (текстотвірна роль молитви в поезії українського бароко середини XVII ст.) [127], В. А. Передрієнко (наукова проблематика вивчення українського мовного бароко) [179].

Функціонально-стильовий аспект вивчення староукраїнської літературної мови (П. Г. Житецький [88], В. М. Мойсієнко [153; 154], В. В. Німчук [167], І. І. Огієнко [171], Ю. В. Осінчук [175-178], В. А. Передрієнко [179-182], Г. П. Півторак [187], П. П. Плющ [189], Л. М. Полюга [190-191], В. М. Русанівський [203], І. П. Чепіга [243], Ю. В. Шевельов [250] та ін.), концептуалізація сакральної сфери в діяchronії (Т. П. Вільчинська [36; 37], М. В. Скаб [208], Н. В. Слухай [211; 212]) становлять основу для лінгвопоетичних студій українського бароко, їх прочитання з погляду інтелектуалізації мови (Л. І. Шевченко) [253].

У жанровому плані барокові панегірики досліджували архієпископ Ігор (Ісіченко) (образи і художня структура панегіриків) [103; 104], Г. Грабович (погляд на панегірики крізь призму ренесансної ідеології) [48], В. П. Колосова (загальний літературознавчий аспект вивчення) [113; 114], С. І. Маслов (панегірична творчість І. Величковського) [143], Ю. В. Миненко (зв'язок панегіричної та геральдичної поезії) [148; 149], Н. Пилип'юк (текст і контекст першого панегірика Києво-Могилянського колегіуму) [186], К. Й. Студинський (публікація одного тексту з комплексною науковою розвідкою про нього) [220; 221], тоді як лінгвопоетичний підхід до вивчення текстів характерного для українського барокового часу панегіричного жанру, співвіднесеного з іншими жанрами – геральдичною поезією, казаннями, ще не був представлений в історичній лінгвістиці.

Продуктивність застосування лінгвопоетичного підходу до художніх текстів підтверджена:

– розвитком лінгвопоетики в сучасній лінгвістиці. В Україні лінгвопоетичні студії репрезентовані доробком наукових шкіл:

Київської (Л. О. Андрієнко, С. П. Бибик, В. В. Дятчук, С. Я. Єрмоленко, А. В. Корольова, Л. І. Мацько, А. К. Мойсієнко, Л. О. Пустовіт, В. М. Русанівський, Н. В. Слухай, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька, С. П. Шинкарук, В. А. Філінюк та ін.), Харківської (К. Ю. Голобородько, В. С. Калашник, Л. А. Лисиченко, О. О. Маленко та ін.), Івано-Франківської (М. І. Голянич, В. І. Кононенко та ін.).

Сучасний стан лінгвопоетики репрезентують дослідження Московської (О. В. Александрова, О. С. Ахманова, В. Я. Задорнова, Л. С. Карпова, І. Л. Кукурян, А. О. Ліпгарт, І. О. Шмуль) та інших (Самарської, Томської) наукових шкіл (О. Б. Борисова, Г. І. Климовська, Е. Г. Новикова).

Зокрема, активізація лінгвопоетичних досліджень у діячності зумовлена синтезом здобутків історичної поетики і лінгвостилістики, когнітивної лінгвістики (Т. П. Вільчинська [36; 37], Н. В. Слухай [211; 212]). Писемні пам'ятки різних періодів неодноразово ставали джерельною основою лінгвопоетичних пошуків (наприклад, лінгвопоетику «Повісті временних літ» досліджувала О. І. Янович [263], історична лінгвопоетика на матеріалі французької мови репрезентована у працях В. Б. Бурбело [24; 25]).

– перспективою взаємозв'язку історичної лінгвопоетики з дискурсологією, що дає підстави оцінювати текст як комунікативну подію, зумовлену когнітивно-дискурсивними чинниками, як репрезентацію барокового способу мислення та інтерпретації. Дискурсивний напрям у діячності на матеріалі писемних пам'яток розвинули О. Ю. Курганова [127], О. І. Ніка [162; 163], А. С. Шадчина [249], І. С. Шевченко [251; 252]; у нашій роботі ці дослідження проектуються на зв'язок історичної лінгвопоетики та дискурсології для виявлення текстотвірних параметрів панегіриків і дискурсивної реалізації тропів і фігур у писемних пам'ятках.

У дисертації визначено пріоритетність когнітивно-дискурсивного і когнітивно-культурологічного напрямів у межах когнітивної лінгвопоетики (О. А. Бабелюк [12], Л. І. Белехова [15], В. Б. Бурбело [24; 25],

Т. П. Вільчинська [36; 37], О. П. Воробйова [38], С. С. Єрмоленко [81], В. В. Жайворонок [85], Н. В. Слухай [211; 212], І. І. Чумак-Жунь [247; 248]).

Установлено, що запропоноване лінгвопоетичне дослідження староукраїнських барокових інновацій розбудовує історичну дискурсологію, що є похідною від критичного дискурс-аналізу (зумовленість барокових текстів соціокультурними, когнітивними чинниками, формування текстом мовленнєвого, історичного та культурного контексту доби Бароко, а також взаємодія тексту з автором та адресатом).

У дисертації барокова естетизація та дискурсивна зумовленість текстів відображені в панегіриках, геральдичній поезії, казаннях, в яких заслуги відомої особи уславлюються в актуалізованих вимірах віри, церкви, освіти, етносу. Подібне явище означається як «державний панегірик» (Н. Ю. Алексєєва) [4].

Староукраїнські інновації як лінгвопоетично-дискурсивні барокові реалізації культурної епохи і особливого типу текстопородження не вивчались в історичній лінгвістиці, що визначило актуальність проведеного дослідження.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю вивчення феномену барокових інновацій в історичному ракурсі на матеріалі одного з найбільш продуктивних періодів розвитку староукраїнської літературної мови, об'єктивації мовного потенціалу барокового концептизму, пошуку новітніх інтегрованих підходів для всебічного і комплексного аналізу барокових інновацій у староукраїнських текстах XVII ст. Ефективність інтеграції лінгвопоетичного і дискурсивного підходів підтверджується дослідженням барокової естетизації та дискурсивної зумовленості текстів XVII ст., що вповні відобразилось у панегіричній і геральдичній поезії, казаннях, в яких заслуги церковних/світських представників тогочасного соціуму уславлюються в актуалізованих вимірах віри, церкви, освіти, етносу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження пов'язана з науковою проблематикою кафедри історії та стилістики української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка і плановою науковою темою: «Мови і літератури народів світу: взаємодія і самобутність» (№ 11БФ044-01).

Тема дисертації була затверджена на Вченій раді Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, протокол № 5 від 23 грудня 2011 року.

Метою дослідження є всебічне вивчення барокових інновацій у староукраїнській літературній мові XVII ст.

Для реалізації визначеної мети в дисертації були поставлені такі **завдання:**

– з'ясувати перспективність і доцільність взаємозв'язку історичної лінгвопоетики та дискурсології для вивчення староукраїнських барокових текстів;

– схарактеризувати барокові інновації як текстові структури та їх сегменти, що зумовлені специфікою барокового стилю в досліджуваній синхронічній зріз XVII ст.;

– дослідити лінгвопоетичний потенціал українського бароко як відображення барокового мислення в текстових реалізаціях, як розвиток староукраїнської літературної мови XVII ст.;

– проаналізувати лінгвопоетичні виміри барокового текстотворення за жанротвірним і дискурсивним принципами;

– виявити інноваційність метафор у барокових текстах, зокрема у виразити чесноти і заслуги панегіричних адресатів у метафоричному висвітленні;

– визначити барокову специфіку функціонування епітетів, порівнянь, символів, антитез у староукраїнській літературній мові XVII ст. на прикладі

панегіриків, зіставити використання тропів і фігур у панегіриках, геральдичній поезії, казаннях, агіографії.

Об'єкт дослідження – марковані ознаками барокового стилю інновації (тексти та елементи текстів) у староукраїнській літературній мові XVII ст.

Предмет дисертаційної праці – лінгвопоетичні та дискурсивні особливості барокових інновацій у складі текстів XVII ст.

Матеріал дослідження становлять понад 40 джерел стародрукованих і рукописних писемних пам'яток загальним обсягом 475 с. Поетичні тексти репрезентовано панегіриками (енкоміями, євхаристіями, епіцедіями), надрукованими у Львові та Києві наприкінці XVI – у XVII ст., серед них: кириличні тексти Софронія Почаського, Якова Седовського, Олександра Митури, Касіяна Саковича, Григорія Бутовича, Памва Беринди, Тарасія Земки, а також анонімних авторів. Крім стародрукованого, опрацьовано рукописний варіант «Просфоними» 1591 р., яка збереглася в Кормчій XVII ст. Панегірики зіставлено з іншими функціонально співвідносними текстами: геральдичною поезією, казаннями, агіографією.

Більшість текстів передається за оригіналами Відділу стародруків та Інституту рукопису НБУ НАН України імені В. І. Вернадського, стародрукованими фондами Львівського історичного музею, Національного музею імені А. Шептицького у Львові.

Джерельною базою дисертаційного дослідження є рукописні та стародруковані збірники, до складу яких входили казання, подекуди панегірики, або окремі стародруковані видання, що зберігаються у спеціальних фондах бібліотек Києва і Львова.

Передруки текстів опрацьовано за виданнями: «Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI – XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків» Ф. І. Титова (Київ, 1924), «Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI – XVIII веков» В. М. Перетца (Москва–Ленінград, 1962), «Антоній Радивилівський, южно-

русскій проповѣдникъ XVII в. (Опытъ историко-литературнаго изслѣдованія его сочиненій и обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей его языка), съ приложеніемъ неизданныхъ проповѣдей изъ рукописныхъ «Огородка» и «Вѣнца» М. М. Марковського (Київ, 1894), «Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст.», упорядники В. П. Колосова, В. І. Кречотень (Київ, 1978) [230], «Українська поезія. Середина XVII ст.», упорядники В. І. Кречотень, М. М. Сулима (Київ, 1992) [231] та ін.

Достовірність наукового дослідження барокових інновацій підтверджена також даними історичних словників («Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.», матеріалів Картотеки «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» Інституту українознавства імені І. Крип'якевича, «Общего церковнославяно-россійского словаря»).

Для увиразнення барокових інновацій порівнювалися тропи і фігури в панегіриках та Острозькій Біблії 1581 р (1957 с.).

Методи дослідження. У дисертації застосовано комплекс сучасних лінгвістичних методів, а саме: *метод лінгвопоетичного аналізу* (виявлення та аналіз естетично маркованих одиниць у бароковому тексті для створення естетичного впливу на реципієнта), *метод дискурс-аналізу* (процес текстопородження реконструювався відповідно до дискурсивної ситуації, що його зумовила). Дослідження літературної мови в культурному просторі бароко активувало використання *методу лінгвістичної реконструкції культури*. У роботі також застосовано загальнонаукові методи: *спостереження, опис, систематизація, класифікація, узагальнення*.

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що вперше в українській історичній лінгвістиці: а) системно проаналізовано інновації, що зумовлені бароковим стилем досліджуваного в дисертації синхронічного зрізу XVII ст.; б) з'ясовано лінгвопоетичні і дискурсивні особливості барокового текстопородження, а саме: реалізації тропів і фігур (метафор,

епітетів, порівнянь, символів, антитез), творення яких відповідало бароковій естетизації та дискурсивному формату писемних пам'яток; в) специфіковано вияв барокових інновацій у панегіриках XVII ст., у функціонально співвідносних із ними геральдичних віршах, казаннях, агіографії; г) встановлено вплив виявлених барокових інновацій на розвиток староукраїнської літературної мови XVII ст.; г) обґрунтовано продуктивність дослідження феноменів українського бароко комплексною методикою напрямів історичної лінгвопоетики та історичної дискурсології.

Теоретичне значення дисертаційної праці полягає в тому, що її результати є внеском до історичної лінгвопоетики та історичної дискурсології (запропоновано визначення барокових інновацій, які мають ознаки барокового стилю, відображають новий тип текстопородження та характерну для цього стилю естетизацію тропів і фігур), когнітивної лінгвопоетики (з'ясовано вплив барокової настанови на формування та функціонування окремих засобів художнього письма), історії літературної мови (деталізовано вплив бароко на жанрово-стильову розбудову староукраїнської мови, розвиток її виражальних ресурсів), лінгвокультурології (здійснено лінгвістичну реконструкцію української культури періоду Бароко в аспекті історично зумовлених інновацій).

Практичне значення дисертації полягає в можливості використання її висновків у теоретичних і практичних курсах з історії української літературної мови, лінгвопоетики, дискурсології, лінгвокультурології, а також у спецкурсах, присвячених інтердисциплінарним дослідженням українського бароко. Практична частина дисертаційної праці та додатки можуть бути використані для укладання Словника української барокової мови, для створення Історичного корпусу текстів української мови.

Комплексне дослідження барокових інновацій, здійснене на основі панегіричної поезії та інших жанрів бароко, дозволяє **винести на захист такі теоретичні положення:**

- в новітньому науковому дискурсі набуває перспективного розвитку інтеграція історичної лінгвопоетики та історичної дискурсології;
- лінгвопоетичний підхід є оптимальним для аналізу бароко у староукраїнській літературній мові, барокових інновацій у текстах XVII ст.;
- комплексність запропонованого в дисертації підходу забезпечує визначення як текстотвірних параметрів, так і дискурсивної реалізації тропів і фігур у бароковому тексті;
- барокові інновації є наслідком і невід’ємним складником соціокультурних змін, які відображалися у мисленневих процесах та їх мовленнєвій реалізації;
- інновації бароко вербалізуються в «новому наповненні» тропів і фігур (метафор, епітетів, порівнянь, символів і антитез), які відповідають бароковій естетиці концептизму і дискурсивним параметрам текстів;
- лінгвопоетичний потенціал барокових панегіриків увиразнюється у процесі їх зіставлення із бароковими казаннями, геральдичною поезією, а також із середньовічною агіографічною традицією.

Особистий внесок здобувача. Усі результати наукового дослідження отримані дисертантом особисто, усі статті написані без співавторства.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційної праці обговорювалися на засіданнях кафедри історії та стилістики української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях: Всеукраїнській науковій конференції «Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні» (21–22 березня 2012 року, м. Київ), Всеукраїнській науковій конференції «Людина і соціум у контексті проблем сучасної філологічної науки» (5 квітня 2012 року, м. Київ), XXI Міжнародній науковій конференції ім. проф. Сергія Бураго «Мова і культура» (26–29 вересня 2012 року, м. Київ), XI Міжнародній науково-практичній конференції «Семантика мови і тексту» (26–28 вересня 2012 року,

м. Івано-Франківськ), Міжнародній науковій конференції «Мови та літератури в глобалізованому світі: взаємодія та самобутність» (18 жовтня 2012 року, м. Київ), I Міжнародній науковій конференції «Нова лінгвістична парадигма: теоретичні і прикладні аспекти» (25–26 жовтня 2012 року, м. Одеса), Третньому засіданні «Тимченківських наукових читань»: «Пам'ятки української мови: текст і контекст» (10–11 жовтня 2013 року, м. Львів), Міжнародній науковій конференції «Етнознакові функції культури: мова, література, фольклор» (17 жовтня 2013 року, м. Київ), Міжнародній науково-практичній конференції «Слов'янські народи та їх культури: історія і сучасність» (10 грудня 2013 року, м. Гомель, Білорусь); Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених «Філологічна наука в інформаційному суспільстві» (4 квітня 2014 року, м. Київ).

Публікації. Основні теоретичні положення і результати дисертаційного дослідження висвітлено у дев'яти статтях, надрукованих у фахових наукових виданнях України, а також Росії та Білорусі.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, основної частини, загальних висновків, списку використаної літератури (277 позицій), списку умовних скорочень (26 позицій), додатків. Основну частину дисертації складають три розділи і висновки до кожного з них. Загальний обсяг дисертації становить 306 с., із них основний текст – 200 с. Обсяг додатків становить 70 с.

РОЗДІЛ 1

РЕСУРСИ ЛІНГВОПОЕТИКИ І ДИСКУРСОЛОГІЇ В ІДЕНТИФІКАЦІЇ ІСТОРИЧНО РЕЛЕВАНТНИХ ФЕНОМЕНІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1.1. Сутність лінгвопоетичного підходу: основні поняття

У сучасній науці вже доведено легітимність, актуальність і продуктивність лінгвопоетичного підходу, більш того, в новітньому науковому дискурсі актуалізуються перспективи розвитку лінгвопоетики в її взаємозв'язках із лінгвофілософією (Л. О. Ставицька), лінгвокогнітологією (О. А. Бабелюк, Л. І. Белехова, Т. П. Вільчинська, О. П. Воробйова, К. Ю. Голобородько, Н. В. Слухай), дискурсологією та лінгвокультурологією (В. Б. Бурбело, О. Г. Озерова, Н. В. Слухай, І. І. Чумак-Жунь) та ін. «Когнітивний переворот» у лінгвістиці позначився в нових вимірах «когнітивної лінгвопоетики», на розвиток якої справили вплив дослідження П. Стоквелла [275]. У нових парадигмах наукового знання також актуалізується зв'язок лінгвопоетики із соціологією (засадничо ця ідея сформульована ще Г. О. Винокуром [33]).

Складність і широкий обсяг розуміння лінгвопоетичного підходу зумовив неоднозначність його тлумачень у лінгвістиці, проте, безперечно, в центрі лінгвістичної уваги – вивчення однієї з функцій мови, поетичної функції (Р. О. Якобсон) або естетичної.

Як відомо, розвиток лінгвопоетики (формальної, структурної) визначався працями О. О. Потебні [194; 195], Г. О. Винокура [32-34], Т. Г. Винокур [35], В. В. Виноградова [31], В. М. Жирмунського [87], Р. О. Якобсона [259; 260], Ю. М. Тинянова [227] та ін., в яких за різними підходами було синтезовано лінгвістичні та літературознавчі підходи для комплексного дослідження тексту. Науковий статус лінгвопоетики як

«поетичного мовознавства» (Г. О. Винокур [34, с. 13]) ґрунтувався на вивченні поетичної (естетичної) функції мови.

Зокрема, В. В. Виноградов розглядав поетику в широкому значенні: як «науку про форми, засоби і способи організації текстів словесно-художньої творчості, про структурні типи і жанри літературних творів, як науку, що намагається охопити не лише явища поетичної мови, а й найрізноманітніші особливості літературних творів і стиль народної поезії» [31, с. 198].

Отже, такий широкий підхід стосувався різноманітних структурних, жанротвірних аспектів, а також міг поширюватися не тільки на літературні тексти (і не лише поетичні), але й охоплював народну творчість.

На думку Ю. М. Тинянова, «найбільш значущим питанням у сфері вивчення поетичного стилю є питання значення і смислу поетичного слова» [227, с. 4]. Разом із тим науковець зазначав, що багатство поетичної мови будь-якого народу та епохи «тісно пов'язане з наявною поетичною технікою» [227, с. 72]. Підтвердженням цьому є досліджувані тексти XVII ст., що реалізують барокові естетичні зразки.

Р. О. Якобсон визначав поетику як «лінгвістичне дослідження поетичної функції вербальних повідомлень в цілому і поезії зокрема» [260, с. 81], а «перетворення мовлення в поетичний твір і система прийомів, завдяки яким це перетворення відбувається» [260, с. 81], визначають основний предмет дослідження.

Основоположними для теоретичного обґрунтування лінгвопоетики (методології, методики лінгвопоетичного дослідження) стали роботи О. С. Ахманової, чії ідеї розвинули у своїх працях В. Я. Задорнова, А. О. Ліпгарт, О. Б. Борисова, І. Л. Кукурян, Л. С. Карпова та ін. Завдяки цим теоретичним напрацюванням активізувалася лінгвопоетика як окремий лінгвістичний напрям, хоча вперше питання про взаємозв'язки між поетикою та лінгвістикою було поставлене Р. О. Якобсоном ще 1921 р. [256, с. 12].

На сучасному етапі розвитку лінгвістичного знання методологію та методику лінгвопоетичного дослідження в такому ракурсі продовжують вивчати А. О. Ліпгарт [132; 133], В. Я. Задорнова [90], Г. І. Климовська [110], І. О. Шмуль [258], О. В. Александрова [3], Е. Г. Новикова [170] та ін. Їх висновки можуть переосмислюватися для розширення спектру лінгвопоетичного вивчення староукраїнських барокових текстів.

Як показують результати дослідження, на сьогодні у межах лінгвопоетичного напрямку сформувалися диференційні дослідницькі розуміння і тлумачення основних понять, які розрізняються як за науковими школами та індивідуальним пошуком дослідника, так і за низкою класифікаційних критеріїв, які визначають призму наукового пошуку: за варіативністю жанрово-текстологічної бази дослідження, за різним акцентуванням мовних особливостей із погляду естетичної оцінки тексту, за досягненням прогнозованого впливу на читача та ін.

Ця ситуація зумовила різні розуміння лінгвопоетики – широке і вузьке, що потребує уточнення в межах нашого дослідження.

Так, у **широкому** розумінні, лінгвопоетику пов'язують із загальним вивченням мовного аспекту художніх текстів відповідно до того естетичного ефекту, який вони створюють. У зв'язку з цим акцентується увага на функціях стилістично маркованих мовних одиниць, які створюють і передають відповідний естетичний ефект.

У науковому доробку С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор лінгвопоетика також представлена в широкому розумінні: це «наука про взаємодію формальної і змістової будови художнього тексту, про роль мовних елементів у досягненні естетичного ефекту, про тенденції розвитку мови художніх творів у зв'язку зі стильовими напрямками в літературі» [83, с. 85].

Відповідно до широкого трактування, А. О. Ліпгарт у праці «Основи лінгвопоетики» (1999; 2006; 2007) запропонував таке визначення

лінгвопоетики: «розділ філології, в межах якого стилістично марковані мовні одиниці, використані в художньому тексті, розглядаються у зв'язку з питанням їх функцій і відносної значущості для передачі певного ідейно-художнього змісту і створення естетичного ефекту» [133, с. 18-19].

Крім цього, дослідники лінгвопоетики виходять за межі одного жанру чи стилю, залучаючи не тільки тексти художнього стилю (як віршованої, так і прозової форми), але й інших стилів.

Окремо зауважимо, що ключові для лінгвопоетики поняття «естетичність», «естетичний ефект», «естетичний вплив», на яких часто ґрунтується визначення лінгвопоетики, додатково не прописуються в дослідженнях, присвячених цій науковій проблематиці.

На відміну від широкого розуміння, спектр лінгвопоетичних досліджень конкретизується за такими аспектами: за культурними епохами, за літературно-мистецькими напрямками, за стилями, за жанрами, за авторами та ін. У такому разі звужується розуміння лінгвопоетики до тих основних критеріїв, які покладено в основу конкретного лінгвопоетичного дослідження.

Отже, лінгвопоетика, у **вужькому** розумінні, за допомогою аналізу специфіки використання мовних засобів, внутрішніх і зовнішніх можливостей творення та оформлення тексту допомагає розкрити мовну своєрідність конкретного автора, окремого тексту, текстів певної культурної епохи, певного стилю чи жанру.

У нашому дослідженні трактування лінгвопоетики звужується за критеріями певної культурної епохи – бароко – і жанрової специфіки поетичних текстів, створення яких мотивоване конкретною дискурсивною ситуацією, а отже, постулюється зв'язок історичної лінгвопоетики з історичною дискурсіологією.

Використання терміна «лінгвопоетика», за переконанням А. О. Ліпгарта, викликає певні труднощі, зумовлені тим, що його

використовують для позначення двох протилежних типів дослідження, що передбачають, відповідно, різну мету: одне з них відтворює повну картину тематико-стилістичних характеристик застосування окремого художнього прийому в тексті, за іншим, дослідження окремого художнього тексту спрямоване на виявлення ролі формальних мовних елементів для передавання певного ідейно-художнього змісту і створення естетичного ефекту. Однак, зазначає науковець, «оскільки в основу обох підходів покладено аналогічний принцип – розгляд одночасно формальної та змістової частини тексту, – вони можуть бути поєднані терміном «лінгвопоетичний» або «лінгвопоетика» [133, с. 8].

Отже, лінгвопоетика створює можливість для глибинного дослідження текстової тканини бароко, поєднуючи змістову ускладненість із формальною оригінальністю, що визначили своєрідність барокових інновацій.

Широкий спектр розуміння лінгвопоетичного дослідницького напрямку як інтердисциплінарного, а також розширення кола мовних явищ, що включаються у процес лінгвопоетичного пошуку, розкриваються у витлумаченні об'єкта дослідження.

Об'єктом лінгвопоетики є текст (або сукупність текстів одного чи різних жанрів) прозової чи віршованої форми, переважно художнього стилю, проте до сфери лінгвопоетичного дослідження все частіше потрапляють тексти інших стилів.

Відповідно, у нашому дослідженні об'єктом лінгвопоетики виступають передусім поетичні тексти одного жанру у зіставленні з іншими жанрами, що виконують подібні функції та є найбільш репрезентативними для пізнання поетичного ключа Бароко.

Інваріантна акцентованість лінгвопоетики на текстах художнього стилю проектує визначення предмета і мети лінгвопоетичного дослідження. За трактуванням В. Я. Задорнової, **предметом лінгвопоетики** є «сукупність використаних у художньому творі мовних засобів, за допомогою яких автор

забезпечує естетичний вплив, необхідний йому для втілення його ідейно-художнього замислу» [90, с. 59-60], тоді як **метою лінгвопоетичного аналізу** є «визначення того, як та чи інша мовна одиниця (слово, словосполучення, синтаксична конструкція) включається автором у процес словесно-художньої творчості, в який спосіб та чи інша своєрідна сукупність мовних засобів спричиняє створення цього естетичного ефекту» [90, с. 59-60].

Уточнення напряму дослідження передбачає вибір *методів лінгвопоетичного аналізу текстів*: трирівневого аналізу, лінгвопоетики художнього прийому, лінгвопоетичного зіставлення та стратифікації.

Так, **метод трирівневого аналізу**, опрацьований О. С. Ахмановою та її учнями, передбачає встановлення лінгвопоетичних показників окремого художнього тексту. Перший рівень такого аналізу – семантичний, коли характеризуються «семантичні властивості мовних одиниць, які використані в тексті» [108, с. 36]; метасеміотичний рівень дає можливість вивчити їх метасеміотичне значення, що розкривається в додатковому емоційно-експресивному навантаженні або асоціаціях; метаметасеміотичний рівень на основі двох попередніх рівнів дає підстави досліднику оцінити «лінгвопоетичну роль стилістично маркованих мовних одиниць у контексті» [108, с. 36].

Лінгвопоетичний метод художнього прийому виявляє лінгвопоетичну значущість певного художнього прийому в одному чи декількох текстах, з'ясовує роль «у реалізації його ідейно-художнього змісту та створенні естетичного ефекту» [108, с. 36].

Метод лінгвопоетичного зіставлення призначений для порівняльного вивчення всіх лінгвопоетичних характеристик текстів, які не залежать один від одного, а також від оригіналу і «вторинних» текстів (перекладів, адаптацій). Такий метод зорієнтований на порівняння текстів, що відзначаються сюжетною і функціонально-стилістичною подібністю.

За А. О. Ліпгартом, таке зіставлення «здійснюється для виявлення порівняльної значущості того чи іншого елемента в розкритті ідейно-художнього змісту тексту» [133, с. 26]. Із цією метою зіставляються як самостійні, незалежні один від одного тексти, так і тексти, один з яких виступатиме «вторинним».

За методом лінгвопоетичної стратифікації дослідник встановлює страти «на основі тематично-стилістичної подібності, при цьому ... враховуються тематичні характеристики тексту ..., тематично-стилістична подібність частин тексту» [108, с. 37].

Окремим, порівняно новим, методом Л. С. Карпова вважає **лінгвопоетичний метод оповідних типів**. За оповідною теорією А. О. Ліпгарта, він ґрунтується на трьох типах оповіді: описі подій, розмірковуванні та волевиявленні героя. Послідовність застосування цього методу передбачає три рівні: 1) визначення оповідного типу тексту; 2) стилістичний рівень – для з'ясування стилістично маркованих мовних засобів, їх співвіднесення за функцією впливу; 3) на лінгвопоетичному рівні дослідник «визначає *лінгвопоетичну значущість* цих стилістично маркованих мовних одиниць... і, враховуючи загальний оповідний характер тексту, визначає їх *лінгвопоетичну функцію* [курсивне виділення слів – Л. С. Карпова]» [108, с. 35].

У такий спосіб дослідник оповідних типів «рухається від загального – оповідного типу змісту – до окремого, стилістично маркованих мовних засобів, щоб потім знову повернутись до цілого і краще його зрозуміти з допомогою мовної організації тексту, тобто розуміючи, які зі стилістично маркованих мовних одиниць виконують більш вагому роль у передачі ідейно-художнього змісту тексту і створенні естетичного ефекту» [108, с. 35-36].

Заявлений у дисертації взаємозв'язок лінгвопоетики з дискурсологією акцентує увагу на процесуальності творення барокового тексту, передусім написаних принагідно панегіричних текстів, на їх текстотвірних параметрах,

на дискурсивній реалізації тропів і стилістичних фігур (метафор, епітетів, порівнянь, символів, антитез), а тому названі методи лінгвопоетичного дослідження (наприклад, метод художнього прийому, метод трирівневого аналізу) переосмислюються щодо поставлених у дисертації завдань.

Мотивованість цього вибору зумовлена не тільки пізнанням естетики доби Бароко, вербалізованої в текстах, розкриттям концептуальної для цього часу ідеї «складки», але й самою сутністю лінгвопоетичного дослідження: «лінгвопоетика потребує ретельного аналізу всіх тропів і фігур... У художньому тексті метафори, порівняння і т. ін. є вже не лише одиницями метасеміотичного рівня, а набувають властивостей метасеміотичного переосмислення, беручи участь у створенні відповідних образів» [90].

Увага дослідників лінгвопоетики до тропів і фігур зумовлена декількома чинниками: по-перше, їх статус визначений самою сутністю виявлення та аналізу лінгвопоетичного контексту, по-друге, термінологічно окреслений як «лінгвопоетична значущість одиниць» у тексті.

Зокрема, процедура аналізу стилістично маркованих одиниць конкретизує поняття «лінгвопоетичного контексту», виявлення і дослідження якого, за В. Я. Задорною, «рухається не від слів до їх оточення, яке допомагає встановити конкретні значення цих слів, а починається ніби «згори», з «образно-тематичних» виділених частин тексту» [90].

Кількість і характер мовних одиниць, які є принципово важливими для лінгвопоетичного дослідження, переважно визначається за їх функцією впливу. На думку А. О. Ліпгарта, не всі мовні одиниці можуть створювати естетичний ефект у тексті, тому акцентується увага на використанні «певної лінгвопоетично значущої одиниці, що є одним зі складників того естетичного впливу, який цей текст здійснює на читача» [133, с. 18].

Отже, тропи і фігури виявляються такими лінгвопоетично значущими одиницями в тексті, що максимально концентрують у собі естетичний ефект, розкритий у бароковому концептизмі. Староукраїнська літературна мова

відкривала нові можливості для створення бароковими книжниками образності, символіки, метафорики, які є відображенням естетики стилю і культурної епохи.

Погоджуючись із думкою А. О. Ліпгарта, вважаємо, що окремі одиниці художнього твору набувають статусу «лінгвопоетично значущих», тобто таких своєрідних авторських маркерів, які передають певний естетичний задум.

Разом із тим естетично нейтральні текстові одиниці (часто однакового мовного рівня за естетичним навантаженням) виконують у тексті роль «текстових клітин», які, поєднуючи всі елементи тексту, надають йому цілісності та формують унікальну лінгвопоетичну систему тексту.

Крім термінопонять «лінгвопоетичний контекст», «лінгвопоетично значущі одиниці», також з'ясуємо сутність поняття **«лінгвопоетичний потенціал текстової одиниці»**.

На думку О. Б. Борисової, лінгвопоетичний потенціал визначається окремо для кожної текстової одиниці (слова, словосполучення, речення), що впливає на «її конотативний спектр і рівень естетичності тексту в цілому». Дослідниця визнає, що «такий потенціал лінгвістичної одиниці залежить від її поетичної функції, яка визначає її смислове і конотативне навантаження в тексті» [19]. За таким розумінням, поетична функція саме актуалізує «найяскравіші» одиниці тексту, метою яких, відповідно до авторського задуму, є вплив на читача.

Разом із тим одиниці нижчого рівня (слова, словосполучення) можуть впливати на одиниці вищого рівня (речення). Так, естетично марковані лексема чи словосполучення можуть суттєво змінювати смислове та естетичне навантаження речення, до складу якого вони входять. Звідси висновок, що для лінгвопоетичного аналізу важливо виявити міжрівневу лінгвопоетичну взаємодію в текстовій системі.

У контексті нашого дослідження набуває доцільності міркування О. Б. Борисової, яка, досліджуючи художній образ, дійшла висновку, що «ті додаткові конотації та асоціації, тобто «нарощення смислів», яких постійно набувають мовні засоби, функціонуючи в тексті, визначаються як їхньою семантикою, так і їх взаємозв'язками. Вони зумовлюють багатовимірність і виразність породжуваних образів, які так само організовані в композиційному плані» [19].

Наприклад, в художньому тексті нейтральна семантика слів і словосполучень, що також «обростає» «додатковими конотаціями та асоціаціями», є «способом нового художнього вираження» [19].

Отже, мовні одиниці різних рівнів формують текст та є його основою, своєрідною матрицею, яка акцентує лінгвопоетично значущі елементи. Залежно від способу досягнення естетичного впливу автор конструює внутрішню та зовнішню форму тексту, особливості якого визначають жанр, стиль та авторську техніку.

Узагальнюючи сказане, зазначаємо, що окремі одиниці художнього тексту є більш лінгвопоетично значущими щодо інших, які, в свою чергу, мають значення для лінгвопоетичної системи тексту. Контекст є одним із важливих критеріїв визначення лінгвопоетично значущих елементів і додаткових конотацій та асоціацій нейтральних елементів. У дисертації тропи і фігури барокового тексту переосмислюються крізь призму понять «лінгвопоетично значущі одиниці» і «лінгвопоетичний контекст».

Ураховуючи різні визначення лінгвопоетики, пропонуємо інваріантне: **лінгвопоетика** – інтердисциплінарний підхід, що досліджує в контексті естетично марковані текстові елементи, які виконують естетичну функцію не лише з погляду автора, а й читача (слухача), охоплює як зовнішню (архітектоніка), так і внутрішню структуру тексту (поетичні фігури, тропи), а також вивчає засоби, способи, умови та причини творення та оформлення тексту.

Терміни «лінгвопоетика», «лінгвопоетичний аналіз тексту» часто використовуються поряд із «лінгвостилістика», «лінгвостилістичний аналіз», що потребує окремого уточнення.

Більшість дослідників визнає лінгвостилістичний аналіз основою всіх лінгвопоетичних побудов, проте встановлює принципові відмінності між стилістикою та лінгвопоетикою, визначаючи їх взаємозв'язаність як цілого і частини, зокрема «як частини всередині цього цілого» [33, с. 26].

Співвідношення стилістики і лінгвопоетики виразняється у процедурі трирівневого аналізу, розробленого О. С. Ахмановою та її учнями. Перші два рівні – семантичний і метасеміотичний – проектується як рівні лінгвостилістичного аналізу [11, с. 488], тоді як третій, метаметасеміотичний рівень, пов'язаний із лінгвопоетичним аналізом [108, с. 36].

На думку А. О. Ліпгарта, «у процесі лінгвостилістичного аналізу виявляються мовні елементи, тією чи іншою мірою співвідносні з функцією впливу, і такі, що принаймні потенційно можуть створювати естетичний ефект» [133, с.110]. Разом із тим ці ознаки – функція впливу і закономірна лінгвостилістична маркованість – «не є гарантією особливої лінгвопоетичної значущості того чи іншого елемента тексту, оскільки в специфічних контекстуальних умовах мовні одиниці можуть... втрачати багато властивостей» [133, с. 110].

Так, предмет лінгвостилістики передбачає «виявлення стилістичної диференціації одиниць усіх мовних рівнів. Ретельно опрацьовані лінгвостилістичні поняття і категорії «універсальні» в тому сенсі, що вони можуть бути застосовані до будь-якого тексту, незалежно від регістру» [90]. На думку В. Я. Задорнової, «саме конотації, ... накладаючись на семантику мовних одиниць, і є предметом лінгвостилістичного дослідження» [90].

Лінгвопоетика, на відміну від лінгвостилістики, вивчає передусім художнє мовлення. За В. Я. Задорновою, **лінгвопоетичний аналіз** – «це таке вивчення текстів словесно-художньої творчості, яке, ґрунтуючись на всіх

відомих досліднику фонових знаннях, застосовує ці знання, щоб з'ясувати, як різні мовні засоби використовуються автором для втілення його художнього задуму» [90].

За О. Б. Борисовою, лінгвопоетика «здатна пояснити, за допомогою яких мовних засобів і прийомів представлені смисли в художньому тексті та як здійснюється емоційно-естетичний вплив на читача» [19].

Якщо лінгвостилістичний аналіз поширюється на всі типи текстів, то лінгвопоетичний аналіз стосується «лише сфери словесно-художньої творчості». Крім цього, особливість лінгвопоетичного аналізу полягає ще в тому, що його «можна починати лише після прочитання і відчуття всього тексту. Від дослідника вимагається проникнення в ідейний задум автора, знайомство з його світовідчуттям і естетичною позицією, способом художнього мислення» [90].

Разом із тим розмежування стилістики і лінгвопоетики важливе лише з методологічного погляду, проте, на практиці вони взаємозв'язані та взаємодоповнювані: «З одного боку, лінгвопоетичний аналіз не може бути успішним без проникнення в мовну тканину тексту, без розуміння всіх його стилістичних особливостей. З іншого боку, якщо обмежитись вивченням мовних засобів і стилістичних прийомів, від дослідника вислизне найголовніше – власне твір художньої літератури як витвір мистецтва» [90].

У підсумку відзначимо, що лінгвостилістика – ширше поняття, аніж лінгвопоетика, яка входить до її складу. Лінгвостилістичний етап дослідження є обов'язковим для виявлення естетично акцентованого мовного матеріалу для етапу лінгвопоетичного аналізу, який встановлює ієрархію естетично маркованих засобів щодо контексту. У такий спосіб лінгвостилістичний аналіз передує лінгвопоетичному, який «дозволяє вивести аналіз художнього твору на якісно новий рівень, де текст розглядається як цілісний і неповторний витвір словесно-художньої творчості» [19].

Отже, в сучасній лінгвістиці усталилася думка про те, що, незважаючи на практичний симбіоз лінгвопоетичного і лінгвостилістичного аналізу, методологічно вони передбачають відмінні функції і завдання.

Визначення основних понять лінгвопоетики уточнює сутність цього підходу в історико-лінгвістичному дискурсі, переосмислення напрацьованих попередниками здобутків щодо поставлених у дисертації завдань.

1.2. Напрями лінгвопоетичних досліджень

Аналіз наукової літератури з лінгвопоетики доводить, що спектр лінгвопоетичних студій досить широкий і загалом можна вивести певні критерії, за якими встановити напрями досліджень. Часто це можуть бути різнопорядкові критерії, що в кожному конкретному випадку відповідають меті і завданням лінгвопоетичного аналізу, зумовлені специфікою аналізованого матеріалу: за культурними напрямками, епохами, за жанрами, за окремими авторами, за мовними одиницями, за методами дослідження.

Лінгвопоетику окремих культурних напрямів вивчали Н. Г. Бабенко (постмодернізм) [13], М. М. Костюк (символізм) [117] та ін. Так, М. М. Костюк у дисертаційному дослідженні дослідила лінгвопоетичні особливості поезії французького символізму кінця XIX – початку XX ст., здійснивши комплексний лінгвістичний аналіз художніх символів і способів їх використання в художньому тексті. У нашому дослідженні, як уже зазначалося, висвітлюється лінгвопоетика символів у поетичних барокових текстах, а також фігури і тропи, архітектоніка, графічний рівень тексту.

Історичній лінгвопоетиці присвячено працю В. Б. Бурбело «Лінгвопоетика французької словесності XI – XVIII ст.» [24], що за часовим критерієм частково співвідноситься з досліджуваним у дисертації періодом в історії української літературної мови – XVII ст. Основні принципи аналізу

цього періоду визначають лінгвопоетичне вивчення бароко як унікального культурного і мовного феномену.

Лінгвопоетику художнього тексту в історії англійської літератури, в тому числі XVII ст., висвітлено в дисертації А. О. Ліпгарта «Лінгвопоетичне дослідження художнього тексту: теорія і практика: на матеріалі англійської літератури XVI – XX ст.» (1996), що дає підстави для з'ясування специфіки застосування лінгвопоетичного підходу в діахронії на матеріалі різних мов.

Дослідженню стилістики тексту в лінгвопоетичному аспекті присвячено праці С. К. Гаспарян [41], Ю. Б. Курасовської [126], в яких опрацьовано види лінгвопоетичного аналізу.

За різними жанровими ознаками (вірш, драма, проза) художнього стилю лінгвопоетику вивчають А. В. Корольова [116], А. Ю. Рудковська [202], С. П. Шинкарук [256], що створює підґрунтя для лінгвопоетичних зіставлень і узагальнень.

Лінгвопоетиці функціонування окремих мовних одиниць (зокрема, синтаксичних сполучень) у тексті присвячена праця А. В. Кіртаєвої [109].

Лінгвопоетичні студії текстів окремого автора (на матеріалі творів В. Шекспіра, Е. Андієвської та ін.) репрезентовані в дослідженнях І. О. Шмоль [258], В. А. Філінюк [237].

Гендерний аспект лінгвопоетики (Н. Ю. Колесніченко) підтверджує «формування прийомів і естетики гендерної і, зокрема, феміністської поетики, а також виникнення нового, гіноцентричного (феміністського) підходу до вивчення поетики в цілому» [112, с. 38].

За функціонально-смісловими типами продуктивно застосовується лінгвопоетичний підхід до аналізу писемних пам'яток. Так, О. І. Янович визначає функціонально-сміслові типи (опис, розповідь, роздум) у «Повісті временних літ», аналізує різні художні (риторичні) прийоми «з метою встановлення їх ролі у створенні естетичного ефекту і передавання ідейно-художнього змісту, характерних для визначених функціонально-сміслових

типів мовлення» [263, с. 33]. За цим підходом встановлено, що типові риторичні прийоми у межах функціонально-сміслових типів тексту відображають накопичення однорідних чи однотипних мовних одиниць. На відміну від цього, поетичне бароко маркує художні засоби, які автор застосовує для підсилення естетичного ефекту.

Отже, лінгвопоетичний підхід є актуальним і перспективним у сучасній та історичній лінгвістиці, проте його застосування до староукраїнських писемних пам'яток не набуло поширення. Переваги підходу – у створенні цілісного уявлення про художній текст (архітектоніку, мовні засоби і прийоми) для вивчення барокових інновацій XVII ст.

У підсумку відзначимо, що лінгвопоетичний підхід відзначається множинністю наукових напрямів, які уточнюються відповідно до мети дослідження і специфіки аналізованих текстів. Як уже зазначалось, «когнітивний переворот» у лінгвістиці переформулював пріоритети лінгвопоетики в річищі когнітивізму, тому звертаємо увагу на окремі напрями дослідження когнітивної лінгвістики, які актуалізуються в дисертації.

1.2.1. Когнітивна лінгвопоетика в дискурсивному вимірі

Когнітивна поетика, що сформувалася у межах когнітивної лінгвістики, об'єктивує новітній зріз лінгвопоетичних досліджень, що прийшли на зміну формальній поетиці (Б. В. Томашевський, В. Б. Шкловський, Г. Г. Шпет) і структурній поетиці (Ю. М. Лотман, Р. О. Якобсон). Ґрунтуючись на їх досягненнях, когнітивна лінгвопоетика, що відображає нові методологічні засади наукового дослідження, є релевантною для вирішення сучасних дослідницьких завдань: вивчає «способи реконструкції концептуальних

структур авторської свідомості й когнітивні механізми текстопобудови» [12, с. 3].

Розвиток лінгвопоетики як когнітивної науки засвідчили праці О. А. Бабелюк, Л. І. Белехової, В. Б. Бурбело, Т. П. Вільчинської, О. П. Воробйової, Н. В. Слухай.

Сучасна лінгвопоетика спрямована на дослідження семантики художнього тексту і текстотворення, що аналізуються в площині когнітивних процесів.

Реконструкція формування словесного поетичного образу-концепту репрезентована в працях Л. І. Белехової (прототипова модель концепту «життя») [15], Т. П. Вільчинської (концепти-образи «Бог» і «Богородиця» та «чорт») [36; 37], І. І. Чумак-Жунь (концепт «поезія») [247; 248].

На основі американської поезії XVII – XX ст. Л. І. Белехова з'ясувала лінгвокогнітивні процеси, операції та процедури формування поетичного образу, реконструювала його концептуальні схеми та окреслила прототипову модель концепту життя [15].

Застосування понять «мовно-концептуальна картина світу», «концепт-образ» для когнітивного аналізу поетичної мови обґрунтувала Т. П. Вільчинська у процесі моделювання концептів-образів «Бог» і «Богородиця» та «чорт» на матеріалі української поезії XVII – XX ст. (І. Величковський, Г. Сковорода, Т. Шевченко, Б.-І. Антонович) [36; 37].

У цих діахронічних дослідженнях, присвячених когнітивному аналізу поетичної мови у площині «концептів-образів», акцентовано увагу «на виявленні в них еволюційних смислових зрушень» [37, с. 7]. Віддзеркалення спільного і відмінного у формуванні образу проводиться «за критеріями новизни і типу знання, опредметненого в семантиці», за якими «словесні поетичні образи американської поезії поділяються на архетипи, стереотипи та новообрази – ідіотипи та кенотипи» [15].

У нашій роботі проаналізовано тексти одного синхронічного зрізу, XVII ст., який окремо схарактеризований у дослідженнях П. Г. Житецького [88], В. М. Русанівського [203]. Засвідчені у староукраїнських текстах XVII ст. барокові інновації зумовлені специфікою нового стилю бароко, що поширюється на українських землях наприкінці XVI – на початку XVII ст., відображаючи барокове мислення і формуючи уявлення про світ у нових словесній і структурній формах.

Отже, барокова настанова «за критеріями новизни і типу знання» передає нові смисли, вербалізовані в текстах XVII ст. Соціокультурна зумовленість текстопородження, підпорядковуючись цій загальній настанові, модифікує тексти різних підперіодів одного століття: до 30-х рр. XVII ст. (домогилянський), від 30-х рр. XVII ст. (могилянський).

У дисертації актуалізуються лінгвопоетичні узагальнення про міфопоетичну, або сакральну, картину світу (В. В. Жайворонок, Н. В. Слухай) у художній творчості різних історичних періодів, про об'єктивацію сакрального в барокових текстах. Проаналізувавши концепти-образи «Бог» і «Богородиця» та «чорт» у творах барокових авторів – І. Величковського і Г. Сковороди, Т. П. Вільчинська засвідчила «риси об'єктивізації релігійного в українській поетичній мові XVII – XVIII ст., характерні для його концептуалізації в епоху Бароко з її тяжінням до християнського теоцентричного світогляду, в якому проглядають окремі пракультурні, міфологічні, архетипні параметри сакрального» [37, с. 18].

На прикладі концепту «душа» М. В. Скаб визначила, що «в XVI – XVII ст. починається розширення несакральної сфери концепту, яке стане активним у наступні століття як частковий вияв загальної тенденції секуляризації, що розгортається в епоху Відродження, однак сакральна сфера залишається деталізованою відповідно до християнських догм, що загалом характерне для сакрального простору» [208, с. 9].

Отже, поглиблений аналіз характерних для різних історичних періодів «смыслових зрушень», зокрема, виявлених у художньому тексті, розгортає поняття «концепт-образ» як спосіб вияву семантики тексту у площині когнітивних процесів.

Взаємодія лінгвопоетики і дискурсології як інтегрованого підходу в межах когнітивної лінгвістики репрезентована в працях О. А. Бабелюк [12], В. Б. Бурбело [25], І. І. Чумак-Жунь [247; 248] та ін.

У дисертації О. А. Бабелюк доведено, що поетика постмодерністського художнього дискурсу «як його невід’ємна реалізація формується внаслідок нелінійного способу організації і комбінування мовностилістичних та композиційно-стилістичних прийомів, які, відображаючи особливості постструктуралістського світогляду, набувають нових стилетвірних та смислотвірних функцій» [12, с. 4]. На прикладі сучасної американської художньої прози малої форми дослідниця виявила принципи текстотворення «шляхом розкриття особливостей поетики постмодерністського художнього дискурсу як середовища, де по-новому актуалізуються *стилетвірна* (композиційна) і *смислотвірна* [курсивне виділення слів – О. А. Бабелюк] (дискурсивна) функції стилістичних засобів та прийомів» [12, с. 3].

У нашій роботі особливості поетики барокового тексту відкривають нові стиле- і смислотвірні ознаки, а отже, актуалізують барокові інновації текстотворення.

На думку В. Б. Бурбело, дискурсивний вектор лінгвопоетики «надає можливість вибудувати перспективу: дискурс (процес) – текст (мовленнєвий продукт) – твір (результат здійснення поетичної функції у дискурсивно-текстовому утворенні, де «вписування» в систему суспільних уявлень і цінностей, передусім естетичних, переходить у «вписування» до суб’єктності адресанта/адресата)» [25, с. 91-92]. У цьому разі актуалізується не тільки «виявлення прекоконструктів, принципів вписування у певні ментально-дискурсивні схеми», а перетворення «дискурсивного прекоконструкта»,

«текстової матриці» на новий, оригінальний, неочікуваний авторський «конструкт». До складників смислотвірного процесу семіозису дослідниця відносить відтворення, творення, вибір, валоризацію [24, с. 12].

Когнітивно-дискурсивний напрям у межах когнітивної лінгвопоетики розкриває сутність поетичного дискурсу як комунікативної події, виявляє пріоритети дослідження когнітивно-дискурсивних чинників, які зумовлюють поетичне текстотворення, когнітивних стереотипів, виявлених у поетичних текстах, комунікативно-прагматичних умов текстотворення та ін. [248]. Крім цього, у поетичному дискурсі когнітивні феномени (сприйняття, мислення, мова, пам'ять) «ускладнюються вторинністю їх інтерпретації, що детермінується опосередковано-похідними умовами поетичного осмислення всіма суб'єктами поетичної комунікації свого зовнішнього і внутрішнього світу» [247].

Зокрема, відзначимо когнітивно-культурологічний напрям досліджень у межах когнітивної лінгвістики, що акцентує увагу на тих нюансах смислового наповнення тексту, які стосуються релігійних і духовно-моральних аспектів людського життя [172-174].

У дисертації актуалізується лінгвопоетична значущість тропів і фігур у бароковому текстотворенні, що співвідноситься з положеннями когнітивно-дискурсивного і когнітивно-культурологічного напрямів у межах когнітивної лінгвопоетики.

1.3. Лінгвопоетичні наукові школи в українському мовознавстві

В українському мовознавстві лінгвопоетична проблематика належить до активно досліджуваних і репрезентована науковими лінгвопоетичними школами, серед яких окремо відзначимо Київську, Харківську, Івано-Франківську та ін.

Київську школу лінгвопоетики представляють Л. О. Андрієнко, С. П. Бирик, В. Б. Бурбело, В. В. Дятчук, С. Я. Єрмоленко, А. В. Корольова, Л. І. Мацько, А. К. Мойсієнко, Л. О. Пустовіт, В. М. Русанівський, Н. В. Слухай, І. В. Смущинська, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька, С. П. Шинкарук, В. А. Філінюк та ін.

Об'єктом лінгвістичної поетики С. Я. Єрмоленко вважає поетичну мову. На думку науковця, «лінгвопоетика розглядає поетичну мову як явище емоційно-естетичного освоєння світу, як систему, що існує сама собою й характеризується законами внутрішнього розвитку, тенденціями заміни традиційного новаторським, постійним оновленням поетичних формул, взаємодією усталеного загальнопоетичного та індивідуально-авторського в стилістичних засобах української мови» [82, с. 324].

Крізь призму концептуалізації естетики слова розглядала взаємозв'язок лінгвопоетики і лінгвофілософії Л. О. Ставицька: «Естетична функція мови художньої літератури виявляється у розгалуженій системі естетичних значень, що актуалізуються у різнотипних образних структурах тропеїчного і нетропеїчного характеру» [217, с. 11].

У контексті текстових структур розглядає лінгвопоетичну проблематику А. К. Мойсієнко. Зокрема, поетика художнього тексту «передбачає аналіз мовно-образної специфіки твору при розгортанні сюжетно-композиційних ліній, колізій, з урахуванням ритміко-інтонаційних, жанрових особливостей, смислової, фонічної, граматичної організації текстової структури» [151, с. 33].

В. А. Філінюк аналізує специфіку функціонування образного слова (епітети, порівняння, метафори) в індивідуально-авторській системі Емми Андіївської. Відповідно до поставленої мети цього дослідження логічно мотивується висновок, що «базовими компонентами лінгвопоетики виступають поняття ідіостилу (ідіолекту), поетичної мови та тексту, які розглядаються із позицій їхньої системності та структурності» [237].

С. П. Шинкарук досліджує лінгвопоетику ронделевого вірша на матеріалі творчості українських авторів ХХ – початку ХХІ ст., беручи за основу широке розуміння лінгвопоетики: «розділ філології, наука, яка вивчає взаємодію формальної і змістової будови художнього тексту, стилістично марковані мовні одиниці в ньому, їхні функції, роль таких одиниць в організації поетичного мовомислення і створенні естетичного ефекту, виявляє залежність мови художніх творів від стильових напрямів у літературі» [256, с. 4].

Лінгвопоетику художнього тексту прокоментували крізь призму структурно-семантичного і стилістичного аналізу лексики В. В. Дятчук і Л. О. Пустовіт [77].

З позицій антропоцентризму і текстоцентризму вивчає механізми лінгвопоетичного коду інтимізації поряд із наративним кодом А. В. Корольова [116].

Лінгвопоетичний аналіз авторського пейзажотворення, проведений на основі одного тексту одного автора, запропонований у статті С. П. Бибик [16].

Як уже зазначалось, у працях із когнітивної поетики розбудовується лінгвістичне знання про художню мовотворчість різних історичних періодів через розкриття міфопоетичної, або сакральної, картини світу (В. В. Жайворонок, Н. В. Слухай), концептуалізації сакрального (Т. П. Вільчинська, М. В. Скаб). У цьому ракурсі осмислюється лінгвопоетика метафори в поезії епохи Бароко (Л. О. Андрієнко [6; 7]).

Харківська школа лінгвопоетики представлена працями К. Ю. Голобородька, В. С. Калашника, Л. А. Лисиченко, О. О. Маленко та ін.

В. С. Калашник розглядає лінгвопоетику художнього тексту з огляду на його естетичний складник: «Характеризуючи поетичну мову як своєрідну лінгвістичну категорію, ми повинні виходити з естетичної природи, специфічності й неповторності мови в художньому творі... Будучи не тільки

лінгвістичним, а й естетичним об'єктом, поетична мова потребує розгляду в усій її складності, ... діалектичній єдності всіх її компонентів» [107, с. 12].

Особливості дослідження поетичного тексту учений розкриває на основі спостережень над функціонуванням нейтральної та естетично маркованої лексики: «Для поетичної мови особливого значення набувають слова, які, вживаючись переважно в мові поезії..., стали поетично маркованими, а також ті групи слів..., які активно виявляють здатність підвищеного звучання саме в художньому контексті» [107, с. 13].

К. Ю. Голобородько поєднує лінгвопоетичний і лінгвокогнітивний аналіз для ефективного дослідження художньої семантики поетичного ідіостилю, що, на думку автора, «дає змогу розглянути вербалізовані смисли, закладені в макротексті, сприяє виокремленню того індивідуально-авторського наповнення, яке встановлюється на основі аналізу мовної картини світу, опису концептуальної системи, вивчення психології та особливостей мислення, визначення світоглядно-ціннісних домінант і творчого методу письменника» [45, с. 104].

Л. А. Лисиченко та О. О. Маленко позиціонують сучасну лінгвопоетику як інтегративну науку, що увібрала в себе різноманітні концепції аналізу наукового тексту. Лінгвопоетика «акумулює набутий дослідницько-пошуковий досвід у напрямку дифузії наявних (традиційних і новітніх) технологій аналізу поетичної мови» [129, с. 38].

У праці О. О. Маленко – «Лінгвопоетика Всесвіту в українському художньому тексті: еволюція смислів» (2004) – схарактеризовано лінгвопоетику художнього тексту крізь призму космонімів, зокрема їх символічного тлумачення, стилістичної функції, еволюції образів, семантико-стилістичної репрезентації [141].

У монографії «Лінгвоестетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості» (2010) О. О. Маленко висвітлює можливості розвитку лінгвопоетики в сучасній лінгвістиці: «Сучасна лінгвопоетика

наголошує на важливості психологічних засад художнього потенціалу митця, з огляду на які поетична мовотворчість визначається інтелектуально-креативною діяльністю людини, релевантною її світоглядній та естетичній програмі, у якій закладено комплекс буттєвих цінностей. Саме ці параметри формують відповідну мовну картину з домінантами лексико-семантичного, граматичного та стилістичного рівня» [140, с. 86].

Івано-Франківську школу лінгвопоетики сформували М. І. Голянич і В. І. Кононенко.

Науковий доробок М. І. Голянич зорієнтований на лінгвостилістичний аналіз художнього тексту, який, проте, включає і лінгвопоетику. Дослідниця акцентує увагу на комунікативно-прагматичних і когнітивно-дискурсивних вимірах художнього тексту, аналізує внутрішню форму слова як компонента значення лексеми та її функцію [47; 240].

В. І. Кононенко розглядає лінгвопоетику в контексті сучасного текстотворення. Дослідник звертає увагу на «ускладнене метафоризоване мовомислення, інтелектуалізацію викладу, своєрідну закодованість текстового матеріалу з переміщенням ваги з чуттєво-емоційної на метафізично-естетичну систему» [115, с. 4]. Лінгвіст доводить, що новаторські прийоми текстотворення спрямовані на «сміслові ускладнення, встановлення глибинних асоціативно-оцінних паралелей, нову символізацію» [115, с. 4].

У колі лінгвопоетичних і лінгвостилістичних студій на окрему увагу заслуговують дослідження В. А. Чабаненка, який розглядає експресивні засоби української мови у зв'язку з естетичним ефектом, який вони створюють [241; 242].

Естетична функція мови, що пов'язана з мовною експресією, найяскравіше виявляється в художніх текстах, специфіка яких розкривається в тому, що «естетична свідомість відбиває світ у формі естетично значимих /

як правило, художніх/ образів. Засобами формування й передачі цих образів виступають елементи мови, які організуються в систему тропів» [241, с. 47].

У дисертації актуалізуються міркування В. А. Чабаненка про можливість історичного дослідження експресивно маркованих явищ: «Експресивно марковані явища розглядаємо переважно в контексті, в такому лексико-семантичному оточенні, де добре помітна їх кореляція зі стилістично нейтральними мовними одиницями, де стає добре зрозумілою їхня виразова функція, причому розглядаємо часто не лише з урахуванням їхнього сучасного стану, а й з урахуванням їхньої ретроспективи... та можливого історичного розвитку» [241, с. 6].

Отже, лінгвопоетичний підхід активно розвивається в Україні, підсумком чого стали дослідницькі пошуки окремих лінгвістів і – ширше – наукових шкіл, серед яких особливе місце належить Київській, Харківській, Івано-Франківській науковим школам із лінгвопоетики.

1.4. Діахронічний підхід у лінгвопоетиці

1.4.1. Історична поетика і лінгвопоетика

За тривалий період розвитку історична поетика здобула значні досягнення з погляду генези та еволюції літературних жанрів, творів, стилів. У дисертації звернення до історичної поетики має значення для атрибуції конкретного періоду – XVII ст. на загальній історичній вісі, а саме: для осмислення інновацій порівняно з попереднім і наступним періодами, для з'ясування ролі канону і культурного зразка у процесі текстотворення, для встановлення позиції автора в тексті, для характеристики мовної свідомості книжника барокового періоду та ін.

Основи історичної поетики заклав О. М. Веселовський, який концептуально сформулював її сутність як вивчення закономірно послідовного розвитку поетичних жанрів із первісного синкретизму народної поезії. Завдання історичної поетики, на думку О. М. Веселовського, – «визначити роль і межі переказу в процесі особистої творчості» [29, с. 300].

У межах концепції історичної поетики, обґрунтованої О. М. Веселовським, акцентувалася наукова проблематика, що пов'язана з різними аспектами дослідження: теоретичною поетикою (О. О. Потебня), естетичною діяльністю (С. Н. Бройтман), жанровим спектром текстів (М. Л. Гаспаров), свідомістю епохи (С. С. Аверинцев) та ін.

Основні принципи теоретичної поетики сформулював О. О. Потебня, поклавши в основу теорії ідею В. фон Гумбольдта про «мову як діяльність». Центральне поняття «лінгвістичної поетики» О. О. Потебні – «внутрішня форма слова», що є основним джерелом образності поетичної мови і загалом літературного твору, структура якого співвідносна з окремим словом: «Слово тільки тому є органом думки та обов'язковою умовою всього подальшого розуміння себе і світу, що першопочатково є символом, ідеалом і має всі властивості художнього твору» [195, с. 40]. Отже, слово, як і художній твір, не лише оформлює думку, не закріплює вже відому ідею, а формує її.

С. Н. Бройтман вважає предметом історичної поетики не лише еволюцію художніх форм, а й естетичну діяльність. У такий спосіб історична поетика вивчає «генезу і розвиток естетичного об'єкта і його архітектоніки, їх вияв в еволюції змістових художніх форм» [22, с. 9]. Відповідно, завданням історичної поетики є визначення взаємозв'язку нових поетичних форм з їхніми історичними попередниками, врахування нового наповнення споконвічних поетичних форм.

Основною проблемою історичної поетики, на думку М. Л. Гаспарова, є «жанр [курсивне виділення слова – М. Л. Гаспаров] у найширшому розумінні, від художньої словесності в цілому до таких її різновидів, як

«європейська любовна елегія», «класицистична трагедія», «світська повість», «психологічний роман» та ін., – тобто історично сформована сукупність різноманітних поетичних елементів, які не виходять один з одного, але асоціюються один з одним унаслідок тривалого співіснування» [134, стб. 787]. Межі, які відділяють жанри, – змінювані, «причому епохи відносної стійкості цих поетичних систем чергуються з епохами деканонізації та формотворчості; ці зміни і вивчає історична поетика» [134, стб. 787].

Теорія С. С. Аверинцева репрезентує поетику як відображення художньої свідомості епохи, а зміну типів художньої свідомості пояснює основними напрямками історичного розвитку поетичних форм і категорій.

Для нашого дослідження набуває актуальності теорія С. Н. Бройтмана, відповідно до якої можемо розглядати діахронічні виміри естетичної діяльності, вербалізованої в барокових текстах XVII ст.

Лінгвопоетичне вивчення писемних пам'яток різних періодів потребує уточнення періодизації історичної поетики. До дослідження поетики різних історичних періодів і періодизації зверталися такі науковці, як С. С. Аверинцев (поетика ранньовізантійської літератури), Е. Р. Курціус (періодизація історичної поетики), О. В. Михайлов (проблеми історичної поетики в історії німецької культури), П. О. Грінцер (основні категорії класичної індійської поетики) та ін.

Більшість дослідників схиляється до виокремлення двох (О. М. Веселовський, Ю. М. Лотман), частіше – трьох (Е. Р. Курціус, С. Н. Бройтман, О. М. Фрейденберг та ін.) періодів, проте кожен із науковців номінує їх по-різному, що призводить до термінологічної синонімії.

О. М. Веселовський визначив два періоди: епоху синкретизму та епоху особистої творчості. На його думку, «першопочатком будь-якого поетичного розвитку є синкретизм поетичних жанрів, тобто такий стан поезії, коли епос, лірика і драма ще не виокремились із первісної єдності і сама поезія не

відокремилась від музики і мімічного танцю» [29, с. 30]. Епоха особистої творчості відзначається більшою конкретикою, авторською індивідуальністю.

С. Н. Бройтман визначив три періоди розвитку поетики: перша – епоха синкретизму (охоплює часові межі «від передмистецтва до античності»), друга – ейдетична поетика (нормативна, традиціоналістична, епоха поезії, що почалась, на думку С. Н. Бройтмана, в VII – VI ст. до н. е. в Греції та в перші сторіччя нової ери на Сході і тривала до середини XVIII ст. в Європі та до початку XX ст. на Сході), третя – поетика художньої модальності (нетрадиціоналістична, історична, епоха прози, індивідуально-творча, яка почала формуватись із середини XVIII ст. в Європі та з початку XX ст. на Сході і триває до сьогодні) [22, с.15].

Спільним для цих періодизацій є визначення епохи синкретизму, а епоха особистої творчості О. М. Веселовського названа С. Н. Бройтманом поетикою художньої модальності.

На відміну від О. М. Веселовського, С. Н. Бройтман визначив проміжну епоху ейдетичної поетики, що характеризується появою перших поетик і риторик, які свідчать про зміну типу мислення людини цього часу. Дослідник поділяє таку епоху на два етапи: давнина і середньовіччя (кінець якого в Європі припадає на XIII – XIV ст.), а також «ранній новий час» (Відродження, Бароко, Класицизм, що охоплюють XIV – XVIII ст.). Основними для цієї епохи стають «критерії риторичності та рефлексивності (автор не лише створює, а й тлумачить своє творіння), хоча автор не залишає поза увагою настанову традиції (структура тексту повинна відповідати очікуванням читача, а не порушувати їх) і канон, який не є системою правил у традиційному розумінні, а заданими принципами витворення мистецтва (на відміну від попередньої епохи діє не стихійно, а свідомо)» [22, с.135-136]. Одним із ключових понять означення цієї епохи є грецьке слово «ейдос», що серед багатьох значень акцентує на основних для цього періоду «образі» та

«ідеї», які співвідносяться з ученням Платона про «ейдос» – «породжувальний принцип предметів, їх ідея, і одночасно конкретно-чуттєвий образ».

Крім того, починаючи з епохи ейдетичної поетики, з її пізнього періоду, літературний твір «мислиться лише у формі жанру» [22, с. 219]. В ейдетичній поетиці, на відміну від синкретичної, «спостерігається тенденція до становлення мови тропів як єдиної образної» [22, с. 166].

Типологія художньої свідомості стає основним критерієм для визначення трьох періодів, адже саме художня свідомість, в якій відображається історичний колорит епохи, її ідеологія, відношення тексту до дійсності, «визначає сукупність принципів літературної творчості в їх теоретичному ...і практичному... втіленнях» [105, с. 3].

С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, П. О. Грінцер визначають такі типи художньої свідомості: 1) архаїчний, міфологічний; 2) традиціоналістський, нормативний; 3) індивідуально-творчий, історичний.

Кожному з типів художньої свідомості відповідає декілька традиційних періодів. Так, першому – усна та архаїчна писемна словесність, другому – Стародавній період, Середньовіччя, Відродження, Бароко, Класицизм, третьому – Романтизм, Реалізм, Символізм та ін.

Хронологічні межі цих типів свідомості визначені двома соціокультурними переворотами в світовій історії: VI – V ст. до н. е. (так звана «вісь давнини», коли виникали нові форми державності та ідеологічні рухи, які змінили інтелектуальну ситуацію в різних частинах тодішнього цивілізованого світу) і кінець XVIII ст. (час утвердження індустріальної епохи). Відповідно до типу художньої свідомості в кожному епоху створюється своя система поетичних категорій, найважливішими з яких, на думку вчених, є «категорії стилю, жанру та автора, кожна з яких домінує на різних етапах словесної творчості» [105, с. 5].

За цією періодизацією, тексти кінця XVI – XVII ст., які обрані нами для лінгвопоетичного дослідження, належать до середнього періоду ейдетичної поезики, зокрема раннього нового часу, що відзначається новим типом мислення особистості (за С. Н. Бройтманом), або є традиціоналістським (нормативним) типом художньої свідомості з власною системою поетичних категорій (С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров та ін.). У дисертації надаємо перевагу потрактуванню цього хронологічного періоду С. Н. Бройтманом.

1.4.2. Поетика в системі наукових уявлень XVII – XVIII ст.

Латиномовні праці з поезики, що передавали основні положення античних поетик, теоретично регламентували моделі жанрів, прописуючи у вигляді системи правил основний набір жанротвірних ознак, стилістичний потенціал, мовне виконання. Із цього погляду лінгвопоетичне вивчення барокової мовотворчості актуалізує тогочасний дискурс поезики у плані комплексного аналізу теоретичного конструкту жанру і його мовленнєвих реалізацій староукраїнською мовою, переосмисленням співвідношень між поезикою в системі координат XVII – XVIII ст. і лінгвопоетичним підходом у сучасній лінгвістиці. Якщо поезика об'єктивує сукупність правил побудови художнього тексту і, фактично, проектує їх практичну реалізацію, то лінгвопоетика встановлює естетично марковані одиниці в бароковому тексті, створеному за тогочасними побудовами поетик, характеризує досягнення естетичного ефекту.

Поетика як наука і навчальний курс про «мистецтво складати вірші» стала невід'ємною частиною інтелектуального життя, освітнього процесу і барокової творчості в Україні XVII – XVIII ст. Із XVII ст. завдяки освітнім реформам Петра Могилы курс поезики стає нормативним у Києво-

Могілянському колегіумі. Поетика входила до переліку предметів ординарного класу, поруч із граматиною, риторикою, філософією.

У теоретичному плані «De arte poetica» Ієроніма Віди, «Poetices libri septem» Юлія Цезаря Скалігера, а також поетики їхніх послідовників стали популярними працями, через які «українська риторична наука XVII – XVIII ст. засвоювала основні положення античних поетик» [6].

Одна з перших поетик XVII ст. – «Liber artis poeticae...» (1637) складалася із загальної і часткової (прикладної) частин. Із другої половини XVII ст. відомо, за описом М. І. Петрова, близько п'ятнадцяти рукописних курсів шкільних поетик, серед них: «Poeticarum institutionum breve compendium» (1671), «Fons Castalius» (1685) (найбільш досліджена), «Lira» (1696), «Rosa inter spinas» (1696) та ін.

Зразками барокової вченості XVIII ст. стали «Поетика» (1705–1706) Феофана Прокоповича і «Сад поетичний» (1736–1737) Митрофана Довгалевського. «Поетика» Феофана Прокоповича, професора Києво-Могілянської академії, що була надрукована 1786 року Григорієм Кониським і надалі функціонувала як навчальний посібник, очевидно, вплинула на інші поетичні курси XVIII ст. Зокрема, це курс Гедеона Сломинського «De arte poetica praescepta cum pernecessariis observationibus ex probatissimis autoribus summatim collecta...» (1744–1745), а також поетика Георгія Кониського «Praescepta de arte poetica ex autoribus, qui genui nam poeseos rationem attigerunt...» (1746–1747).

У наукових працях (І. В. Іваньо, В. П. Маслюк) закріпилася оцінка поетик цього часу як атрибутів барокового стилю. Так, поетика Митрофана Довгалевського «узаконює основні принципи барокового стилю в українській літературі. Адже риторична логіка в поєднанні з алегорикою та символікою – характерні риси стилю літературного бароко» [98, с. 22-23], «досягнення античної теоретичної думки знайшли в українських поетиках і

риториках свою інтерпретацію, пов'язану, безумовно, з духом епохи – з естетикою і поетикою барокко» [144].

Відповідно до уявлень цього часу Митрофан Довгалевський трактував сутність поетичного мистецтва і спосіб його застосування: «поетичне мистецтво (розуміється повчальне, тобто корисне, а так само й поема) – це норми і правила, що вказують, як писати. Поет – це сам творець, який згідно з своєю поетичною манерою пише свої твори» [75, с. 46]. Відповідно до тогочасних переконань, досягнути поетичну майстерність можливо лише за умови знання відповідних правил: «без знання [поетичного] мистецтва не досить самих природних здібностей» [75, с. 38].

Категорію «поетичного мистецтва», на відміну від ораторського, увиразнив Феофан Прокопович: «По-перше. Все зайве і непотрібне, що, очевидно, нічого не вносить до справи, крім певного колориту, треба вважати поетичним. ... По-друге. Всі [мовні засоби], котрі далекі від загального вжитку, якими не користуються навіть більш освічені люди, бо вони незвичні і витончені, треба дозволити вживати або поетам або нікому, і ні в якому разі – ораторові» [196, с. 131].

У поетиках характерні для художньої мови «образність, емоційність, відповідна дотепність і гострота вислову, концепти» [144] співвідносяться зі стильовими та естетичними домінантами бароко. Особлива увага приділялася теорії про фігури і тропи, їх функціонування, застосування і розрізнення. Зокрема, у київській поетиці «Fons Castalius» відмінність між тропом і фігурою пояснюється так: «троп змінює значення слова, а фігура не змінює його, тільки варіює орфографію, просодію, структуру, форму вислову» [144, с. 105].

У поетичному тексті бароко, як і було прописано в поетиках, «представлена вся антична міфологія: імена богів і богинь, які використовуються поетами в прямому і переносному значеннях, імена царів,

античних учених, літературних персонажів, перелік людей з різними достоїнствами і пороками, список біблійних імен тощо» [144, с. 102].

Отже, «гра зі словом», естетизація образного слова і форми спонукали авторів вчитись мистецтву текстотворення. Для староукраїнського книжника поезики були системою правил, що відображали стилістичний потенціал поетичного мистецтва і проектували барокову реалізацію у мовленнєвій практиці. Для історика мови дослідження поетик виявляє зріз тогочасних наукових уявлень про поетичне знання для лінгвопоетичного аналізу текстів Бароко.

1.4.3. Лінгвопоетичні виміри барокового текстотворення

У дисертації лінгвопоетично-дискурсивний напрям когнітивної лінгвопоетики застосовується для реконструкції барокових інновацій, виявлених у староукраїнських поетичних текстах XVII ст. Цей напрям мотивує функціонування засобів художнього письма, що визначають специфіку культурної епохи, реконструкцію ментального простору, актуалізує дискурсивний формат тексту.

Запропонований підхід до вивчення барокових інновацій також синтезує досягнення: історичної лінгвопоетики, висновки якої апробовані на матеріалі культурно-історичних періодів різних мов; історичної поезики, що дає підстави уточнити інноваційні тенденції в послідовній еволюції літературних форм; лінгвостилістики українського поетичного бароко, що уможливорює визначення естетично маркованих мовних одиниць у процесі лінгвопоетичного аналізу.

Особливості поезики художнього дискурсу XVII ст. зумовлюються новими стиле- і смислотвірними ознаками, які формують барокові інновації.

У дисертації під *бароковими інноваціями* розуміються текстові структури та їх сегменти, що зумовлені специфікою нового стилю в XVII ст.

Інновації характеризуються через розкриття поетики бароко в текстовому середовищі, по-новому організованому за визначеними принципами, через реконструкцію мисленнєвих конструктів і їх мовленнєвих реалізацій. Активація сегментів староукраїнського тексту відбувається в новому середовищі, що зумовлює переосмислення відтворення на творення, зміну відтворюваного від присутності нового, а тому в дисертації актуалізується широке розуміння барокових інновацій.

У роботі для лінгвістичної об'єктивації барокових інновацій застосовується комплексна методика, яка розкриває барокову естетизацію текстових структур та їх сегментів, а також дискурсивну зумовленість творення текстів, особливо панегіриків (енкомій, євхаристій, епіцедій) і функціонально співвідносних із ними жанрів.

Вибір лінгвопоетично-дискурсивного напрямку та його розбудова на історичному матеріалі української мови зумовлені низкою чинників: 1) врахуванням лінгвопоетичних вимірів барокового текстотворення, встановленням текстотвірних параметрів барокового панегірика (інтерактивність, діалогічність, процесуальність, взаємозв'язок письмової/усної, друкованої/рукописної реалізації тексту); 2) обґрунтуванням визначення естетично маркованих елементів у тексті вибором епістемі, культурного еталону доби, реконструкцією ментального простору людини доби Бароко; 3) з'ясуванням специфіки дискурсивної реалізації тропів і фігур у поетичному тексті, зокрема метафор, епітетів, символів, порівнянь та антитез; 4) об'єктивацією барокових інновацій як зумовлених специфікою барокового стилю XVII ст. текстових структур та їх сегментів.

На нашу думку, зв'язок лінгвопоетики і дискурсології логічно й доцільно продемонструвати на матеріалі староукраїнських барокових панегіриків, написання яких не тільки відповідало загальним когнітивним

стереотипам та естетичним вимогам «духу часу», але й зумовлювалось конкретною дискурсивною ситуацією, як і тим, що текст друкувався, виголошувався, переписувався. Дискурсивний простір староукраїнського панегірика актуалізує панегіричного адресата (ширше – адресатів), нагоду написання тексту, місце і дату його друкування. У процесі текстотворення також враховувалася обов'язкова умова виголошення панегірика: традиційно він складався із декількох частин, які виголошувалися різними спудеями, подекуди в текстах є короткі анотації до окремих віршів.

Дискурсивна мотивація створення панегіриків, передусім енкомій, євхаристій та епіцедій, визначається тим, що вони присвячувалися в актуальному часі відомим у державному і духовному житті представникам тогочасного соціуму, тому переростали особистісну адресацію, набуваючи загального публічного обговорення.

Із цього погляду набуває пріоритетності лінгвопоетичний аналіз тропів і фігур як дискурсивно реалізованих у тексті, основна інтенція яких – уславлення релігійних і світських чеснот/заслуг відомої особи (архімандрита, митрополита, гетьмана), ширше – навчального закладу, православної віри і церкви, Києва, українських територій. Соціокультурні умови модифікують староукраїнські тексти різних підперіодів одного століття: домогилянського (до 30-х рр.) і могилянського (від 30-х рр. XVII ст.) часу, що розрізняються за виявом барокових інновацій та актуальним дискурсом. Останні десятиліття XVII ст. передають зміну панегіричного адресата.

У бароковому тексті метафора твориться на основі розширення і поєднання, концентруючи передавання культурних і духовних доміант епохи, когнітивно-дискурсивного ракурсу текстотворення. Лінгвопоетичний потенціал бароко також розкривається в інноваційних текстових реалізаціях епітетів, символів, порівнянь, антитез, оксюморонів, афоризмів та ін.

Нові можливості творення образності виявлялися в інноваційному синтезі греко-візантійського (традиційного) і латино-польського (нового)

впливів, що доповнювало характеристики культурно-мовної синкретичності XVII ст. і актуального дискурсу панегіричного текстотворення. Бароковий концептизм акцентував увагу на нових контекстах, неочікуваних «поєднаннях непеєднуваного», які параметризують бароковий стиль у різновекторних вимірах: високого і низького, церковного і світського, античного і християнського.

Дослідження текстів однакової або однорідної жанрової спрямованості невеликого часового періоду реконструює характерний для цього часу лінгвопоетичний «образ світу» та «образ автора», тому в дисертації барокові інновації простежуються не тільки в різновидах панегіриків, але й у співвідносних із ними жанрах XVII ст. (геральдичній поезії, казаннях), а також в агіографії, що, на нашу думку, набуває нових перспектив у діахронії: узагальнення динаміки лінгвопоетики в культурно-історичному, жанрово-стильовому, когнітивно-дискурсивному планах.

Лінгвістична увага до оригінальних писемних пам'яток доповнює текстотвірні параметри тексту його візуалізацією: для панегіриків – герб роду панегіричного адресата, геральдичний вірш, що розташовувався під гербом і містив потрактування деяких його елементів, тематичні малюнки, на яких зображувались панегіричні адресати, оздоблення тексту різноманітними заставками і гравюрами із зображенням рослинного чи тваринного світу, фігурне оформлення початкових літер.

Отже, застосування інтегрованого наукового напрямку виявляється продуктивним для лінгвопоетичної ідентифікації барокових інновацій, оскільки акцентується увага на естетизації барокового тексту і дискурсивній реалізації фігур і тропів, що набувають нових смислів, відображаючи основний для бароко принцип концептизму. Характерна для нового стилю поліфонічність більш повно розкривається у лінгвопоетичних вимірах барокового текстотворення, що розбудовує лінгвопоетично-дискурсивний напрям в історичній лінгвістиці.

Висновки до 1 розділу

У сучасній лінгвістиці відбувається формування нових наукових напрямів і переосмислення класичних у зв'язку з активним поширенням когнітивістики, яка відкриває нові лінгвістичні можливості реконструкції взаємодії когнітивних механізмів, глибшого розуміння мовленнєвих процесів крізь призму когнітивних процесів. Пошуки нових інтегрованих підходів до вивчення мовної фактології репрезентують активізацію когнітивної лінгвопоетики, що розгортається в когнітивно-дискурсивному і когнітивно-культурологічному напрямках, які можуть перетинатися в процесі характеристики складних феноменів української мови в історичній лінгвістиці.

Установлено, що для поглиблення наукових уявлень про мовний феномен і культурний прецедент бароко доцільно застосовувати інтегровані підходи, що забезпечують всебічний і комплексний аналіз досліджуваних історико-мовних та історико-культурних явищ у розвитку староукраїнської літературної мови XVII ст.

У дисертації проаналізовано значні напрацювання лінгвопоетики в сучасній лінгвістиці (за напрямами, підходами), окремо схарактеризовано науковий доробок лінгвопоетичних наукових шкіл в Україні, виявлено основні історичні етапи розвитку лінгвопоетики, що дає підстави переосмислити отримані лінгвістичні пояснення в когнітивній перспективі наукового дослідження.

Дослідження барокових інновацій також спирається на теоретичні узагальнення історичної лінгвопоетики, історичної поетики, лінгвостилістики українського поетичного бароко, а також на дані поетик XVII – XVIII ст., які об'єктивують текстову ідентифікацію барокових інновацій.

У цьому розділі дисертації висновки сучасної лінгвопоетики, яка спрямована на дослідження семантики художнього тексту та текстотворення

у площині когнітивних процесів, розбудовуються на основі староукраїнських барокових текстів XVII ст., що розгортають історичну реконструкцію лінгвального простору української культури доби Бароко з погляду барокових інновацій.

У дослідженні визначено ресурси лінгвопоетики і дискурсології у межах сучасної наукової парадигми для ідентифікації історичних феноменів української мови. Доведено розширення спектру лінгвопоетичного аналізу завдяки впровадженню комплексної методики, що реконструє текст і як барокову реалізацію, і як комунікативну подію, мотивовану когнітивно-дискурсивними чинниками, когнітивними стереотипами, комунікативно-прагматичними умовами текстотворення.

Відповідно до цих теоретичних настанов запропоновано визначення барокових іновацій, процедуру їх виявлення в текстовому середовищі, що зумовлене культурною настановою нового барокового стилю у староукраїнській літературній мові XVII ст., а також класифікацію таких інновацій, верифіковано сформульовані теоретичні положення за жанровою специфікацією текстів, їх дискурсивною зумовленістю.

Доведено, що лінгвопоетичні виміри барокового текстотворення більш повно розкриваються в дискурсивній зумовленості панегіриків (енкомій, євхаристій та епіцедій) XVII ст.

Результати даного розділу опубліковані в роботах [53; 54].

РОЗДІЛ 2

БАРОКОВИЙ СТИЛЬ ЯК ІНДИКАТОР ІННОВАЦІЙНИХ ЯВИЩ У
СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ XVII СТ.**2.1. Поетичний текст староукраїнської мови XVII ст. у лінгвістичному вимірі**

Поетичний текст різних періодів Бароко передусім увиразнено в загальних оглядах староукраїнської літературної мови певного періоду, в яких окремо аналізувалися тексти художнього стилю (П. Г. Житецький [88], І. І. Огієнко [171], авторський колектив «Курсу історії української літературної мови» [128], В. М. Русанівський [203], П. П. Плющ [189] та ін.).

Поетичній мові кінця XVI – XVIII ст. присвячено лінгвістичні дослідження Л. О. Андрієнко (поетична метафора бароко) [6; 7], Т. П. Вільчинської (концепти-образи «Бог» і «Богородиця» та «чорт» у творах І. Величковського і Г. Сковороди) [37], А. В. Виговської (лінгвістична рецепція поезії українського бароко) [30], Л. П. Гнатюк (мовна свідомість і мовна практика Г. Сковороди) [43], І. Г. Гуцуляк (стилістичні фігури і тропи) [62; 65], А. А. Дем'янюк (стилістичні ресурси композитів) [68; 69], В. А. Передрієнка (стиль бароко в розвитку жанрово-стильової палітри староукраїнської мови) [180; 181] та ін.

Лінгвостилістичний і лінгвопоетичний аналіз динаміки одного тропа – метафори – повно висвітлено в роботах Л. О. Андрієнко (дисертація «Генеza та особливості структури поетичної метафори бароко» (на матеріалі староукраїнської поезії кінця XVI – XVIII ст., 1997). Різні фігури і тропи барокової поезії одного періоду дослідила І. Г. Гуцуляк (дисертація «Мовостиль українського поетичного бароко» (на матеріалі поезії кінця XVI – середини XVII ст.», 2005).

Простеживши динаміку метафори у поезії бароко XVI – XVIII ст., Л. О. Андрієнко дійшла висновків: «індивідуальні метафори барокової поезії генетично споріднені з універсальними образами-архетипами, що зафіксувалися в колективній свідомості у вигляді релігійних формул та народнопоетичних топосів» [6]. У цьому плані актуалізується висновок, що «барокова образність, а, отже, і система її метафоричних перенесень, постала як результат переплетення різних культурних кодів: християнського грецько-візантійсько-слов'янського, ренесансно-західноєвропейського і національного народнопоетичного» [6].

У нашій дисертації аналізується лінгвопоетика метафори та інших тропів, а також фігур на матеріалі староукраїнських поетичних жанрів в їх зіставленні з прозовими. Зв'язок лінгвостилістичного і лінгвопоетичного підходів, запропонований Л. О. Андрієнко, доповнюється дискурсивними вимірами текстотворення.

Мовностилістичні засоби як стилетвірні компоненти тексту проаналізувала І. Г. Гуцуляк на основі української барокової поезії кінця XVI – середини XVII ст. [62; 65].

У нашій дисертації проаналізовано лінгвопоетику панегірика у зв'язку з іншими жанрами, а дискурсивна реалізація фігур і тропів у тексті виявила показові для бароко XVII ст. метафори, епітети, символи, порівняння, антитези.

Стильовій дифузії досліджуваного періоду присвячено дисертаційну працю О. Ю. Курганової (дисертація «Текстотвірна роль молитви в поезії українського бароко середини XVII ст.», 2013). Дослідниця довела текстотвірний вплив літургійної молитви на мову поезії українського бароко, проілюструвавши «характер закорінення мови поезії українського бароко в літургійну традицію» [127, с. 8]. О. Ю. Курганова визначила поняття «текстема літургійної молитви», яка є абстрактною моделлю, що творить сукупність ознак (які є відтворюваними), характерних для текстів

літургійних молитов. Використання цієї текстами в бароковій поезії відбувається в різний спосіб: перенесення, трансформація, інновації.

Основною прагматичною ознакою літургійної молитви, на думку дослідниці, є діалогічність, спрямована до Бога і до читача (слухача). У панегіричній поезії таку діалогічність розглядаємо в ширшому ключі, додаючи ще один вектор: автор – панегіричний адресат. У нашій дисертації розуміння барокових інновацій впливає з особливостей текстотворення, зіставленні одного жанру з функціонально подібними до них жанрами.

На матеріалі поетичної мови бароко виконано дослідження А. А. Дем'янюк (дисертація «Композити в староукраїнській літературній мові кінця XVI – XVII ст. (на матеріалі поетичних текстів)», 2004). Дослідниця виявила особливості, закономірності творення і специфіку функціонування складних слів у староукраїнській поезії кінця XVI – XVII ст., відзначила стилістичний потенціал композитів: «авторське використання композитних іменників і прикметників є засобом вираження різного типу експресії, емоційного забарвлення тощо, тобто складні слова, втілюючи дві ідеї в одному слові, надавали мові староукраїнської поезії не лише семантичної глибини, а й пишності, урочистості» [68, с. 14].

У ширшому контексті аналізується наукова проблематика реконструкції мовної свідомості Григорія Сковороди (Л. П. Гнатюк) [43], стилістичної атрибуції учительних Євангелій (У. Б. Добосевич) [72] і проповідей (О. Ю. Зелінська) [92-95].

Отже, результати дослідження українського мовного бароко, зокрема лінгвостилістики поетичного бароко у староукраїнській літературній мові, можуть стати підґрунтям для лінгвопоетично-дискурсивних студій.

Контекст цього дослідження доповнюють праці з літературознавства: Д. І. Чижевського (феномен українського бароко) [245; 246], О. Є. Гнатюк (українська барокова релігійна пісня) [44], архієпископа Ігоря (Ісіченка) (бароко як художній стиль і літературна епоха) [102; 104],

В. І. Кречотня (українська поезія XVII ст. у системі європейської барокової літератури) [119; 121; 122], А. М. Макарова (пам'ятки барокової культури крізь призму авторської свідомості) [137], Д. С. Наливайка (українське бароко в широкому європейському контексті) [158-160], Р. П. Радишевського (бароковий концептизм поезії Лазаря Барановича) [198], М. І. Сороки (зорова поезія в українських текстах XVII – XVIII ст.) [214], Л. В. Ушкалова (зв'язок українського бароко з філософією, його соціокультурне значення) [234-236], М. М. Сулими (бароко в контексті українського віршування кінця XVI – початку XVII ст.) [222] та ін. Вивченню бароко в контексті інших стилів присвячено праці З. Генік-Березовської [42].

Панегіричний жанр бароко одним із перших почав досліджувати М. О. Максимович, який зосередив увагу на латино-польських панегіриках українських авторів [139]. Панегіричні тексти XVI – XVII ст. польською та латиною також вивчали Н. М. Яковенко [261; 262], Л. Г. Шевченко-Савчинська [254; 255]. Староукраїнські панегірики характеризували К. Й. Студинський (публікація одного тексту з комплексною науковою розвідкою про нього), С. І. Маслов, В. П. Колосова (літературознавчий аспект вивчення), Г. Грабович (погляд на панегірики крізь призму ренесансної ідеології) [48], архієпископ Ігор (Ісіченко) (образи і художня структура панегіриків) [103; 104], Ю. В. Миненко (зв'язок панегіричної та геральдичної поезії) [148; 149] та ін.

Проте, панегіричний жанр крізь призму лінгвопоетики українського барокового часу ще не був об'єктом окремого розгляду.

Отже, значні напрацювання про українське бароко сприяють уточненню лінгвопоетичного потенціалу текстів кінця XVI – XVII ст. у плані жанрово-стильового розмаїття. Поглиблене вивчення цього мовного феномену в інтердисциплінарній інтерпретації залишається актуальним для української гуманітаристики.

2.2. Барокові панегірики у староукраїнській літературній мові XVII ст.

2.2.1. Жанрова специфіка панегірика у староукраїнській літературній мові

Барокові інновації староукраїнської мови XVII ст. повно віддзеркалюються у панегіриках, написання і друкування яких у зазначений період засвідчує реалізацію цього жанру як прикладу ораторського мистецтва засобами староукраїнської мови. Однією з передумов виникнення панегіриків в Україні наприкінці XVI ст. був синтез вітчизняної та польської традицій створення прозових і віршових урочистих промов.

Популяризація жанру пояснюється уславленням конкретної особи, відомої своїми чеснотами і заслугами (домінанта – теоцентризм). У цей період панегірики присвячувалися церковним чи світським представникам тогочасного соціуму в ширшому колі актуалізованих аспектів.

Інтенційно панегірик уславляв визначні події чи звеличував окремих осіб за їх подвиги, заслуги, тому цей жанр зараховують до «етикетної поезії» (В. І. Кречотень, Л. Г. Шевченко-Савчинська). На думку Л. Г. Шевченко-Савчинської, «етикетна література – це художні твори (поетичні, прозові), приводом та сюжетною основою при написанні яких слугують переважно стандартні етикетні ситуації (народження, одруження, прощання, подяка тощо), а також, рідше, філософські рефлексії окремих подій особистого та суспільного життя» [255].

Основні характеристики жанру зумовлені функцією уславлення, возвеличення, урочистості та конкретизуються: в жанрових різновидах панегірика (вісім різновидів визначив Митрофан Довгалевський), в «середньому або квітчастому» стилі написання (Феофан Прокопович), що передбачали актуалізований спектр засобів для реалізації функції.

день народження створювались латинською мовою, що докладніше аналізується в параграфі 2.2.7 «Староукраїнські панегірики з погляду полілінгвізму кінця XVI – XVII ст.».

Відповідно до класифікації Митрофана Довгалевського, в енкоміях «прославляється певний герой за якийсь подвиг» [75, с. 178]; євхаристія «виражає подяку за вчинене добродійство» [75, с. 180]; в епіцедії «поет описує плач і сльози друзів, воїнів, батьківщини героя, а також може оплакувати всі доблесті та користь, втрачені для рідної землі, і все це можна злагіднити хвалебним співом. Тут часто вживаються вигуки – звернення до смерті – або описується непостійність життя» [75, с. 180].

У дисертації актуалізується положення, що основним смисловим навантаженням панегірика є уславлення особи і роду, при цьому вітальні панегірики характеризували чесноти/заслуги адресата в актуальному часі, а погребальні – лише щодо минулого періоду. В обох випадках прославлялися релігійні і світські заслуги особи, що відповідало бароковому принципу концептизму.

Вибір «стилю написання» Феофан Прокопович обґрунтував щодо видів красномовства або «похвального стилю», які поділяються на: «стиль високий або поважний», «середній або квітчастий» і «низький або буденний» [196, с. 144].

Кожен стиль має своє призначення: до високого стилю вдаються тоді, «коли справи будуть високі, тобто небесні, вічні, божественні, а також людські, але гідні подиву або повні болю, співчуття, обурення, як, наприклад, героїчна доблесть, суворий закон, мудрі вчинки або вислови, загибель царств, переміни долі, сумні пригоди і, нарешті, все високе» [196, с. 145].

Середній стиль використовується для тлумачення «середніх речей», «які є веселі або сумні і нижчі за ті всі, про котрі ми згадали, як, наприклад, привітання гостей, прояв доброзичливості, вітання з приводу почестей, перемог, описи тріумфів та інших приємних речей, а так само похвали

славним мужам, за винятком, коли в них є щось подиву гідне, що можна б викласти у більш високому стилі. Сюди відносяться також історичні оповідання, а ораторські переплітаються з високим стилем» [196, с. 145].

Низький стиль передбачав виклад «малих справ», тобто таких, «коли йдеться про сільське господарство, про сімейні справи, коли у ввічливих листах звертаємось до друзів, коли щось доручаємо, вчимо, відмічаємо, жартуємо і т. д.» [196, с. 145].

Підсумовуючи класифікацію та функції стилів, Феофан Прокопович зазначав: «Церковні та світські оратори, говорячи про поважні справи, вживають високий стиль, панегіристи та історики – середній, автори листів – низький» [196, с. 145].

Отже, відповідно до визначень навчальних праць, панегірик трактували як твір «середнього або квітчастого стилю» (Феофан Прокопович), проте «стиль ліричної поезії повинен бути високим» [75, с. 206], а тому середній стиль співвідносився з високим.

За тогочасними уявленнями, необхідно дотримуватися відповідності вимогам стилю епохи і відповідного жанру (пишномовність, вигадливість і метафоричність змісту, наскрізна символічність були обов'язковими елементами): «в одах, а найбільше хвалебних, мають місце фігури, тропи, алегорія, плавність, стрункість, легкість слів, а в інших [видах од] більше підходять сентенції» [75, с. 206]. Своєрідність панегіричної поезії виявляється в естетизації архітектоніки і графіки, фонографічних і синтаксичних маркувань оригіналів.

Химерність і примхливість форми, а також міфологічні персонажі, цитати з латинських класиків, увагу до герба особи чи роду відзначав у панегіриках М. О. Максимович, який одним із перших звернувся до дослідження цього жанру [138; 139].

Отже, віддзеркалюючи естетизацію тексту та актуальний дискурс, панегірики ілюструють барокові інновації в староукраїнській літературній мові.

У дисертації використання терміна «панегірик» для позначення жанру і конкретного тексту підтверджується працями Феофана Прокоповича [196, с. 145], Митрофана Довгалевського (показова ода, панегірик, енкомій, хвалебна пісня) [75, с. 202].

Крім заголовків **Мнологіа си єсть<,> пѣснословіє** (Имн., 1), **пѣснь праз(д)нична** (Имн., 3), **ΕΥΦΩΝΙΑ веселобрмчаа** (Евф., $\tilde{\tau}\tilde{\sigma}$), **Гумнѣ** (Евф., $\tilde{\tau}\tilde{\sigma}$), хвалебна поезія також називалася її авторами як: «Вірші» («**Вѣршѣ** на жалосний погреб... Петра Конашевича Сагайдачного» (Вѣршѣ), «Вірші про Дедала» (І. Величковський «Вірші про Дедала»), «Привѣт», що, очевидно, є усіченням від «Привітання» («**ПРОΣΦΩΝΗΜΑ** Привѣт преосвященному архієпископу кир Михайлу...»), «**Пѣснословіє** Албо **Пѣснь** през части Писмо(м) мовленаа» [226, с. 234] (така назва вказує на спосіб виголошення панегірика чи його окремих частин). Так, в «Еводії» Григорія Бутовича є декілька таких пісень: **ѠДА ПЕРШАЯ НА СОБОР(Ъ)**<.> (Евод., 14), **ѠДА ВТОРАЯ ДО ДУХОВНЫХЪ**<.> (Евод., 17), **ѠДА ДО ПРЕЗАЦНЫХ РОДИЧОВЪ ЕГО МЛ(СТ)И ѠЦА ЕП(С)ПА** (Евод., 18). Очевидно, вихованці Києво-Могилянського колегіуму, засвоюючи античне знання, перейняли й античне розуміння «оди» не як конкретного жанру, а як синоніма до «пісні» або «вірша», що виконувався хором.

Жанрова специфіка панегіриків розкрита в назвах: евхаристія – «**ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ** албо<,> **ВДАЧНОСТЬ**<•> **Юснєпревелебнѣйшому в(ъ) Хѣ** **Его мл(с)ти Г(с)днѣ Ѡцѣ Кв(ρ) ПЕТРѢ МОГИЛѢ**», епіцедії (*трены*) – «Гербы і трены при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова».

У такий спосіб жанрова диференціація панегіриків проектує добір і функціонування мовних засобів, які можуть уточнюватися відповідно до мовленнєвих жанрів.

2.2.2. Мовленнєві жанри панегіриків

Оскільки текст є результатом когнітивного процесу, зумовленого дискурсивною ситуацією, актуальне розуміння тексту як комунікативної події передбачає диференційованість мовленнєвих жанрів.

Уперше концепція **мовленнєвих** жанрів представлена в працях М. М. Бахтіна, який розумів мовленнєвий жанр як певну «модель висловлювання». Дослідник поділив їх на первинні та вторинні: первинні жанри (прості) пов'язував із «безпосереднім мовленнєвим спілкуванням», тоді як «вторинні (складні) мовленнєві жанри – романи, драми, різноманітні наукові дослідження, великі публіцистичні жанри і т. ін. – виникають в умовах більш складного і відносно високорозвиненого та організованого культурного спілкування (переважно письмового)» [14, с. 161].

Концепцію мовленнєвих жанрів розвинули Н. Д. Арутюнова, А. Вежбицька, Т. Г. Винокур, Т. В. Шмельова, В. В. Дементьев та ін., розглядаючи їх у контексті *діалогічності*.

Н. Д. Арутюнова запропонувала такі види мовленнєвих жанрів: 1) інформативний діалог (обмін інформацією, що передбачає такі жанри: запитання, запит, повідомлення); 2) прескриптивний діалог (мовець диктує певні дії адресату-виконавцю; жанри: прохання, вимога, наказ); 3) обмін думками з метою переконання співрозмовника (жанри: суперечка, дискусія); 4) діалог, що має на меті встановлення чи

регулювання міжособистісних стосунків (залежно від кооперативного чи конфліктного характеру спілкування виникають жанри зізнання, компліменту або сварки); 5) «побутові жанри» – вільне, невимушене спілкування людей. Їх розмежування відбувається з урахуванням того, який з особистісних аспектів реалізується в процесі комунікації: емоційний, естетичний чи інтелектуальний. Для емоційного спілкування характерні жанри скарги, співчуття, хвастощів, захоплення та ін. Під час естетичного спілкування виникають жанри дотепу, жарту, анекдоту. Інтелектуальне спілкування породжує жанри прогнозування, оцінки минулого, розмови про політику, поточні справи [9, с. 53-56].

За когнітивними вимірами мовної свідомості А. Вежбицька встановила мовленнєві жанри: запитання, прохання, наказ, погроза, застереження, дозвіл, подяка, привітання, співчуття, вибачення, комплімент, похвала, скарга, виступ (промова), лекція, популярна лекція, доповідь, розмова, дискусія, суперечка, сварка, спогад, мемуари, автобіографія, порядок денний, протокол, пояснення, повідомлення, оголошення, циркуляр, розпорядження, жарт, анекдот, флірт, тост, донос, свідчення.

На думку дослідниці, система мовленнєвих жанрів певної мови є «одним із кращих ключів до культури цього суспільства» [26, с. 110-111].

Два основних види мовленнєвої поведінки – інформативний і фатичний – визначила Т. Г. Винокур. Перший передбачає участь у діалозі з метою отримання нових знань про світ, тоді як основною метою фатичного спілкування є налагодження, підтримання та регулювання мовленнєвих і соціальних стосунків зі співрозмовником [35, с. 139].

З огляду на актуальність розмежування фатичності та інформативності майже всіма дослідниками мовленнєвих жанрів, В. В. Дементьев визначив п'ять основних типів жанрів фатичного мовлення (далі – ФМЖ): 1) побутові жанри (міжособистісні стосунки не

покращуються і не погіршуються, а зберігаються); 2) ФМЖ, що в прямій формі погіршують міжособистісні стосунки (прямі звинувачення, образи, з'ясування стосунків, сварки); 3) ФМЖ, що в прямій формі покращують міжособистісні стосунки (доброзичливі душевні розмови, зізнання, компліменти, сповіді/проповіді і т. ін.); 4) ФМЖ, що в прихованій, непрямій формі погіршують стосунки (деякі різновиди іронії, насмішка, розіграш); 5) ФМЖ, що в непрямій формі покращують стосунки (жарт, флірт) [67, с. 217-223].

Комуникативну мету як критерій визначення мовленнєвих жанрів обрала Т. В. Шмельова. Дослідниця виділила такі класи мовленнєвих жанрів: інформативні (різноманітні операції з інформацією), імперативні (спонукають до виконання чи невиконання дії, передбачають використання прохання, поради, інструкції, наказу, заборони, погрози, обіцянки), етикетні (мають на меті здійснення особливої події, вчинку в соціальній сфері, передбаченого етикетом цього соціуму: вибачення, подяки, привітання і т. ін.), оцінні (передбачають зміну самопочуття учасників спілкування: похвала, докір, догана, звинувачення) [257, с. 91-92].

У такий спосіб, за класифікацією мовленнєвих жанрів Н. Д. Арутюнової, для панегіриків характерний різновид діалогу, що має на меті встановлення чи регулювання міжособистісних стосунків, проектує жанр компліменту, близький до панегіричної похвали. За цією ознакою В. В. Дементьєв наближує панегірик до фатичних мовленнєвих жанрів, що в прямій формі покращують міжособистісні стосунки.

За Т. В. Шмельовою, в панегіриках виявлено етикетні мовленнєві жанри, що передбачені книжним етикетом XVII ст.: подяка, привітання, уславлення та ін.

Отже, у панегіричних текстах реалізуються такі мовленнєві жанри, як похвала, подяка, привітання, уславлення, возвеличення, а саме:

– енкоміям властиві похвала, привітання, уславлення, возвеличення;

- євхаристіям більшою мірою властива подяка;
- епіцедії прославляють, возвеличують.

Отже, у культурному просторі бароко XVII ст. етикетність спілкування виявляється у мовленнєвих жанрах панегірика: привітанні, возвеличенні, уславленні, похвалі, вдячності.

2.2.3. Функціональні параметри панегірика за теоретичними настановами поетик: «краса, побудова, достоїнство»

Довершеність панегірика визначалась гармонійністю функціональних параметрів, оскільки, на думку В. П. Маслюка, всі теоретики поетичного та ораторського мистецтва Бароко, наслідуючи античних, «вказували на три особливості словесного вираження: краса, побудова і достоїнство (*elegantia, compositio, dignitas*)» [144, с. 72].

«Краса» полягала в тому, «щоб говорити чистою мовою, чітко, вишукано і відповідно» [144, с. 72], тобто під «красою» барокові автори розуміли передусім лексико-семантичні характеристики тексту. За трактуванням В. П. Маслюка, «під чистотою мови теоретики розуміли використання літературної мови, без варваризмів, солецизмів, іноземних слів, маловживаних і незрозумілих зворотів» [144, с. 72].

Очевидно, що «побудова» стосувалася синтаксису і композиції. Підтвердження цієї думки знаходимо у праці Феофана Прокоповича щодо «розташування матеріалу»: «необхідно, щоб у промові всі її частини були розміщені відповідно, красиво, гармонійно і бездоганно» [196, с. 201].

«Достоїнство» стилю розкривається в ефективному використанні тропів і поетичних фігур, які зумовлені стилем.

Відповідно до завдань: «вчити, веселити, зворушувати» [196, с. 271], Феофан Прокопович поділяв фігури на три групи: повчальні, розважальні та

патетичні. З-поміж поетичних фігур, виділених цим автором, зазначимо такі: *характеристика* («викликає велике захоплення, зворушення», «має повчальне значення, зображаючи або описуючи справу й осіб так, що воїни виступають перед нами нібито як справжні» [196, с. 273]), *епаналепсис* («коли те саме речення промови повторюється після декількох колонів. Ця фігура важлива тоді, коли треба закріпити в пам'яті знання» [196, с. 278]), *етологія* («те саме, що мова на моральну тему, коли описуються чийсь звичаї. Це те саме, що характеристика» [196, с. 279]), *сентенція* («коротке правдиве і поважне речення, що містить моральну науку про звичаї людей або стосується пізнання істини» [196, с. 281]) та ін.

Митрофан Довгалецький у поетиці «Сад поетичний» характеризував тропи, поділяючи їх на два види: «*тропи думок*» і «*тропи слів*», які «виражаються такими чотирма частинами [мови]: дієсловом, іменником, прикметником і прислівником, а також багатьма словами» [75, с. 303].

З-поміж тропів, що виражаються словом, Митрофан Довгалецький визначив сім: «метафора, синекдоха, метонімія, антономасія, оноματοпєя, катахреза і металеписис» [75, с. 303]. Метафору він визначав як «перенесення власного значення одного слова на невласне з огляду на певну подібність» [75, с. 303], а її творення орієнтував на Святе Письмо: «Треба, щоб метафора була приємною, помірною, гарною, відповідною та достойною, яка найчастіше вживається в святому письмі» [75, с. 306].

Автор поетики проаналізував види метафор, причини їх застосування, а також схарактеризував неефективні способи її використання. На думку викладача поетики, метафора формується чотирма способами: «по-перше, шляхом перенесення значення із живої речі на живу (наприклад, «розумний собака», «говірлива сорока»); по-друге, шляхом перенесення значення від неживої речі на неживу («солодка мова», «золоте сонце»); по-третє, шляхом перенесення значення від живої речі на неживу («розгніване море»,

«соромлива троянда»); по-четверте, шляхом перенесення значення від неживої речі на живу («ясна людина», «залізна баба»)» [75, с. 303].

На відміну від Аристотеля, який в основу творення метафори поклав зміну значення слова (або з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією), Митрофан Довгалевський використав кореляцію живий/неживий предмет, а також наголосив не на зміні значення слова (як Аристотель [8]), а на його перенесенні з однієї речі на іншу.

Феофан Прокопович надавав перевагу текстам із вдалим метафоричним наповненням, рекомендуючи: «Рідко вживай слова у прямому значенні, бо вигідніше користуватися відповідними метафорами. Тому й у античних авторів, що писали про цього роду речі, повно метафор, наприклад, у Колумелли, Вітрувія, Вегеція, Плінія та ін.» [196, с. 211].

Теорію і різновиди метафори докладніше розглянуто в третьому розділі дисертації (підрозділ 3.2.).

«Достоїнство» стилю також розкривається у вмінні застосовувати інші «тропи слів»: синекдоху як «пізнання якоїсь речі на підставі здогадів» [75, с. 306]; метонімію як «вживання однієї назви замість іншої, якщо розуміється одна річ замість іншої, суміжної з нею» [75, с. 309]; антономасію як «заміну однієї назви іншою»: «ця заміна завдяки зовнішній характеристиці визначає те, що характеризується менш вдало своєю назвою» [75, с. 311]; ономапопею як «утворення якоїсь речі або слова шляхом наслідування первісних звуків» [75, с. 311-312]; катахрезу як «найменування однієї речі, яка не має власної назви, назвою іншої, подібної речі» [75, с. 313]; металепис як «розуміння однієї речі на підставі іншої, які пов'язані між собою в певному порядку й поступово» [75, с. 314].

Тропів, що виражаються думками, Митрофан Довгалевський визначає п'ять: «алегорія, іронія, перифраза, гіпербатон і гіпербола» [75, с. 303]. Покликаючись на барокового поета, він трактував «троп думок або мови» як

«перенесення властивого значення багатьох слів, зважаючи на певну подібність» [75, с. 314].

У такий спосіб поетики передавали уявлення про систему і різновиди фігур і тропів, специфіка використання яких визначалася відповідним жанром і стилем.

Крім «достоїнства тексту», в барокових поетиках прописувалося поняття «достоїнство оратора»: «оратор повинен вміло розпочинати виклад, бути поважним у повчанні, дотепним у розважанні, сильним і багатослівним у зворушенні і, нарешті, якщо він підбирає стиль не на свій розсуд, а згідно з вимогами справи і часу» [144, с. 74].

Естетична функція тексту розкривається в тому, що «стиль промови повинен приносити задоволення: квітухий, дотепний, прикрашений принадними фігурами, містити особливо забавні і незвичайні оповідання, описи, відомості, порівняння. Передусім треба мати на увазі різноманітність і, якщо трапляється багато доказів для похвал, зваж, які більш, а які менш важливі» [196, с. 385].

Відповідно до цих настанов панегірик передає **барокову поетику**: «ускладненість поетичної мови (за рахунок багатозначних символів, метафор, концептів); риторичність, емоційність, спрямованість на контакт із читачем; поєднання традицій середньовіччя та відродження, античних і християнських образів і мотивів, духовної та світської тематики; теоцентризм та інтерес до містики тощо» [127, с. 13].

Персвазійна функція панегірика виявляється в тому, щоб «переконати слухача, що річ або особа така, як ми показали у похвалі... На основі цього ту похвалу можна назвати досконалою, після прочитання або прослухання якої краще починаємо думати про хвалену річ чи особу, ніж до того часу» [196, с. 385].

Отже, відповідно до теоретичних настанов поетик, краса панегіричного тексту полягає в чистоті мови автора і «прозорості» її сприйняття; побудова

виявляється в чіткій і послідовній структурі барокового тексту, достоїнство – у ретельному доборі естетично маркованих мовних елементів – метафор, порівнянь, епітетів, символів, антитез та ін. Із цих функціональних параметрів виділяємо тропи, передусім метафору, що, як і творення панегірика, виконують естетичну і персвазійну функції.

2.2.4. Староукраїнські панегірики кінця XVI – XVII ст. у дискурсивному плані

Панегірична поезія завжди писалася з певної нагоди, що уможлиблює реконструкцію дискурсивної ситуації, яка зумовила процес творення тексту.

Одним із перших вітальних панегіриків є «Просфонима» 1591 р., видрукувана на честь архієпископа Михайла Рогози, митрополита Київського і Галицького. Текст написано у Львівській братській школі на честь приїзду митрополита. У стародруці вміщено вставки паралельно двома мовами – староукраїнською і грецькою, оскільки «грецька школа з її традиціями і прийомами» [46, с. 150] стала основою навчання в братських школах домогилянського часу.

«Просфонима» як один із перших друкованих панегіриків меншою мірою, ніж пізніші, передає орнаментальне оздоблення тексту (орнамент у вигляді гілки чи листя, герб Львова).

У дисертації стародруковану «Просфониму» зіставлено з рукописним варіантом цього тексту, що зберігся в Кормчій XVII ст., а отже, дискурсивний формат дослідження розширюється порівнянням стародрукованої/рукописної реалізацій.

«Възерункъ цноть» Олександра Митури присвячено архімандриту Києво-Печерського монастиря Єлисею Плетенецькому, засновнику Лаврської друкарні. За дослідженням В. М. Перетца, архімандрит: «купує стрятинську

друкарню, перевозить її до Києва...; закладає папірню, ливарню й ритовню, друкує книжки й листи. Разом з тим дбає, щоб утворити казnodійство, притягаючи до Лаври і до лаврської школи тогочасні літературні й наукові сили...» [184, с. 56].

Як і більшість староукраїнських панегіриків XVII ст., «Вѣзерункъ цноть» (1618 р.) видано у друкарні Києво-Печерської лаври, а уславлення заслуг Єлисея Плетенецького передусім стосується заснування цієї друкарні.

Зовнішнє оформлення панегірика представлено прямокутною гравюрою на початку тексту, причому зображення відбитку перевернуте догори. Очевидно, це не була помилка друкарів, а своєрідна барокова гра на рівні форми, адже елементи, зображені на гравюрі, прочитуються в різних ракурсах (квіти, птахи, змії). Особливо оздоблено першу літеру вірша (П), всередині якої птах, що ніби виходить з полум'я, очевидно, Фенікс.

Петру Могилі як світському і церковному діячеві XVII ст. присвячено більшість староукраїнських панегіриків, серед них: «**Мнологія си єсть<,> пѣснословіє**» 1630 р. (Памво Беринда, Тарасій Земка та ін.), «**ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ** албо вдячність» 1632 р. (Софроній Почаський), «**ΕΥΦΩΝΙΑ** **веселобрмчлл**» 1633 р. (друкарі Києво-Печерської лаври) та ін.

Панегірики на честь Петра Могилі також написано польською мовою: «**Mnemosyne sławy prac y trudow... Piotra Mohiły**» (1633), «**Kalimon Joseph. Żal ponowiony po pogrzebie... Piotra Mohiły**» (1647) і латинською мовою: «**Kalimon Iosephus. Sol post occasum oriens ad spectandum oration propositus cum rhetoricum horisontem in collegio suo Kiovien[si] feria II paschal anno 1641, illustrisimus princeps Petrus Mohila archiepiscopus Kioviensis clarissima sui presentia illuminaret**» (1641), (панегірик П. Могилі з нагоди відвідин ним класу риторики Київського колегіуму).

Панегірик «**Мнологія си єсть<,> пѣснословіє**» видано окремою книгою (що налічувала 12 аркушів) у друкарні Києво-Печерської лаври.

Автори панегірика – працівники печерської друкарні (прізвища зазначені після кожного окремого вірша) виголосили вірші архімандриту Києво-Печерської лаври Петру Могилі на честь свята Великодня 1630 р. Оздоблення книги досить різноманітне: «на ней (на форте – *авт.*) имѣются изображенія: справа (сверху вниз) св. княгини Ольги, св. кн. Глѣба, преп. Антонія печер., слѣва (сверху вниз) св. кн. Владиміра, св. кн. Бориса, преп. Геодосія печер.; вверху на аркѣ, украшенной полукруглою гірляндою цвѣтовъ – посрединѣ изображение Херувима и по сторонамъ двухъ Ангеловъ, внизу – Великой лаврской церкви и обѣихъ пещеръ. На оборотѣ форты помѣщенъ гербъ Петра Могилы съ инициалами по сторонамъ «П. М. В. М. А. К. Л. П.» и ... четверостишіемъ внизу» [226, с. 238]. Крім того, текст прикрашений акровіршами, що є відображенням барокової форми і слова.

«Вѣршѣ на жалосний погреб зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного, гетмана войска Его Королевской Милости Запорозкого» 1622 р. присвячено гетьману, який помер у битві під час Хотинської війни від отруйної стріли. Автором панегірика вважається ректор Києво-братської богоявленської школи Касіян Сакович, хоча після кожного вірша зазначено імена спудеїв, які, очевидно, долучилися до авторства.

Текст містить герб «Войска Запорозкого», що доповнений традиційним віршем, а також зображення П. Конашевича-Сагайдачного із зазначенням його світського титулу «**Пе(т)рѣ Конашевичѣ Сагайдачѣ Ге(т)ма(н) войска запорозѣ**» [226, с. 40] і відбитком герба роду. Перша літера «Передмови» – фігурна, оздоблена рослинним орнаментом. Уславлення подвигів гетьмана супроводжується розмірковуваннями про барокове сприйняття часу, що відповідало дискурсу.

Створення панегіриків польською або латиною поширювалося з огляду на соціокультурні чинники кінця XVI – початку XVII ст., а їх авторами нерідко ставали русичі: наприклад, «Obodziński Samuel. Lutnia niebeska przy

krzścinach Jeremiego Michała Korybuta, xiążęciana Wiszniowcu» (Львів, 1640) та ін.

Латинською мовою видано віршований панегірик із нагоди шлюбу Я. Гербурта і Є. Заславської з Острога (Львів, 1601), погребальний панегірик на честь Миколи-Христофора Радзивилла (Львів, 1615) та ін.

Панегірики з погляду полілінгвізму докладніше аналізуються в параграфі 2.2.7.

Панегіристи мали високий світський статус (ректори, викладачі) і церковний. Окремі частини панегіриків писали працівники Лаврської чи Львівської друкарень або студенти Києво-Могилянського колегіуму.

Докладніше це питання розглядається на прикладі категорії «адресатності/адресантності» у параграфі 2.2.6.

Дискурсивна ситуація зумовлювала і процес виголошення панегіриків, оскільки вони призначались для декламування перед аудиторією і обов'язково – перед особою, якій присвячувались.

У соціокультурному аспекті тексти домогилянського і могилянського часу (межею яких є 30-ті рр. XVII ст.) розрізняються за ступенем вияву концептизму, джерелами барокової образності, естетикою тексту. У дисертації акцентується увага на панегіриках, присвячених руським (українським) діячам (архімандриту, митрополиту, гетьману), а останні десятиліття XVII ст. відображають зміну панегіричного адресата (наприклад, Лазар Баранович – автор не лише «Епитафіона» гетьману Івану Брюховецькому, але й «Плачу о преставлені великаго государя...» (Київ, 1676).

Отже, вивчений нами текстовий корпус панегіриків покласифікований за ознаками часу, місця, мови написання, особи, якій присвячені вірші, а також нагоди виголошення.

Дискурсивність тексту конкретизує барокові лігвопоетичні особливості вітальних і погребальних панегіриків із відповідними казаннями та геральдичною поезією.

У дисертації дискурс-аналіз староукраїнських писемних пам'яток XVII ст. уможлиблюється тим, що в панегіриках реалізуються основні принципи текстотворення (інтерактивність, діалогічність, процесуальність, взаємозв'язок письмової/усної маніфестацій), а також встановлюється реконструкція дискурсивної ситуації. Діалогічність розгорнута в низці відношень (автор – Бог, автор – адресат), специфіка яких – у взаємодії тексту з автором і панегіричним адресатом; крім цього, діалогічні відношення пронизують творення і виголошення панегірика (здебільшого, кілька авторів декламували написані ними мікротексти в певній послідовності).

2.2.5. Категорія адресатності/адресантності в барокових панегіриках

Сучасне потрактування тексту як комунікативної події актуалізує категорію «адресатність – адресантність», яка розглядається науковцями в різних аспектах. Зокрема, в українській історичній лінгвістиці означена категорія досліджувалася на матеріалі барокових проповідей [92], молитовної барокової поезії [127], наукового тексту [157] та ін.

У дисертації ця категорія розглядається в контексті барокових інновацій, які визначають особливості текстотворення: акцентування на видатній особі, якій присвячувався панегірик (адресат), а також на особі автора (адресанта), який його створював. У цьому разі дуальність категорії характеризується з позицій антропонімічності, соціального статусу особи, індивідуальної атрибуції (для адресанта), етикетності та ін.

Соціокультурна зумовленість давнього тексту і жанрова специфіка панегіриків визначають типову для цього періоду етикетність, відзначену в

поетиках: етикетне «применшення» адресантом власного соціального статусу і ролі в тексті для звеличення видатної особи (див. Додаток Б, табл. Б.3).

Так, у «Вѣзерунку цнот... Єлисея Плетенецького» автор, Олександр Митура, акцентує на цих соціокогнітивних зумовленостях, назвавши себе «найнижчим слугою», а Єлисея Плетенецького – «своім паном», «добродієм»: **В<:>[ашеи] М<:>[илости] мое(г) М<:> Пана и добродѣла Поволныи и наинизшій Слуга Александръ Митѹра (Вѣз.Цн., SІ).**

Звертаючись до Петра Могили, автор «Євхаристиріона» також «применшив» власну роль, проте зазначив свій соціальний статус: **Наиненшій з(ъ) братїи вѣщежителнои монастыра Печерскогѡ<,> Превелебности твоей в(ъ) Дѹхѹ сынъ и послушникъ<.> Гофронїй Почаскій Гѹмнастесъ Кїновита Мона(ст)<:> Печер<:> Реторики Профессоръ (Євх., 5).**

Аналогічна ситуація в панегірику, присвяченому єпископу Арсенію Желиборському. Автор, Григорій Бутович, назвав себе найнижчим із прихожан: **ѡ наиннижшій в(ъ) православїи стѣмъ (Евод., 4).** Крім того, вивисуючи духовне, панегірист применшив своє авторство і вагомість цієї праці: **Лечъ не могу такъ великого тажарѹ<,> оутлыми довѣпѹ моего по(д)нести раме(н)ми (Евод., 5); и тѹю барзо плохѹю мою працю<,> такъ задаток(ъ) до далши(х) оѹслугъ моиѹхъ<,> превеле(в)[ности]<:> твоей приношѹ<,> и офїрѹю (Евод., 5).**

У панегірику також фігурує етикетне називання автора «слугою» щодо «пана» і «пастиря», лише після цього згадується статус студента Замойської академії: **вдѡчне принавши<;> мене найнижшого з(ъ) слугъ своихъ<,> в(ъ) ласце своей Панской<;> и вѣгословенствѣ Пастырско(м)<:> ховати будеш(ъ) рачи(л)<.> до котрого на тотъ часъ з(ъ) найнижшимъ оѹслугъ мои(х) поклоно(м)<,> пилне сѡ залецаю<,> и Ѡдаю (Евод., 5-6); найнижшій слѹжебникъ<.> Григорїй Бѹтовичъ<,> Стѹдентъ презацной Акадѣ(м)<:> Замой<:> (Евод., 6).**

Залежно від конкретної ситуації ця модель доповнювалася іншими характеристиками, зокрема вказівкою на вид діяльності автора: **ПАМВW** **БѢРында Твпїкароводець<, >** **W** **Прє(д)стателю<, >** **Рабъ** и **Бѣгомлець** **Твой** (Имн., 10), **З[емка]<: >** **К[оректор]<: >** и **П[роповѣдник]<. >** **Ѣ(л)[ова]** **Б(ж)[го]** (Имн., 10). Більш того, Тарасій Земка не виділяє себе серед колективу авторів: **Та же по всѣхъ съ всѣми<, >** **Твоими** и **моими** **Всєгw** **Твпү** **ПРѢвитель<, >** **Но вѢм(ъ)** **менші(й)** **Ѣлүжите(л)** (Имн., 10), проте не бажає бути забутим: **Да не бѣдү забвенный<, >** **Ѧз(ъ)** **Тарасій** **смирє(н)ны(й)** (Имн., 10).

У текстах категорія «адресатність – адресантність» реалізується в такій послідовності: панегіричний адресат, адресант (елемент книжного етикету, що применшував авторство і працю панегіриста, соціальний статус автора): **Ваши(м)** **Мл(с)тѣм** **мои(м)** **Велце** **ласкавы(м)** **Панw(м)** и **добродѣо(м)<, >** **Всємү** **Рыцєрствү** **Ѣ(г)** **К(р)<: >**[олевской] **М(л)<: >**[ости] **Запорозкомү<, >** **Ѡүнижоный** и **зычливый** **слүга** и **мѣтвенникъ<. >** **Многогрѣшный** **Инокъ** **Касїанъ** **Ѣаковичъ<, >** **Ректоръ** **шкwль** **Кїївскихъ<. >** **П(р)<: >**[оповѣдник] **Ѣ(л)<: >**[ова] **Б(ж)<: >**[ія] (**Вѣршѣ, Ѧ•Ѡ•**).

Крім основного автора, ім'я якого згадується поряд із назвою панегірика, тексти зазвичай фіксують декількох авторів (інколи більше десяти) після кожного з віршів панегірика. Так, авторами «Євхаристиріона», крім Софронія Почаського, були Стефан Стрибиль, Григорій Трипольський, Олександр Олекшич, Самуель Мужиловський, Андрій Черхавський та ін. Їх соціальний статус не зазначено; можливо, вони були учнями Києво-Могилянської колегії й під керівництвом Софронія Почаського декламували панегіричні вірші.

Роль співавтора (окрім основного, загальновідомого) у створенні панегірика відзначалася окремо: **Ієродїаконъ** **Исаїа<, >** **Твпоназиратель** (Имн., 4), **Инокъ** **Ѧртемій** **Поло(в)кови(ч)<, >**

Тѣповлюститє(л) (Имн., 5), **Стєфанъ Беринда<,>** **Тѣпографъ** (Имн., 6);
 Наѡан Зѣнкович, наборщик (Имн.1, 362), Дїмитрій Захарїєвич,
 стлѣпоправитель (Имн.1, 363), **Парѡенїй Молковицкїй<,>**
Изобразитель (Имн., 7), **Мїхалъ Фойнацкїй<,>** **Изобразитє(л)** (Имн., 8),
Павелъ Макарієви(ч)<,> **Батици(к)** (Имн., 8), **Фєодѡ(р)**
Кїпрїєви(ч)<,> **Батици(к)** (Имн., 9), **Лєѡ(н)тї(й) Ієр҃усалимови(ч)<,>**
Писмѡліатє(л) (Имн., 10).

Отже, **адресантність** у панегіриках означена антропонїмом (Софронїй Почаський, Тарасїй Земка, Павел Макарієвич та ін.), а також, рїдше, вказівкою на соціальний статус автора («ректор школ», «проповѣдник» (Касїян Сакович), «типїкароводець» (Памво Беринда) (*див. Додаток Б, табл. Б.2*). Порівняно меншою є кїлькїсть анонїмних текстїв: «Просфонима» (1591), «Евфонїя» (1633), «Герби і трени при гробї і трунї ... Сильвестра Косова» (1658).

Оскїльки панегірики належали до текстїв «середнього» і, почасти, «високого стилю», то ї адресантами були високоосвіченї книжники. Так, автором «Євхаристирїона» (1632) був Софронїй Почаський, ректор Києво-Могилянської колегїї, ігумен Братського монастиря; авторство панегірика «Вѣзерунок цнот... Єлисея Плетенецького» (1618) належить Олександрѡ Митурї, поету, видавцю, культурному та освітньому діячевї. Серед авторїв твору «**Мнологїа си єсть<,>** **пѣснословїє**» (1630) – Памво Беринда (головний друкар, гравер, редактор і перекладач у Лаврській друкарнї, активний діяч Львівського братства), Тарасїй Земка (ігумен братського монастиря у Києві, ректор братської школи та керївник Лаврської друкарнї) та ін.

Незважаючи на високий соціальний статус, автори дотримувались книжного етикету, іменуючи себе: *раб, слуга, служитель, инок, богомолец,*

послушник та ін.; до них додавались епітети: *многогрішний, унижоньй, найменший, смиренный, зычливый* та ін.

Поради Феофана Прокоповича щодо складання подяки перегукуються з характеристикою адресанта: «Спочатку скажеш, що ти хоч і вдячний, але не знаходиш, як висловити подяку, бо це таке велике добродійство, що йому не може дорівнювати жодна промова; або що ти не можеш змовчати таку велику добродійність та ін.; або що твоє убожество не здатне сприйняти це добродійство; або що ти червонієш, не бачачи жодних своїх заслуг щодо добродія, а отримуєш таке велике добродійство; або що ти бажав сам спершу добре вислужитись перед добродієм, та тебе випередила його ласка; або висловиш сумнів, що ти не знаєш, що сказати, яких вжити слів та ін.» [196, с. 396].

У прикінцевих вихваляннях і подяках також бралися за основу настанови Феофана Прокоповича: «На закінчення треба сказати насамперед дві речі. По-перше, треба подякувати, заохотити і просити добродія, щоб завжди був таким до тебе і надалі зігривав тебе своєю ласкою. По-друге, присвятиш себе і все своє йому і пообіцяєш, що ти ніколи не зможеш забути такого великого добродійства» [196, с. 397].

Щодо особових і присвійних займенників як елемента дейксису і/або вираження книжного етикету, автори використовували переважно такі форми: «я» (*та тыжъ вамъ хочү кил(ь)ка прикладвѣтъ вказати* (Вѣршѣ, МВ), «мене» (*мене найнижшого з(ъ) слүгъ своихъ* (Евод., 5-6), «мнѣ» (*Панү и Пастирү<, > мнѣ велце милостивомү* (Евод., 3), «мы» (на позначення колективу авторів) (*мы ... малыа сүще дѣтица* (Просф., 3); «моим» (*мон(м) велце ласкавы(м) Панw(м) и добродѣо(м)* (Вѣршѣ, ЛФ), «наш» (*Патроне<, > и Фүндаторе нашъ* (Свх., 3) та ін.

Вираження категорії адресатності підпорядковувалося певним книжним правилам, які полягали у виявленні за допомогою різноманітних мовних засобів поваги до панегіричного адресата. Тексти присвячено

церковним чи світським діячам, які уславлюються в мирських і церковних справах (наприклад, Петро Могила).

У барокових панегіриках адресатність виявляється в такій послідовності: антропонім панегіричного адресата, його соціальний статус, титули (*див. Додаток Б, табл. Б.1*). Протиставлення соціального статусу церковних і світських діячів є умовним, оскільки церковна діяльність осіб, яким присвячувалися панегірики, часто перепліталася зі світською.

Окремі панегірики присвячено церковним діячам: митрополитам (Петру Могилі, Михайлу Рогозі, Сильвестру Косову), архімандритам (Єлисею Плетенецькому), єпископам (Арсенію Желиборському). Світський статус – у панегірику на честь гетьмана Війська Запорозького Петра Конашевича-Сагайдачного.

Як показують результати дослідження, характеристику адресата панегіристи передають як світськими номінаціями (пан, опікун, добродій, господин, патрон, фундатор, рыцер, гетман), так і церковними (отець, пастыр, митрополит, архієпископ, душа, святитель); як правило, в тексті вони поєднуються: **Превелєвнѣйшій Мл(с)тивый Г(с)дне Ѡче<.> Пастыръ<,> Патроне<,> и Фундаторе нашъ** (Євх., 3), *Сильвестр Косов – пастыр мудрый, земной* (Гер. і Тр., 68), **Пану и Пастыръ** (Евод., 3).

У звертанні до адресата, крім займенників «ти» («тя») чи «твой», («твоя») (**Который** (Бог – С.Г.) **тѧ Пастыремъ до своего стада Ѡбралъ быти** (Вѣз.Цн., **ЄІ**), автори також використовують особовий «ви» і присвійні («ваш», «ваша», «вашим»): **Ваши(м) Мл(с)тѧ(м) мон(м) велце ласкавы(м) Пану(м) и добродѣо(м)** (Вѣршѣ, **ЉѠ**), **В<:>[ашей] М<:>[илости]** (Віз.Цн., **ЅІ**).

Отже, категорія «адресатність – адресантність» відображає жанрову специфіку панегірика і барокового тексту загалом. Дослідження мовного вираження цієї категорії вказує на соціокогнітивні параметри автора/авторів і панегіричного адресата (ширше – коло адресатів, на яких спрямована

персвазійність) і книжний етикет для реконструкції особливостей текстопородження.

2.2.6. Жанрова дифузія у староукраїнській літературній мові (панегірики, казання, геральдичні вірші / агіографія)

Функція уславлення, що реалізувалася в агіографічній традиції, зокрема у похвалах святым, для барокового простору виявилася в жанровій дифузії панегірика, геральдичного вірша, казання, що об'єднує їх лінгвопоетику. Із релігійною традицією та піснеспівом також пов'язані канти і псалми, розгляд яких не передбачено концепцією нашого дослідження.

Зв'язок тексту і дійства відзначає настанова на колективне декламування панегірика, «що мав ігровий, драматичний елемент і тому належав не тільки до поезії, а й до театру – раннього шкільного театру, що виник в Україні наприкінці XVI – у перші десятиліття XVII ст.» [185].

Закономірною структурною частиною тексту в різних видах панегіриків є геральдичний вірш, який розташовувався на початку тексту, відразу після розгорнутої назви. Наявність герба роду особи, якій присвячувався текст, чи герба міста була не обов'язковою, проте на практиці ставала правилом. Незважаючи на тривалу історію появи гербів, коли певне зображення на щитах війська і на прапорах виконувало функцію ідентифікації, в епоху Бароко герб як цілісний символ, що складався з великої кількості часткових, виявляв особливе значення, що перегукувалось із символічним сприйняттям світу бароковим книжником.

Одним із перших у традиції панегіризму виявився вірш Герасима Смотрицького, що відкривав Острозьку біблію 1581 р., і був присвячений Костянтину Острозькому.

Увага до геральдики підтвердила «ренесансне світобачення, перейняте прагненням пізнати й ошляхетнити власне минуле», що, за спостереженням Н. М. Яковенко, породило у Польщі XVI ст. геральдично-генеалогічні праці Бартоша Папроцького («уперше зафіксував геральдичні легенди волинської, київської та брацлавської шляхти» [261, с. 170]) [274], Шимона Окольського (зібрав найбільшу кількість геральдичних легенд) [272].

Проаналізувавши гербові легенди киян, волинців і брацлав'ян, Н. М. Яковенко дійшла висновку про те, що «базові маркери їхньої «локальної пам'яті» засадничо відрізнялися від аналогічних маркерів польської шляхти, а саме: 1) «початок» історії тут рахували не від Леха чи давніх володарів Корони Польської, а від «руських князів»; 2) надзвичайно важливий для колективної ідентичності символ Чужого втілювався у постаті татарина, а не «німця», як у безлічі польських гербових легенд» [261, с. 199].

Отже, можна зробити висновок про окремішню самосвідомість «руської» шляхти, яка, перебуваючи в складі Речі Посполитої, ідентифікувала себе на рівні родинних гербів **(На Старожитны(й) Клейно(т) и(х) м(лст) Пйѡ(в) Балабанѡ(в)** (Земка Т., 1627); **На пресвѣтлыи клейнот ясне освещенных их милостей княжат Корибутов-Вишневецких** (серед. XVII ст.); **На старожитный клейнот их милостей Окгинских** (серед. XVII ст.); **На старожитный герб их милостей панов Проскуров-Суцанских** (серед. XVII ст.); **На старожитный клейнот их мило[стей] панов Сулятицких** (серед. XVII ст.); **На преславный герб их милостей панов Желиборских** (серед. XVII ст.) та ін.

На думку Л. Г. Шевченко-Савчинської, період кінця XVI – початку XVII ст. підтвердив «пошук безперервного зв'язку – передусім на генетичному рівні – зі славетним минулим, «власною античністю», яку українці могли вбачати у Київській Русі» [254].

Отже, геральдичний жанр актуалізував емблематику і панегіризм відомих в Україні осіб та їх родів в історичному плані. Функція уславлення

уточнюється в геральдичних текстах як «піднесення вітчизняних достойників шляхом поетичного обігрування елементів їхніх гербів» [148, с. 7].

Гербовий вірш був, як правило, невеликим за обсягом (від чотирьох рядків) і розтлумачував символи, що зображені на гербі, одночасно звеличуючи славетний рід чи місто (Гер.Мог.1). В. І. Крекотень виділив три частини «геральдичної композиції»: «заголовок, малюнок і пояснювальну епіграму» [121, с. 15]. Дослідник зазначив, що «заголовки, як правило, вказують, кому герб належить. Епіграма коментує герб, даючи панегіричну характеристику його носію в подяку за допомогу при створенні книжки і як «аванс» за підтримку, потреба в якій може виникнути у боротьбі навколо книжки після її виходу в світ. Зміст епіграми зводиться до панегіричного оспівування чеснот гербоносія через перелік або тлумачення атрибутів герба» [121, с. 15].

«Синтетичний характер» жанру геральдичної поезії, за Ю. В. Миненком, виявлявся у поєднанні графічного зображення герба і поетичного тексту [148, с. 4]. Відповідність «духу епохи бароко» дає підстави сфокусувати увагу на двох струменях – емблематичному і панегіричному, що характеризують специфіку жанру: «цей різновид поезії є емблематичним за формою і панегіричним за змістом, ... в якій слово та зображення вступають у складну взаємодію» [148, с. 4].

Гербовий вірш у структурі панегірика пояснюється хронологічно: розквітом обох жанрів наприкінці XVI – у XVII ст. та інтенційно: функцією, яка сприяла гармонійному жанровому плетиву.

Геральдичні вірші часто друкувалися на першій сторінці книг різного жанрово-стильового спрямування як атрибут книжкового реквізиту: вірш «**На старожитны(й) клейно(т) и(х) м(л) п̃нѡв Балабанѡв**» розпочинає «**Леґіконъ славенорѡсскій, и именъ тлъкованіе**» (1627) Памва Беринди. Якщо геральдичні вірші лише відкривали стародрук, то панегірики друкувалися окремою книгою.

Отже, 1) «панегіричний елемент» об'єднує панегірик і геральдичний вірш; 2) гербовий вірш (зображення + поетичне розшифрування) у повному обсязі входить до складу панегірика як одна з його частин (як правило, обов'язкова).

Як і в епіцедіях, у відповідних казаннях «на погреб» возвеличувались відомі особи, які уславилися прижиттєвими заслугами. У такому контексті обов'язково згадувався бароковий постулат сприйняття часу, уславленню «достойника» підпорядковувалася лінгвопоетичний добір засобів обох жанрів.

У дисертації епіцедії як різновид панегірика («Върші на жалосний погреб... Петра Конашевича Сагайдачного» (1622), «Гербы і трены при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова» (1658) зіставлено з погребальними казаннями XVII ст.

Лінгвістичний аспект проповіді розкрито в дослідженнях Т. Таран (Майданович) (емоційно-експресивний синтаксис барокової проповіді) [224], І. П. Чепіги (початки проповідництва бароко) [244], О. Ю. Зелінської (стилістичні ресурси барокової проповіді) [93-95], О. І. Ніки (лінгвістичний аналіз казань першої половини XVII ст.) [165] та ін.

У дисертації вибір казань обмежений їх адресацією конкретній особі, зокрема **«Казанье на честном погребѣ... Єлиссея Плетенецкого»** (1625), **«Шмилна або казанье на роковую память... Єлиссея... Плетенецкого»** (1625) Захарії Копистенського, **«Казанье на честний погреб о. Леонтия Карповича»** (1620) Мелетія Смотрицького, а також ненадруковані погребальні проповіді зі збірок **«Шгородокъ Марїи Бѣцы»** (1676) та **«Вѣнецъ Хвѣъ»** (1688) Антонія Радивиловського: **«Словъ на погреб(ъ) превелебнаго Г(с)на Ѡца Варнавы Лебедевича Игүмена Межигорскагъ»**, 1663 (Лебед.) і **«Словъ на погреб(ъ) превелебнаго Г(с)на Ѡца Климентїа Старүшича Игүмена Выдүви(ц)кого»**, 1664 (Старуш.).

Бароковий спектр засобів у казанні засвідчив гомілетичний трактат «Наука, або Способ зложеня казаня» (1659) Іоанікія Галятовського [39].

Попри поетичний чи прозовий виклад жанри казання і панегірика об'єднував спосіб представлення текстів: вони призначалися для усного виголошення, мали урочистий і публічний характер, як правило, були надруковані окремою книгою.

Співвіднесення лінгвопоетичних ресурсів поетичного панегірика і прозового казання виявляється у метафорах, епітетах, порівняннях для уславлення чеснот/заслуг особи за її прижиттєві заслуги, а також в антитезах, які дискурсивно означають стильові опозиції. Це не виключає порівняння енкомій і казань «на погреб», у різний час присвячених одній особі, наприклад, Єлисею Плетенецькому (енкомія «Възерунок цнот... Єлисея Плетенецького» (1618) і казання («**Казанье на честном погребѣ... Ёлиссея Плетенецкого**» (1625), «**Умилиа албо казанье на роковую память... Ёлиссея... Плетенецкого**» (1625) З. Копистенського).

Енкомії також зіставлено з вітальними казаннями XVII ст., що збереглися в рукописній збірці (Кормча XVII ст., рукоп. ЦНБВ, Ш. 82П/104).

Функціонально панегірики можна співвіднести з агіографічною літературою періоду Київської Русі, що в різних списках збереглася в XVII ст. В агіографії функція уславлення святого і барокове возвеличення адресатів панегіриків проектують певний добір і творення лінгвопоетичних засобів, що віддзеркалюють інновації в епоху Бароко.

Для лінгвопоетичного зіставлення в дисертації наводяться життя руських святих: «Сказаніє о св. Борисѣ и Глѣбѣ» (на основі Успенського списку XII ст.), «Житие преподобнаго отьца нашего Феодосия, игумена печерскаго» Нестора, «Житие княгини Ольги» (за списком Києво-Печерської лаври, кінець XVII – початок XVIII ст.), «Украинское проложное житие Владимира» (з рукописного Пролога XVII ст.).

Так, характеристика св. Бориса як «*блаженааго* и скропослушьливаго» (Б. і Гл., 139) продовжена в епітетній атрибуції Михайла Рогози (**блжєный архієпископъ** (Просф., 12). Традиційність епітета «блаженний» підтверджується його використанням у «Житії Феодосія Печерського»: *житие блаженааго Феодосия* (Феод.Ж.); «Житії княгині Ольги»: *похвалим и святую блаженную великую княгиню Ольгу* (Ольги Ж., 66).

Як і в панегіриках, в житіях повторюються звертання до осіб. У «Сказанні про Бориса та Гліба» звертання св. Бориса до батька Володимира (*отче и господине мои!* (Б. і Гл., 140) і Гліба до покійного Бориса (*брате и господине Борисе* (Б. і Гл., 147) актуалізується через декілька століть у панегіриках: **Тебє о(т)чє нашъ ПЄТРЄ** (Имн., 3), **Мл(с)тивый Г(с)дне Ѡчє** (Євх., 3). Називання ігумена «отць» поширене і в «Житії Феодосія Печерського»: *Отць же нашъ Феодосий предавъся богу* (Феод.Ж.), *святый отць нашъ Феодосий* (Феод.Ж.). Ці контексти вказують на традиційність формули звертання, де «отче», як праобраз Небесного Отця, в барокові часи є стертою метафорою.

Моральна якість «чесність» актуальна як для тексту XII ст. (*о добородньѣмъ тѣлѣ и чьстьнѣмъ разумѣ*) (Б. і Гл., 141), так і для бароко: **Ѡчє Пречестнѣйшій** (Євх., 9); **ч(с)тны(и) ншѣ Ѡчє** (Просф.Р., 749 зв.). Підкреслюється вона і в «Житії Феодосія Печерського»: *чьстное тѣло его положено бысть* (Феод.Ж.).

Цей ряд продовжують характеристики, що відображають культ християнського святого: «Такъ бо бѣ... ть *правдивъ*, и *щедръ*, *тихъ крѣтъкъ*, *сѣмѣренъ*; *всѣхъ* милоя» (Б. і Гл., 141). Деякі з них представлені у панегіриках барокового часу: епітет «праведний» характеризує Михайла Рогозу: **судіа же праведный<,> и безаконію Ѡм(ъ)стителъ** (Просф., 11); «**Наметъ твоєи щодровливости**» (Євх., 3) уславлює Петра Могилу.

Смирненість акцентована у метафоричній характеристиці Сильвестра Косова: *Восходитъ пастыр наш, сердцем покорный* (Гер. и тр., 83); *Силвестра сердце глубоко в покорѣ* (Гер. и тр., 88). Возвеличуваність цієї цноти в агіографії підтверджується також у «Житії Феодосія Печерського»: *покорение же его и повинование къто исповѣсть* (Феод. Ж.); *бѣ же съмѣренъ сьрьдцьмъ и покоривъ къ всѣмъ* (Феод.Ж.).

Антитетичні поняття «душа – тіло», джерелом яких є Святе Письмо, представлені як в агіографії («*плакашеса ськрушенъмъ сьрдцьм, а душею радостноюю*» (Б. і Гл., 142), «*Вижь скърбъ сьрдца моего и язву душа моя!*» (Б. і Гл., 148), так і в панегіриках (**Прагнѹла тѣ дѣша наша<,> прагнѹли тѣ и кости мон** (Просф., 5).

Релігійний дискурс об'єднує тексти XII і XVII ст. метафорами «Яко да и ... *вѣнць прииметь отъ руки Вьседържителевы*» (Б. і Гл., 143); «*Радуйся, блаженный Володимере, принял венец от руки вседержителя бога*» (Волод. Ж., 78) і «**Уноисъ оумиловалъ сличнѹю уздобѹ За цю возмешъ ѿ Бѣ в(ъ) Нѣѣ нагородѹ**» (Вѣз.Цн., ЄІ).

Перифраз «Київ – другий Єрусалим» знову актуалізується в текстах XVII ст., зокрема в «Гербах і тренах...» (*Восходитъ пастыр наш, сердцем покорный, / З Іерусалима втораго кгда в горный*) (Гер. и тр., 83). Для порівняння: в житіях Вишгород – другий Солунь, батьківщина святого мученика Дмитрія Солунського: *По истинѣ Вышегородъ наречеса: вашій и превышій городъ всѣхъ. Вторыи Селунь* (Б. і Гл., 153).

Біблійна метафора «пастир стада» як активний ресурс панегіриків була традиційною в агіографії: «*преподобьнууму тому стаду събъравъшюся въ църквъ съ блаженыимъ наставникъмъ и пастухъмъ своимъ Феодосиемъ*» (Феод.Ж), «... и сичево милосьрдие къ ученикомъ своимъ имяше, дабы ни единъ от стада его отлучилъся, нъ вся въкупѣ, яко *пастухъ добрый*» (Феод. Ж.); той мнѣ нехай будет отец, *пастыр* и учитель (Ольги Ж., 72).

Образ «свѣтильника» або «свѣтила» актуальний для житій: княгиня Ольга, звертаючись до князя Ігоря, наголошує на тому, що: «же естесь князь, а князю потреба быти, як свѣтильнику» (Ольги Ж., 68), «и тако сияше яко свѣтило прѣсвѣтло въ монастыри томъ» (Феод.Ж.). У XVII ст. відбувається переосмислення цього образу, коли Григорій Бутович у звертанні до єпископа Арсенія Желиборського, метафорично називає його «Церкви Божої світило»: **Цѣркви Бжой<;> сталє(с) сѧ гасное свѣтило<:> Котрое на оризонтѣ лвовскій засвѣтило** (Евод., 10).

Як в агіографії, так і в панегіриках мудрість розцінюється у ширшому контексті – як одна з важливих заслуг очільника: *Мудрость* мѣла, а найбарзѣй *право судила* (Ольги Ж., 71), «пастыр мудрый, земной» (Гер. и тр., 68); «твоим мудрым дозором» (Имн.1, 363), «**в правосуде**» (Просф., 9).

У житії св. Володимира метафори *святая глава, воз и учитель* наш (Волод. Ж., 78) переосмислюються у «Просфонимі» та «Мнології»: **нехай сѧ запалають<, > в сѣен(ъ)наѧ главо<, > котрыи оупадкѣ церкви шѣкають** (Просф., 6); **Гакв нашъ Вож(ъ) и Пастыръ при Хѣ Гетмане** (Имн., 7); **похваляюще оучителя** (Просф., 10).

Зв'язок різножанрових текстів підтверджує традиційність таких метафоричних звертань, як *отець, пастир, учитель, воз, святитель, глава*. Порівняно з агіографією в панегіриках переосмислюються метафори: «свѣтильник – церкви божої свѣтило», «Вторый Селунь – Второй Иерусалим», «вѣньць прииметь отъ руки Вседържителевы – возьмеш од Бога в небі нагороду», антитези «душа – тіло».

Отже, за функцією жанрові різновиди староукраїнського панегірика співвідносяться з геральдичною поезією та казаннями: енкомії та евхаристії – з гербовими віршами, вітальними казаннями, епіцедії – з казаннями «на погреб». Ця жанрова дифузія у межах барокового часу передбачає вияв подібних лінгвопоетичних маркерів у цих текстах.

Спільною для панегіриків і житій є функція уславлення, яка хронологічно бере свій початок від середньовічної агіографічної традиції.

Як у панегіриках, так і в житіях функція уславлення визначає певні константи адресата: мудрість, чесність, смиренність, правдивість, щедрість, милосливість та ін., що в межах неоднакових жанрів, хронологічно актуалізованих у різний період, підтверджує традиції/інновації в лінгвопоетичній характеристиці руських святих (житія) чи руських церковних і світських діячів (панегірики).

2.2.7. Староукраїнські панегірики з погляду полілінгвізму кінця XVI – XVII ст.

Знання багатьох мов як ознака вченості барокового книжника і нові культурні смисли вплинули на «мовне многоцвіття» панегіриків. Мовний синкретизм староукраїнських панегіриків зумовив помереження тексту церковнослов'янізмами, грецизмами, полонізмами і латинізмами.

У соціокультурних умовах кінця XVI – XVII ст. книжна староукраїнська функціонувала поруч із грецькою, латинською та польською мовами. Назви панегіриків часто починаються зі слів: «ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ», «**М**нологія», «ΠΡΟΣΦΩΝΗΜΑ», «ΕΥΦΩΝΙΑ», «Εὐωδία».

На основі «Каталогу стародруків, виданих на Україні» Я. Запаска та Я. Ісаєвича можна констатувати перевагу латиномовних панегіриків у досліджуваній період. Зі стародрукованих панегіриків кінця XVI – XVII ст. до нашого часу збереглося близько сімдесяти, з них староукраїнських – до десяти текстів. У Львові надруковано близько п'ятдесяти панегіриків латинською та польською мовами. У друкарні Києво-Печерської лаври видано до десяти текстів польською та латиною, інші – у друкарнях Чернігова, Луцька, Добромиля та Яворова. У друкарні Замойської академії

«латинські й польськомовні панегірики займали одне з провідних місць у видавничій продукції» [101, с. 289].

Увага до грецької мови відображає тяглість греко-римської традиції навчання в братських школах. У панегіриках, написаних староукраїнською мовою, окремі частини подано двома мовами – грецькою і староукраїнською.

Якщо в домогилянський час панегірики писали переважно по-українськи, то вже Петро Могила «вводить звичай віншувати своїх співвітчизників польською та латиною» [255]. У Києво-Могилянському колегіумі навчання проводилося латинською мовою, «дуже ґрунтовно вивчалася латинська грамати́ка, причому навчальним матеріалом служили твори як давньоримських, так і середньовічних та ренесансних авторів» [100], викладачі колегіуму писали власні твори латиною.

Староукраїнською мовою написано окремі різновиди панегіриків (енкомії, євхаристії, епіцедії), тоді як латинською і польською – практично всі жанрові види, включаючи шлюбні та іменинні. Так, латинською мовою видано: віршований панегірик з нагоди шлюбу Я. Гербурта і Є. Заславської з Острога: *Pecalides Simon. Epithalamium in nuptiis ... Ioannis Foelicis Herbult ... et ... Elizabethae Zaslavianae de Ostrog* (Львів, 1601), погребальний панегірик на честь Миколи-Христофора Радзивилла: *Threnodiae in funere ... Nicolai Christophori Radivilli ... inventute studiosa collegii Luceoriensis... conscriptae* (Львів, 1615) та ін.

Латиномовні тексти, написані на українських землях, та деякі україномовні переклади віршів XVI – XVIII ст. схарактеризувала Л. Г. Шевченко-Савчинська, визначивши образно-тематичний ареал і поетичні види хвалебної поезії [254].

Більшість панегіриків кінця XVI – XVII ст. польською або латиною пояснюється соціокультурними чинниками їх створення, полілінгвізмом мовної ситуації. Так, відомі польськомовні панегірики написані русичами на українських теренах Речі Посполитої: «*Szarffenberger Marek. Na pogrzeb pana*

Pawła Nowicampiana medika, fizyka, raycy lwowskiego» (Львів, 1601), «Mnemosyne sławy prac y trudow... Piotra Mohiły» (Київ, 1633), «Obodziński Samuel. Lutnia niebeska przy krzścinach Jeremiego Michała Korybuta, xiążęcia na Wiszniowcu» (Львів, 1640) та ін.

Панегірики на честь Петра Могили віддзеркалюють полілінгвізм могилянського часу: крім староукраїнської, його уславлювали також польською: «Mnemosyne sławy prac y trudow... Piotra Mohiły» (1633), «Kalimon Joseph. Żal ponowiony po pogrzebie... Piotra Mohiły» (1647) і латинською мовою: «Kalimon Iosephus. Sol post occasum oriens ad spectandum oration propositus cum rhetoricum horisontem in collegio suo Kiovien[si] feria II paschal anno 1641, illustrisimus princeps Petrus Mohila archiepiscopus Kioviensis clarissima sui presentia illuminaret» (1641). Дискурсивна ситуація цього латиномовного панегірика зумовлена тим, що Петро Могила відвідав клас риторики Київського колегіуму.

Отже, панегірики засвідчують мовний синкретизм, полілінгвізм XVII ст., окремі мовні пріоритети в домогилянській і могилянській час, характеризують староукраїнську мову як літературну в колі інших мов, привносять у книжну традицію новий стиль, нові теми, жанри.

Висновки до 2 розділу

Встановлено, що інноваційні процеси у староукраїнській літературній мові XVII ст. зумовлені бароковим стилем, який визначає творення барокових текстів відповідно до соціокультурних, когнітивних чинників, особливостей взаємодії тексту з автором та адресатом.

Новий стиль, який в Україні засвідчений з кінця XVI – початку XVII ст., вплинув на жанрово-стильову динаміку староукраїнської літературної мови, що визначила появу нових (панегіричної та геральдичної поезії) та

переосмислення наявних жанрів (барокового казання); саме вони концентрували реалізацію барокових інновацій і стали джерельною основою проведеного дослідження.

Дискурсивність барокової лінгвопоетики XVII ст. зосереджується в панегіриках (епіцедіях, евхаристіях, енкоміях), присвячених руським (українським) світським і церковним діячам, які відігравали провідну роль в тогочасному соціумі, а отже, добір текстів висвічує панегіричного адресата, який актуалізується в системі цінностей цього часу – віри, церкви, знання, освіти, етносу, що розкриває когнітивні механізми поєднання релігійного і світського, християнського та античного в текстах «середнього стилю».

Проаналізовані за цими критеріями тексти, які локалізують барокове середовище реалізації інновацій, диференційовано: за ступенем вияву барокового концептизму (домогилянський і могилянський підперіоди, межею яких є 30-х рр. XVII ст.), за зміною панегіричного адресата (від останніх десятиліть XVII ст.).

Отже, функціональні параметри панегіриків, їх адресованість відомим руським діячам, урочистий контекст написання і публічного виголошення, переписування тексту увиразнювали барокову естетизацію тексту, творення якого відповідало соціокультурним, когнітивним чинникам.

Застосування дискурс-аналізу до вивчення писемних пам'яток уможлиблюється організацією панегіриків за принципами інтерактивності, діалогічності, процесуальності, письмової/усної реалізацій, що зумовлені дискурсивною ситуацією. Діалогічність розгорнута в сукупності відношень (автор – Бог, автор – адресат), специфіка яких – у взаємодії тексту з автором і панегіричним адресатом; крім цього, діалогічні відношення організовують творення і виголошення панегірика.

Відповідно до інтенції досліджуваних панегіриків встановлено мовленнєві жанри, соціокогнітивні параметри категорії «адресатності –

адресантності», а також книжний етикет, що доповнює реконструкцію ментального простору людини барокового часу.

Лінгвопоетичний аналіз цього джерельного матеріалу дає підстави для систематизації барокових інновацій, виявлених у панегіричній поезії, для їх співвіднесення з іншими жанрами XVII ст. (геральдичною поезією, казаннями), у перспективі – з іншими хронологічними зрізами української літературної мови.

Механізми переосмислення попередньої традиції в барокових текстах передаються в лінгвопоетичному зіставленні руських святих (житія) – що заслуговує на окреме, поглиблене дослідження – порівняно з руськими церковними і світськими діячами XVII ст. (панегірики).

Принцип концептизму по-новому маркує мовленнєву реалізацію, яка одночасно активує різні типи образності у процесі творення виражальних засобів і певною мірою розширюється у «мовному многоцвітті», тобто у функціонуванні елементів різних мов (церковнослов'янізмів, грецизмів, полонізмів, латинізмів) у староукраїнському бароковому тексті. Полілінгвізм XVII ст. характеризується як написанням панегіриків різними мовами (староукраїнською, латинською, польською), так і відображенням когнітивних обмежень (окремі жанри лише латинською і польською мовами).

Результати даного розділу опубліковані в роботах [56; 58; 49].

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВОПОЕТИКА БАРОКОВИХ ІННОВАЦІЙ У СТАРОУКРАЇНСЬКИХ ПАНЕГІРИКАХ КІНЦЯ XVI – XVII СТ.

3.1. Текстотвірні інновації барокового панегірика

Текстотвірні параметри барокового тексту віддзеркалюють барокову настанову, жанрову модель і жанрові різновиди, конкретну текстову реалізацію, зумовлену дискурсивною ситуацією створення.

Нові характеристики виявляються ще в тому, що досліджувані тексти – це перші панегірики, які написані староукраїнською літературною мовою і видрукувані, а отже, репрезентують початки книгодрукування, високий рівень стародрукованих видань, а також його перенесення в рукописний варіант.

Одна з текстотвірних інновацій нового жанру барокового панегірика – архітектоніка, що передбачає структурну організацію тексту в певній послідовності та взаємозв'язку.

Архітектоніку визначаємо як «зовнішню композицію», що передбачає поділ тексту на дискретні структурні фрагменти, тоді як внутрішня (змістова) композиція характеризується «системою образів-характерів, особливостями конфлікту та своєрідністю сюжету» [166, с. 46].

Під архітектонікою барокового панегірика розуміємо його текстову структурну цілісність, зумовлену жанровою специфікою, що передбачає функціонування окремих структурних складників у складі тексту як мовленнєвої реалізації.

Архітектоніка староукраїнського друкованого панегірика передбачала такі структурні частини: анотаційний заголовок, герб роду, геральдичний

вірш, передмову, хвалебні вірші, хвалебні пісні, інформацію про автора, післямову (див. Додаток В, табл. В.2).

У заголовку зазначалося ім'я панегіричного адресата, його статус в церковній ієрархії і/або світські регалії, місце і дата (число, місяць, рік) друкування панегірика. В окремих текстах після заголовка панегірист фіксував своє ім'я. Після назви панегірика зазначалися *нагода написання*, як правило, релігійне свято (Різдво, Великдень, день святого великомученика Георгія та ін.), що підкреслювало урочистість панегірика, та *місце виголошення* (як правило, церква чи братська школа – в енкоміях та євхаристіях, під час похоронного обряду – в енкоміях). Обов'язковою була вказівка на *місто* (Київ, Львів) і *місце* видання панегірика (друкарня), а також на точну дату написання чи друкування тексту. Анотаційна назва, прикрашена фігурною рамкою, завжди вміщувалася на титульному аркуші стародруку.

Наступну структурну частину панегірика відкривав *герб* роду уславленої особи або герб міста, до якого мав стосунок адресат. На гербі зображалися символи, в яких прочитувалися цноти роду цієї особи. Під гербом містився *геральдичний вірш*, в якому розшифровувалися гербові символи. Герб і геральдичний вірш (до восьми рядків) уміщувалися на одній сторінці стародруку.

Передмова починалася із зазначення імені та детального переліку усіх регалій адресата з особливим графічним виділенням у тексті. На відміну від віршованої природи панегірика, передмова, як правило, була прозовою, обсягом від однієї до декількох стародрукованих сторінок. Окремі частини староукраїнського тексту іноді дублювалися грецькою мовою. Передмову завершувала інформація про автора (прізвище, ім'я, соціальний статус, книжна етикетна формула).

Наступною частиною панегірика були *хвалебні вірші*, кожен з яких мав свій заголовок (часто це були цитати із церковних книг). На нашу думку, їх

обсяг визначався акровіршем, в якому прочитувалося графічно виділене ім'я, прізвище і церковний статус особи, якій присвячувався панегірик, наприклад: **ПЕТРОВИ МОГИЛЬ АРХИМАНДРИТУ РЕКИИ КИЄВСКИА ВВЕВДИЧУ ЗЕМЛ МОЛДАВСКИХ** (Имн., 3-10).

Варіативною структурною частиною панегірика були *хвалебні пісні*, які співав церковний хор. Так, в «Еводії» Григорія Бутовича є декілька таких пісень, названих «одами»: **ОДА ПЕРШАЯ НА СОБОР(Ъ)**<.> (Евод., 14), **ОДА ВТОРАЯ ДО ДУХОВНЫХЪ**<.> (Евод., 17), **ОДА ДО ПРЕЗАЦНЫХ РОДИЧОВЪ ЕГО МА(СТ)И ЦА ЕП(С)ПА** (Евод., 18). Очевидно, вихованці Києво-Могилянського колегіуму, засвоюючи античне знання, могли передавати античне розуміння «оди» не як конкретного жанру, а як ліричного тексту: антична «ода» розумілася як «пісня» або «вірш», що виконувалися хором.

За функціональним призначенням, способом виконання та інтертекстуальністю Старого Завіту (Псалтиря) ці «оди» могли певною мірою співвідноситися із псалмами.

Крім того, деякі панегірики в своїй структурі містили *фігурні вірші*, що підтверджувало барокову гру з формою. Так, в «Еводії» одним із компонентів архітекτονіки є фігурний вірш у вигляді ромба.

Завершальна частина панегірика передавала *інформацію про автора/авторів* (прізвище, ім'я, соціальний статус, книжна етикетна формула).

Прикладами загальної післямови до всього панегірика є вірш **«ЗОИЛЪВИ НЕВДАЧНОМУ ВДАЧНОСТЬ»** в «Євхаристиріоні» або завершальна **«Коллада»** у «Възерунку цноть».

У староукраїнських друкованих панегіриках не виявлено сумаріїв (короткий виклад змісту вірша) і глос; сторінки стародруку не нумерувалися.

Змодельовану структурну цілісність панегіриків конкретизуємо за особливостями їх текстотворення на матеріалі староукраїнських писемних пам'яток кінця XVI – XVII ст., у зіставленні тексту друкованого з рукописним.

Перший стародрук «Просфонима» в анотаційній назві містив повну інформацію про текст: **ПРОСФΩΝΗΜΑ** привѣтъ Преосвѣщен(ъ)номꙋ Архієпископꙋ Кѣр Михайлꙋ<, > Митрополитꙋ кїев(ъ)скому и галицкомꙋ и всѣм рос(ъ)си́н<.> В бра(т)ской школѣ Львов(ъ)ской съставленный<.> Ѣгда же въ градѣ лвовѣ<, > первѣе посѣщен(ъ)номꙋ рꙋкоположенїи вѣ<.> Генварїа ѿ<.> рокꙋ афча<.>... **В О ЛВОВѢ<.> В дрꙋкарни Братской<, > феврварїа а<.> Рокꙋ<, > афча<.>** (Просф., 1). Назва графічно виділена великими літерами і жирним шрифтом. Оскільки «Просфонима» – вітальний панегірик, то друге слово назви, «**Привѣтъ**», розуміється як привітання.

В основу створення текстів був покладений грецький елемент, є значні за обсягом вставки грецькою мовою на початку тексту. Перше слово назви панегірика – «ΠΡΟΣΦΩΝΗΜΑ» – грецьке; прозова передмова до панегірика і початки деяких віршів також написані грецькою мовою і староукраїнською. Грецький елемент у тексті здебільшого підтриманий декількома чинниками: 1) обороною православ'я (в цей період Балабан і Рогоза по-різному ставились до питань віри); 2) викладанням грецької мови у Львівській братській школі, як і в інших братських школах. Зокрема, 1591 р. у Львові видана граматика «еллино-словенска», підготовлена вчителем грецької мови Еласонським.

Зазначимо, що в рукописному варіанті панегірика, який аналізується за рукописною Кормчою XVII ст., грецьких вкраплень не виявлено.

У стародруці після заголовка панегірика уточнено різні місця його виголошення: одна частина – в церкві, інша – у школі. На титульній сторінці стародруку також зазначено різні дати: виголошення (**Ѣгда же въ градѣ лвовѣ<, > первѣе посѣщен(ъ)номꙋ рꙋкоположенїи вѣ<.> Генварїа ѿ<.>**

року афча<.> (Просф., 1) і видання (**ВО ЛВОВЪ<.> В друккарни Братской <.> февруарїа а<.> Року<.> афча<.>**) (Просф., 1).

Наслідуванням панегіричної традиції є вміщення на початку панегірика (після назви) герба міста Львова і вірша на герб (8 рядків).

Панегірик складається з двох частин, одна з яких виголошувалася у церкві, а інша – у Львівській братській школі. Текст відкриває передмова (**«ПРЕДОСЛОВЪ ѿ МАЛЫХЪ»**) (Просф., 3), в якій автори прославляють архієпископа з проханням прийняти їхню працю.

Наступними складниками панегірика були партії трьох ликів (число «три» – символічне для християнства як уособлення Святої Трійці, окрім того, людина розглядається як «триєдність тіла, душі та розуму (або духу) [78]), які виконував хор. Кожен лик складався із чотиристрофних монологів п'яти або восьми учнів. Вірші пересипані метафоричними виявами захоплення особою митрополита, виявом радості з приводу його приїзду, акцентом на вірності православ'ю, справедливості, правдивості та ін.

Партію трьох ликів продовжує **«МЛТВА»** (Просф.Р., 749 зв.) до Бога «всесильного» і «правдивого».

У вірші **«ѿ СТАРЬШИХЪ»** (Просф.Р., 750 зв.) радість зустрічі з митрополитом прирівнюється до радості Аврама при зустрічі з Богом, до радості Лота, який запросив у свій дім ангелів Божих та ін. Порівняння Михайла Рогози з Богом та ангелами свідчить про особливий вияв пошани. Вірш-молитва завершується словом **«АМНЪ»** (Просф., 9).

Наскрізним мотивом радості зустрічі з митрополитом пройнята наступна частина панегірика: **«СЄ ЖЄ ПРИВѢТЬ АРХІЄПИСКОПУ в школѣ»** (Просф., 10).

Наступний вірш – **«МОЛЕНІЄ ѿ НИЦИХЪ»** (Просф., 11) декламують два учні братської школи, називаючи себе «нищими», а Михайла Рогозу – «святителем нищелюбезним»: **СВАТИТЕЛА**

нищелюбезна (Просф., 12); **Тевѣ оставленъ есть нищій<, >** **тевѣ и сирота<, >** **о ни(х) старайся** **они бо ти ѿворотъ<, >** **нв(с)ныи ворота** (Просф., 12).

Епілог **«КО ВСѢ(М) ВЪЩЕ»** (Просф.Р, 753 зв.) закликає до віри християнської, орієнтуючись на широке коло адресатів: **Антихрісто(в) пріхо(д)** **близко чүте<, >** **Противу вопросовъ ѿвѣты готүйте** (Просф.Р, 753, зв.).

Варто зауважити, що цей стародрук меншою мірою, ніж пізніші, наповнений бароковими прикрасами форми, орнаментальних оздоблень (у вигляді гілки чи листя).

Рукописний варіант цього панегірика відрізняється від стародруку в графічному плані. Шрифт рукопису однакового розміру, виняток становлять заголовки, написаний одним словом **«ПРОΣΦΟΝΙΜΑ ΠΡΙΒΪΤΪ»** (Просф.Р., 747), який є одним з найбільших за розміром (аналогічний розмір літер заголовку частини **«ΣΕ ΖΕ ΠΡΙΒΪΤΪ ΔΡ(Ъ)ΧΕΠ(Θ)ΠΥ в(Ъ) Школѣ»** (Просф. Р., 752), а також назви передмови (**ΠΡΕΔΟΛΟΓΪΕ ѿ ΜΛΥΧЪ** (Просф. Р., 747 зв.) та окремих віршів. Анотаційний заголовок рукописного панегірика передано звичайним шрифтом. У рукописі на місці герба – зображення хреста в колі, виконане червоною фарбою. До оздоблення рукописного варіанта варто віднести вкраплення червоної фарби, якою марковано заголовки, а також початкові літери віршів. Рукопис не містить орнаментів, крім двох фігурних літер (початкова – «Π» і кінцева – «Ъ»).

Панегірик **«Вѣзерункъ цнотъ»** після графічно маркованої анотаційної назви передає гербовий вірш **«На Клейно(т) Ихъ М. Панѡвъ Плетенецкихъ»** і суголосну його інтенції цитату з Біблії (Євангеліє від Матвія 5:16): **Тако да просвѣтитсѧ свѣтъ вашъ предъ чл҃ки<, >** **Іако да**

ВИДАТЪ ВАША ДУБРАА ДѢЛА<,> И ПРОСЛАВАТЪ ѠЦА ВАШЕГО ИЖЕ НА
НѢСЕХЪ (Вѣз.Цн., ДІ).

Основну частину панегірика складають сім віршів і завершальна «Колѣда». Перший вірш «**На оґроже(н)є**» прославляє рід Плетенецьких, гідним панегіристом якого є Олександр Митура. У вірші «**Статечность в(ъ) вѣрѣ**» автор метафорично зобразив стійкість віри архімандрита: **Кгда(ж) сѧ жа(д)ны(м) не хочешъ вітро(м) оґносити<,> И вѣры правдивои нѣкды Ѡступити** (Вѣз. Цн., ЄІ). Структуру панегірика продовжує «**Праца и Стара(н)є ѡ Релѣи Старожи(т)но(н)**», де автор, звертаючись до Єлисея Плетенецького, оспівує його працелюбність, скромність, уважне ставлення до справ церкви і людей: **Не гляди(ш)сѧ на вѣкъ свой шедивости полны(н)<,> Не борони(ш)сѧ працы нѣкгда быти волный<,> Тако вѣрный сл҃ужебникъ оґ Пана своего** (Вѣз. Цн., ЄІ). Урочистий контекст продовжує вірш «**Ф҃ндова(н)є Монастыре(й) и Цр҃кве(й)**», де згадуються міста, в яких архімандрит спорудив монастирі та церкви (Радомишль, Городок, Київ). Вірш «**Преложенство**» визначає богообраність архімандрита.

Енкомія підкреслює церковні та світські заслуги Єлисея Плетенецького, зокрема заснування ним друкарні в Києво-Печерській лаврі, що на той час стала відомим осередком книгодрукування (вірш «**Ф҃ндова(н)є Друкарнѣ**»).

У «**Промовѣ**» автор підсумовує всі заслуги і чесноти архімандрита, які «**всем҃у свѣт҃у гавны**» (Вѣз. Цн., ЄІ), а також просить прийняти панегірик-подарунок, пробачивши можливі похибки. Наприкінці панегірика автор зазначив інформацію про себе: **В<:> [ашеи] М<:> [илости] моє(г) М<:> Пана и добродѣл Поволныи и наиннизшій Сл҃уга Александръ Мит҃ура** (Вѣз. Цн., ЄІ).

У друкарні Києво-Печерської лаври також надруковані: «**УМНОЛОГІА** Си естъ<, > **ПЪСНОСЛОВІЄ**» 1630 р. (Памво Беринда, Тарасій Земка та ін.), «**ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ** албо<, > **ВДАЧНОСТЬ**» 1632 р. (Софроній Почаський), «**ΕΥΦΩΝΙΑ** веселобрмчча» 1633 р.

Повна назва панегірика 1630 р. – **УМНОЛОГІА** Си естъ<, > **ПЪСНОСЛОВІЄ**<•> **Албо ПЪснь пре(з) части Пи(с)мо(м) мовлена(а) НА ДЄНЬ ВЪСКР(С)НІА Гѣ Ншгw ИИСУСА ХРИСТА**<•> **Пану**<, > **Пастыру**<, > **Шпекунови и Добродѣви** своему **Пре(з) дѣлатели в(ъ) тнпографіи в(ъ) даруночкѣ Низко Принесенаа**<•> **в(ъ) тнпографіи Стыа Великіа Чудотворныа Лавры Печерскіа Кіевскіа Року**<, > **аѣл**<•> (Имн., 1), графічно виділено **УМНОЛОГІА** і **ПЪСНОСЛОВІЄ**.

Анотаційна назва традиційно з'ясовує причину написання панегірика (**НА ДЄНЬ ВЪСКР(С)НІА Гѣ Ншгw ИИСУСА ХРИСТА** (Имн., 1), дату (**Року**<, > **аѣл** (Имн., 1) і місце друкування (**в(ъ) тнпографіи Стыа Великіа Чудотворныа Лавры Печерскіа Кіевскіа** (Имн., 1).

Нетипово, що в анотаційному заголовку ім'я адресата (Петра Могили) не вказано, натомість зазначена його характеристика: **Пану**<, > **Пастыру**<, > **Шпекунови и Добродѣви** своему (Имн., 1). Конкретного імені автора(-ів) у назві також немає, зазначена лише загальна інформація: **Пре(з) дѣлатели в(ъ) тнпографіи в(ъ) даруночкѣ Низко Принесенаа** (Имн., 1).

Перша сторінка тексту прикрашена більшою мірою, ніж інші панегірики, хоча, на думку Ф. І. Титова, форта «Умнології» відрізняється простотою, «на ній є зображення: справа (зверху вниз) св. княгині Ольги, св. кн. Глѣба, преп. Антонія печер., злѣва (зверху вниз) св. кн. Владимира, св. кн. Бориса, преп. Θεодосія печер.; зверху на арці, прикрашеній напівкруглою гірляндою квітів – посередині зображення Херувима і по обидва боки двох Ангелів, знизу – Великої лаврської церкви та обох печеръ» [226, с. **СЛІИ**].

Зовнішнє оформлення панегірика представлене прямокутною гравюрою на початку тексту, причому зображення відбитка перевернуте догори (очевидно, барокова гра на рівні форми). Особливо оздоблена перша літера (П), всередині якої зображений птах (очевидно, Фенікс). На деяких сторінках тексту Ф. І. Титов помітив водяний знак [226, с. 31].

Наступну сторінку стародруку відкриває герб Могилів і вірш до нього. На гербі символічно зображені регалії Петра Могили: схрещені меч і скіпетр, корона, хрест, а також зображення сонця, місяця, орла та ін. По обидва боки герба – ініціали Петра Могили: «П. М. В. М. А. К. Л. П.», що розшифровуються як «Петро Могила, Воеводич Молдавський, Архімандрит Київської Лаври Печерської».

На початку віршів зазначено ім'я адресата, його світський і церковний статус: **Юдснє Велевному и Свѣтлѡ Прп(д)внѣйше(мѹ) Г(с)днѹ С(г) М(л) Г(с)днѹ О(т)цѹ и Пастырѹ Кѹ(р) ПЕТРОВИ МѠГИЛѢ АРХИМАНДРИТѹ СТЫѠ ЧУДОТВОРНЫѠ ВЕЛИКИ(А) ЛАВРЫ ПЕЧЕРСКИ(А) КІЄВСКІА ВОЄВОДИЧѹ ЗЕМЛЬ МОЛДАВСКИХ(Ъ)** (Имн., 3). Для підкреслення важливості особи, якій присвячено панегірик, у стародруці всі титули виділено великими літерами.

Спосіб виконання панегірика підтверджено в рядках: **ПѢСНЬ Праз(д)нична Цѣлованіа<,> Сѣгласнѡ поютъ иже в(ъ) тѹпографіи<•>** (Имн., 3).

В акровірші «**Вѣскр(с)ніа днѣ**» за початковими великими літерами (жирний шрифт) прочитується ім'я адресата: **ПЕТРОВИ**. Перша літера більша за розміром, прикрашена рамкою і рослинним орнаментом. Наприкінці вірша названий автор: **Ієродіаконъ Исаіа<,> Тѹпоназиратель** (Имн., 4).

Прізвище адресата **МѠГИЛѢ** прочитується у вірші «**Просвѣтим(ъ)сѠ Трѣжєствомъ <•>**» (Имн., 5). Перша літера акровірша, як і в попередньому випадку, обрамлена і прикрашена рослинним

орнаментом. Автор цього вірша – «**Инокъ Артемій Поло(в)кови(ч)<, > Тѣпоблюститє(л)**» (Имн., 5).

Акрівірш «**И дръгъ дръга шбы(й)мѣмъ<•>**» (Имн., 6) передає церковний статус адресата: **АРХИМАНДРИТѸ**. Автор – «**Стефан Беринда<, > Тѣпографъ**» (Имн., 6).

Наступні кілька сторінок стародруку відсутні, але за виданням «Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст.» (упор. В. П. Колосова, В. І. Кречотень) встановлено, що у стародруці відсутні сторінки з віршами «**Рецѣм братіи, ненавидящей нас**» [Имн.1, 361], «**Простимъся въскресенієм**» [Имн.1, 362], «**И тако възопиим**» [Имн.1, 363]. Відповідно, відсутня смислова частина акрівірша «**СВЯТІЯ ЧУДОТВОРНІЯ ВЕЛИКІЯ ЛАВРИ ПЕЧЕРСКІЯ**».

Відповідно до релігійного дискурсу наступний акрівірш «**Хс̃ въскр̃се Из(ъ) Мртвыхъ<•>**» (Имн., 7) читається як «**КИЄВСКІЯ**», наприкінці зазначається автор – «**Миханлъ Фойнацкій<, > Изобразитє(л)**» (Имн., 8).

Структурна частина «**Смртію смръть Поправъ<, >**» (Имн., 8) передає «**ВШЄВШДИЧѸ**», де перша літера оформлена аналогічно до попередніх акрівіршів. Її написав **Павелъ Макарієви(ч)<, > Батици(к)** (Имн., 8).

До акрівірша «**И сұцымъ въ ГРшвѣхъ ЖИВотъ ДДРовавъ<•>**» (Имн., 9) ключем є **ЗЕМЛ**, де літера «**З**» також оздоблена орнаментом у рамці. Автор – «**Феодω(ρ) Купрієви(ч)<, > Батици(к)**» (Имн., 9).

Останній акрівірш панегірика, що надрукований в два стовпчики, передає заголовок «**Покланє(м)сѧ єгш ТРІДНЕВНОМУ ВЪскр(с)нію<•>**» (Имн., 10) і ключове слово – **МШДДАВСКІХ**. Автор вірша – **Лєω(н)тї(й) Ієрұсалимови(ч)<, > Писмшліатє(л)** (Имн., 10). В останніх віршованих рядках засвідчують своє авторство Памво Беринда і Тарасій Земка.

Особливості структури панегірика полягають у тому, що окремі його підзаголовки складаються в тропар Пасхи: **Х̣ѣ В̣ъскр̣се Из(ъ) М̣ртвѣхъ<•> С̣м̣р̣тію см̣р̣тъ Поправъ<,> И с̣щ̣ымъ въ Гр̣ш̣вѣхъ ЖИВотъ ДАРовавъ<•>** (Имн., 7-9). Така структурна організація тексту характеризує когнітивні механізми текстотворення, реконструює ментальний простір людини барокового часу.

Наприкінці стародруку вміщено дві рукописні сторінки, на яких прочитуються лише окремі слова тексту староукраїнською та латинською мовами. Оскільки чорнило потьмяніло, то достеменно не відомо, чи належать вони до загального тексту панегірика.

Архітектоніка «Євхаристиріона» передає відкритість структурної, як і смислової, організації панегірика, що формують барокові інновації.

Початкові структурні елементи відповідають жанровій моделі панегірика (анотаційна назва, адресат, дата і місце друкування, зображення герба роду адресата і геральдичний вірш), на відміну від основної частини тексту.

Назва панегірика – **«ЕУХАРИСТІРІОН албо<,> ВДАЧНОСТЬ <•> Юснєпревелевнѣйшому в(ъ) Х̣ѣ Его мл(с)ти Г(с)днѣ Щцѣ Кр(р) ПЕТРѢ МОГИЛѢ<,> Воєводичѣ Земл(ь) Мол(ъ)давскихъ<,> Великому Архимандритови Єтѣи Великои Лавры Чудотворнои Печерскои Кіевскои<,> Вѣри Православнои в(ъ) Цркви Єтѣи Вѣсточной<:> Промоторови Побожному<,> и несмертелнои славы Годному ѡборонци<•>»** (Євх., 1) – надрукована великими літерами, виділеними жирним шрифтом. Основна функція євхаристії – подяка – відображена в доборі ключового слова заголовка: **ЕУХАРИСТІРІОН** – за походженням грецьке слово, що концентрувало православний контекст панегірика. Відчутні впливи польської мови (*албо, барзо, злото, поневаж, субтельний* та ін.) яскраво засвідчують полілінгвізм мовної ситуації.

Традиційно в заголовку зазначено: адресата **Г(с)ДНУ ШЦУ Кв(р) ПЕТРУ МОГИЛѢ<, > Воеводичу Земл(ь) Мол(ъ)давскихъ<, > Великому Архимандритови Стѣн Великон Лавры Чудотворнои Печерскои Кіевскои<, > Вѣри Православнои в(ъ) Цркви Стѣой Вѣсточной<: > Промоторови Побожному<, > и несмертелнои славы Годному оборонци <•>» (Євх., 1), адресанта **(ШДЪ Спудеувъ Гимназіум(ъ) є(г) Мл(с) з(ъ) Школы РЕТОРИКИ** (Євх., 1), нагоду **(За гойнын Добродѣйства<, > совѣ и цркви Православной<, > в(ъ) фундованю Школъ показаныи<.> При вѣншованю свѣт(ъ) хвалебныхъ Вѣскр(с)ніа Хѣ спсителя** (Євх., 1).**

Останній компонент анотаційної назви панегірика фіксує дату і місце друкування: **В(ъ) Друкарни тогѡ (ж) Монастира Пече(р)<: > К<: > Рокѹ<, > ахлв<.> М(с)ца<, > Марта<, > кѡ<, > дна <.>**(Євх., 1), тобто 29 березня 1632 року в Лаврській друкарні.

Після анотаційного заголовка у стародруці зображений герб роду Могилів, що є типовою структурною і смисловою частиною панегірика та ілюструє взаємозв'язок панегіричної та геральдичної поезії. Герб супроводжується віршем, який відображає барокову лінгвопоетику, зокрема метафоричне тлумачення геральдичних символів.

Складники архітектоніки «Євхаристиріона» – **«ГЄЛИКШНЪ»** і **«ПАРНАССЪ»** – в авторському переосмисленні набувають символики «нового знання», поєднуючи античні символи з українськими реаліями культурного життя.

Структурна частина **«ГЄЛИКШНЪ<.> то єсть<, > СЛДЪ УМѢСТНОСТИ Первый»** (Євх., 7) характеризує «сім наук визволених», що вважалися гідними вільної людини: граматику, риторику, діалектику, арифметику, музику, геометрію, астрономію, теологію. Ці науки прославляються у восьми віршах панегірика, після яких автор висловлює

«**ВДАЧНОСТЬ**» Петру Могилі та молитовно звертається до Бога. Кожній науці присвячено окремий вірш, підписаний автором. Назви наук надруковані великими літерами з тлумаченням у наступному рядку: **Корень умѣтности<,> второй<.> РЕТОРИКА** **Учитъ словъ и вымовы<.>** (Євх., 10). Перша літера кожного наступного вірша по-бароковому виділена та оздоблена орнаментами, що підкреслювало смислово важливість виділеного фрагмента.

Символічно названа частина панегірика «**ПАРНАССЪ<.> albo<,> Садъ умѣтности<,> второй**» (Євх., 23) (первинно – «гірський масив у Греції, місце перебування Аполлона і муз», у переносному значенні – «світ поезії, поетична творчість»). У панегірику Парнас символізує Києво-Могилянський колегіум як осередок творення високої книжності. В окремих дев'яти віршах цієї частини оспівуються дев'ять муз, що відповідають дев'яти мистецтвам з їх (муз) наставником Аполлоном. Імена муз (Клію, Мельпомена, Уранія, Каліюпа, Полігімнія, Талія, Евтерпа, Терпсіхора, Ерато) на початку віршів виділені великими літерами з короткою анотацією після назви: **Лѣторосль наукъ<,> первая** **КЛИЮ** **то есть Цвѣче(н)е в(ъ) чита(н)ю Гысторій<.>** (Євх., 24). Цим досягається симетричність і логічна продуманість архітектоніки.

Наприкінці «Парнасу» – вже традиційна для цього жанру «Вдячність» фундаторові та вірш, присвячений Діві Марії: **Пресличнаа Кролевно<,> Райскихъ Садовъ Цвѣте<,> Мы з(ъ) свого Парнассу пречъ Феба з(ъ) сестрами За ПАТРОНКУ всѣхъ наукъ тебе признаваемъ** (Євх., 35). Барокова графічна гра підкреслює авторські інтенції тексту.

Епілог для всього панегірика – вірш до Зоїла, в заголовку якого барокова гра з тавтологією: **ЗОИЛѢВИ НЕВДАЧНОМУ ВДАЧНОСТЬ** (Євх., 36), оскільки **Впочистый есть Вла(м)пъ славы цныхъ МОГИЛШВЪ<,> Не боит(ъ)са шарпан(ъ)а зубатыхъ Зоилшвъ<.>** (Євх., 36).

Барокова естетика тексту виявляється в тому, що кожна початкова літера вірша прикрашена орнаментами, а слово «Крoль» (Євх., 3) – абстрактними візерунками і зображенням коня.

Отже, архітектоніка «Євхаристиріона» репрезентує барокові інновації, що модифікують жанрову модель панегірика щодо соціокультурних і когнітивних чинників текстотворення, передає у нових структурному і смислового планах актуалізовані смисли «наука, освіта».

«Евфонія веселобрмячаа» передає своєрідну архітектоніку барокового жанру: відповідно до жанротвірних і дискурсивних принципів анотаційний заголовок визначає ім'я особи, якій присвячено панегірик, перелік її титулів: **превсщен(н)ому є(г) мл(ст)<:> г(с)дну ѿцу крр Петру Мѡгилѣ<,> воеводичу земель молдавських<,> Православномѹ Упривилейованомѹ митрополиту Київскомѹ<,> Галицкомѹ и всеѹ Рѡссїи, Екзарсѣ С(т)<:> Ѳрѡнѹ Кѡ(н)стантінопольскогѡ<,> Архімандритѹ с(т) <.> Чѹдотворнои Лавры Пч(р)<:> Києв<:> (Евф., 15), а також обов'язкову вказівку на місце і дату видання: **ѿ Типографовѣ в той же с(т) <.> Чѹдотворнои Лаврѣ Печерской працюющихъ<,> при оунижономѣ поклонѣ прѣдко Дѣдикованамъ<.> Лѣта Гнѣл аѡлг<.> іюла ѣ дна<.> (Евф., 15), тобто 5 червня 1633 року.****

Слово «**Ευφώνια**» (з гр. «милозвучність») написано грецькою мовою, що К. Й. Студинський трактує як «залишки греко-слов'янської школи», яку змінила «наука латинська» в Києво-Могилянському колегіумі [220, с. 5]. Епітет-комполит «*веселобрмячаа*» – новотвір, який у поєднанні зі словом «евфонія», передає інтенцію і спосіб текстотворення.

Зображення герба роду Могилів супроводжується обов'язковими атрибутами і відповідною символікою. З обох боків герба розміщені літери: П. М. В. М. М. К. Е. К. А. П., які, за спостереженням К. Й. Студинського, передають: «Петро Могила, Воеводич Молдавський, Митрополит Київський, Екзарх Константинопольський, Архимандрит Печерський» [220, с. 7].

Репрезентантом барокових інновацій є акровірш, що увиразнює особу, якій присвячено текст: «**Петр Мѡгила Митрополит Киевский**». Прагнення барокових авторів до візуальної естетизації тексту визначає й оздоблення перших літер орнаментом.

Вірш «Дєдикація» (лат. *dedicatio*, від *dedico* – посвячую, присвята) завершує панегірик, повторюючи ім'я адресата, вітання з нагоди отримання ним церковного титулу, похвалу за меценатство. Прикінцево згадується праця лаврських друкарів, початки книгодрукування, зокрема польською мовою.

Естетизація архітекτονіки і графіки в «Еводії» Григорія Бутовича підтверджує бароковість енкомії. Графічно виділене слово «**ЄΥΩΔΙΑ**» – грецьке, що є свідченням грецької традиції навчання (домогилянського періоду). Після грецької назви – її з'ясування староукраїнською мовою з польськими вкрапленнями: **АЛБО** сло(д)ково(н)ный дойзрѣлы(х) в(ъ) молод(м) вѣкѹ<:> **Его** милости Господина **Ѡца**<,> **АРГЕНІА** **ЖЕЛИБОРЖКОГО**<•> **З** ласки вѣи еп(ѣ)па Лвовского<,> **Галиц**<:> и **Каменца Подолского**<:> **Дѣовны(х)** цнотѣ запа(х) (Евод., 1).

Після адресата панегірист метафорично пов'язує функцію тексту і своє авторство: **Дѣовны(х)** цнотѣ запа(х)<•> **Презѣ** **ГРИГОРІА** **БѴТОВИЧА** **Ѵсмакованный**<•> (Евод., 1). Зазначимо, що ім'я автора також надруковано жирним шрифтом, великими літерами (щоправда, меншими за розміром, ніж ім'я єпископа). Детально передається привід і місце виголошення віршів: **А** на днѣ оѹрочистый<,> **Етѣго** **Великом(ч)**<:> **ГЄΩΡΓΙΑ** при щасливомѣ в(ъ) Цркви Катєдральной Лвовской<,> першого актѹ рочно(г) [о] Ѡправованю самому ж его мл(ст)<:> **Г(с)пдинѹ** **Ѡцѹ** єпископѹ при оѹнижомѣ поклонѣ<,> **Ѡданный**<,> и **дєдикованный**<•> (Евод., 1). Наприкінці анотаційної назви традиційно зазначені місто, місце і точна дата друкування, а також згода братства: **ВѢ** **ЛВОВѢ**<•> в(ъ) **Друкарни**<,> сѣ **позволе(н)ем(ъ)** **Братски(м)** <•>

Рокѹ<, > ахмѣв<•> М(с)ца Априла<, > ѿа<, > дна <•> (Евод., 1), тобто 21 квітня 1642 р.

«Гербовий» складник панегірика (герб роду Желиборських і геральдичний вірш) переходить у прозову «Прє(д)мовѹ», в якій повторюється ім'я адресата в книжно-етикетному оформленні: **Превелебнѣишемѹ его милости Господинѹ ѿцу АРСЕНІЮ ЖЕЛИБОРСКОМУ<, > З ласки бжои ЄПИСКОПѹ Львовскомѹ<, > Галицкомѹ<, > и Каменца Подолского<•> Панѹ и Пастырѹ<, > мнѣ велце милостивомѹ<•>** (Евод., 3). Деталізована передмова (чотири сторінки) завершується інформацією про автора: **Превелебности твоей<, > мнѣ велце милостивого Пана и Пастыра<;> найнижшій служебникъ<•> Григорій Буттовичъ<, > Студентъ презацной Акаде(м)<:> Замои(с)<:>** (Евод., 6).

Естетизація тексту смислово доповнює вербалізовані смисли: перша літера «В» першого слова передмови «Вѣкопомна» графічно оздоблена у вигляді гілки, за які двома руками тримається янгол чи святий (можливо, св. Георгій); заставка продовжує інтенцію енкомії (ваза з квітами і стеблами, що переходять у риг достатку, зображення квітки у вигляді зорі або сонця).

Основну частину енкомії розпочинає акровірш: **«ПРОУДОИ»** (Евод., 7), початкові літери якого передають: **АРСЕНІЙ ЖЕЛИБОРСЬКІЙ З ЛАСКИ БОЖЕИ ЄПИСКОП ЛВОВСЬКІЙ, ГАЛИЦЬКІЙ И КАМЄНЦА ПОДОЛСЬКОГО».**

Архітектоніку панегірика продовжує фігурний вірш у вигляді ромба, що є рідкістю для панегіриків цього часу. Вірш прочитується так: **«Веселые простирай в(ъ) Руссїи зреницы Поты на тои<•> седачи щасливе столици»** (Евод., 12), при цьому його перша частина надрукована вертикально на обох полях сторінки, літери другої частини у вигляді ромба розкидані по всій сторінці, а великою літерою посередині автор вказав на початок фрази, яка читається в усіх напрямках.

Вірші основної частини, очевидно, виконувались хором, що передає назва «**Ѡда**» (ода як наслідування античних традицій): **ѠДА ПЕРШАЯ НА СОБОРЪ**<.> (Евод., 14), **ѠДА ВТОРАЯ ДО ДУХОВНЫХЪ**<.> (Евод., 17), **ѠДА ДО ПРЕЗАЦНЫХ РОДИЧОВЪ ЕГО МЛ(СТ)И ѠЦА ЕП(С)ПА** (Евод., 18), остання з яких співвідносна з геральдичною поезією як початковим структурним елементом панегірика.

Останню сторінку тексту, можливо, оформили пізніше, адже вона є рукописною та містить текст латинською мовою.

У структурному, як і в смисловому, плані ця енкомія відрізняється від інших жанрових різновидів панегірика, зокрема: фігурним віршем у вигляді ромба, структуруванням основного компонента в цілісності трьох «од», смисловим взаємозв'язком початкового і кінцевого структурних елементів панегірика в уславленні роду єпископа.

Архітектоніка епіцедії «**Вѣршѣ на жалосный погреб... Петра Конашевича Сагайдачного**» інноваційна в тому плані, що в ній не зазначено всіх атрибутів анотаційної назви, не зображено на початку тексту герб адресата (натомість герб війська Запорізького), передмова більшою мірою адресована війську. Утім, основна структурна частина панегірика присвячена уславленню чеснот і заслуг гетьмана.

Епіцедію відкриває герб війська Запорізького і вірш до нього, тоді як родовий герб Петра Конашевича-Сагайдачного уміщено після передмови, що не є типовим для архітектонічної концепції панегірика.

На відміну від інших жанрових різновидів панегірика, «**ПРЕДМОВА**» присвячена «**Зацне силному вѣйску Его К(р) Мл(с)ти<.> Запорозкому**» (Вѣршѣ, **ЉИ**), з побажаннями «**Ласки Бжое<.> Доброго Здорова и щасливого надѣ неприятелми Ѡчизны звитѣзтва з(ѣ) несмертелнои славы набыван(ѣ)емѣ**» (Вѣршѣ, **ЉИ**). Перша літера першого вірша передмови – фігурна, оздоблена рослинним орнаментом.

Панегірист Касіян Сакович у передмові пояснив інноваційність архітектоніки: **Кгда ж(ъ) гетман не сам(ъ) през(ъ) са леч(ъ) Войском(ъ) є(ст) славный<,> А войско тыж(ъ) Гетманом(ъ)<,> довод(ъ) то є(ст) авный<,> Гетманъ без(ъ) войска што жъ є(ст)<,> войско тыж(ъ) без(ъ) него<,> Згола нѣчого не єсть єдинъ безъ другого (Вършѣ, ЛѠ).**

Оскільки анотаційний заголовок не містить усіх обов'язкових атрибутів цієї частини, то інформація про автора структурно завершує передмову: **Оүнижоный и зычлывый слуга и мѣтвенникъ<.> Многогрѣшный Инокъ Касіанъ Саковичъ<,> Ректоръ шквалъ Кїївскихъ (Вършѣ, ЛѠ).**

У тексті смисловий перехід до конкретного панегіричного адресата прочитується в гравюрному зображенні Петра Конашевича Сагайдачного на коні, поряд – герб гетьмана, надпис угорі – «Петро Конашевич Сагайдачний, гетьман Війська Запорізького». Усередині тринадцятого вірша також уміщена гравюра, що зображує похід козаків на чолі із Сагайдачним на Кафу 1616 року.

Основна частина епіцедії – вірші дев'ятнадцяти спудеїв, в яких прославляється померлий гетьман. Наприкінці кожного вірша зазначено ім'я спудея, який його виконував (можливо, це були автори віршів): **Стефанъ Почаскій (Вършѣ, М), Петръ Созоновичъ Балыка (Вършѣ, МЛ), Іваннъ Саковичъ (Вършѣ, МЛ), Феофилактъ Іванновичъ Бурмистровичъ (Вършѣ, МВ), Ієреміа Ставровецкій (Вършѣ, МВ)** та ін.

Такі діалогічні відношення організовують панегірик у взаємозв'язку письмої/усної реалізацій, що відображено в послідовності заголовків у мікротекстах, що творять смислову цілісність: перший вірш – **«Первый Спудей» (Вършѣ, М),** в інших – порядкові числівники, відповідно до спудеїв, які послідовно виголошували вірші. На відміну від цього, вірш шістнадцятого спудея означений як **«Пожегнанє (прощання – С.Г.) малжонки<,> и воиска» (Вършѣ, МИ),** а вірш вісімнадцятого – **«В Гетманѣ**

такі цноты мають быти» (Вѣршѣ, М·Ф·). Бароковий концептизм змінює текстове наповнення структурного компонента панегірика: «**СПЛОКГЪ СМЕРТЮ ПОРАЖЕНОГО ДО ЖИВЫХЪ**» (Вѣршѣ, М·Ф·).

Отже, проаналізована епіцедія по-новому вирішує архітектонічну концепцію панегірика, його смислове наповнення в переосмислених співвідношеннях релігійного і світського.

Епіцедія «*Гербы и трены при гробѣ и трунѣ того ж ясне превелебного его милости господина, отца и пастыра кир Сильвестра Косова, архієпископа, митрополита кієвского, галицкого и всея Россіи, екзархи святѣйшого апостол[с]кого Константинопольского трону, з свѣтом раздѣленного, на подѣленне жалю, през музы коллекгіум Кієво-Могилеанского раздѣленыє*» (Гер. и тр., 66) відрізняється структурною організацією кількох тематичних мікрочастин, які підкреслюють тісний зв'язок тексту із зображенням гравюр, що становлять цілісність, об'єднану символічністю, текстовим переосмисленням релігійної домінанти.

Вірш «На раздѣленіє Косовіанських гербов» передає гербові знаки митрополита і основну причину їх розділення: «*Когда ѿ Косов встане, не будутъ в роздѣли*» (Гер. и тр., 67). Атрибутика епіцедії з'ясовується у контексті барокового сприйняття часу: «*Не лѣта, цноты пѣском поличила, Пѣску не стало, смерть лѣта скончила*» (Гер. и тр., 67), «*Земля еси и въ зѣмлю поидеши*» (Гер. и тр., 67).

Наступним елементом панегірика є гравюра із зображеннями померлого митрополита і лева (символ царської влади), що тримається за хрест: «*Лев над всім звѣрем царствующей власти – Силвестр звѣрскими надо всіми сласти Царствовал умом, умом лвом ся ставил*» (Гер. и тр., 75). У верхній частині над зображенням – цитата з Книги Буття: «**Возлегъ и поспа ѡкѡ Левъ**» (Гер. и тр., 73). Як і в попередній частині, вірші після гравюри по-бароковому обігрують зображення.

Наступна гравюра продовжує цю тему цитатою зі Святого Письма: «*ЗЕМЛЯ-СЬ И В ЗЕМЛЮ пойдеш*» (Гер. и тр., 78). Для порівняння: *яко земля еси и в землю отыдеши* [155], **ЗЕМЛА ЕСИ И В(Ъ) ЗЕМЛЮ ПОЙДЕШИ** (Лебед., 21). Символічні зображення капелюха (символ паломника, що вказує на складний шлях служіння християнському народові) і митри (головний убір вищого духівництва християнської церкви, який вдягають під час богослужіння) проколоті стрілами, як і «*крест, жезл, свѣт, як щиты*» (Гер. и тр., 79), зображення ангела з луком – ці смисли вербалізуються в тексті (вісімнадцять віршів).

Гравюра «*Пирамис Церкви православнороссійскои*» зі символічним значенням зображень (небо, перевернуте серце, схоже на стрілу, яка вказує на небо (проте, в тексті потрактоване як піраміда), сходи, які ведуть до неба, як символ переміщення душі митрополита) супроводжується цитатою з Біблії: «**Восхожденіє въ ср(д)ци своемъ положи**» (Гер. и тр., 83). Пояснення гравюри – у перших двох рядках першого вірша: «*Восходитъ пастыр наш, сердцем покорный, / З Іерусалима втораго кгда в горный*» (Гер. и тр., 83). Після сорока трьох віршів міститься дванадцять тренів (плачів) «*з имени при гроб из гербы*» (Гер. и тр., 92). У кожному з них одне слово надруковане великими літерами, що разом становлять: «**СИЛЬВЕСТЕР КОСОВ АРХІЄПИСКОП МИТРОПОЛИТ КІЄВСКІЙ ГАЛИЦКІЙ И ВСЕЯ РОССІИ ЕКЗАРХА СВЯТЪЙШАГО АПОСТОЛСКОГО КОНСТАНТИНОПОЛСКОГО ТРОНУ**».

Отже, за специфікою нового для українського культурного простору XVII ст. жанру змодельовано архітектоніку барокового панегірика. Актуальний дискурс переосмислює структурну, а також смислову реалізацію компонентів панегірика. Так, «*Євхаристиріон*» відрізняється від інших барокових текстів структурними частинами «**ГЪЛИКШНЪ**» і «**ПАРНАССЪ**», які по-новому активують античну прецедентність і українські реалії культурного життя; в епіцедії Петру Конашевичу-

Сагайдачному акцентується уславлення війська (герба війська Запорізького), а через нього – панегіричного адресата-гетьмана. Така зумовленість відображена в різних структурних елементах панегіриків, передусім – у концептивному вирішенні частин тексту, які передають основне смислове навантаження. Це поглиблює розуміння текстотвірних параметрів панегірика, які залежать від барокової настанови, жанрової моделі і текстових реалізацій.

Естетизація тексту актуалізує фігурні вірші, акровірші, в яких через авторську «гру зі словом і формою» прочитувалися ім'я і статус адресата панегірика. Концептивність барокового мислення староукраїнських книжників тяжіла до символічних зображень, які «кодувалися» в багатовимірності і відкритості тексту, що становить смислову цілісність із зображенням (гравюра, герб роду) стародруку, тоді як у рукописі ці естетичні маркери зредуковуються. Естетична функція барокового тексту доповнювалася графічним оздобленням хвалебних віршів (смислове обігрування великої літери, заставки з рослинними і християнськими орнаментами, рамки і початкові фігурні літери).

3.2. Метафора в бароковій поезії: традиції та інновації

Барокова метафора маркує культурні доміанти епохи, особливості стилю і жанру тексту, а також визначає авторський вибір і селекцію. Разом з тим, метафора «як осмислена мовленнєва дія пов'язана з феноменом мовної особистості» [1, с. 17] і є одним із найбільш вдалих та актуальних засобів для розуміння барокового мислення, світовідчуття людини епохи Бароко. Моделювальна роль метафори, на думку Н. Д. Арутюнової, в тому, що вона «не лише формує уявлення про об'єкт, вона також визначає спосіб і стиль мислення про нього» [10, с. 15].

Цей троп зацентований у дослідженнях «розгорнутої метафори» на матеріалі української поезії XVI – XVIII ст. (В. І. Кречотень, М. М. Сулима [122]), генези та особливостей структури поетичної метафори цього періоду (Л. О. Андрієнко [7]), стилістики метафори бароко кінця XVI – першої половини XVII ст. (І. Г. Гуцуляк [62]), семантики метафор в українських барокових проповідях другої половини XVII ст. (О. Ю. Зелінська [94; 95]).

Лінгвопоетично-дискурсивний напрям до вивчення метафори на матеріалі староукраїнських панегіриків досі не застосовувався, що розширює уявлення про барокову метафору як феномен староукраїнської літературної мови з погляду її традицій/інновацій, синкретичності, жанрової специфіки.

Функції метафори – естетична, когнітивна, комунікативна, текстотвірна – проаналізовані у працях Д. Бікертон [17], Дж. Р. Серля [206], Н. Д. Арутюнової [10], С. Я. Єрмоленко [82], Л. І. Мацько [147], О. О. Селіванової [205], Л. В. Кравець [118] та ін. У сучасній лінгвістиці розкривається сутність метафори: «мовне явище, що має когнітивне підґрунтя і є використанням мовного знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої, яке зумовлене асоціаціями за подібністю чи контрастністю» [118, с. 32]. Когнітивна поетика акцентує на формуванні і функціонуванні художніх засобів, зокрема метафор, у площині когнітивних процесів (О. П. Воробйова [38]). У цьому аспекті актуалізується встановлення зв'язку між мовою та мисленням барокового книжника, що зумовлений його культурним, соціальним і ментальним досвідом та образами (зокрема, метафоричними), які функціонують у створеному ним тексті. Відповідно до концепції в дисертації актуалізуються естетична, персвазійна і текстотвірна функції метафори.

Невідповідність між традиційними уявленнями про світ і новою культурною настановою зумовила зміни у мисленні та світосприйнятті людини епохи Бароко. У такій ситуації книжники творили нові засоби для

вербалізації концептивного естетичного ефекту, передусім за допомогою метафори, яка «ґрунтується на здатності людської свідомості знаходити аналогії між будь-якими об'єктами дійсності» [216, с. 172], у тому числі такими, що зовсім не поєднуються між собою.

У часи Бароко вчення про метафору як складову частину поетичної теорії було об'єктом зацікавлення професорів Києво-Могилянського колегіуму (пізніше – академії). Так, викладач поетики Митрофан Довгалевський у праці «Сад поетичний» (1736) розглядав метафору як «перенесення власного значення одного слова на невласне з огляду на певну подібність» [75, с. 303].

За теорією Митрофана Довгалевського, в барокових текстах ми виявили всі чотири види метафоричного перенесення: «нежива річ – жива» (*пособіє благодати, утіха учених*) специфікує панегірики, на відміну від інших різновидів перенесення: «нежива річ – нежива» (*жезл пастирства, корона хвали, плащ старання*); «жива річ – жива» (*пастир стада, сторож в Христовой овчарні, всіх муз Цітерон*); «жива річ – нежива» (*повскресил друкарню*).

На відміну від Арістотеля, який відносив метафору до «наслідування самого життя», Митрофан Довгалевський застерігав від сплутування метафори з порівнянням: «хоч метафорою називається перенесення [значення слова] з певною подібністю, та проте вона відрізняється від порівняння, тому що метафора бере якесь слово абстрактно, замість якоїсь речі, а порівняння порівнює певну властивість речі, яку ми виражаємо за допомогою часток «так», «наче», «як», «наприклад». А якщо скажеш: «доблесть – лілія», «людина – лев», «молодь – весняний цвіт», то це буде метафора [75, с. 305]. Метафори такого типу (*лілія, лев* та ін.) визначали бароковий простір панегіриків.

Для встановлення традицій та інновацій у використанні барокових метафор варто схарактеризувати основні джерела образності. Домінантне

джерело метафоричної образності – Святе Письмо. Для вивчення переосмислення метафор ми зверталися до Острозької біблії (1581) (Остр.Б.), яка за хронологією друкування (кінець XVI ст.) й за авторитетністю (повне видання книг Святого Письма церковнослов'янською мовою) була добре відомою бароковим книжникам. Інноваційність застосування цього джерела виявляється в його переосмисленні та інтерпретації відповідно до функції тексту і культурної настанови.

Крім Святого Письма, джерела образності метафори, за Л. О. Андрієнко, – це пам'ятки апокрифічної літератури, які «наділені тою силою всіх явищ маргінального характеру, котра виявляє одночасно розходження і компроміс між сталими формами, темами й сюжетами і можливістю їх вільного викладу й тлумачення» [7, с. 24], тексти обрядового фольклору, образи та мотиви яких є найбільш сталими.

До джерел барокових метафор В. І. Кречотень і М. М. Сулима також зарахували: освячену християнською традицією книжність, античну міфологію, набуток античного мистецтва, місцеві фольклорні та літературні надбання, побутова повсякденність [122, с. 58].

Необхідно акцентувати на синкретичності метафоричних джерел образності, адже обов'язковим і невід'ємним елементом створення барокової метафори є можливість комбінувати і переосмислювати названі джерела, створювати нові поетичні смисли, барокові концепти. Основними когнітивними механізмами творення метафор у тексті є їх поєднання і розширення, що відповідає прийнятому в дисертації широкому розумінню барокових інновацій.

Проаналізувавши кириличні панегірики кінця XVI – XVII ст. і керуючись дослідженнями згаданих науковців, пропонуємо уточнити класифікацію основних джерел образності барокових метафор: християнське віровчення (різноманітні вияви духовного начала), античність (прецедентні імена), світські реалії – опосередковано.

До першого джерела образності, яким є християнське віровчення, відносять метафори: *пастырь (стада), корень, овоц, камень, диамант*, що підтверджує контекст їх функціонування.

Античних джерел образності сягають метафори: *всіх муз Цитерон, сил Атлянтових, Феб (давцо свѣтлости), Олімп слави* та ін. Це джерело творення метафор активізується з могилянського часу, що засвідчують панегірики, написані після 30-х рр. XVII ст.

Світські реалії як окреме джерело метафоричної образності виділяємо умовно, оскільки вони часто виявляються в синкретизмі з іншими джерелами. Так, для панегіриків характерний синкретизм релігійних і світських метафор, оскільки аналізовані тексти присвячувались відомим діячам, які поєднували і високий світський статус, і церковний сан, у ширшому плані – взаємопроникнення релігійного і світського характеризує барокове мислення та інтерпретацію.

Докладніше це питання розглядається у структурних частинах 3.3.1. – 3.3.8.

Отже, дослідження традицій та інновацій метафори як одного з найбільш яскравих і продуктивних тропів у староукраїнській літературній мові XVII ст. продемонструвало, що свідомість барокового книжника передусім зосереджувалася на Біблійному контексті, що було зумовлено традицією. Лінгвопоетичні виміри барокового текстотворення розгортають метафору як можливість переосмислювати відоме джерело, створювати нові неоднозначні та множинні смисли, барокові концепти (*див. Додаток А, табл. А.1, А.2*).

Метафори, джерелом образності яких була античність, відрізняються новизною, що мотивовано ренесансним зверненням до античності, латиномовною освіченістю, бароковою актуалізацією античної культурної парадигми. Метафори, основою яких були світські джерела образності, часто виявлялися в синкретичному контексті, що пояснюється як загальною

культурною настановою, так і функціонально-текстово – прославлянням реальних людей, відомих культурних і церковних діячів, наприклад, митрополита Петра Могили як засновника Києво-Могилянського колегіуму.

3.3. Чесноти і заслуги панеґіричних адресатів у метафоричному висвітленні

Оскільки панеґірик – жанр, що передбачав уславлення відомих осіб, то метафора як «квітучий троп» мала передати «**дѣловны(х) цнотѣ запа(х)**».

Метафору бароко розуміють «не лише як індивідуальну творчість тих чи інших авторів, але як свого роду повернення до материнського лона первісних образів і символів – архетипів» [7, с. 38], найважливі з них: вода, земля, небо, вогонь і повітря (Л. О. Андрієнко). Різні критерії для визначення видів метафор (генітивні метафори, концептивні, метафори на позначення моральних понять, метафори, що виражають сутність світу) запропонувала О. Ю. Зелінська [94].

Аналізуючи метафори в барокових панеґіриках, ми акцентували увагу на тих, що стосуються панеґіричного адресата, адже основною метою панеґіричної поезії є возвеличення і похвала людини (прижиттєва чи посмертна залежно від виду панеґірика), якій присвячений текст. Духовні пріоритети як найвища заслуга адресата естетизуються в метафорах: **дѣловны(х) цнотѣ запа(х), вѣзєрѣнкѣ цнотѣ, лилѣя высокихѣ цнотѣ**.

Зв'язок лінгвопоетики і дискурсології визначає пріоритетність тексту для реконструкції процесу його творення і ролі в ньому текстових сегментів. У дослідженні на основі текстоцентричного вивчення барокових інновацій змодельовано їх класифікацію у староукраїнській літературній мові XVII ст.

Зокрема, для енкомій та евхаристій кінця XVI – XVII ст. встановлено класифікацію метафор за ознаками:

- 1) характеристика заслуг за діяльністю (релігійна, культурна, освітня): *пастыр краев сіонських, святитель, отець, камінь (віри), оборона, воїн, правосуд, судія (праведний), украситель совѣта, давцо світлості, Парнассов аѳонских фундатор, утіха учених та ін.*
- 2) метафорична характеристика моральних чеснот панегіричного адресата: *всѣх в ласце ховаєш, ворота зичливості, намет твоєї щодробливості, плац твого старання, Правда и човеколюбіє твои возъ справуєт, / а справедливость браздами шафуєт.*

Жанрова специфіка епіцедій проектує відповідне функціонування метафор різних типів.

Як і для вітальних, для погребальних віршів також актуальні метафори, що характеризують заслуги за діяльністю (*всея Россіи глава, християнський цар*) і за чеснотами (*Сильвестра серце в покорѣ, серце Сильвестра врагов подоптало, сердечная скала*).

Жанровими маркерами епіцедій, на відміну від енкомій та євхаристій, є метафори-характеристики смерті: *коса смерти, слонце в тму смерти заходить, стрѣла смерть запустила, смерть гору могилы копаєт, смерть лѣта скончила* та ін.

Отже, метафори на позначення заслуг і чеснот панегіричного адресата визначаються жанровою перспективою і «складають» «візерунок цнот» панегіричного адресата відповідно до соціокультурних і когнітивних чинників досліджуваного періоду, а оскільки вони синхронізуються з ритмами тогочасному соціуму, то набувають публічного визнання і підтримки. У текстотворенні метафорична «**корона... хвалы**» набуває множинності смислів: *дастѣ ти коронѣ Бѣ хвалы своєи* (Вѣз. Цн., **ЄІ**) як доміантна «хвала Божа», яку звеличує Олександр Митура в панегірику архімандритові, доповнюється смислом «хвала людська», виразником якої є панегірист.

3.3.1. Метафора у «Просфонимі» 1591 р.

Інтенція уславлення визначає жанровий різновид енкомій, а дискурсивна ситуація характеризує передумови написання і виголошення тексту. Панегірик «Просфонима» написаний 1591 року учнями Львівської братської школи і присвячений архієпископу Михайлу Рогозі, «Митрополитґу кїєв(ъ)скомґу и галицкомґу и всеѧ рос(ъ)сїи» (Просф., 1) з нагоди його приїзду до Львова. Відомо, що Михайло Рогоза сприяв діяльності братств. Так, С. Т. Голубєв відзначав, що «Рогоза співчував новому і корисному явищу в Південно-Західній Русі – церковним братствам. До 1595 року він був постійним та активним їх захисником» [46, с. 119].

Очевидно, ставлення митрополита було особливим саме до Львівського братства, адже він брав участь у відстоюванні прав братства на Онуфріївський монастир і на соборі 1590 року підтвердив постанову патріарха Ієремії про належність монастиря Львівському братству. Коли Гедеон Балабан заявив про свої права на монастир, то у відповідь митрополит особисто прибув до Львова на початку 1591 року. Відправивши літургію в церкві Онуфріївського монастиря, Михайло Рогоза благословив братство і закликав його членів стати засновниками і ктиторами (*ктитор* – *церковний староста* – примітка наша – *С.Г.*) цього монастиря.

Ці події стали причиною написання панегіричних віршів на честь Михайла Рогози, що були урочисто виголошені перед митрополитом у церкві, потім – у братській школі.

У метафоричному висвітленні представлено чесноти і заслуги відомої особи, якій адресований панегірик. Відповідно до барокових настанов характеристика переваг охоплює різні сфери – світську і релігійну/церковну, що стосувалося і статусу реальної особи, сучасника автора панегірика.

Підкреслюючи **релігійні** цноти, автор «Просфоними» метафорично схарактеризував Михайла Рогозу як *пастиря*, а його діяльність як

пастирство: радуйсѧ граде<, > оусердно пастыра прїемлюци (Просф., 4); Прїнѣсѣте почѣ(ст)... Пастыреви Звѣ(р)хнѣшо(мѹ) Прїнесѣте покорѹ (Просф.Р, 749), Пастыра витаючи вѣговѧ(з)ливе (Просф.Р, 749). Така метафора бере початок із Біблії: «дворѣ овецѣ пастыра нв(с)наго» (Остр.Б., 9). Метафора «жезломѣ пастырства своего» (Просф., 13) аналогічного походження, де «жезл пастырства» – символ освяченої влади митрополита.

Метафора «пастир» пронизує весь текст, що свідчить про релігійні константи барокового мислення і про дискурсивну реалізацію тропа.

Біблійна за походженням метафора «учитель» (похвалююче оучителя (Просф., 10), якою учні характеризували Ісуса Христа: «І спитався один із них, учитель Закону, Його випробовуючи й кажучи: Учителю, котра заповідь найбільша в Законі?» (Єванг. Від Матвія 22:35,36), «єдинѣ во єсть (оучитель ваш) х̄с» (Остр.Б., с. 1570) .

Метафора «учитель» є символічною і на рівні структури тексту, адже функціонує в тій частині панегірика, яку виголошували в братській школі: «ΣΕ ЖΕ ПРИВѢТЪ АРХІЄПИСКОПОУ в школѣ» (Просф., 10).

Ця метафора була характерною і для казань XVII ст.: то всѣхъ насъ наставникъ и о(у)читель (Каз.Л.К., 7 зв.); Православнын<, > ... которы(м) онъ был оучителемъ (Каз.Л.К., 19 зв.).

У панегірику повторюються метафори, які пов'язані з образом *неба*, що тлумачаться як «дім Бога». Так, метафора «Радуйтеся небеса небес» (Просф., 142) походить зі Святого Письма: «Радуйтеся, небеса» (Ісайя 49:13), «радуйте же сѧ тако імена вашѧ написана сѹть на нѣсе(х)» (Остр. Б., 1635). Метафора «нв(с)ныи ворота» актуалізується у панегіричних рядках: Тебѣ оставленѣ єсть ниціи<, > тебѣ и сирота<, > о ни(х) старайсѧ они во ти ѿворотѣ<, > нв(с)ныи ворота (Просф., 12). Ця метафора переосмислена в одному з віршів панегірика «МОЛѢНІЄ ѿ

НИЦИХЪ» (Просф., 11), адже турбота про нужденних і жебраків мала б допомогти душі після смерті. У Біблії написано: «Увіходьте *тісними ворітьми*, бо просторі ворота й широка дорога, що веде до погибелі, і нею багато-хто ходять. Бо тісні ті ворота, і вузька та дорога, що веде до життя, і мало таких, що знаходять її!» (Єванг. від Матвія 7:13, 14). Зауважимо, що «небесні ворота» обов'язково мали бути тісними, що разом із бароковим «memento more» спонукало людей до добрих вчинків при житті. В Острозькій Біблії синонімом до небесних воріт є «небесні двері»: «и **двери нѣсе ѡ(т)верзе**» (Остр. Б., с. 934).

Духовний струмисько пронизує панегіричний вірш. Так, автор у звертанні до Бога акцентує на образі Сіону (пагорба у південно-західній частині Єрусалима, що став символом Єрусалиму та всієї Землі Обітованої) **Ѡдає(т) Сїонъ Сты хвалу твоѣ** за допомогою персоніфікації як одного з основних різновидів метафори: **Ѡ Бже который нѣ маешъ ничего ровного соѣ**<,> **Прїстойне Ѡдає(т) Сїонъ Сты хвалу твоѣ** (Просф.Р, 450), що відповідає інтенції панегірика. Метафора функціонує у віршовому комплексі під назвою «**МЛТѠ**» (Просф.Р., 749 зв.). У Біблії написано: «Я ж помазав Свого Царя на Сїон, святу гору Свою» (Єванг. Псалми 2:6); «**гъ в(ъ) сїонѣ велик(ъ)**<,> **и высокъ естъ на(д) вѣсѣми лю(д)ми**» (Остр.Б., 947). У такий спосіб переосмислюється міжстильова дифузія метафор художнього і конфесійного стилів.

Підкреслення в тексті церковного статусу Михайла Рогози як митрополита Київського, Галицького та всієї Русі акцентоване звертанням, вираженим за допомогою метафоричного епітета «**ѡ сїен(ъ)наѡ главо**»: «**нехай сѡ запалають**<,> **ѡ сїен(ъ)наѡ главо котрын оупадку церкви шукать**» (Просф., 6). У цьому разі роль митрополита розцінюється в широкому контексті оборони віри, піднесення православ'я, верховенства митрополита.

Традиційність метафоричного епітета підтверджує його вживання Захарією Копистенським у «Казанні на чесному погребі ... Єлисея Плетенецького»: **Приступи теды впродъ Бѣннаа главо ...<, > остатнее Ѡдай пожегнане** (Коп.Каз., **РКВ**).

Церковне спрямування мають також такі метафоричні характеристики: **Здравъ буди стлю** (Просф., 6); **Посовіємъ божіа благодати<, > и его укрѣпленіємъ<, > иже є(с)тъ помощію благо дѣлающимъ и заступленіємъ** (Просф., 9); **Ѡца нашего зраце** (Просф., 4).

Дотримуючись барокового принципу концептизму, автор переосмислює характеристику заслуг митрополита. Так, панегірист називає Михайла Рогозу **добрый воинне: Приполсанъ по бедръ твоє(м) мечъ бѣгословіє(м) кован(ъ)ный<, > добрый воинне** (Просф., 6). Метафоричний синкретизм можливо прочитати лише в контексті. Так, воїн – світське поняття, професія, проте меч цього воїна «**бѣгословіє(м) кован(ъ)ный**», тому в образному плані воїн керується Божими заповідями.

Аналогічна ситуація з метафорами «**судіа праведный**», «**безаконію Ѡм(ъ)стителъ**»: **судіа же праведный<, > и безаконію Ѡм(ъ)стителъ** (Просф., 11). Звернемо увагу, що метафори зумовлені дискурсивною ситуацією: митрополит підтримав членів Львівського братства в їх протистоянні з Гедеоном Балабаном.

Панегірист метафорично наголошує на таких цнотах, як правдивість і справедливість: **Правда и чѣколюбіе твой возъ справѣтъ<, > а справедливость браздами шафѣтъ** (Просф., 6).

Текстотвірними елементами панегірика є також такі метафоричні характеристики Михайла Рогози: **єдино око рос(ъ)си** (Просф., 3); **оукрасителя же совѣта** (Просф., 4); **Ѡ наставниче добродѣтели и покори всакои** (Просф., 5); **ѡ правосуде** (Просф., 9); **слнце свѣтлоє** (Просф., 138).

Оскільки «Просфонима» є енкомією, то, за класифікацією, виділяється дві групи метафор. До першої (метафори, що характеризують адресата з

погляду його релігійної/церковної, освітньої, культурної діяльності) відносимо метафори: *пастир, отець, наставник, святитель, правосуд, судія (праведний), беззаконнію отмститель* та ін. Друга група (метафори на позначення моральних чеснот панегіричного адресата): *пособіє благодати, поміщ і заступленіє благо дѣлающимъ, правда и човеколюбіє твой воз справуєт, а справедливость браздами шафуєт* та ін.

У панегірику виявлено такі види перенесення: «нежива річ – жива» (*сонце свѣтлоє, пособіє благодати, поміщ благо дѣлающим, заступленіє благо дѣлающим*), «нежива річ – нежива» (*жезл пастирства, небеса небес, млека словесного ученія*), «жива річ – нежива» (*правда і човеколюбіє твой воз справуєт, а справедливость браздами шафуєт; пристойне отдаєт Сіон святий хвалу тобі*), «жива річ – жива» (*судія праведний, пречесний странниче*).

Отже, метафори церковного спрямування, джерелом яких є Святе Письмо, відзначають тексти домогилянського періоду. Світський елемент в енкомії Милайлу Рогозі синкретизується з біблійною образністю: **єдино око рос(ъ)сін, оукрасителѧ совѣта**. Вітальна спрямованість панегірика, що прочитується в уславленні заслуг адресата, співвідносилась зі святковим виголошенням, як і у «Вѣзерунку цнот ... Єлисея Плетенецького».

3.3.2. Метафора у «Вѣзерунку цнот... Єлисея Плетенецького» 1618 р.

Панегірик **«ВѢЗЕРУНКЪ ЦНОТЪ»** був написаний 1618 року Олександром Митурою та виданий у друкарні Києво-Печерської лаври. Його автор, поет, видавець, вчитель братських шкіл, належав до Києво-Печерського наукового гуртка. Енкомію присвячено Єлисею Плетенецькому, архімандриту Києво-Печерської лаври, який «стає на чолі культурного руху другого десятиліття XVII віку»: «купує стрятинську друкарню, перевозить її до Києва...; закладає папірню, ливарню й ритовню, друкує книжки й листи.

Разом з тим дбає, щоб утворити казnodійство, притягаючи до Лаври і до лаврської школи тогочасні літературні й наукові сили...» [184, с. 56].

Герб, уміщений на початку панегірика, свідчить про походження шляхтича, рід якого бере початок з села Плетеничі, що поблизу міста Золочів Львівської області. Ставши архімандритом, Плетенецький проводить реставраційні роботи в Свято-Успенському соборі. У 1615 році за його ініціативи на території Києво-Печерської лаври збудовано та обладнано друкарню, в якій друкували книги різними мовами – староукраїнською, польською і латиною. Для забезпечення Лаврської друкарні папером з його ініціативи була побудована паперова фабрика в Радомишлі.

Для уславлення Єлисея Плетенецького у панегірику автор вдається до метафор, які характеризують передусім його церковне життя. Метафора «пастир стада» визначила церковний статус Єлисея Плетенецького, вона частотна у книжній традиції, як і переосмислена в поетичному арсеналі панегіричних текстів «пастир до стада»: **Который тѣ Пастыремъ до своего стада Шералъ быти** (Въз.Цн., 61). У Біблії пастирем названо Господа: **(и) чанте пастыра вашего(иже) дастъ вамъ покои вѣчныи** (Остр.Б., 765), відповідно, архімандрит – пастир на землі для своїх прихожан.

У посмертному казанні, присвяченому Єлисею Плетенецькому, також активізується метафора «пастир» в іншому дискурсивному плані: **Пастыра преставашагвса** (Коп.Каз., P11); **Пастыръ нашъ преставленный** (Коп. Каз., P11).

Мелетій Смотрицький у «Казанні на чесний погреб о. Леонтія Карповича» дібрав метафоричний епітет «пастырь словесный», що підтверджує його актуальність для барокових текстів: **добрый сей пастырь словесный овцы Хвы паствѣ своей повѣренный пасл(ъ)** (Каз.Л.К., 20 зв.).

До архімандрита Києво-Печерської лаври автор звертається метафорично «отче цнот високолетных»: **тебе, ѿ ѿче<,> цнѿ високолетныхъ** (Въз.Цн., 61).

Джерелом метафори «отче» також є Біблія: «Отож, не вподобляйтесь їм, бо знає *Отець* ваш, чого потребуєте, ще раніше за ваше прохання! Ви ж моліться отак: *Отче* наш, що єси на небесах! Нехай святиться Ім'я Твоє...» (Від Матвія 6:8,9); «**Ѡ(т)че нашъ<,> иже (еси)<•> на нѣсе(х)<,> да стѣтса има твоє**» (Остр.Б., 1541-1542). У цьому разі визначаємо поєднання небесного і земного, адже земну людину названо подібно до найменувань Бога.

Традицію метафоричного називання «отець» продовжує «Казання на чесний погреб ... Єлисея Плетенецького», в якому автор розширює найменування архімандрита «**Ѡцемъ...всему Народу Рѡссійскому**»: **же намъ Ѡцемъ былъ<,> а не толко нам(ъ) але и всему Народу Рѡссійскому** (Коп.Каз., РІІ). Поряд з «отче» Захарія Копистенський умістив у казанні метафору «**возе Израил(ъ)скій и оуправителю егѡ**»: **Ѡче возе Израил(ъ)скій и оуправителю егѡ** (Коп.Каз., РГІ); **возе Іїла в(ъ)Рѡссїи** (Коп.Каз., РДІ). У поетичних контекстах поєднані джерела образності, які локалізують **(в(ъ)Рѡссїи)** Плетенецького як людину, яка зміцнить християнство, духовність.

Метафорично Олександр Митура наголошує на Божій вдячності архімандритові: **Дастъ ти коронѹ Бѣ хвалы своєи** (Вѣз.Цн., ЄІ); **Ѡноисъ оумиловалъ сличнѹю ѡздобѹ За що возмешъ ѡ Бѣ в(ъ) Нѣѣ нагородѹ** (Вѣз.Цн., ЄІ).

Метафори «корень», «овоц» можуть трактуватися з погляду їх біблійного походження: **аще корень стѣ<,> (то) и вѣтви** (Остр.Б., 1795), **ѡ(т) плод(а) правдѣ прозѡбаєтѣ древо живота** (Остр.Б., 991). «Вѣзерунок цнот ... Єлисея Плетенецького» передусім метафорично оспівує рід Плетенецьких: **Ѡ корена доброго ѡвоцѣ ѡсобливый** (Вѣз.Цн., ЄІ). Епітети «доброго» та «особливий» акцентують на обраності та непересічності роду Плетенецьких. Як і належало, в панегірику походження,

рід особи, якій присвячувалась енкомія, підкреслювались такою ж мірою, як і особисті заслуги у справах віри, науки.

Олександр Митура метафорично (*всѣх в ласце ховаєш*) наголошує на відсутності гордині: **Же нѣкимъ не погордишъ<, > всѣхъ в ласце ховаєшъ** (Вѣз.Цн., **ЅІ**). У «Казанні на рокову пам'ять... Єлисея Плетенецького» Захарія Копистенський метафорично підкреслив інші цноти архімандрита: **Поминаємо фрасовливимъ оутѣху<, > вдовицамъ и сиротамъ поратова(н)є<, > и ницимъ<, > оубогимъ<, > и оуломнымъ вспоможе(н)є** (Омил., 155).

Як вияв невід'ємної бароковості у панегірику поряд із церковними характеристиками архімандрита подано звертання «Милостивый Пане» (Віз.Цн., **ЅІ**), де «пан» – запозичення з польської мови [80, т. 4, с. 273].

Значною мірою світські заслуги Єлисея Плетенецького виявляються в заснуванні Лаврської друкарні та першої в Центральній Україні паперової фабрики (папірні), що відзначив автор панегірика (*повскресил друкарню*): **Бось повскресилъ Друкарню припалую пыломъ Балабана** (Вѣз.Цн., **ЄІ**).

У панегірику Гедеон Балабан згадується не випадково, адже обладнання для нової Лаврської друкарні Єлисей Плетенецький викупив із недіючої Стрятинської друкарні, яка належала Львівському єпископу Гедеону Балабану і його синові Федору. Закладення нової друкарні, безумовно, сприяло зміцненню віри і церкви: **Кгдажъ сѧ Црковъ Бжаа през ню помножаєтъ<: > И в(ь) Двгмате(х) ѿце(в)ски(х) сличне проквитає(т)** (Вѣз.Цн., **ЅІ**). Відкриття друкарні в Києво-Печерській лаврі було символічним, адже воно не тільки стало безпосереднім приводом для створення панегірика, а й засвідчило нові критерії в оцінці чеснот і заслуг найвищих церковних ієрархів у тогочасному соціумі.

У підсумку зазначимо, що до метафор, які характеризують адресата за його діяльністю відносимо: *пастир стада, отець цнот високолетних*, особливо відзначаючи організацію книгодрукування: *повскресил друкарню*,

Церков през ню помножаєт, проквітаєт, тоді як метафори на позначення моральних чеснот – *всѣх в ласце ховаєш та ін.* Метафора *овоц особливий* характеризує знатне походження адресата. Уславлюючи всі заслуги і чесноти архімандрита, панегірист метафорично підсумовує їх як отримання небесної нагороди: *возмеш от бога в небѣ нагороду* та ін. Метафори-назви Єлисея Плетенецького *пастир стада, отець* мають аналоги із «Просфонимою», на відміну від розширення: *отець цнот високолетних*. Частотність перенесення «нежива річ – нежива» підтверджується метафорами *корона хвали, церков помножаєт, проквітаєт*. Вид перенесення «жива річ – нежива» прочитується в метафорах *повскресил друкарню Балабана, возмеш од Бога в небѣ нагороду*. Поодинокими є перенесення «жива річ – жива» (*пастир стада, отче цнот високолетних*) і «нежива річ – жива» (*овоц*). Отже, в панегірику текстотвірна функція метафори зумовлена бароковою естетикою тексту і дискурсивною ситуацією.

3.3.3. Метафора в «**М**нології» 1630 р.

Якщо «Възерунок цнот... Єлисея Плетенецького» – перший панегірик, надрукований у друкарні Києво-Печерської лаври, то цю традицію продовжено в «**М**нології» на честь Петра Могили. Авторство панегірика належить працівникам печерської друкарні, причому прізвища співавторів зазначено після кожного вірша. Надрукований текст вони виголосили архімандриту Києво-Печерської лаври Петру Могилі на честь свята Великодня 1630 р.

В «**М**нології» для характеристики Петра Могили використовується вже згаданий образ *пастиря*, вірного християнству, проте в новій сполучуваності: **Г**акъ нашъ **В**ож(ъ) и **П**астыръ при **Х**ѣ **Г**етмане (Имн.,

7). «Небесним пастирем» у Біблії названо Ісуса Христа: **дворъ овецъ пастыра нв(с)наго** (Остр.Б., 9).

Метафора «свѣтило» вивищує чесноти Петра Могили: **«Лѣпо оубо єсть<,» Прєсвѣтлый МѠГИЛО И тєбѣ<,» занє всѣхъ єси свѣтило»** (Имн., 5). Для порівняння наводимо біблійний контекст функціонування лексеми «світило»: **И сѣтвори бѣ двѣ свѣтилѣ велицѣ свѣтило великое<,» въ начатокъ днѣ<•» свѣтило (же) менъшее<,» въ начатокъ ноци и звѣзды** (Остр.Б., 25). В Острозькій Біблії «світило» прочитується ще як «свѣтильникъ»: **Свѣтильникъ сѣла на свѣщницѣ стѣ** (Світило, що світить на святому світильнику – переклад Р. Торконяка) (Остр.Б., 1079).

Отже, метафора «свѣтило», джерелом якої є Святе Письмо, в панегірику характеризує Петра Могилу як просвітника, оборонця православ'я.

Наближеність Петра Могили до Бога автор передає звертанням до пастиря, повторюючи в цьому контексті Біблійне звернення до Творця: **Тебе о(т)че нашъ ПЄТРЄ** (Имн., 3) (порівн. «Отче наш, що єси на небесах! Нехай святиться Ім'я Твоє...» (Єванг. Від Матвія 6:9); **«Оче [нашъ<,» иже на нѣсехъ]» да стѣтса имя твоє»** (Остр.Б., 1636).

Наскрізному мотиву віри в тексті протиставляється безвір'я: **Корень слобы нєвѣріє** (Имн., 7). Поєднання церковних і світських характеристик визначає барокову синкретичність, взаємозв'язок різних чеснот, підкреслених панегіристом: **Пану<,» Пастыру<,» Шпекунѣви и Добродѣви своєму** (Имн., 1).

В «Мнології» Петра Могилу метафорично назвали *вожем при Христѣ, пастирем при Христѣ, отцем, світилом*. У панегірику метафор на позначення моральних чеснот митрополита не виявлено, оскільки вони передані іншими лінгвопоетичними засобами. Метафоричні перенесення у

панегірику представлено такими видами: «нежива річ – жива» (*всѣх* (людей – *С.Г.*) *свѣтило*), «жива річ – жива» (*вож при Христі, пастир при Христі*), «нежива річ – нежива» (*корень слоби невѣріє*).

Отже, незважаючи на більш вузьке, порівняно з іншими енкоміями, представлення метафори в «Мнології», цей троп виразно засвідчив барокову настанову на переосмислення метафор у вітальних панегіриках.

3.3.4. Метафора в «Євхаристиріоні» 1632 р.

На відміну від попередніх, «Євхаристиріон» – бароковий панегірик моголянського часу, авторами якого були викладачі та спудеї Києво-Моголянського колегіуму, а не члени братства чи працівники друкарні. Євхаристія, подяка Петру Могилі, була створена професором риторики Києво-Моголянського колегіуму Софронієм Почаським за участі двадцяти трьох студентів. Оскільки за часом створення панегірик і заснування колегіуму збігаються, то, очевидно, євхаристія була подякою митрополиту як фундаторові колегіуму. «Євхаристиріон» надрукований у Лаврській друкарні та виголошений перед митрополитом на свято Воскресіння Христового. У цьому контексті акцентуються нові смисли: освіченість нового типу, синтез православної і латинської вченості, урочистість релігійного свята і подяки.

Метафорична розмаїтість панегірика представлена біблійними і світськими джерелами образності, а також античними джерелами, що було однією з барокових інновацій, ширший вияв яких – у творенні нових поетичних смислів, синкретичності різних джерел образності.

Так, метафору «**ворота зычливости**» у поетичних рядках: «**ѡтвори жъ ВЕЛМОЖНЫЙ ПАТРОНЪ** ворота зычливости твоєи» (Євх., 5) можна співвіднести з «тісними ворітьми» біблійного походження: **подвизайтєса внити сквозѣ тѣснаа врата** (Остр. Б., с. 1642). Відповідно до барокової

інтерпретації автор вибудовує до *небесних воріт* «земну» аналогію – метафоричні «**ворота зичливости**», які має відкрити Петро Могила перед вірянами.

Метафорично прославляє автор такі чесноти Петра Могили, як щедрість і старанність: **Православныхъ) Быншвъ<, > котории по(д) Наметь твоєи цюдробливости<, > по(д) Плащъ твоєгѡ стара(н)ѡ<, > ... зобравшиѡ** (Євх., 3).

Стійкість, непохитність у вірі як одна з основних заслуг звеличена в найменуванні митрополита каменем: **Каменемъ** (Євх., 3), що потребує окремого розгляду. Таке найменування простежується в різних панегіриках: вірш Тарасія Земки на герб Могили має назву «Петра скала, Петръ камень...». Звідси встановлюється біблійна паралель з апостолом Петром, якого Ісус назвав каменем: «Он говорит им: а вы за кого почитаете Меня? Симон же Петр, отвечая, сказал: Ты – Христос, Сын Бога живаго. Тогда Иисус сказал ему в ответ: блажен ты, Симон, сын Ионин, потому что не плоть и кровь открыли тебе это, но Отец Мой, Сущий на небеса; и Я говорю тебе: ты – Петр (камень – прим. автора), и на сем камне Я создам Церковь Мою, и врата ада не одолеют ее» [168, Матф., 16: 13-18]). В українському варіанті Петро – скеля: І кажу Я тобі, що ти скеля, і на скелі оцій побудую Я Церкву Свою, і сили адові не переможуть її (Єванг. Від Матвія 16:18).

Отже, віру апостола Симона (Петра) Ісус назвав каменем, на якому хотів побудувати віру християнську, тобто Петро став «каменем віри» (пор. з полемічним трактатом Стефана Яворського «Камінь віри» 1718 р.).

Тему каменя розгортає наступна характеристика, в якій помітний розвиток якості, адже діамант – дорогоцінний камінь: **Єстєсь и Діамен(ъ) томъ гди перешкоды и клопаты за школы терптиве зносишъ** (Євх., 4).

Барокове поєднання церковного і світського визначено в оцінках Петра Могили як пастиря, патрона і фундатора одночасно: **ПАСТЫРҮ<,> ПАТРОНѢ <,> И ФҮНДАТОРѢ НАШЪ** (Євх., 3).

У звертанні, що передує передмові, панегірист вивищує заслуги Петра Могили як митрополита («пастир»), а також засновника Києво-Могилянського колегіуму («патрон», «вельможный патроне», «цныхъ наукъ патроне»; «фундатор», «фҮНДАТОРѢ ПОВОЖНЫЙ»).

Бароковий синтез античного і християнського підкреслено в метафоричній атрибуції «всіх муз Ціцероне»: **ФҮНДАТОРѢ ПОВОЖНЫЙ<,> ЦНЫХЪ НАУКЪ ПАТРОНЕ<,> ВСѢХЪ УТѢХО УЧОНЫХЪ(Ъ)<,> ВСѢХЪ МУЗЪ ЦИТЕРОНѢ** (Євх., 24). Автор звертається до античного образу Ціцерона, який поєднує з образом побожного християнського фундатора.

Метафоричне зіставлення Петра Могили з античним Атлантом «силъ атлан(ъ)товыхъ»: **Єстесь и силъ атлан(ъ)товыхъ <,> гды в(ъ) такъ тажкихъ тр҃дахъ и працахъ(ъ) оуставати не хоче(ш)** (Євх., 4) підкреслює смислову домінанту «сила», бо у давньогрецькій міфології Атлант – це титан, який тримав на своїх плечах небо як покарання за участь у війні титанів проти богів.

Автор творить метафору «**ДАВЦО СВѢТЛОСТИ**» на основі порівняння митрополита з Фебом – давньогрецьким божеством світла: **ФЕБѢ ДАВЦО СВѢТЛОСТИ<,> ВСЕГО СВѢТА ОКО** (Євх., 32), а його рід – з Олімпом, найвищим місцем, де перебував Зевс з іншими богами: **Ули(м)пъ славы цныхъ МОГИЛШВЪ** (Євх., 36), вишукано уславлюючи весь рід і його окремого представника.

Заслуги Петра Могили і його роду Софроній Почаський метафорично переносить на лілію, що є уособленням чистоти, спокою та верховності «**лилѣя высокихъ цнштъ**»: **Ѵтоль слава Могиломъ вѣчная повстанетъ<,> И лилѣя высокихъ цнштъ ихъ не оуванетъ** (Євх., 12).

«Слава вічная» переростає межі тексту, продовжуючи інтенцію уславлення Петра Могили.

В євхаристії метафори поділяємо на дві групи: ті, які характеризують особу-адресата за діяльністю, особливо освітньою, що зумовлено дискурсивною ситуацією (*пастир, цныхъ наукъ патрон, отець Прометейом званий, утіха учених, камінь, всього світа око, діамант, всіх муз Цітерон* та ін.), а також ті, що вказують на моральні чесноти (*сил Атлянтових, рицер моцій неслиханних, ворота зичливості, намет щодробливості, плащ старання* та ін.).

Зауважимо, що на відміну від метафор у панегіриках домогилянського періоду (*пастир, глава, отець*), для «Євхаристиріона» інноваційні метафори *цныхъ наукъ патрон, , отче Прометейом званий, давцо світлости* та ін., як і *камінь, діамант*, зумовлені динамікою руху дискурсивних утворень.

Відповідно до класифікації Митрофана Довгалевського, у панегірику виявлено такі види перенесень: «нежива річ – жива» (*утіха учених, камінь, діамант, всего свѣта око, церковний фѣляр*), «нежива річ – нежива»: (*ворота зичливості, намет щодробливості, плащ старання, лілія цнот, Олімп слави*), «жива річ – нежива» (*бо слава високо лѣтаючи, високо сідаєт*).

Отже, лінгвопоетичну реалізацію євхаристії зумовила дискурсивна ситуація її написання: заснування Києво-Могилянського колегіуму було новою і знаковою подією для науки й культури XVII ст. , що підкреслено в характеристиках Петра Могили: **цныхъ наукъ патроне, фундаторе побожный, давцо свѣтлости, утѣхо учоныхъ(ъ), всѣхъ Мүзь Цитероне**. Панегіристи апробували «нову вченість», акцентуючи на одночасній активації різних джерел образності, переосмисленні античного джерела у бароковому поетичному текстотворенні, що яскраво виявилось в «Євхаристиріоні» як першому панегірику могилянського часу.

3.3.5. Метафора в «Евфонії веселобрмячій» 1633 р.

Щодо дискурсивних чинників написання «Евфонії веселобрмячої» (1633), зазначимо, що Петро Могила, отримавши від польського короля титул митрополита, приїхав до Києва, де студенти Братського колегіуму привітали його панегіриком, написаним польською мовою «*Mnemosyne sławy prac y trudów... Piotra Mohily... na požądany onego wjazd do Kijowa od studentów gymnasium w Bractwie Kijowskim*» (1633), а друкарі Києво-Печерської лаври презентували «Евфонію веселобрмячую» (1633). В обох панегіриках автори прославляли знатне походження Петра Могили, сприяння розвитку наук, а особливо – його церковну діяльність. Це другий панегірик могилянського періоду, який був присвячений Петру Могилі та надрукований у Києво-Печерській лаврі.

Текст, написаний із нагоди отримання Петром Могилою титулу митрополита Київського, підтверджує невинуватість цієї події. Метафоричний епітет «з небесной воли», що має релігійне спрямування, яскраво це акумулює: **Мѡгила славный на Фронѣ Митрополи(й) / Вступѣтъ годне <,> з(ъ) нв(с)нои воли** (Евф., ТЗ).

Обігруючи культурний феномен Софії Київської, автор за допомогою одного з різновидів метафори – персоніфікації, вказує на обраність Богом Петра Могили: **Тебе Софїи Руїны чекали<,> З твоихъ направы рук(ъ) см сподѣвали** (Евф., ТИ).

Н. М. Яковенко зазначила, що руїни Софії – це «піднесення Руської церкви до колишнього, давньоруського блиску, її відбудова з цих-от «руїн», і то саме там, де вона започатковувалася – у Києві» [262, с. 322]. На дискурсивну ситуацію цієї метафоричної сполуки вказував К. Й. Студинський: «посвячений у Львові (на митрополита – примітка наша – С.Г.) вертає Могила до Києва, ... перший крок Могили, який прийшло

ся єму зробити по приїзді до Києва – відобрати церкву Софійську з рук уніятів» [220, с. 6].

Персоніфіковано з уст Софії звучать слова: **Тобє южъ Мүры мон полецая<,> Ѡ гарослава которыи маю<,> ... ты ихъ будь Атланта(м)<.>/ Будь Адамантом(ъ)** (Евф., ТИ). Як і в «Євхаристиріоні», в «Евфонії...» для характеристики Петра Могили використовується образ Атланта і діаманта, які символізують випробуваність, надійність, стійкість і духовну силу у вірі у нових контекстах. Ім'я Ярослава Мудрого, що заклав основи Софії Київської, символічно вказує на зв'язок Петра Могили з духовною традицією, на тяглисть віри і поколінь.

Автор панегірика в особі Петра Могили насамперед представляє оборону православних: **Маєшъ Рѡссїа южъ теперьъ... Триоумфѹ годинѹ<:> Ѡто Правъ твоихъ Петръ есть ѡборона** (Евф., ТИ).

«Оздоба славы» метафорично увиразнює заслуги Могили перед християнським світом: **Ѡздоба славы ты нашеи давно** (Евф., ТИ). В «Євхаристиріоні» автор використовує метафору «Олімп слави»: **Оли(м)пъ славы цныхъ Могилавъ** (Євх., 36).

Надійність, авторитет і непохитність у вірі митрополита панегірист передає за допомогою метонімії: **За нимъ Рѡссїа поживетъ в(ъ) покою** (Евф., ТИ).

Задля звеличення Петра Могили в панегірику акцентуються його «руські» досягнення у співвіднесенні з культурними смислами Парнасу, Афону, Сіону (вищий ступінь святості), фундатором і пастирем яких є митрополит: **єсте(с) Парнассѡвъ аѡ(н)скихъ<,> Фундаторомъ<,> Пастыремъ ты(х) краєвъ Сїѡ(н)ски(х)** (Евф., Т·Ф).

Отже, відповідно до дискурсивної ситуації та зумовлених особливостей текстотворення в енкомії переважають метафори для характеристики церковної діяльності Петра Могили: *Парнассов аѡнских фундатор, пастыр краєв сіонських, Атлянт мурів, адамант мурів, оборона прав*. Барокова

інноваційність виявляється у творенні нових смислів, що досягається одночасною активацією античного і середньовічного (*Парнасов аѳонских фундатор*), актуальним дискурсом (*Софіи руины чекали*). У панегірику основним метафоричним перенесенням є «нежива річ – жива»: *Парнасов аѳонських фундатор, прав оборона, оздоба слави, адамант*.

3.3.6 Метафора в «Еводії» 1642 р.

Панегірик «Еводія» склав 1642 року Григорій Бутович, студент Замойської академії. Його друк здійснено у Львові 21 квітня цього ж року, на день святого великомученика і побідоносця Георгія. Вітальні вірші присвячено Львівському єпископу Арсенію Желиборському. Він походив зі шляхетної родини, прийняв чернецтво і 1641 року був висвячений на єпископа Львівського. Щоб запобігти утискам Львівської єпархії з боку уніатів, Желиборський часто відвідував Польщу з метою відстоювання прав православних християн. Крім того, єпископ займався видавничою діяльністю, підтримував братства. Панегірик належить до могилянського часу, надрукований у Львівській друкарні.

У панегірику «Еводія» 1642 р. Григорій Бутович, як і попередні автори, розширює метафори зі Святого Письма. Так, метафорою «церкви... свѣтило» підкреслюється гідність і величність новопризначеного єпископа: **Цѣркви Бжой<,> сталє(с) сѧ пасноє свѣтило<:> Котреє на оризонть лвовскій засвѣтило** (Евод., 10).

Як і в «Мнології», в «Еводії» конкретизується біблійна метафора «пастир овець», «пастир в своїй овчарні»: **Нехай АРСЕНІЙ<,> Бгомъ пастырьъ данный<,> И Лвовскои ново столици выбранный<,> Чүмый становитъ способъ овцамъ радный В своей овчарнѣ** (Евод., 16). Те саме стосується метафори «вівчарня», якою символічно названа церква.

Рішучість і непохитність у християнській вірі, наслідування Божого слова виражене в метафоричному епітеті «*духовная зброя*»: **Береть вхотне дүховнүю зброю<:> Идетъ до бою** (Евод., 20).

Метафорична характеристика сприйняття церквою єпископства Арсенія Желиборського розкривається персоніфіковано: **Церковъ Бжа ... Лавромъ твоей оздоби<,> обточаетъ скронѣ Свои<:> кды южъ тл види(т) на столечно(м) Фршнѣ** (Евод., 11).

У панегірику «**дүховны(х) цнотъ запа(х)**» (Евод., 1), «**вдлчныхъ запахувъ вонѣ**» (Евод., 13) передають метафори на позначення характеристики адресата за його діяльністю: *пастир в своїй овчарні, церкви Божої світило* та ін. Пріоритет духовних цінностей увиразнено в метафорах *берет духовную зброю, духовних цнот запах*. Для порівняння: окремі вияви античної образності (**чистои Паллады** (Евод., 13). В «Еводії» метафоричні перенесення творяться за моделями: «нежива річ – нежива» (*лілія вонностей духовних* (про церкву – *С.Г.*)), «нежива річ – жива» (церкви Божої свѣтило), «жива річ – жива» (пастир в своїй овчарнѣ), «жива річ – нежива» (*Церков Божя лавром твоеї оздоби обточает скронѣ, сміх за плачем ходить*).

Отже, в енкомії «Еводія» бароковість творення метафор – у їх смислового розширенні та поєднанні, актуалізації та локалізації використання відомих засобів для їх нового, неоднозначного і множинного смислового наповнення, що маркує барокові тексти могилянського часу.

3.3.7. Метафора у «Вършах на жалосний погреб... Петра Конашевича Сагайдачного» 1622 р.

«**Вършѣ на жалосний погреб зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного, гетмана войска Его Королевской Милости Запорозкого**» вийшли друком 1622 року в друкарні Києво-Печерської лаври і були виголошені 28 квітня. Автором панегірика вважається ректор Києво-

братської богоявленської школи Касіян Сакович, хоча після кожного окремого вірша зазначено імена спудеїв, які теж долучилися до авторства. Петро Сагайдачний був поранений отруєною стрілою під час Хотинської битви і помер у квітні 1622 року. Вірші були урочисто продекламовані учнями Київської братської школи під час погребальної церемонії.

На відміну від енкомій та євхаристій, епіцедія не вирізняється значною кількістю біблійних метафор. Метафора «цар»: **Дай бгѣ... звитазство хр(с)тіански(м) Царо(м) на(д) поганы** (Вѣршѣ, МѠ) акцентує іншу площину: «християнське – поганське», адже Петро Конашевич-Сагайдачний загинув від турецької стріли.

Турбота автора про душу померлого гетьмана передана метафорою «душа починає»: **За тымъ нехъ дша его въ небѣ починаеть** (Вѣршѣ, МЗ), який перш ніж відійти, пройшов обряд сповіді **дшномъ лѣкарствѣ**: **Почалъ далей ѡ дшномъ лѣкарствѣ мыслити<,> Якъ бы ѿ змаз(ъ) грѣховныхъ могл(ъ) еи ѡчистити** (Вѣршѣ, МЗ), адже молитва – найкращі ліки для душі.

Звертаючись до дружини Анастасії, автор метафорично називає Петра Сагайдачного «свіча згасла»: **А теперъ твоа свѣча гасла южъ з(ъ)гасла<.> Южъ са с(ъ) тобою вѣчне Другъ твой розлѣчаетъ** (до дружини Анастасії) (Вѣршѣ, МЗ).

Для світської характеристики гетьмана Касіян Сакович звертається до метафорично-алегоричного образу лева, який символізує силу, хоробрість і велич: **лѣпше есть мѣти лва на(д) еленами Гетмано(м)<,> а нѣжели елена на(д) лвами** (Вѣршѣ, МѠ). За такі чесноти/заслуги панегіричний адресат прославляється в ширшому контексті, що виражено в тексті метонімією: **Теды тежъ и Россія (хвалятъ і славить – С.Г.) Петра Сагайдачного** (Вѣршѣ, МИ).

В цьому аспекті переосмислюється текстова реалізація «рыцер»: «зацного *рыцера*» (Вѣршѣ 1, 322), що вказує на чесноти (хоробрість і

безстрашність) гетьмана Петра Сагайдачного. Лицарем і воїном метафорично називає адресата казання і Захарія Копистенський: **рыцерию и воинне выбранный** (Коп.Каз., РЇІ); для порівняння: **Еліссей Архімандритъ былъ Коннымъ(ъ) Рыцере(м)** (Коп.Каз., Р-ФІ).

Гіперболізована повага до гетьмана втілена у високомистецьких зразках, прикладами яких є Гомер і Демосфен як грецькі взірці поетичної майстерності: **Кто бы хтѣлъ достатѣчне справы вписати Петра Конашевича<, > и на свѣ(т) подати<.> Мусѣлъ бы оу Кгрецкого Поеты Гомера Зычитъ розуму<, > альбо ты(ж) оу Димостена (Вѣршѣ, МД);**

Жанрова специфіка визначає добір метафор, характерних для погребальних панегіриків: метафори, що характеризують особу-адресата (*християнський цар, рицер* та ін.), метафори на позначення моральних якостей (*лев над єлєнями*), а також метафори-характеристики факту смерті. У панегірику смерть гетьмана найчастіше виражається метафорами: **Тү(т) зложил(ъ) запорозкі(й) Гетман(ъ) свои кости** (Вѣршѣ, МИ); **зложил(ъ) запорозкі(й) Гетман(ъ) свои кости<, > Живота доконалъ** (Вѣршѣ, МИ). Для порівняння: про ігумена Варнаву Лебедевича в погребальній проповіді Антонія Радивиловського: **смерть окрѣтнаа чатѣючи на облюбеницѣ Хвѣ Црѣко(в) напавши з рѣки єа правой зорвала дорогій Перстень в(ъ) Бгѣ зешлого Варнаву Лебедевича** (Лебед., 20).

У панегірику рівноправно функціонують види перенесення «жива річ – жива» (*християнський цар, лев*), «жива річ – нежива» (*душа починаєт*), «нежива річ – нежива» (*коса смерти*).

Отже, переосмислення співвідношень основних джерел творення метафор зумовлено динамікою руху ментального простору в дискурсивному вимірі (нові смисли «отчизни», статус панегіричного адресата (гетьман), жанрова атрибуція панегірика).

3.3.8. Метафора в «Гербах і тренах при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова» 1658 р.

Панегірик виданий 1658 року в друкарні Києво-Печерської лаври (автор невідомий). Подібну назву і драматичний настрій передає поема Яна Кохановського «Трену» (1580), написана на смерть дочки (складається з дев'ятнадцяти надгробних плачів).

Митрополит Сильвестр Косов походив із шляхетського роду, освіту здобував у Київській братській школі, Віленській академії та Люблінському єзуїтському колегіумі, викладав риторику і філософію у Львівській братській школі та Києво-Могилянському колегіумі. Як відомо, Косов посідав високі церковні посади: «1634 р. обраний єпископом Мстиславським, Оршанським і Могильовським, 1647 р. – по смерті Петра Могили – митрополитом Київським, Галицьким і всієї Руси» [238, с. 49]. Причиною написання панегірика стала смерть митрополита Сильвестра Косова у квітні 1657 року.

Традиційний для панегіриків XVII ст. метафоричний образ пастиря розширюється в цьому панегірику: Сильвестр Косов – *пастыр* мудрый, *земной* (Гер. и тр., 68); *Восходит пастыр наш* (Гер. и тр., 83), причому пастирство Сильвестра Косова порівнюється з Ісусовим: *Иж Исус – пастыр селный*, Сильвестр – *лесный* (Гер. и тр., 92). Метафора «отець», що теж має біблійне походження, конкретизується: *отца и пастыра кир* Сильвестра Косова (Гер. и тр., 66).

Поряд із метафоричним образом пастиря в тексті функціонує перифраз «другий Єрусалим», в якому проглядаються алюзії на Біблію: *Восходит пастыр наш, сердцем покорный, З Іерусалима втораго* кгда в горный (Гер. и тр., 83).

На думку Н. М. Яковенко, «мотив «Київ – другий Єрусалим» у творчості постмогилянців є похідним ... від утвердженого за часів Могили мотиву «роксоланського Сіону», тобто сприйняття Руської Церкви з центром у Києві як духовної дочки Єрусалима, що мало підкреслити стародавність

руської віри і її вищість над римською» [262, с. 328]. Проаналізувавши панегірик, дослідниця відзначила, що «Єрусалим вторый» ... – це, звичайно, Київ, той містичний осередок, звідки пролягає «восхожденіє» до «Єрусалима горного», де «явиться Бог Богом у Сіоні» [262, с. 329-330]. За цим трактуванням, у віршах актуалізується віра в те, що Київ справді є «богохранимим градом», у якому фокусується месіаністичне призначення Русі» [262, с. 330].

Для значущості характеристики Сильвестра Косова як митрополита автор використовує метафору «глава Россіи»: *Всея Россіи глава умирает* (Гер. и тр., 68). Відображенням покірності Богові є метафора: *Силвестра сердце глыбоко в покорѣ* (Гер. и тр., 88).

Для підкреслення багатогранності заслуг і чеснот Сильвестра Косова автор вдається до його характеристики «свѣтом трояким»: *Свѣтом трояким был Силвестер миру* (Гер. и тр., 85). Можливо, у метафорі «свѣтом трояким» розуміється теорія трьох світів (мікрокосм, макрокосм, Біблія).

В епикі смерть Сильвестра Косова персоніфікована «смерть літа скончила», «косою смерти подтятий»: *Не лѣта, цноты пѣском поличила, Пѣску не стало, смерть лѣта скончила* (Гер. и тр., 67); *Косою смерти под заход подтятий, Заходней церкви значило то ясне Число п'ятдесят, кгда як коса власне L* (Гер. и тр., 72). Жаль за митрополитом також метафоризована: *Точимо слезы, опливаем в горѣ* (Гер. и тр., 93); *Россыя в вечер без пастыра цѣла. Так по заходѣ РОСА слез в ней пала* (Гер. и тр., 77).

Метафоризація смерті адресата характерна і для барокових погребальних казань XVII ст.: *оумерлъ оуступилъ з(ъ) тогѡ свѣта преставил(ъ)сѧ то є(ст) з(ъ) сказателны(х) на вѣчнаѧ перешолъ и преселил(ъ)сѧ* (Коп.Каз., РЇІ); *гды бы єму смерть нити живота не прервала* (Коп.Каз., РЇК); *бѣгү живота своегѡ dokonчилъ* (Коп.Каз., РЇЄ).

Як і в казаннях, у «Гербах і тренах...» виявлено різні типи метафор: метафори, що характеризують адресата за його діяльністю (*пастир земной,*

всея Россії глава), метафори-характеристики моральних чеснот (Сильвестра *серце в покорѣ, серце Сильвестра врагов подоптало*) і метафори, що передають факт смерті особи, якій присвячено текст (*коса смерти, слонце в тму смерти заходить, стрѣла смерть запустила, смерть гору могилы копаєт, смерть лѣта скончила* та ін.). Найчастотнішими виявилися види перенесення «нежива річ – нежива» (*сердечная скала, книгою смерти єст труна*), «жива річ – нежива» (*слонце в тму смерти заходить, стріла свою смерть запустила, смерть гору могили копаєт*), «нежива річ – жива» (*свѣтом трояким был, всея Россії глава*).

3.4. Епітети як засіб характеристики панегіричного адресата

У панегіриках епітети є не тільки обов'язковою та невід'ємною частиною характеристики адресата, а й «важливим засобом вербалізації аксіологічних стереотипів релігійної свідомості, а отже, вони виконують важливу світоглядно-корегувальну функцію, слугують виразниками ієрархії духовних цінностей» [136, с. 3].

Епітети в барокових текстах увиразнені у дисертаційних працях Л. О. Андрієнко «Гене́за та особливості структури поетичної метафори бароко» (1997) [7] та І. Г. Гуцуляк «Мовостиль українського поетичного бароко» (2005) [62]. Епітети-компози́ти в мові староукраїнської поезії кінця XVI – XVII ст. досліджувала А. А. Дем'янюк [69; 70].

Л. О. Андрієнко розглянула епітети в контексті поетичної метафори бароко, акцентувала на ролі епітетів у збагаченні чи творенні метафоричного образу. Дослідниця покласифікувала епітети на: «риторичні (постійні, традиційні), епітети-інтенсифікатори (гіпербола, мейозис), метафоричні епітети (завдяки яким слово, власне, і набуває свого метафоричного значення). У бароковій образності питома вага належить риторичним

епітетам. ... Найпоширеніші з них можна представити в системі бінарних опозицій: *світлий (ясний) – темний, святий – грішний, чистий – брудний, золотий – глиняний (кам'яний)*» [6, с. 20].

І. Г. Гуцуляк досліджувала епітети на матеріалі барокових поетичних текстів різних жанрів кінця XVI – середини XVII ст. і визначила такі семантико-функціональні групи: «епітети-характеристики Ісуса Христа; епітети психологічної характеристики: внутрішніх якостей людей, їх рис характеру, почуттів; епітети психологічної характеристики стану людської душі; епітети внутрішньої і зовнішньої характеристики міфічних або біблійних істот; епітети інтелектуальної характеристики; епітети духовної характеристики, ... епітети фізичної характеристики, зокрема, земного життя людини, ... епітети-характеристики абстрактних понять, частин людського тіла та функцій людського організму; особливостей культових предметів; пір року і супутніх їм явищ природи; тварин та епітети одоративної характеристики предметів і явищ» [62, с. 7].

А. А. Дем'янюк в контексті дослідження староукраїнської літературної мови кінця XVI – XVII ст. проаналізувала композити, які «виступають у ролі епітетів, мають більшу семантичну місткість, що дозволяє в єдиній словесній формі виразити багатий зміст, нове складне уявлення» [70, с. 59], а також «підтримувався той високий поетичний стиль, який був пов'язаний із церковно-книжною традицією» [70, с.58].

У барокових панегіриках також поширені композитні утворення у формі епітетів, наприклад: *благочинъно, доброчесний, богобоязливе, богоугодно, боголюбезниче, розумновѣчний, быстройрудный, високолетний, чудотворний, громогласный, свѣтлозрачный, медоточний, золотоокий, орлоокий, благочестивий, богословскій, правовірний та ін.*

Відповідно до Картотеки «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» абсолютно новими для барокових панегіриків є такі епітети-композити: *многочисньи* (КСУМ 16-17 ст., Київ, 1622, Сак. Вірші),

многочюдный (КСУМ 16-17 ст., Львів, 1591 Просф.), *многочумный* (КСУМ 16-17 ст., Львів, 1591 Просф.), *нищелюбезнь* (КСУМ 16-17 ст., Львів, 1591 Просф.), *орлоокый* (КСУМ 16-17 ст., Київ, 1633 Евфон.), *розумновѣчный* (КСУМ 16-17 ст., Львів, 1642, Г.Бут. Ев.), *седможродлый* (КСУМ 16-17 ст., Київ, 1632 Євхар.), *чорнооблачныи* (КСУМ 16-17 ст., Львів, 1591 Просф.), *сладкопѣсный* (КСУМ 16-17 ст., Львів, 1591 Просф.), *сладкомыслный* (КСУМ 16-17 ст., Київ, 1632, Євхар.), *триум(ъ)фородный* (КСУМ 16-17 ст., Київ, 1633, Евфон.), *феболунный* (КСУМ 16-17 ст., Київ, 1633, Евфон.) та ін.

Аналізуючи панегіричні тексти кінця XVI – XVII ст., ми акцентували увагу на групі епітетів, які характеризують адресата тексту (див. Додаток А, табл. А.4). Оскільки більшість із них мала високий церковний статус і/або виявила себе в справах підтримки віри і церкви, то перевага – за епітетами церковного/релігійного спрямування. І. Г. Гуцуляк називає такі епітети «постійними», адже чимало їх «почерпнуто з богословських текстів» [62, с. 7].

Варто зауважити на *сполучуваності епітетів*, яку щодо адресата панегірика пропонуємо поділяти на пряму та опосередковану. *Пряма сполучуваність* виявляється в тому разі, коли епітет безпосередньо стосується адресата (навіть якщо вона названа метафорично: пастир, отець і т. ін.), наприклад: «*чесный наш отче*» (Просф., с.140), «*пресвѣтлий Могило*» (Имн.1, 360), «*Преосвященный Петре*» (Евф., 66) та ін. *Опосередкована сполучуваність* наявна тоді, коли епітети не формують словосполучення із найменуванням особи-адресата, але характеризують його чесноти на смисловому рівні, наприклад: «*православно-кафолическую науку любиш*» (Євх., 240), *твоим мудрым дозором*» (Имн.1, 363), «*Орлооким разумом все ты проникаеш*» (Евф., 66).

Епітети **прямої сполучуваності** переважно співвідносяться з назвою особи-адресата або його метафоричною характеристикою. Пропонуємо схему

аналізу варіативної сполучуваності епітетів (слова, з якими вони поєднуються в панегіриках XVII ст., подаються за алфавітним принципом):

Архієпископ – *преподобний, блаженний*;

Архімандрит – *пречеснійший, святої чудотворної лаври Печерської Київської*;

Гетьман – *благочестивий*;

Гість (Петро) – *пожаданий*;

Господин – *ясневелебний, світлопреподобнійший*;

Добродій – *вельможний*;

Душа – *святительська*;

Камінь – *неошацований (невідшліфований)*;

Митрополит – *православний, упривілейований*;

Муж – *милий, велце (дуже) зичливий, дільний*;

Особа – *превелебна*;

Отець – *чесний, священноначальнійший, пречеснійший, превелебнійший*;

Пан – *милостивий, ясневельможний*;

Пастир – *Богом даний, зверхнійший, всіх начальнійший, істинний, чулий, неоспаний, дбалий, побожний, серцем покорний, мудрий, земной, верховний*;

Патрон – *вельможний*;

Петро – *преосвященний, подобний*;

Потомок – *побожний*;

Рицар – *славний, зацний*;

Син – *святобликий, святійший*;

Сторож – *пильний*;

Суддя – *праведний*.

Зокрема, Могила (Петро) – *пресвітлий, ясневельможний, вельможний, презацний, славний*; Рогоза (Михайло) – *доброчесний, єдиний, преосвященний, ясносіяючий, посвячений*;

Непряма сполучуваність епітетів у досліджуваних текстах представлена такими варіантами:

Безбожність – *проклятая*;

Дім (Желиборських) – *презацний (видатний, пречесний, преславний)*;

Дні – *золоті*;

Дозор – *мудрий*;

Ім'я – *високе*;

Літа – *святі*;

Милість – *святительська*;

Наука – *православно-католицька*;

Оздоба – *висока*;

Праці – *марсові, многоплідні, одважні*;

Предки – *знамениті, побожні*;

Рід (Могилів) – *сердечний, славний, опочистий (стійкий, міцний), ясневельможний*;

Розум – *орлоокій*;

Сила – *незрівнянна, нечувана*;

Слава – *зацна, не смертельна*;

Справедливість – *святая*;

Старання – *усильне*;

Трон – *небесний, висоцеславний*;

Цноти – *явні, похвальні, великі, високолетні, світлі, вельможні, духовні, дозрілі, високі*;

Щедрість – *неслиханная*.

За текстоцентричним принципом уточнюються визначення епітетних характеристик конкретних адресатів.

Так, у «**Просфонімі**» чесноти митрополита відображені в епітетах: **видачи доброчеснаго почестъ ѿ всѣ (х) прїимѹючи** (Просф., 5), **ч(с)тны ншѣ ѿче** (Просф., 6). Епітети для аналогічної характеристики адресата

виявлено і в казаннях XVII ст.: **з(ъ) пречест(ъ)нымъ** моимъ **Щцемъ** (Каз.Л.К., 7 зв.); **Щче мой честный** (Каз.Л.К., 7 зв.); **твонхъ честныхъ оустъ** (Каз.Л.К., 8); **з(ъ) сими твоими ... честными моц(ъ)ми** (Каз.Л.К., 8 зв.); **о̃че всеч(с)тный** (Коп.Каз., РКА).

За допомогою антитетичних епітетів «святую – прокляту» автор підкреслив такі цноти Михайла Рогози, як справедливість і відданість вірі: **Возлюбилъ еси Щче справедливость сватю<,> маешъ в ненависти безбожность проклатю**» (Просф., 6). Мелетій Смотрицький у казанні «на погреб» також позиціонує справедливість у системі цінностей тогочасного соціуму, проводячи текстову паралель між висловлюванням царя Соломона і панегіричною характеристикою Леонтія Карповича: **Справедливый члвкъ<,> Гды ему придетъ оумерети<,> в(ъ) Щпочинен(ъ)ю будеть Премудрый рекль Соломонъ** (Каз.Л.К., 9). **Справедливый Леонтіе <,> Гды товъ пришло оумерети<,> в(ъ) Щпочинен(ъ)ю zostалесь** (Каз.Л.К., 25 зв.).

Повага до високого церковного статусу підкреслюється епітетами **єдінаго на(д) єп(с)пы** и **сцїнки** (Просф.Р, 749, зв.); **Пастыреви звѣхнѣйшо(мү) ... яко всѣ(х) началѣ(й)шом(ү)** (Просф.Р, 749).

У процесі текстотворення актуалізуються епітети, які акцентують на духовній домінанті, святості та богообраності митрополита: **в преподавне Архиепископе<,> и преосщен(ъ)ный квр Михаиле** (Просф., 3); **Се оубо сватителскаа дша** (Просф., 4); **в сцїен(ъ)ноначалнѣйшій Щче** (Просф., 4); **самого гасносїающаго** (Просф., 5); **Преосващен(ъ)ному Архієпископу** (Просф., 1); **в сцїен(ъ)наа главо** (Просф., 6); **Патрїархо(м) посцїен(н)о(мү)** (Просф.Р, 749); **Его стльскои мл(с)ти** (Просф.Р, 749).

«Святоблївїсть» адресата відзначали й автори казань XVII ст.: **воисти(н)нү стоблївѣй ... сей Мужъ жилъ** (Каз.Л.К., 19).

У дискурсивному плані уточнюється характеристика митрополита «судїа же праведный» (Просф., 11), акцентована розглядом справи на користь братства. «Блженный архієпископъ» (Просф., 12), «истин(ъ)ный ншъ Пастыръ» (Просф.Р, 749 зв.) підкреслені на протипагу Гедеонови Балабану, який 1590 р. висловлювався на підтримку унії, що згодом визначило вибір і самого Рогози.

Епітетам «зловірний», «богопротивный» протиставлені характеристики Михайла Рогози як захисника віри православної в поетичних рядках: **Ѡ противности Людїи зловѣрны(х) цркъвъ Заступал(ъ)** (Просф.Р, 449 зв.). Для порівняння: «Зловѣрный, зловѣрный *прикм.* Неправедный, грішний» (СЛУМ, 12, 7), «Зловѣрный. Содержащій неправую вѣру, приверженный къ ложному толку вѣри» (ЦслС, I, 957 стб.); «Богопротивный. Богу неугодный, противный волѣ Божіей, богомерзскій» (ЦслС, I, 121 стб.).

Висловлюючи повагу до предків архімандрита Єлисея Плетенецького, панегірист «Візерунку цнот» розгортає характеристику адресата в ширшому контексті за допомогою епітетів: **Вышо(л) з Фамилїи про(д)ко(в) знамениты(х)** (Вѣз.Цн., ДІ); **Ты(х) повѣжны(х) про(д)ко(в) свы(х) <,>** **потомо(к) побожный** (Вѣз.Цн., ДІ); **Былъ родите(л) побо(ж)ный <,>** **сы(н) є(ст) свѣтоблвы(й)** (Вѣз.Цн., ЄІ). У наведених прикладах епітет «побожный» є постійним, інколи замінюється синонімом «свѣтобливий», ідентифікуючи в тексті чесноти панегіричного адресата.

Очевидно, згадка про знаменитих предків у панегіриках була визначеним риторичним прийомом, характерним і для казань цього часу: **з(ъ) Зацныхъ и Побожныхъ Родичовъ был(ъ) оуроженный** (Коп.Каз., РІІ).

Панегірик подає цноти Єлисея Плетенецького як уже відомий факт для всіх православних, а завдання автора – пошук концептивного вирішення тексту: **Цноты твои... всему свѣту гавны <,> Ѧ в(ъ) кгмѣне Православны(х) велице похвалны** (Вѣз.Цн., СІ); **Ѡче**

цнѡ великихъ (Вѣз.Цн., ДІ); ... ѡ Ѡче<, > цнѡ високолетныхъ (Вѣз.Цн., ЄІ), де «високолетний» – «сповнений гідності, поваги, величний» (СЛУМ, 6, 51). Духовні чесноти вивищуються і в казаннях «на погреб»: **высокихъ твоихъ цнѡтъ** (Каз.Л.К., 8 зв.).

Турбота про монастир визначає перелік заслуг архімандрита, що відображено в епітетах панегирика: **Монасты(р) Печа(р)скій... Ѧ за твоимъ оусилны(м) стара(н)емъ зржженный** (Вѣз.Цн., ЄІ).

У «Казанні на чесний погреб» і «Казанні на рокову пам'ять Єлисея Плетенецького» Захарія Копистенський епітетами увиразнив інші цноти архімандрита: **Поминаємо в(ъ) животѣ статечного<, > в(ъ) обычаяхъ спаналого<, > и в(ъ) поступкахъ свои(х) розторопного** (Омил., 155); **жилъ стѡ<, > чистотне<, > въздержнѡ<, > и прикладне<, > мужъ великои былъ статечности<, > и набожный Црковногѡ правила особливоже каждоциногѡ постерѣгатель** (Коп.Каз., РК).

У рядках «веде(ш)... рей в(ъ) дѣлѣ святобливо(м)» (Вѣз.Цн., ЄІ) епітет «святобливий» ідентифікує Єлисея Плетенецького як людину побожну, справи якої сповнені святості. Однією з таких справ було заснування друкарні, продукцію якої Захарія Копистенський, вже після смерті архімандрита, називає божественною, церковною, навчальною: **и типографію выставилъ<, > з(ъ) которой книги Бж(с)тве(н)ныи Црковныи и Училищныи** (Коп.Каз., Р-ЄІ).

«Статечність у вірі» як церковна заслуга Єлисея Плетенецького виявляється в «моцне вкгрунтований»: **фѣларъ моцне вкгрунтованы(й)** (Вѣз.Цн., ЄІ). Синонімічні епітети у сполучуваності до «фѣляр» (стовп, колона, опора) виявлено в казаннях Мелетія Смотрицького та Антонія Радивиловського: **Ѧле нѣжъ Діаментовый на Камени вѣры моцнѡ оутверженный фѣларъ сей** (Каз.Л.К., 17); **позывши тебе Варнава Лебедевичу<, > позвылисмо крѣпкій филаръ** (Лебед., 25).

В «Мнолоґії» епітет «мудрый» переосмислює характеристики адресата тексту в соціокультурних і коґнітивних зумовленостях: наприклад, «твоим *мудрым* дозором» (Имн.1, 363) поруч із епітетами: **ГАСНЕ ВЕЛЕВНОМУ** и **СВѢТЛѦ Прп(д)внѣйше(мү) Г(с)днү** (Имн., 3); **ПЕТРЕ Преп(д)внѣй** (Имн., 3) (алюзії до апостола Петра); **Пресвѣтлый МѠГИЛО** (Имн., 5)

В «Євхаристиріоні» до метафоричного називання митрополита «пастирем» панегірист розгортає в тексті синонімічний ряд епітетів: **Пастырѣ ввчарни чүлый нехспалый**<,> **Ѡ повѣренномѣ совѣ стадѣ завше двалый** (Євх., 19). Оборона віри також сконцентрована в епітеті «пильний (строж)»: **Въ Хвѣой ввчарни достѣ пилного строжа** (Євх., 26). Для порівняння: **чүлость в(ѣ) Пасеню Ѡ Бѣга повѣроной себе Братїи** (Лебед., 23).

Епітет «пречестнѣйший», виражений прикметником вищого ступеня із префіксом пре-, вказує на високий ступінь ознаки: **пречестнѣйши(й) Ѡ АРХІМАНДРИТѠ** (Євх., 6), **Ѡче Пречестнѣйшїй** (Євх., 9).

Етикетність панегірика підкреслена у звертанні до особи, яка мала велику владу, високий суспільний статус: **ВЕЛЬМОЖНЫЙ ПАТРОНѢ** (Євх., 5); **СТѢММА ГАСНЕВЕЛМОЖНЫХЪ МОГИЛѠВЪ** (Євх., 2); **ВЕЛМОЖНЫЙ нашѣ Добродѣю** (Євх., 4).

Освітні реформи Петра Могили увиразнені творенням у бароковому тексті нових епітетів: **марсовыхѣ твои(х) прац(ѣ)** (Євх., 4); **Православно Каѣолическүю Наукү любишѣ** (Євх., 4). «**Марсовыхѣ**» прац(ѣ) передає характеристику діяльності Петра Могила, який запровадив нову концепцію освіти (для порівняння: фразеологізм «марсове поле» означає «поле бою»).

У процесі текстотворення епітет «світлий» набуває нових смислів, конкретизуючи адресата панегірика у своєрідній тріаді: світло віри, світло

науки, світло цнот: **в ѡсобѣ твоей свѣтлой** (Євх., 8); **нхъ свѣтлой цнотѣ** (Євх., 2). Панегірист риторично виділяє, крім інших чеснот, щедрість митрополита: **ѡ неслыханон в(ъ) Руссиі цюдробливости <!>** (Євх., 3).

Епітетами «славний», «сердечний», «опочистий», «презацний» Софроній Почаський прославляє рід Могилів у різних структурних частинах панегірика: **Родъ МОГИЛѠВЪ сердечный** (Євх., 22), **Има славни(х) МогилѠвѣ** (Євх., 23), **Ѡпочистый естъ Ѡли(м)пѣ славы цныхъ МОГИЛѠВЪ**» (Євх., 36), **Презацныхъ МогилѠвѣ КОРѠны** (Євх., 2).

Характеристика Петра Могили «неошачований» (**ты Каменемъ нешачован(ы)м в(ъ) Цнотах(ъ) и Побожности бѣдѣчи** (Євх., 3) розвиває якісну інтерпретацію: «камінь» як алюзія на Біблію. Позитивної оцінності митрополиту додають епітети у бароковому текстотворенні: **Высокое в(ъ) Высокой Има естъ оздобѣ** (Євх., 8); **Ѡто маешъ Рицера<,> моцїй неслыханыхъ<,> ... си(л) непоровнаны(х)** (Євх., 27), **высокихъ цнотѣ** (Євх., 12); **зацной Главѣ** (Євх., 4).

Духовні домінанти тексту передають епітети «превелебний»: **гасне Превелебнѣйшомѣ в(ъ) Хѣ** (Євх., 1); **ПРЕВЕЛЕБНѣЙШІЙ МА(С)ТИВЫЙ Г(С)ДНЄ ѠЧЄ** (Євх., 3); **превелебный ПАТРОНЄ** (Євх., 3); **Ѡче Белебнѣйшій** (Євх., 8); **То твоей Превелебной все слѣжитѣ ѡсобѣ** (Євх., 8). Епітет «превелебний» повторюється і в «Казанні на чесний погреб о. Єлисея Плетенецького»: **блженнаго мѣжа <,> и ПРЕВЕЛЕБНОГО ѠЦА <,> КV(P) ЄЛІССЄА** (Коп.Каз., РІ), і в проповідях Антонія Радивиловського: **гасне Превелебныи<,> Белебныи** (Старуш., 31); **в(ъ) Бгѣ зешлого Превелебного Ѡца Варнаву Лебедевича** (Лебед., 20).

В «Евфонії веселобрмачій» інноваційним для барокового панегірика є текстове обігрування епітетом геральдичного символу у складі герба роду, що вміщено на початку тексту. Так, епітет-комполит «орлоокій (розум)»

творить нове поєднання, що створює множинність смислів у тексті: **Врлошкимъ Розумомъ все ты проникаешъ** (Евф., Т·Ф).

У цьому тексті бароковий концептизм характеристики «цнот *вельможних*»: **«Цнотъ потребовала Твоихъ Вельможны(х)»** (Евф., ТИ) акцентує на знатності Петра Могили і його роду, що визначає процес текстотворення з варіативністю функціонування епітета «вельможний» (герб, Могила, пан): **Пресвѣтлый Гербъ<,> іасне Вельможны(х) ... МОГИЛШВЪ** (Евф., ТЗ); **Могила Велмо(ж)ны(и)** (Евф., ТИ); **Іасне Велможный Пне нашъ** (Евф., Т·Ф); інших епітетних характеристик герба роду: **Клейно(т) то оу насъ<,> а клейнотъ коштовный<,> Скарбъ то Дорогий<,> а скарбъ невымовный** (Евф., ТИ),

Різномановість реформ митрополита відображає динаміку руху ментального простору і дискурсивну реалізацію епітетів «*многоплодные*», «*одважных*»: **працы многоплод(д)ные** (Евф., Т·Ф); **...w твоихъ ... Працахъ wдважныхъ** (Евф., ТИ).

Дискурсивні утворення активують епітетні характеристики «славный»: **Могила славный** (Евф., ТЗ), «высоцеславный»: **На Высоцеславный ФРШНЪ МИТРОПОЛІИ КІЄВСКОЙ** (Евф., ТЗ). Фіксація цього епітета в тексті підтверджена словниками: «Высоцеславный *прикм.* Преславный» (СлУм, 6, 56); «Высоцеславный, ая. ое. -вень, вна. вно. Громкую, высокую, повсюду распространенную славу имѣющей» (ЦслС, I, 440 стб).

Дискурсивність панегірика (отримання статусу митрополита) і значущість цієї події акумулюється в епітетах: *небесный, святой, золотий, пожаданий*: **...на ФРШНЪ... Вступуетъ годне<,> з(ъ) нв(с)нои воли<,> W часе вдалчный<!> W лѣта стын<!> Дни золотын <!>** (Евф., ТЗ); **W Петре здавна Гостю пожаданий<!>** (Евф., ТИ).

Епітети, що характеризують церковну діяльність адресата, у панегірику пов'язані з мотивом святості: **В(Ъ) БЪЪ ПРЕШЦЕН(Н)ОМУ** (Евф.,

ТЅ); Превсѣенный Петре (Евф., **Т•Ф**); побожности: **Пастырѣ побожный** (Евф., **ТИ**); світла: **Пресвѣтлый Могило** (Евф., **ТИ**).

Присвячений Арсенію Желиборському панегірик «Еводія» всі чесноти новопризначеного єпископа характеризує епітетами *духовні, дозрілі, слодковонні*: **сло(д)ково(н)ный ... Дѣховны(х) цнотѣ запа(х)** (Евод., 1); **дойзрѣлыє цноты** (Евод., 11).

Возвеличення особи єпископа до рівня «небесного Өрону» висловлене відповідним епітетом: **Станет са годнымъ Нв(с)ного Өрону<:> Вѣрный сіѣну** (Евод., 16), як і епітет «превелебный» (вищий ступінь порівняння прикметника): **превелебнѣйшій ѡ Хр(с)тѣ** (Евод., 3).

У процесі текстотворення епітетна характеристика конкретизує духовний струмінь у панегіричній оцінці: **Главным(ѣ) та оучини(л) Рицерем(ѣ)** (Евод., 9), **велце мл(с)тивый** (Евод., 3); **мл(с)тивый Панѣ и Пастырѣ** (Евод., 5). До того ж, славним є не лише єпископ, а й увесь його рід, що виражено епітетом «презацный» – видатний, пречесний, преславний: **Презацный доме<,> Желиборскихъ** (Евод., 17). Виразальні можливості епітета «зацный» підтверджує проповідь Антонія Радивиловського «Слово на погреб превелебного Господина Отця Варнави Лебедевича»: **былѣ зацнымъ в(ѣ) Цркви Бжєй** (Лебед., 21).

У «Вѣршах на жалосний погреб... Петра Конашевича-Сагайдачного» дискурсивність виявляє переосмислення текстотворення епітета «славний» та ін. для характеристики чеснот гетьмана, зокрема його військових перемог і особистих заслуг, чеснот: **Главного Рыцера** (Вѣршѣ, **М**); **славный в(ѣ) людехъ по всѣ вѣки** (Вѣршѣ, **М**); **Несмертелнои славы достойный Гетмане** (Вѣршѣ, **МИ**); **то вы(л) мѣ(ж) дѣлны(й)** (Вѣршѣ, **МЛ**); **Не былѣ ли славны(й)<,> менжный<,> на тѣлѣ хорошій** (Вѣршѣ, **МЛ**); **милый<,> ... велце зычливый** (Вѣршѣ, **МЛ**).

Епітет «благочестивий(-а)» виконує текстотвірні функції в панегірику, акцентуючи не тільки на побожності, але й на захисті віри: **то Гетман(ъ) былъ Благочестивый** (Вършѣ, **ЛѢ**); **И оумеръь вороначи Мира ѡчистого<, > ... Ревнителю вѣри Благочестивои** (Вършѣ, **МИ**). За словниками, «Благочестивый, благочестивый, благочестивый, благочестивъ прикм. (цсл. благочестивъ) 1. Благочестивый, побожный; 2. (який належить до православної віри) православний, правовірний, святий; 3. (який належить церкві) церковний» (СЛУМ, 2, 107-108); «Благочестивый, ая. ое. – въ, ва. во. 1) Имѣющій благоговѣніе къ Богу, набожный. Дѣян. 10.7.2) Основанный на благочестіи» (ЦслС, I, 107 стб).

Характерні для панегірика «**Герби і трени...**» епітети «покорный»: «Пастыр наш, сердцем *покорный*» (Гер. и тр., 83), «мудрый», «чулый»: «пастыр *мудрый, земной*» (Гер. и тр., 68); «Кгда **ЧУЛЫЙ** пастыр Силвестр *пораженный (стрілою смерти)*» (Гер. и тр., 79). Жанровий різновид, енкомія, маркує відповідні характеристики стану: «Косов **умершвлennyй**» (Гер. и тр., 86); «з свѣтом **раздѣленного**» (Гер. и тр., 66).

Сан митрополита, який є другим за ієрархією після патріарха, підкреслений епітетом «*верховный*»: «пастыр *верховный*» (Гер. и тр., 90). Ввічливо-шанобливе звертання до митрополита виражене епітетом-комполитом «яснепревелебный»: *яснепревелебного...* Сильвестра Косова (Гер. и тр., 66). Підкреслена святість акцентована епітетами, вираженими прикметником вищого ступеня порівняння: **СВЯТѢЙШАГО** был Силвестр сын послушный, З святых *святѣйшим* сыном Богом слушный (Гер. и тр., 95).

Отже, ментальний простір Бароко визначав епітетні характеристики панегіричних адресатів XVII ст., акцентуючи на таких константах, як: побожність, оборона віри, відданість вірі та церкві, справедливість, заступництво, милостивість, поблажливість, твердість характеру та ін. Актуалізовані смисли, що визначають певну динаміку цього часу,

виявляються в обороні православної віри, розвитку науки, друкарства, що розширює спектр і текстову зумовленість функціонування епітетів.

На основі проаналізованого текстового матеріалу визначаємо такі заслуги/чесноти конкретних, переважно церковних, осіб:

Михайло Рогоза. *Прямі епітети:* доброчесний; чесний (отче); єдиний; зверхнійший (пастир); начальнійший; преподобний (архієпископ); преосвященний (Михаїле); священноначальнійший (отче); ясносіяючий; посвячений; праведний; блаженний; істинний.

Опосередковані: возлюбил справедливость святую; святительська душа; священная глава; його святительська милость.

Єлисей Плетенецький. *Прямі епітети:* побожний (потомок); святобливий (син); милостивий (пан); моцне вкгрунтований (як філяр).

Опосередковані: предки знамениті, побожні; цноти всему світу явні, велце похвалні, великі, високолетні; твоє усильне старання; діло святобливе.

Петро Могила. *Прямі епітети:* ясневелебний; світлопреподобнійший (господин); преподобний; пресвітлий; (пастир) чулий, неоспалый, дбалий, побожний; пильний (сторож); пречеснійший; вельможний; світла (твоя особа); твоя превелебна (особа); яснепревелебнійший, превелебнійший, милостивий (господине, отче); превелебний (патроне); (отче) велебнійший; упривілейований; (Могила) славний, вельможний, пресвітлий; ясневельможний (пан); (гість) пожаданий; преосвященний;

Опосередковані: мудрий дозор; ясневельможні (Могили); рід Могилів сердечний; ім'я славних Могилів; презацних Могилів корони; неслихана щодробливість; марсові твої праці; Православно-Католичеську науку любиш, камінь неошачований; високе ім'я в високої оздобі; моці неслихані, сили непорівняні; високі цноти; зацна слава; світла цнота; орлоокій розум; праці многоплодні, одважні; висоцеславний трон київської митрополії; цноти вельможні; клейнот коштовний; скарб дорогий, невимовний; вступаєт на трон з небесної волі; літа святії; дні золотії;

Арсеній Желиборський. *Прямі епітети:* превелебнійший о Христі; велце милостивий; славний (рицер).

Опосередковані: цноти духовні, дозрілі, слодковонні, годний небесного трону; вірний Сіону; презацний дім Желиборських.

Петро Конашевич-Сагайдачний. *Прямі епітети:* славний; менжний; на тілі хороший; милий; велце зичливий; (муж) дільний; (гетман) благочестивий.

Опосередковані: не смертньої слави достойний; ревнитель віри благочестивої.

Сильвестр Косов. *Прямі епітети:* (пастир) серцем покорний, мудрий, чулий, земной, верховний; з світом розділений; ясне превелебний; послушний; з святих святішим сином, Богом слухний; єдиний.

Опосередковані: святішаго был Силвестр син послушний.

Отже, специфіка епітетів у панегіричних текстах визначена релігійним дискурсом барокового часу. Святе Письмо як джерело епітетів гарантувало авторитетність і апробованість ознак, що приписувались адресатам високого церковного статусу (у панегіриках і казаннях). Барокові інновації епітетів – у переосмисленні, творенні нових смислів (концептизм, актуалізовані смисли тогочасного ментального простору).

3.5. Порівняння як засіб характеристики панегіричного адресата

Цей троп доповнює лінгвопоетичний потенціал барокових панегіриків, увиразнює авторські селекцію та вибір і відображає дух епохи та особливості стилю. Для уславлення адресата панегіристи вдавалися до різних лінгвопоетичних засобів, серед них порівняння використовувались рідше або й взагалі відсутні: наприклад, «Евфонія веселобрмячаа» (1633). Разом із тим барокова культурна настанова спричинилася до нового творення порівнянь

щодо актуального дискурсу, уславлення тогочасних руських діячів в контексті «історичне – сучасне».

Порівняння в поетичному тексті кінця XVI – середини XVII ст. досліджувала І. Г. Гуцуляк, яка запропонувала їх класифікацію за семантико-синтаксичним принципом, підтвердила основні джерела образності: «Святе Письмо та інша освячена християнською традицією книжність, зокрема патристика та спадщина пізніших церковних ораторів; антична міфологія та набутки античного письменства; новолатинська і живомовна словесність європейських народів Середньовіччя, Ренесансу та бароко; говори та книжні мови, які функціонували на українських теренах; місцеві фольклорні та літературні надбання тощо» [62, с. 6].

Як уже зазначалося, у бароковому тексті багатовекторність джерел образності – традиційних і нових – розширювала лінгвопоетичний формат пошуку барокового книжника.

Запропонована І. Г. Гуцуляк класифікація порівнянь за семантико-синтаксичним принципом включає: «1) порівняння-уподібнення за дією, характером її протікання, наприклад, інтенсивністю, ознакою, виражені порівняльними зворотами і підрядними порівняльними реченнями, приєднаними до головної частини сполучниками *яко*, *як*, *аки*; у реченнях зі сполучником *нѣбы* виражається образне порівняння на тлі уявного змісту їх підрядного компонента; 2) порівняння-зіставлення (кількості, міри, якості) – це порівняння виступає при вищому ступені прикметника чи прислівника в ролі пояснюваного члена, від якого прямо залежить зміст порівняльного підрядного компонента і часто оформлюється сполучником *ниж*, *нѣжи*, *паче*; 3) порівняння тотожності, тобто побудоване за принципом образної аналогії – це порівняння, яке показує однаковість, рівнозначність, рівність порівнюваного, що виражається парним сполучником *якъ – такъ*, *яко – тако* або лише другим його компонентом *так*, *сице*; 4) порівняння-описи,

представлені описовими порівняльними конструкціями, введеними предикатами на кшталт, подобный» [62, с. 6].

У досліджуваних нами текстах продуктивно утворюються порівняння-уподібнення за дією, приєднані до головної частини сполучником *як, якби*. Поодинокими виявилися порівняння-тотожності (сполучники *если...tedy, тим...чим*) і порівняння-описи (порівняльне слово *подобный*), порівняння-зіставлення (*яко*).

Відомо, що для творення порівнянь розрізняють *суб'єкт* (те, що порівнюють), *об'єкт* (те, з чим порівнюють) та *ознаку порівняння*, на основі якої один предмет порівнюють з іншим. За цими параметрами у панегіриках: суб'єкт – передусім панегіричний адресат; об'єкт порівняння – античні боги і правителі (Прометей, Ахіллес, Гектор, Аякс, Кодрус-король в Афінах, спартанський король Леонідес), християнські божества (Божа Матір), небесні світила (сонце), тварини (лев), флора (трава, цвіт), предмети (камінь), коштовності (золото, діамант, кришталь), явища природи (дощ, спека).

Ознаками порівнянь у панегіриках є високий ступінь віри, оборона православ'я, освіченість, слава, мужність, авторитет, турботливість, плинність буття, безсмертя, чистота помислів та ін.

На відміну від інших лінгвопоетичних засобів, притаманних різним жанровим різновидам панегіриків, більшість порівнянь уміщена авторами у погребальні тексти, зокрема «Вършѣ на жалосный погреб... Петра Конашевича Сагайдачного» (1622) і «Гербы и трены при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова» (1658). Можливо, це зумовлено постулюванням барокового сприйняття часу, тому життя людини порівнюється зі сном, тінню, парою.

Так, Касіян Сакович у панегірику, присвяченому Петру Конашевичу Сагайдачному, порівнює його з грецьким правителем, якого, вочевидь, спіткала аналогічна участь: **Волѣлъ самъ какъ Кодрусъ Кроль в(ъ) Атена(х) в(ъ) Греції<, > Смерть по(д)натъ<, > бы вйчизна толко была**

в(ъ) цѣлѣ (Вѣршѣ, **МЛ**). Порівнюючи, автор точно зазначає місто і країну, в якій правив «*Кодрус-король*» (місто Афіни, Греція), як і ознаку порівняння: **Смерть поднятъ, бы ойчизна толко была в цѣлѣ**.

Л. М. Довга зауважила, що «українські автори церковного кола першої половини XVII ст. вже використовували абстрактну назву «отчизна» на позначення ціннісних, емоційно-забарвлених понять» [74, с. 243]. На думку дослідниці, Касіян Сакович словом «отчизна» означив Річ Посполиту як політичну батьківщину козаків: «Це розширення семантики можна трактувати як певну новацію на тлі консервативного православного дискурсу, який панував в українському письменстві зламу XVI – XVII ст.» [74, с. 244]. Таке трактування підтверджують висловлювання: **Золотаа волность ... не каждому можетъ быти дана<,> Толко тымъ што боронатъ(ъ) Вйчизны, и Пана** (Вѣршѣ, **ЛН**); **Войско Запорозкое волности набыло Тымъ<:> же вѣрне Вйчизнѣ<,> и Кролюм(ъ) служило** (Вѣршѣ, **ЛН**); **Вни Вйчизнѣ нашей соутъ вбороною<,> ѿ татарь поганыхъ и турковъ<:> заслоною** (Вѣршѣ, **ЛФ**).

Очевидно, окрім «політичної», козаки мали «отчизну» духовну – Україну, про яку йдеться в наступній цитаті: **В Войску Запорозкомъ каждый можетъ знати<,> какъ оно Вйчизнѣ есть потребно<,> оужажати<.> Украина тымъ войскомъ вцале заставаеъ<.> А где Запорозцвѣ нѣтъ<,> татаринѣ впадаеъ** (Вѣршѣ, **ЛФ**).

Слава і мужність гетьмана порівнюється з аналогічними чеснотами спартанського короля: **Але слава и мензство его заставаеъ<.> Такъ какъ спартанского Кроля Левнидеса** (Вѣршѣ, **МЛ**). Незважаючи на смерть Петра Сагайдачного, автор продукує ідею його вічної слави, що підтверджують поетичні рядки: **Твоа слава в(ъ) молчаню нѣкгда не зостане<,> Поки Днѣпръ з(ъ) Днѣстром(ъ) многорыбные плынути Бдуть<:> поты дѣлности тежъ твои слынути<.>... Бо если**

вухвалаетъ Крещіа Нестора<,> Ахіллеса<,> Алаѣа<,> а Тром Гектора<,> Атенчикове славатъ Крола Периклеса<,> И славного шного з(ъ) нимъ Темистоклеса<,> Римъ зась з(ъ) смѣлости своего хвалитъ Күрциүша<:> И з(ъ) щасливыхъ потычокъ славитъ Помпеюша<,> Теды тежъ и Россіа Петра Сагайдачного Подасть людемъ<,> в(ъ) паматкү вѣкү потомного (Вѣршѣ, МИ). Панегірист називає ім'я Петра Сагайдачного серед прецедентних імен для культури Бароко, що вписує «руську» історію в широкий культурний контекст.

Жанрова специфіка цього панегірика визначає порівняння людини з тінню, сном (уособлення швидкоплинності), травою (вказівка на нетривалість існування), а також із «цвітом, що в'яне»: **Лечъ на смертъ нѣтъ лѣкарства ѿдаецса гробү<,> Човекъ какъ тѣнь<,> сонъ<,> трава<,> какъ цвѣт(ъ) увѣдае(т)** (Вѣршѣ, МЛ).

Філософські роздуми про тлінність матеріального у світі виражені у порівнянні багатства з такими несталими явищами, як тінь, сон і пара: **И богатство преходит(ъ) какъ тѣнь<,> сонъ<,> и пара** (Вѣршѣ, МВ).

На відміну від цієї енкомії, у панегірику «Гербы и трены при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова» порівняння не акцентують на темі смерті. Панегірист називає митрополита «праведником» і порівнює його з левом, який уособлює мужність, великодушність, велич, благородство: як лев, чул о стадѣ (Гер. и тр., 74).

Разом із тим автор зіставляє Сильвестра Косова з сонцем: Праведник, як лев, ... Той же, як слонце, истинна зищает (Гер. и тр., 75); Его престол зрим, который (про Сильвестра Косова – С.Г.) был *слонцем*, Всея России сияючи концем (Гер. и тр., 77). Показово, що «у християнській символіці сонце, що завжди сходить на сході, є уособленням безсмертя та відродження» [111]. Отже, зіставляючи померлого митрополита із сонцем, автор наголошує на вічності його слави і духовних діянь.

В енкоміях порівняння передають чесноти адресата щодо жанрового різновиду панегірика. Так, аналогічне порівняння архімандрита із сонцем відзначає «Вѣзерунок цнот ... Єлисея Плетенецького»: **прикла(д)нымъ жи(т)емъ свы(м) ѡ(к) сѣнце сѣати** (Вѣз.Цн., ДІ). В обох випадках (як *слонце; як слонце сѣати*) це пояснюється впливом польського «słońce».

Серед небесних світил, які барокові автори обирали для порівняння, – зоря. Так, Антоній Радивилівський порівнює ігумена Климентія Старушича із зорею, відірваною від сонця, в казанні «на погреб»: **смерть окрѣтнаѡ ... ѡко звѣздѣ ѡ сѣнца оторвала и в(ъ) гробъ замкнула** (Старуш., 34).

Автор «Еводії», наголошуючи на духовності та статечності у вірі єпископа Арсенія Желиборського, порівнює його з Богоматір'ю: **кѣ матцѣ дѡвной подобный** (Евод., 9).

Софроній Почаський в «Євхаристиріоні» порівнює Петра Могилу з коштовностями, тим самим підкреслюючи вагомість його діяльності для студентів колегіуму і прихожан Києво-Печерської лаври: **ѡ самъ тымъ бѣдѣчи чимъ єст(ъ) Золото межи крѣшцами<,> чимъ Дѣаментъ межи камѣньемъ** (Євх., 3-4); **єстєсь и Дѣамен(ъ)томъ Гды перешкоды и клопаты за школы терпеливе зносишъ** (Євх., 4).

Панегірист також порівнює Петра Могилу з каменем, що відповідно до дискурсивної ситуації підкреслює високий ступінь віри митрополита: **ты Каменемъ неѡшацованы(м) в(ъ) Цнотах(ъ) и Побожности бѣдѣчи<,> за камѣньє дорогое сынѡв ѡнои совѣ розѣмѣшъ** (Євх., 3). Порівняння з «неошацованим каменем» вказує на вищу цінність предмета, а в актуальному контексті панегірика – на високе поцінування діяльності митрополита.

Автор «Мнології», що так само присвячена Петрові Могилі, теж порівнює митрополита з каменем: **ѡко камень вѣдрѣженный<,> ѡа зданіє положенный<,> црѣквѣ вѣрныхъ под(ъ) тобою Под(ъ)крѣплаѡ всю собою** (Имн., 8). Як відомо, в багатьох культурах камінь є «символом

божественної влади» [111]. Очевидно, що в панегіричному контексті порівняння Петра Могили з каменем символізує святість його особи і боже благословення правління митрополита.

Важливість і необхідність реформ Петра Могили співвідносні з такими його цнотами, як чесність, чистота помислів, а тому актуалізується порівняння митрополита із кришталем: **ПѢТРЪ ВЪ(Ъ) ЗВѢТЛ(З)ТВѢ<, > А ВЪ(Ъ) ЖИ(Т)Ю ЯКВЫ КРИШТА(Л) ЧИСТЫ(Й)** (Євх., 26).

У стародруці порівняння Петра Могили з Прометеєм – античним титаном, який подарував людям вогонь, – символізує обраність митрополита як світоча віри і науки нового типу: **Преч(с)тнѣйшій нашъ Ѡче Прометеемъ званий** (Євх., 10).

Дискурсивний контекст панегіриків доповнюють порівняння, які характеризують не лише адресата тексту безпосередньо. Так, визначаючи одну із «саду наук», Гелікону, – теологію, панегірист порівнює глибину її знань з океаном: **вещаномъ именуїи глѣбокимъ Небеснїю Науку<, > Мудрости початокъ** (Євх., 18). У цьому разі віддзеркалюються як освітні інновації Петра Могили, так і – за допомогою порівняння – барокове мислення староукраїнського книжника.

У «Просфонимі» (1591) учні та вчителі Львівського братства порівнюють своє бажання зустрічі з архієпископом з явищами природи: **Прагнѣла тѣ дѣша наша<, > прагнѣли тѣ и кости мои<, > якъ земля прагнетъ дожда в лѣтнїи знои** (Просф., 5).

В «ΑΝΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ» (1641) Яків Седовський порівнює чистоту віри із цвітом «як *цвѣт* в терны рожаный», оборона якої уславлює панегіричного адресата, Григорія Кирницького: Але ты, цный народу, ... вѣру держиш неотминну – Жадный ти тоѣ тиран не может отняти, ... як *цвѣт* в терны рожаный, заховуєш чисту (Анатима, 200-201).

Отже, порівняння є невід’ємним естетично маркованим елементом у барокових староукраїнських панегіриках. Барокові інновації виявляються у

порівняннях панегіричного адресата (світських і церковних діячів) із прецедентними іменами, зокрема античності. Барокова своєрідність розкривається в інноваційному поєднанні порівнянь у тексті, що сублимують християнські цінності (ку матці духовной подобный, Петро як камінь віри) і культуру античності для уславлення тогочасних руських діячів.

Ефективно продовжують функціонувати порівняння панегіричного адресата з левом, сонцем (велич, світло та безсмертя), що маркуються щодо жанрового різновиду панегіриків, наприклад, енкомій та епіцедій. Задля підкреслення барокового сприйняття часу автори епіцедій добирали відповідні образи сну, трави, тіні, цвіту, що в'яне, пари та ін. (*див. Додаток А, табл. А.5*). У панегіричному тексті продуктивно утворювались порівняння-уподібнення, на відміну від порівнянь за принципом тотожності, опису чи зіставлення.

У процесі дослідження виявлено, що для окремих адресатів автори використовували однакові порівняння в різних панегіриках: в «*Мнології*» (1630) та «*Євхаристиріоні*» (1632) різні панегіристи порівнюють митрополита Петра Могилу з каменем (високий ступінь віри, оборона православ'я), а також із коштовним камінням (діамант) чи дорогоцінним металом (золото).

3.6. Символи в барокових панегіриках і нові культурні смисли

Одним з основних принципів барокового сприйняття світу була символічність. Людина Бароко прагне «пізнати себе, відкрити в собі особистість як неймовірно складну систему вражень, далеку від схематизму механічного світовідчуття, тому конкретне вона сприймає за несуттєве або за нереальне. З цього випливає хвиля містики та аскетизму й тенденція до заміни мистецтва легкою грою, яку не складно розуміти, але реальність

прихована за символами» [131, с. 11]. Завуальованість простих речей надавала бароковим текстам характеру сакральності, загадковості, спонукала реципієнта до внутрішнього діалогу.

Панегіристи дотримувалися принципу наскрізної символічності тексту: «Реальні предмети і явища втрачали своє буденне значення й ставали елементами мови, поняттями й образами, за допомогою яких створювався інший світ символічних значень» [131, с. 11]. Окрім того, символ був своєрідною «прикрасою» тексту, що підтверджувало тонку барокову орнаментальність.

На думку О. Супрун, «символ у художній мові доби Бароко виступає не лише як характеротворчий засіб, а й як універсальний носій основних настанов поетики, ядро наративної моделі творів» [223, с. 107].

Крім традиційних символів зі сфери рослинного та тваринного світу, небесних світил та ін., автори використовують спеціальні символи, які б передавали дух епохи і вказували на специфічність барокового стилю (сад і синонімічні до нього поняття, гора, Сіон, античні міфологічні персонажі або явища, які стали уособленням тієї чи іншої якості (Прометей, Феб, Цербер, Гелікон) (див. Додаток А, табл. А.3). Характерно, що панегірики домогилянського часу мають менш частотну символічну канву, ніж написані пізніше.

Так, перший стародрукований панегірик «Просфонима» відзначається порівняно невеликою кількістю символів. Одним із перших є **лев**, що прочитується ще в геральдичному вірші та, очевидно, є одним із гербових елементів: **Левъ царствуетъ безсловеснымъ звѣре(м) вначало** (Просф., 2). Традиційно лев вважався символом божественної влади і королівської гідності – «**Левъ царствуетъ**», яку автор «Просфоними» приєднує до роду Михайла Рогози.

Зображення меча на гербі також обігрується в тексті: **Припопсанъ по бедръ твоє(м) мечъ вѣгсловіє(м) кован(ъ)ный** (Просф., 6). Меч

символізує верховність влади, справедливість митрополита, його мужність, лідерство. Зауважимо, що меч – «**вѣгословіє(м) кован(ъ)ный**», тобто влада митрополита, уособленням якої є «меч», ґрунтується на божественних началах.

Символом духовності та найвищої святості є гора **Сіон**. У Святому Письмі є згадка про те, що на горі Сіон в Єрусалимі цар Соломон близько 960 року до н. е. побудував Перший Храм. Отже, рядки «**Ѡ Бже который нѣ маешъ ничего ровного совѣ<, > Прістойне Ѡдає(т) Сіонъ Сты хвалу товѣ**» (Просф.Р, 750) можна розцінювати як вияв найвищого ступеня поклоніння Богу.

Символічність Сіону в епоху Бароко підтверджена і в «Отписі...» Клірика Острозького: **оукажемо и(ж) Ісаїа мовитъ<, > назовеш(ъ)са мѣсто справедливое, matka мѣстомъ<, > вѣрный Сіонъ<.> оукажемо<, > и(ж) ѡ(т) Сіона изы(й)де законъ<, > а слово Гне из(ъ) Ер(ѣ)лима<.> оукажемо<, > ижъ бл(ѣ)венъ тотъ который маеть плема в(ъ) Сіонѣ<, > а повинные въ Іер(ѣ)лимѣ<, > оукажемъ<, > ижъ Сіонъ спсєніє наше** (Отпис, 21). Цитата підтверджує розуміння Сіону як основи християнської православної віри і символу спасіння та віри.

Автор також вживає дотичний до символу саду маркер **вінець**, що символізує владу: **Но сватымъ подражающе истин(ъ)ный вожій да будєши<, > труда неѠвѣгающе<, > да са с ними вѣн(ъ)ца не лишиши** (Просф., 9).

У «Вѣзерунку цнот... Єлисея Плетенецького» традиційні початкові геральдичні символи: **хрест** (символізує життя, істину і спасіння): **На Кр(с)тѣ на(ш) Бѣ в тѣлѣ всѣ(м) збаве(н)є справилъ** (Вѣз.Цн., ДІ); **То и(х) (Плетенецьких – С. Г.) бронь была и є(ст)<, > Кр(с)томъ звитажати** (Вѣз.Цн., ДІ). Поряд із хрестом на гербі – зображення місяця і зірки: **До котрого и М(с)цъ з(ь) звѣздою посполу Приданыи**

є(ст) (Вѣз.Цн., **ЃІ**). **Місяць** є символом постійного оновлення, вічності, а також «духовного аспекту світла у п'їтьмі» [210], що може вказувати на святість особи архімандрита і тривалість його правління. **Зорю** як символ «світлого духу, оборонця людей» [210] щодо особи Єлисея Плетенецького можна потрактувати «захисник православних християн, чистий духом».

Синонімічним до саду є символ **коріння**: **Ѡ коренѧ доброго<,> ѡвоцѡ ѡсобливый<,> Былъ родите(л) побо(ж)ный<,> сы(н) є(ст) свѧтоблывы(й)** (Вѣз.Цн., **ЄІ**). У цьому разі корінь виступає символом доброго роду, нащадком якого є архімандрит. Епітети «добрий» та «особливий» корелюють з відповідними «побожный» і «свѧтоблывый», що виражають побожність роду Плетенецьких.

Вітер як символ руйнації, підсилений епітетом «противный» вживається у панегірику для підкреслення стійкості характеру і влади Єлисея Плетенецького: **Звѣдова(л) тѧ лвовѣмѡ Архїтектонѡ совѣ<,> Прето(ж) вѣтерѡ противны(й) не зашкоди(т) товѣ** (Вѣз.Цн., **ЄІ**).

Золото як символ багатства і добробуту в цитаті «**Лечѡ золота не мѣвши<,> те(ж) не потребуешѡ<,> Ѡвшемѡ его потребуны(м) ѡвфите** (щедро – *С.Г.*) **даруешѡ**» (Вѣз.Цн., **ЃІ**) вказує на спрямованість архімандрита до духовних справ, аніж світських.

В «Мнології» автор порівнює Петра Могилу з каменем: **Тебе о(т)че нашѡ ПЕТРЕ Преп(д)бный<,> Ижѡ Хѣ Камень<,> Камень тѧ оздобный<,> Сему даровалѡ мѣсцу Престому(Имн., 3)**. Очевидно, що камінь символізує твердість, непорушність митрополита. В «Отписі» Клірика Острозького каменем автор називає Христа: **Хѣ єсть камень оукореный который сѧ сталѡ головою оуглаѡ сїонскомѡ** (Отпис, 21).

Показовим для бароко є символ **Олімпу**: **Житѧ потерши сотногѡ дороги<,> Простѡ Олимпѡ переиди Пороги** (Имн., 4). У давньогрецькій міфології це священна гора, де жили боги на чолі з Зевсом. У поетичному

контексті «пороги Олімпу» символізують Києво-Печерську лавру, митрополитом якої був Петро Могила.

Крім символів, що характеризують митрополита, у панегірику автор вживає символ **хреста** щодо Ісуса Христа як символ спокути гріхів усього людства для його спасіння: **Х҃ъ Сп(с)тль<,> През(ъ) Кр(с)тъ и С̄мрътѣ зосталъ вс̄мъ Ѡкупител(ь)** (Имн., 6). Символом очищення від гріхів є також **меч**: **Убив грѣхи древним / Мечем** плачевным (Имн.1, 362).

Рай як символ рівноваги, душевного спокою та щастя в майбутньому за умови дотримання Божих заповідей переосмислюється і набуває нових смислів у панегірику: **Яко да святая (Лавра – С.Г.) Дастъ нам любов райя** (Имн.1, 362). Окрім того, автор наголошує на тому, що джерелом райської любові є Лавра. Характерними для бароко є також символи гори і кореня (похідний від символу саду): **Горѣ възнесе и Холмъ высочайшій** (Имн., 9).

У геральдичному елементі «Євхаристиріона» Софроній Почаський вміщує символ **орла**, що виділений ще на початку тексту великими літерами: **Ѡ ѠРЛЕ<:> тожъ высокѠ надеръ вылѣтаешъ<,> Гды на ГѢРБѢ цных(ъ) могилахъ короны вкладае(ш)** (Євх., 2). Окрім того, клична форма «орле» і вигук підкреслюють піднесеність написання і виголошення тексту, неординарність адресата панегірика. Відомо, що орел є символом відваги, сміливості, гордості, далекоглядності, у духовній літературі – знак сили та могутності окремих людей, королівств, народів. У поєднанні з короною – символом влади, яку вкладає на герб саме орел, автор у такий спосіб наголошує на могутності роду, влада якого підкріплена мудрістю і далекоглядністю.

На гербі та далі в тексті вміщено символ **корони** як оберега церкви: **Ѡрле<:> пилнѣй Презацныхъ Могилахъ короны<.> Бо тотъ знакъ всеі**

церкви єсть знакомъ обороны<.> (Євх., 2). Поєднання символів корони і церкви символічно вказує на захист та оборону православ'я Моголою.

Варто зауважити, що автор, згадуючи символи орла і корони, залишає поза увагою сонце, місяць, зірку, схрещені мечі та інші знаки, зображені на гербі роду, символіка яких у вірші залишається непрочитаною.

Після геральдичного вірша в панегірику вміщено вірш на зображення Петра Могили, що набуває символічного значення. Фундатор Києво-Могилянського колегіуму стоїть на горі Гелікон в одязі архімандрита, а **скіпетр, корону і мантию**, символи світської влади, відкинув убік, залишивши собі лише гілку, біля якої є надпис «**Мъ(д)ро(сть)**», і посох із надписами «**Вѣра**» і «**Пастырство**». Отже, **гілка** в руках Петра Могили символізує Божу мудрість, а **посох** – віру і церковну владу архімандрита. Н. М. Яковенко зазначила, що гілка в руках Петра Могили – «миртова», і трактується вона як символ «слави і благоденства Церкви» [262, с. 323].

У стародруці фігурує також символ **каменя**, з яким автор порівнює Петра Могилу: **алєсь ты Каменємъ нешшляцованы(м) в(ъ) Цнотах(ъ) и Побожности вѣдучи** (Євх., 3). **Камінь** – символ стійкості, непохитності та міцності [79, с. 682]. Інтерпретуючи первинну символіку, автор створює образ Петра Могили як гаранта стабільності та міцності Києво-Могилянського колегіуму. У такому порівнянні помічаємо також барокову мовну гру, адже ім'я Петро з давньогрецької перекладається як «камінь, скеля». Обігруючи образ каменя, Софроній Почаський наголошує на тому, що це камінь найвишого ґатунку: **а самъ тымъ вѣдучи чимъ Діаментъ межи Камѣньємъ** (Євх., 3-4). Діамант символізує міцність і хоробрість, приносить щастя; має величезну енергію, керувати якою можуть не всі, це камінь правителів і священників [79, с. 698]. Отже, Софроній Почаський за допомогою символів створює новий, бароковий образ Петра Могили як уособлення потужної влади і запоруки розвитку Колегіуму.

Показовим для панегірика є символ лілії, що переосмислюється в лінгвопоетичних вимірах текстотворення для характеристики роду Могилів: **Ш(т)толь слава Могилѡмъ вѣчнаа повстанетъ<,> И лилѣа высокихъ цнштъ ихъ не оуванетъ<.>** (Євх., 12). Лілія, зображена на гербі, символізує владу, в християнстві – символ чистоти. Уплітаючи цей образ у метафоричну сполуку «**лилѣа высокихъ цнштъ**», автор акцентує на позитивних рисах роду Могилів – справедливості та чесності.

Символ коня в тексті оздоблює літеру, що є складником слова «**КРоль**» (Євх., 3), яким починається похвала Петру Могилі з назвою «**Превелєвнѣйшій Мл(с)тивый Г(с)дне Ш(т)че<.> Пастирѹ<,> Патроне<,> и Фундаторе нашъ**» (Євх., 3). У традиційному розумінні, **кінь** – символ мудрості, мужності, могутньої влади [210]. Переосмислюючи узвичаєне трактування, Софроній Почаський створює індивідуально-авторську інтерпретацію символу коня, акцентуючи увагу на мудрості, мужності та непохитності влади Петра Могили.

Відомо, що для барокових текстів також характерний символ **саду**, який є досить частотним у тексті панегірика і набуває вторинних смислів, поєднуючись із українськими реаліями XVII ст.: **Фебе давцо свѣтлости<,> всего свѣта око Завитай до Печерскихъ(ъ) садѡвъ цнотородныхъ<,> И до краевъ Руссійскихъ в(ъ) Наѡкѹ голодныхъ** (Євх., 32-33).

Петра Могили Софроній Почаський називає **Фебом (Аполлоном)**. У давньогрецькій і давньоримській міфології Феб (Аполлон) – бог Сонця, мудрості, покровитель мистецтв, засновник міст. Прирівнюючи Петра Могили до Аполлона, автор підкреслює його важливість для Колегіуму.

У панегірику «Евфонія веселобрмячаа» автор у геральдичному вірші символічно називає Петра Могили **Фебом: Мүситъ то вы(т) Валечный Домъ<,> котромү з(ъ) Нѣа<,> Вѣкопомне фортүна сличность дала феба** (Евф., ТЗ). Гербові символи **сонця** і **місяця** також згадуються у вірші на

герб: **Что в(ъ) томъ Гербѣ сло(н)це не теперь з(ъ) Луною<,>**
Свѣти(т) Гасне велможны(м) Могиламъ в(ъ) покою (Евф., ТЗ).

На початку панегірика – символи Марса і хреста: **марсъ тѹ(т) же складает Тарчи** (щити – С. Г.) **свои при Кр(с)та(х)<:> сна(т) Могилѡвъ знаеть** (Евф., ТЗ). Марс – бог війни складає свою зброю перед хрестами на гербі Могилів, що маркує барокове поєднання античного та християнського елементів в актуальному дискурсі. Вказівкою на побожність роду Могилів є гора Сіон як символ святості: **Нераз сѧ прислужили сѣѡнѹ Могилы** (Евф., ТЗ).

Бароковість тексту визначають нові смисли, що творяться поєднанням символу Сіону з реаліями XVII ст.: **Што то за радость в(ъ) Рѡссійскомъ Сѣѡнѣ<:> в(ъ) Кіевской Зѡнѣ** (Евф., ТЗ); **а мы тебе при поклонѣ Славимъ в(ъ) Сѣѡнѣ** (Евф., ТИ). Очевидно, що «російським Сіоном» автор назвав Печерські пагорби, де розташована Київська лавра, в якій прославлялось ім'я Петра Могили.

Концептизм античних і середньовічних символів поглиблює барокову «складку»: **Хто не знает же есте(с) Парнассѡвъ ѡв(н)скихъ<,> Фундаторомъ<,> Пастыремъ ты(х) краевъ Сѣѡ(н)ски(х)** (Евф., ТФ). Парнас символізує оселю Аполлона та муз, **Афон** у перекладі з грецької – «Свята Гора», **Сіон** – також святий пагорб в Єрусалимі. Отже, автор панегірика, використовуючи символи, характеризує Петра Могилу як фундатора Києво-Могилянського колегіуму і покровителя Києво-Печерської лаври.

Збірним символом церкви у панегірику є **Софія Київська: Тебе Софїи Рѹины чекали<,> З твоихъ направы рѹк(ь) сѧ сподѣвали** (Евф., ТИ). Із наведеного висловлювання встановлюємо, що автор вважає Петра Могилу гідним і єдиноможливим на той час очільником церкви, що підкреслюється символом **корони: ты наша слава<,> ты Корѡна** (Евф., ТИ).

Поряд із символом Софії автор використовує античний символ Атланта: **Товѣ южъ Мұры мои (Софії – С.Г.) полєцаю<,>... ты ихъ будь Атланта(м)<,> Будь Адамантом(ъ)** (Евф., **ТІИ**). Атлант у міфології – могутній титан, брат Прометея, має надзвичайну силу (тримає на руках та голові небосхил). У бароковій інтерпретації Софія доручає Петру Могилі тримати свої мури, і бути їх діамантом, що символізує силу і твердість духу.

Символ «орел» на гербі роду Могил відображений у процесі текстотворення, зокрема в складі композита «орлоокій», що втілює небесну силу і далекоглядність: **Урлоокимъ Розумомъ все ты проникаешъ** (Евф., **ТІФ**).

«Еводія» Григорія Бутовича, як і решта панегіриків, починається з вірша на герб, в якому автор вміщує символ **Марса** – бога війни: **Барзо в(ъ) куншта(х) Марсовыхъ<,> може сѣтъ клеиноты<,> Котры(х) совѣ набыли Продквѣ твоихъ цноты** (Евод., 2). У такий спосіб автор прославляє вправність роду Желиборських у військовій справі, адже «куншты Марсовы» – це «прояви військового мистецтва, подвиги» [230].

Згадка про **Белліону** – давньоримську богиню війни, очевидно, вказує на військові подвиги єпископа: **Ачъ та досыть<,> на ложѣ крвавомъ оузброєна Главы своей пристойне<,> носила Белліона <.> Кто ми єдна(к) некгѣтъ<,> же дла вѣчной славы** (Евод., 8-9).

Обрання на посаду єпископа у панегірику символічно передане як **«И Марсовы вложилесь<:> по(д) ноги бѣлавы<.> Берешъ в(ъ) рѣки Кре(ст) Хѣтъ»** (Евод., 8-9), що творить нове концептивне поєднання: **Марсовы бѣлавы**.

Почуття неспокою до початку правління Желиборського передає «буря», і радість після його обрання – символічна згадка про давньогрецьку богиню **Іриду** (Ірис – від назви квітки ірис) – богиню веселки, провісницю богів, що з'являється після дощу: **И вихрити престали страшливыє**

б҃ры<.> **ПРИСѢ** бовѣмъ в(ъ) сличныѣ фарбы сѧ прибѣрала (Евод., 10),
Цркви Бжой сталѣ(с) сѧ гасное свѣтило (Евод., 10).

Символіка лавра уособлює тріумф, перемогу, захист: **Церковъ**
Бжа<.> ... **Лавромъ** твоей оздобы<.> вѣточаетъ скронѣ Свои<.> кгда
южъ та види(т) на столечно(м) ѡршнѣ (Евод., 11); **Древо**<.> тріумфѣ
данное лаврово<.> **Вѣнецъ** оуплетши<.> дайте мѣ для славы<.> **Духовной**
справы (Евод., 13). Поряд із лавром автор передає барокову символіку **вінця**,
що прочитується як «владність». Життєву енергію та радість символізує
квітка: **Квѣтко(м)** сличны(х) запахвѣ<.> иж(ъ) та полны(м)
ч҃е(т) (Евод., 10).

Автор називає Арсенія Желиборського «**филярем**», що у перекладі з
польської – «**колона**», яка символізує опору церкви і надійність єпископа, що
в барокових текстах набуває нових смислів: **Гавне** та **Бгъ** пре(д) всѣми
оувелбилъ народы<.> **И** оучинилъ филаремъ своей шгороды (Евод., 10).

Для характеристики чеснот і заслуг єпископа використовуються також
символи **орла**: **Орла** выстроліотного<.> годности(ь) ти даровалъ<.> **По(д)**
скрыдлами бы(с) тыи завше пташки ховалъ (Евод., 9) та **лебедя**: **Лебедь**
в(ъ) лѣте(х) згрѣвѣлый (Евод., 9). Орел – один із найпоширеніших
символів на гербах родів, що уособлює владу. Лебідь – також невласне
бароковий символ, який запозичений з античності та є втіленням
благородності і чистоти.

Античне і християнське творить бароковий концепт, характерний для
ментального простору людини доби Бароко: **Геликонъ** ти мой зычитъ<.>
авысь<.> поки **Феба** Округъ земный престанетъ заживати з(ъ) нѣа<.>
Поты на тои сѣдѣчи щасливе столици **Веселые** простирай в(ъ) **Рвссїи**
зреницы (Евод., 11-12). **Гелікон** – гора в Греції, яка у міфології вважалася
оселею муз та Аполлона (Феба), одного з олімпійських богів. Оскільки

Григорій Бутович називає Гелікон «своїм», то, очевидно, він називає місце навчання і натхнення, а єпископа ототожнює з **Фебом**.

Автор виділяє мудрість Желиборських, на що вказує згадка про **Мінерву** – римську богиню, яка є символом мудрості: **Истность бовѣмъ оного<,> в(ъ) Марсѣ фондована<,> И в(ъ) валечной Мѣнервѣ мощно в(ъ)кгрѣнтована** (Евод., 8).

У звертанні до муз також наявні символи: **Вотѣйте** (до Муз – **С.Г.**) <,> **вы мѣлѣ сатурнѣсовыми Земной оурожаи часы золотыми Пришздобленный<,> к(ъ) томѣ господыню<:> Цересѣ Богиню** (Евод., 15). У давньоримській міфології **Сатурн** був богом часу і плодючості [230], а **Церера** (від лат. *Cerēs*) – давньоримська богиня, покровителька родючості та урожаю. У такий спосіб, оперуючи античними символами, автор символічно бажає Арсенію Желиборському плідної праці на посаді єпископа.

У проханні до муз: **Вотѣйте<,> вы тежѣ мѣлѣ ксенофилово Сталне здоров(ь)е и Поликратово Щаст(ь)е в(ъ) пожитю<:> лѣта Пріамовы<,> Любѣ Несторовы** (Евод., 15) **Ксенофилово здоров'є** символізує довге життя (про грецького математика Ксенофіла (V ст. до н. е.) Лукіан писав, що він помер, досягши стоп'ятилітнього віку [230]).

Використання символіки **Полікратового щастя** щодо Желиборського не є зрозумілим до кінця, адже уособлює «нестале, ненадійне щастя». Можливо, автор зазначав про першу частину Полікратового життя, яке було щасливим [230].

Побажання довгих років життя символізують «**Пріамовы лѣта**» і «**Несторовы лѣта**». Пріам – «останній троянський цар, який дожив до глибокої старості» [230]; Нестор – «один із персонажів «Іліади», цар Пилосу, найстарший із грецьких вождів під Троєю, дожив до глибокої старості і відзначався великою мудрістю, опертою на життєвий досвід» [230].

Сіон як символ святості та християнської віри конкретизується щодо Арсенія Желиборського: **Станетъ сѧ годнымъ Нб(с)ного ѡршнѹ<:> Вѣрный Сіонѹ** (Евод., 16).

Яків Седовський у панегірику «Анатима тис тиміс» 1641 р., прославляючи Григорія Кирницького, який під час навчання у Падуанському університеті здобув ступінь доктора філософії, бажає йому **Мафусаїлових літ**: Жій же, церкви, отчизнѣ, домови щасливе / прежи *Мафусалове лѣта* нетескливе (Анатима, 200). За Біблією (Старий Заповіт), Матусаїл – один із праотців людства, син Еноха та дід Ноя: «Як Енохові було 65 років, він породив Матусаїла ... Усього прожив Матусаїл 969 років і по тому помер» (Святе Письмо. Переклад Івана Хоменка, Буття, 5:21 – 27). У такий спосіб, проживши чи не найбільшу кількість років із-поміж біблійних персонажів, Матусаїл є символом довголіття. Отож, бажаючи Григорію Кирницькому «*Мафусалове лѣта*», автор символічно зичив довгих років життя.

У «**Вѣршах на жалосный погреб... Петра Конашевича Сагайдачного**» Касіян Сакович символом віри позиціонує Єрусалим, синонімом якого в панегірику є «свята земля»: **З(ъ) Землѣ стѡи<,> Мѣста Іер(с)лима<:> Ѡколь вышла на в(ъ)весь свѣтъ Правдиваѧ Вѣра** (Вѣршѣ, МС).

Тема смерті у «**Гербах и тренах при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова**» помітна в символіці **чорного кольору**: Писмо мѣл в гербѣ фарбы чорной, темной (Гер. и тр., 68).

Барокові символи **цвіту** і **коси** вплітаються в опис смерті митрополита: Кгды, як *квѣт* Косов под *косу* мѣл пасти (Гер. и тр., 72). Швидкоплинність життя та минушість всього земного символізує **пісок**: Писмо на тот час *пѣском* засыпают (Гер. и тр., 70).

Символом смерті у панегірику також є **стріла**: Стрѣлою Косов БРАНЬ ЖИЗНЬ презначает, Нѣм ся успокоил, так сѣ кончает (Гер. и тр., 78).

У текст також включений символ «**Лев Юди**»: Кгда ЛЕВ З КОЛѢНА ЮДЫ воскресает (Гер. и тр., 73); Силвестер-пастыр, котрый метрополий Ишол крест взявши, по *лева Юды* воли (Гер. и тр., 74). В іудаїзмі біблійний Юда, що дав ім'я коліну Юди, традиційно був пов'язаний із символом лева. В Першій книзі Мойсея праотець Іаков благословляє свого сина Юду, називаючи його молодим левом. У християнській традиції лев часто є одним із символів Христа.

Лев у панегірику також символізує царську владу: Лев над всѣм звѣрем царствующей власти – Силвестр... Царствовал умом, умом лвом ся ставил (Гер. и тр., 75). Рівноцінним із левом у символіці є **орел**: Лев, як цар, жебы наяснѣйшим быти, / Не замружоным оком звыкл смотрѣти, Як и орел-цар, в цѣлюю твар слонца (Гер. и тр., 75).

Поряд із символом лева автор вміщує міфічного **цербера**: Не бойся, левку, при лвѣ, Божом Сыни (про Сильвестра), Котрый зядлого *цербера* збивает, На пса, не песка весь свій гнѣв зливает (Гер. и тр., 75). Цербер – «трьохголовий пес, що охороняє Стікс, кордон між світом людей та підземним царством. ... Три голови символізують всепоглинаючий час у трьох його аспектах (теперішнє, минуле, майбутнє)» [111], долаючи якого, Сильвестр Косов виступає могутнім і сильним левом.

На відміну від попереднього панегірика, в якому функціонує символ Єрусалима, в «Гербах і тренах» «**Другий Єрусалим**» – Київ (перифраз): Іерусалиме вторый, сам собою Бог тут в убогих слзы ллеть над тобою (Гер. и тр., 94).

На основі досліджених текстів можна зробити висновок про наскрізну символічність барокових текстів, серед них:

- християнські/біблійні (Сіон, Єрусалим, хрест, камінь, пісок, рай, посох, Афон, Софія Київська, лев Юди);

- античні (Олімп, Феб (Аполлон), Марс, Парнас, Гелікон, Атлант, Белліона, Ірида, Мінерва, Сатурн, Церера (Деметра), Цербер, Ксенофіл, Полікрат, Нестор, Пріам);
- символи на позначення рослинного світу (лілія, лавр, квітка, цвіт, вінець, сад, кленова гілка, коріння);
- символи на позначення тваринного світу (лев, орел, кінь, лебідь);
- небесних світил (сонце, місяць, зоря);
- явищ природи (вітер, роса);
- зброї (меч, стріла);
- коштовностей (золото, діамант);
- символи влади (корона, мантия, скипетр);
- знарядь праці (коса);
- предметів (філяр (колона));
- кольору (чорний).

Отже, барокове мислення розкривається у прагненні поетичного кодування текстів з метою внутрішнього діалогу між автором і реципієнтом, а відтак між добою Бароко і традицією. Барокові інновації об'єктивують нові символи античності, специфічну для бароко символіку, що поєднуються в барокових текстах із християнськими/біблійними символами.

3.7. Інноваційність антитез у панегіриках бароко

Антитеза є вираженням контрастного і суперечливого світу людини доби Бароко, тому інноваційною є вже сама актуалізація та популярність цієї стилістичної фігури в барокових текстах. Постійні коливання між добром і злом, духовним і тілесним, реальністю та ілюзією, питомою культурою та західними впливами пояснюється прагненням людини XVII ст. пізнавати довколишній світ у контрастах.

«Важливим елементом барокового світогляду» називає антитезу Л. М. Деркач, оскільки «простежується співіснування протилежних субстанцій – як правило, матеріальної та духовної, тимчасової та вічної» [71], а тому «у межах барокових антитез – поєднання античності та християнства, вагання між життєлюбством та аскетизмом» [71]. Принцип контрасту, що безпосередньо пов'язаний з антитезою, визначив дослідження поетики барокової мови: «Сама психологія людини епохи бароко була сповнена контрастів... У мові творів це стрімкий перебіг від однієї думки до іншої, незвичні зіставлення, протиставлення, це відповідні мовні засоби – антоніми» [63, с. 1]. У цьому контексті проаналізовано антитези в поезії кінця XVI – першої половини XVII ст. (І. Г. Гуцуляк), у поетичній збірці Г. Сковороди «Сад божественних пісень» (Ю. Тимошенко) [225].

На цьому принципі ґрунтувалось визначення антитези в «Поетиці» Митрофана Довгалевського: «протиставні поняття, або антитетичні, або суперечні, – це протиставлення двох або багатьох слів, чи то протилежних, чи то суперечних, чи то заперечних, чи то відносних. Як, наприклад, протилежні слова: білість і чорнота, ненависть і любов, тепло і холод; суперечні (або заперечні): Петро є мудрий, Петро не є мудрий; заперечні: сліпота і видючість, слух і глухота, знання і незнання, світло і темрява, життя і смерть; відносні: батько і син, хазяїн і раб, учитель і учень» [75, с. 362].

Митрофан Довгалевський зараховує її до «фігур подібності» [75, с. 328]: «протиставлення – це така фігура, коли протилежне протиставляється протилежному» [Там само, с. 329].

Феофан Прокопович назвав протиставні поняття «протилежностями»: «*протилежності* – це ті речі, що взаємно протиставляються» [196, с. 170]. Уточнюючи визначення, він класифікував їх на різновиди: «перший – це протилежності, що виключають одна одну. З них жодна не може виступати одночасно з другою, наприклад, світло і темрява, життя і смерть, день і ніч тощо. Другий рід – це відносні речі, з яких одна має якесь відношення до

другої і одна не може бути без другої, наприклад, вождь і воїн, батько і син, учитель і учень і т. д. Третій рід – заперечні речі, з яких одна заперечує те, що друга стверджує, як, наприклад: це існує і це не існує, нарешті, четвертий рід – це протилежні речі, які є антонімами, як-от: чеснота і вада, чорне і біле, добро і зло тощо» [196, с. 170].

За Феофаном Прокоповичем, «суперечні речі» мало чим відрізняються від протилежних: «хіба тільки тим, що протиставляються не прямо, а певним непрямим протиставленням, як, наприклад, любові прямо протиставляється ненависть, а непрямом – беззаконність чи образа, що походить від ненависті, отже, любов і ненависть протилежні, речі, а любити і завдавати кривди – суперечні» [196, с. 170].

Отже, в поетиках Митрофана Довгалевського і Феофана Прокоповича антитези поділялись на чотири види:

1) протилежні слова – різко протиставлені один одному, фактично, антоніми (любов – ненависть; життя – смерть);

2) суперечні слова – близькі до протилежних, проте речі протиставляються непрямом (любити – завдавати кривди);

3) заперечні слова – коли наступне твердження заперечує попереднє або навпаки;

4) відносні слова – коли два слова перебувають у певних відношеннях і не існують окремо (батько – син).

Дослідження протиставлень у панегіриках показало, що з-поміж чотирьох видів антитез, визначених у барокових поетиках, виявлено «протилежні», «суперечні» і «відносні слова», але не «заперечні слова».

Так, в «Мнолоґії» зафіксовано «протилежні слова» *животъ/смерть*: **И вса ѿ смерти вѣчної прелагати<,> въ ЖИВОТЪ вѣчный<,> в(ъ) бѹдѹщемъ хвалебный** (Имн., 9). Подібні протиставлення актуальні і для «Казання на чесний погреб о. Леонтія Карповича»: **Живота Ласки пожадати маємо якъ дшѣзбавен(ъ)ногѡ<:> а смерти Грѣха**

выстерегатисѧ ѡкъ дѡдѣгѣвной (Каз.Л.К., 14); **Животъ** Славы навѣки **веселитъ**<,> а **смерть** Геен(ъ)ны навѣки **мучитъ** (Каз.Л.К., 14); **Животъ** лвовѣмъ **Прирожен(ъ)** ѡ бѣгодарне **приимати** маемо<,> ѡкъ Ѡ Бѣга намъ **данный**<:> а **смерть** **Прирожен(ъ)** ѡ лагодне **зносити**<.> ѡкъ то што насъ **минути** не можете (Каз.Л.К., 14).

В «Євхаристиріоні» «протилежні слова» репрезентовано антитезами *смуток/радость*: **По смѣткѣ** завше **радость** в(ъ) **тропы** **настѣпѣет(ъ)** (Євх., 23), *добрий/злий*: **єсли Ѡ злыхъ** до **добрихъ(ъ)** **речи**<,> **преносити** **Звыкли** **люде**<:> не треба **злого** **коренити** (Євх., 32).

Божественне/людське протиставляється в «Гербах і тренах»: **Граст** **бозкая** **власть** на **людской** **власти** (Гер. и тр., 80).

«Суперечні слова», коли непрямо протиставлені *весельє/стогнаня*, ілюструє панегірик «Євфонія веселобрмчаа»: **Южъ** **єсть** **весельє**<,> **ах(ъ)** **досытъ** **стогна(н)** ѡ!> (Євф., ТЗ).

За цим принципом в «Єводії» протиставляються *віра/безвір'я* як **лилѣя** **вонностей** **дѡвны(х)** **розѣумы** **оѣломныхъ**: **Квитни** **жъ** **полна** **лилѣю** **вонностей** **дѡвны(х)**<,> **Оздоровлай** **запахом**<:> **розѣумы** **оѣломныхъ** (Євод., 11).

«Відносні слова» творять протиставлення *служебник/пан, слуга/пан, пастир/стадо*: **Ѡко** **вѣрный** **слѣжевникъ** **оѣ** **Пана** **своего** (Вѣз.Цн., ЄІ); **Ѡо** **слѣга** **Панѣ** в(ъ) **єгѡ** **ласце** **выхованный**<,> **Ѡо** **тежъ** **Пастыръ**... **Ѡ** **повѣренномъ** **собѣ** **стадѣ** **завше** **дбалый** (Євх., 19).

У панегірику «Мнологія» Памво Беринда за допомогою «відносних слів» протиставляє себе Петру Могилі як *раба і богомольця*: **ПѠМВѠ** **БѢРында** **Тѣпїкароводецъ**<,> **Ѡ** **Пре(д)стателю**<,> **Раб** **и** **Бѣгомлецъ** **Твой** (Имн., 10).

Як підтверджують результати дослідження, бароковий принцип контрасту розгорнуто в творенні антитез на позначення:

- архетипних образів («сонце – місяць», «сонце – п'ятьма», «земля – вода», «вода – вогонь»);
- християнського світогляду («душа – тіло», «божественне – людське», «земне – небесне», «рай – пекло», «камінь – пісок», «християнин – поганин», «віра – безвір'я»);
- рис характеру («гордий – покірний», «мудрість – нерозумність», «дбайливість – недбальство», «добрий – злий»);
- інтелектуальних та емоційних станів («гнів – спокій», «розум – почуття», «радість – смуток»);
- часу («початок – кінець», «нинішній – прийдешній», «раніше – тепер»);
- просторового виміру («локальне місце – весь світ»);
- пір року («зима – весна»);
- козацького світогляду («козак – татарин», «свобода – неволя»).

Антитетичні поняття можуть виражатися не однією лексемою, а описово, проте в них зберігається семантика протиставлення, а тому антитези такого типу трактуються як *непрямі, контекстуальні*.

Специфіку таких антитез увиразнює термін «контрастема», вибір якого зумовлений тим, що «у поетичних текстах певні лексичні одиниці не завжди можна чітко визначити як прямо протилежні одна одній. Найчастіше це дві або більше лексичних одиниць, що творять цілісний образ з відношеннями протиставлення. У цьому випадку говоримо про контрастему» [62, с. 11]. У нашому дослідженні ця особливість передається за допомогою визначень прямих чи непрямих (контекстуальних) антитез.

На основі досліджених текстів відзначимо, що у «Просфонімі», присвяченій Михайлу Рогозі, радість щодо правління архієпископа означена в тексті протиставленням пір року та їх антитетичною характеристикою:

Бгда оубо по студеной Зимѣ тепла весна на(с)таваєтъ<,> Тог(д)а и земля невѣдно<.> Зелєну траву пущаетъ (Просф.Р, 750 зв.). До антитетичних понять «зима – весна» автор долучає епітети «студений – теплий», що доповнюють ряд протиставлень.

Непрямою антитезою «радоість – жалоість» автор виразив сподівання на підтримку і заступництво, якої чекали учні та вчителі братської школи від Михайла Рогози: **В наставниче добродѣтели и покори всакои<,> такосми перше заживали жалоисти великои<.> Такъ намъ нѣ видачи тѣ радоість наставаєтъ** (Просф., 5). Ще одне непряме протиставлення – на позначення часового кругообігу: «раніше – тепер» («перше – нині»).

Сфера діяльності Михайла Рогози відображена в антитетичному зіставленні певного локального середовища (очевидно, Львівського братства) і «всього мїра»: **Будемо тѣ прє(д) всѣми велбити истин(ъ)ный нѣ Пастырю<,> не тол(ъ)ко на сем(ъ) єдно(м) мѣсци но и по все(м) мїру** (Просф.Р, 749 зв.). Підкреслення важливості панегіричного адресата в ширшому контексті є своєрідним риторичним прийомом.

Духовність архімандрита виражена у протиставленні «справедливість (святїю) – безбожність (проклатїю)»: **Возлюбилъ єси Ѡче справедливість святїю<,> маєшь в ненависти безбожність проклатїю** (Просф., 6). Поетика барокової мови віддзеркалюється у сукупності антитетичних відношень, вербалізованих у тексті: непрямому протиставленні **возлюбилъ єси – маєшь в ненависти**; антитетичних епітетах «святїю – проклатїю», як і в ширшому плані: «справедливість (святїю) – безбожність (проклатїю)».

Питання віри актуалізується і в барокових казаннях як протиставлення «преподобний – грішник»: **Чєстна прє(д) Гмъ смерть Прп(д)внѣхъ єгѡ<,> а смерть грѣшникѡ(м) люта** (Коп.Каз., РКВ). Протиставлення підсилюється антитетичними епітетами «чєстна – люта».

Непрямі контекстуальні протиставлення «**т(ъ)ма м(ъ)глистаа**, **ночь чернооблачаа** – **слѣнное горячее коло**» характеризують приїзд Михайла Рогози, що прирівнюється до сонячного світла: **Не завжди бываетъ т(ъ)ма на воздусѣ м(ъ)глистаа<, > а нѣ трѣваетъ оуставичне ночь чернооблачаа<.> Але и слѣнное горячее коло промен(ъ)ми блис(ъ)таетъ** (Просф., 4-5). Антитетичну пару «світло – темрява» можна трактувати символічно, де світло – духовність, а темрява – безбожність.

Крім антитез для характеристики чеснот архімандрита, у стародруці протиставляються абстрактні поняття «**духовність – безбожність**» як відсилання до прецедентних текстів: **Бодай за Бжїю в(ъ)згордѣ всѣ поган(ъ)вени были<, > ... А цнотливыи бодай днїи добры(х) зажива(ли)** (Просф.Р, 749).

Непряма антитеза «**безсловесный – словесный**» актуалізується у «Просфонимі»: **Левъ царствуетъ безсловеснымъ звѣре(м) вначало<, > словесным(ъ) же образъ<, > Хво царство на(м) ся показало** (Просф., 2). У протиставленні «Лев – Христос» лев є символом зла (таке негативне трактування в Біблії зустрічається рідше, на відміну від звичного – «сила, хоробрість»); у такий спосіб протиставляються Бог і диявол.

Контекстуальна антитеза «**кривдник – покривдженный**» позиціонує Михайла Рогозу як захисника Львівського братства: **Оному оубо подоваше сѣма илѣви оставити<, > тебѣ же обидимаго ѿ обидцаго избавити** (Просф., 10).

Також у «Просфонимі» естетично маркованими є антитези «**небесне і земне**»: **Радуйтеса небеса небе(с)<, > купно и вса земля съ нами** (Просф., 3); «**душа і тіло**»: **Прагнула та дша наша<, > прагнули та и кости мон** (Просф., 5); «**вогонь і вода**»: **Но пройдохомъ тако же сквозѣ огонь и воду<, > чающе тобою известиса на свободу** (Просф., 11).

У «Възерунку цнот... Єлисея Плетенецького» всі антитези зацентовані на панегіричному адресаті, передусім для уславлення архімандрита підкреслюється стійкість церковної влади за допомогою антитези біблійного походження «каміння – пісок»: **Стон(ш) правє га(к) фѣларъ моцне вкгру(н)тованы(й)<,> ... А чємү жъ сѧ не воишъ <,> во(с) єсть фундованыи На камени<,> не пѣску** (Вѣз.Цн., ЄІ).

Антитези у панегірику також передають повсякчасність служіння цього адресата прихожанам: **Ако вѣрныи слѣбеникѣ оу Пана своего<,> в день и в(ъ) ночи вставичне чѣючій до него** (Вѣз.Цн., ЄІ).

Для лінгвопоетичного аналізу барокових текстів важливо, що у творенні антитез панегіристи взували на авторитетне джерело – Святе Письмо. Так, автор «Мнології», переказуючи біблійний сюжет про Адама та Єву, використовує антитези «гнів – спокій», «згода – незгода»: **Милый Покой розорвалъ з(ъ) Бѣмъ и згоду<:> А гнѣвъ зъєдналъ и вражду Лю(д)скомү родү** (Имн., б). Фактично, у наведених поетичних рядках виявляються три контекстуальні пари антитез: «Милый Покой гнѣвъ, вражду», «розорвалъ / зъєдналъ», «Милый Покой... з(ъ) Бѣмъ вражду Лю(д)скомү родү». Епітет «милый» акцентує на позитивній характеристиці понять «покой» і «згода».

Традиційною для барокової мови є антитеза «тілесне – духовне»: **Если бовѣм тѣшитъ нас тѣла повоженьє, як не маєм тѣшити душ наших збавеньє?** (Имн.1, 363). Крім панегіриків, ця антитеза актуальна і для казань: **авысте тү(т) до Гроба не толко тѣлом(ъ)<,> але и дѣхомъ пристүпили** (Коп.Каз., РКА); **Изыдетъ дѣхъ его<,> а тѣло възратитсѧ в(ъ) зємлю свою** (Коп.Каз., РКЄ).

Барокове сприйняття часу акумулює антитеза «живот – смерть», яка характерна і для енкомій: **И всѧ ѿ смерти вѣчнои прєлагати<,> въ**

ЖИВОТЪ вѣчный<,> в(ъ) бѹдѹщемъ **Хвалебный** (Имн., 9). Епітет «вѣчный» повторюється до кожного з протиставлених понять.

Барокова культурна настанова визначає лінгвопоетичні особливості творення антитез, зокрема протиставлення «ненависть – любов» доповнюється новими культурними смислами «ненависть, зависть – любов рая»: «Разорѣм ненависть И отженѣм зависть НЫнѣ, паче въ соборной Лаврѣ чудотворной, Яко да святая Дастъ нам любов рая» (Имн.1, 362).

«Мнологія» також ілюструє побажання тривалого перебування на церковній посаді адресата за допомогою протиставлення «нинішній і прийдешній»: **Уживай же Покою<,> з(ъ) тыми Ѡцами в(ъ) Нинѣшній вѣкъ и в(ъ) пришлый <,> Так(ъ) же и з(ъ) нами** (Имн., 6).

У «Євхаристиріоні» Софроній Почаський активно застосовує принцип контрасту у процесі текстотворення: антитеза «срогость – ласкавость» уславлює прихід Петра Могили на посаду митрополита: **Теперь срогость в(ъ) ласкавость часъ южъ Ѡмѣнити** (Євх., 2); антитеза «зверхность, слава, шздоба – вѣра, милость до Бѣга» вивищує чесноти, які пов’язані не із земною славою (**по(д) ногою– надъ головою**), а з вірою Петра Могили: **Зверхность<,> Слава<,> шздоба<,> то все по(д) ногою<,> вѣра<,> милость до Бѣга<,> то надъ головою** (Євх., 6). У цьому контексті розгортається паралель «небесний вож – земний вож», де «земним вожем» панегірист називає митрополита: «(До музи – С.Г.) **При нв(с)номъ земного не забывай вожа** (Євх., 26).

Характерна для барокового текстотворення антитеза «небо – земля» у панегірику виражена непрямыми протиставленнями «**верхъ нѣа – земний дол**», «**з(ъ) по(д) землѣ – до нѣа**»: **Геликшне<,> ... Наклони верхъ з(ъ) по(д) нѣа до земного долу** (Євх., 8); **Тот(ъ) правдивый Астроно(м) з(ъ) по(д) землѣ выводит(т) <:> Звѣзды дѹш(ъ) стѹх(ъ) Ѡцевъ<,> са(м) до нѣа в(ъ)ходи(т)** (Євх., 27).

Актуальний дискурс творення тексту конкретизує протиставлення біблійного походження «пастир – стадо», де пастирем метафорично означений Петро Могила, а прихожани церкви і спудеї Києво-Могилянського колегіуму – «стадом»: **Що слуга Пану в(ъ) егѡ ласце выхованый<:> Що тежъ Пастырѡ... Ѡ повѣренномѡ собѡ стадаѡ завше двалый** (Євх., 19).

Прецедентні кореляти «добро – зло» актуалізуються в процесі текстопородження відповідно до дискурсивної ситуації: **єсли Ѡ злыхъ до добрыхъ(ъ) рєчи<,> прєносити Звыкли людє<:> не треба злого корєнити** (Євх., 32); **єсли з(ъ) доброго сталса злымъ члкъ першій** (Євх., 32).

Традиційним у барокових панегіриках є протиставлення «роксоляни – погани», яке набуває нових культурних смислів щодо характеристики нового типу освіти в Києво-Могилянському колегіумі: **Кгды в(ъ) РѠССІИ потомокъ славныхъ Рождоланѡвѡ<,> в(ъ) Наукахъ поровнаетъ прєм(д)рыхъ поганѡвѡ** (Євх., 9). Очевидно, нащадком «славныхъ Рождоланѡвѡ» є Петро Могила, який запровадив латино-польську традицію навчання на українських землях, а тому «**в(ъ) Наукахъ поровнаетъ прєм(д)рыхъ поганѡвѡ**». Контраст «християни – погани» набуває нових вимірів відповідно до означеної дискурсивної ситуації: **Тєды з(ъ) наукъ(ъ) погански(х) латво оучинити Христїанѡмѡ Хр(с)тову и за свою мѡти** (Євх., 32).

У панегірику автор розгортає ці смисли протиставленням «світло – темрява»: **Такъ акъ бы ѡво снцє<,> гды мглѡ розганаетъ / Дожчѡ<,> Громы<,> темности<,> а день розаснаетъ** (Євх., 11); **По темнотахъ(ъ) зась світло(ст) тѡ ж(ъ) сѡ показуетъ(ъ)** (Євх., 23). Реконструюючи дискурсивну ситуацію, наведені протиставлення можна трактувати метафорично: світло – це освіта, а темрява – незнання.

У панегірику «Евфонія веселобрмчаа» антитези із семантикою «радість – смуток» передають радість від правління Петра Могили: **Южъ естъ веселье<,> ах(ъ) досытъ стогна(н)а<!>** (Евф., ТЗ); **Мысли похмурной естъ южъ вхолода<,> ... Триумфъ зачни Евфрозіно смѣле / Гумнъ выкрикати<:> почни вола(т) миле** (Евф., ТЗ).

Як і в попередніх панегіриках, антитеза «християнське – поганське» синтезується у православний варіант латино-польської освіченості: **И гакъ шныхъ любо в(ъ) поганствѣ зануренный<,> єднакъ в(ъ) собѣ самъ стѣбливый** *звычай нѣслъ* (Евод., 4). Антитеза «віра – безвір'я» у панегірику виражена непрямым протиставленням «*лилѣю вонностей духовних / розумы уломных*»: **Квитни жъ полна лилѣю вонностей дховны(х)<,> Оздоровлай запахомъ<:> розумы оуломныхъ** (Евод., 11).

Барокова культурна настанова увиразнена контекстуальним протиставленням «*тихою пристаню*» і «*быстрым плываню*»: **Тала (зоря – С. Г.) вамъ бѣдетъ тихою пристаню<:> в быстрымъ пыва(н)ю** (Евод., 17).

В «Еводії» Григорій Бутович поєднує різновекторні поняття: **невѣрства<,> и вѣры** (Евод., 7); **смѣто(к) и весе(л)е** (Евод., 8); **Взыйдѣте всѣ днесъ сіѣнскіи зори<,> Шмывши темность в(ъ) Розоланскомъ мори** (Евод., 16); зіставляє «тілесне і духовне» за однаковою оцінною настановою «страшлива ест, страшлива»: **Страшлива естъ ворогѣ(м) телеснымъ шрона<,> Страшлива и дүшевнымъ<,> на Гелмѣ Корона** (Евод., 2).

Семантика антитез у панегірику «Вѣршѣ на жалосный погреб... Петра Конашевича Сагайдачного» зумовлена специфікою його жанрового різновиду. Крім того, тематика протиставлень безпосередньо пов'язана з прижиттєвою діяльністю гетьмана.

Дискурсивна ситуація визначила творення антитез у бароковому тексті: оскільки Петро Сагайдачний був гетьманом війська Запорозького і загинув під час бою з татарами, то актуалізуються протиставлення «козак – татарин»: **А где Запорозцввъ нѣтъ<,> татаринъ впадаетъ** (Вѣршѣ, **Љ·Ф**); «християнин – поганин»: **Где много поганинъ кр(ъ)ве хр(с)тіанской розлалъ** (Вѣршѣ, **Љ·Ф**); **Цный Сагайдачный волѣлъ сам(ъ) рану поднати<,> Нѣжли бы поганину Хр(с)тіанъ выдати** (Вѣршѣ, **МЉ**). У протиставленні «народ христіанский – плем'я поганское» ще один вектор «народ – плем'я»: **Цасливе справуи войскомъ тымъ<,> а ховай вѣру Бѣ<:> и народови тыжъ хр(с)тіанскому<:> Чимъ будешъ завше страшный племени поганскому** (Вѣршѣ, **Љ·Ф**).

Характеризуючи такі чесноти гетьмана, як мудрість і справедливість, Касян Сакович використовує антитезу «(доброго) любити, (добрих) милувати – (злого) карати (за злость)»: **Оумѣлъ мудре тымъ сильнымъ Войско(м) керовати<,> Доброго любви(л)<:> злого зась звыклъ бы(л) карати** (Вѣршѣ, **М**); **Маєтъ ты(ж) гетма(н) в(ъ) войску мѣти справе(д)ливо(ст)<,> Добрыхъ милувати<,> злы(х) зась кара(т) за и(х) зло(ст)** (Вѣршѣ, **М·Ф**).

Дискурсивно мотивована в тексті антитеза «свобода – неволя», оскільки обов'язковим у походах козаків на турків було визволення земляків із неволі: **За великую собѣ мѣлъ то нагороду<,> Кгда з(ъ)неволя вызволилъ кого на свободу** (Вѣршѣ, **М**).

У звертанні до померлого гетьмана (риторичний прийом апострофи, коли автор у контексті розмірковувань звертається до уявного або реального слухача) автор уміщує антитезу «(на землі) бою – в(вѣчному) покою»: **Докончилесь на земли бою<,> Упочинь же в(ъ) вѣчномъ покою** (Вѣршѣ, **МЉ**), доповнюючи її протиставленням «земне – небесне (в(горных) палацах)»: **По тыхъ земныхъ трудахъ и працахъ<:> Вытхни собѣ в(ъ)**

горныхъ палацахъ (Вършѣ, МЛ-МВ). У представника пізнього бароко, Г. Сковороди, «горній град» трактується дослідниками як «духовне вдосконалення, пошук вічної істини» [188]. У контексті панегірика «въ горныхъ палацахъ» можна пояснити як «Царство Небесне», «рай».

Дослідження барокової поетики актуалізує християнську тему, крізь яку варто розглядати контекстуальну специфіку антитез у панегіриках: **Так(ъ) то Бгъ гордым(ъ) завше звыкл сѧ спротивляти<:> Покорнымъ зась<,> и тихимъ блг(д)ть давати** (Вършѣ, МЗ). Зауважимо, що антитеза «звыкл сѧ спротивляти – благодать давати» акцентує протиставлення «гордий – покірний». Образний синкретизм пронизує протиставлення «сіяти – жати», що доповнює барокову антитетичність «земного – небесного»: **Хива сѧ ажъ на судѣ бѣдемъ огладати<,> Где каждый з(ъ) насъ што сѣл(ъ) тѹ(т)<,> там(ъ) бѣде(т) жати** (Вършѣ, МИ).

Відповідно до жанрового різновиду епіцедії вмотивовано використання непрямої антитези «плач - веселощі», що в конкретному тексті набуває некнижного характеру «(надо мною) заплачет – от радости (по мнѣ) и поскачет»: **ю(ж) в зє(м)лю в(ъ)гребены(й)<:> Где надо мною вѣрный пріатель заплаче(т)<,> Ѧ другій ѿ радости по мнѣ и поскаче(т)** (Вършѣ, Н).

Дискурсивно зумовлена в тексті деталізація світських реалій протиставляється значущості духовного в антитезі «духовне – тілесне»: **И маетністю довре своєю шафовалъ<,> Не на костки<,> и карты<,> и звытки шверталъ<.> Але<,> такъ есь слышалъ<,> на речи добрыи<,> Дши его по смрти барзо потрібныи** (Вършѣ, МЗ).

На відміну від інших, автор «Вършѣв на жалосный погреб... Петра Конашевича Сагайдачного» протиставляє способи війни з поганями: «вода – суша», «пішки – на коні»: **Пилне шнъ того стерегъ<,> бы война с(ъ) хр(с)тіяны<,> Хр(с)тіяномъ не была<,> лечъ толко с(ъ)**

поганы<,> Которыхъ шнъ водою и сѣхомъ воевалъ (Вѣршѣ, М); Моремъ(ъ)<,> сѣхомъ<,> частокрѣтъ пѣшо<,> и тыжъ конно (Вѣршѣ, МИ).

Протиставлення традиційних понять «рай – пекло» контекстуально маркується як «небом и пеклом», що відповідає жанровій своєрідності панегірика: **Нѣомъ и Пекломъ(ъ) бѣдѣтъ(ъ) тамъ нагорожати** (Вѣршѣ, МИ).

Епіцеція «Гербы и трены при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова» відкриває нові контекстуальні наповнення барокових антитез. Так, у панегірику «небо – земля» прочитуються як протиставлення двох Єрусалимів – другого Єрусалима, земного (мається на увазі Київ) і «Горного» (Царство Небесне): Восходитъ пастыр наш, сердцем покорный, / З *Іерусалима втораго* кгда в *горный* (Гер. и тр., 83). Барокова естетика панегірика виражається у протиставленнях «божественне – людське»: Грает *бозкая* власть на *людской* власти (Гер. и тр., 80).

Висловлюючи сум із приводу смерті митрополита, автор вдається до контекстуального вирішення антитези «сонце – півня»: *Слонце* пред дверми, в *тму* смерти заходить (Гер. и тр., 77), а поряд з антитезою «земне – небесне» автор у вигляді «барокової складки» творить ще один контраст «душа – тіло»: О свое было добиятся смѣло *Небу* о *душу*, *земли* в нем о *тѣло* (Гер. и тр., 78).

Барокове протиставлення «земне – небесне» є актуальним для погребальних віршів: *Небо* и *земля* тут ся добіляють N гербу, *Небо* и *Землю* читають, N просто имя зачинаєт *НЕБА*, Тому ж в бок павши, *ЗЕМЛЮ* писать треба (Гер. и тр., 82).

Отже, у панегіриках активно творяться антитези на позначення християнського світогляду («святість – безбожність», «душа – тіло», «пастир – стадо»), рис характеру («суворість – ласкавість», «добрий – злий»), абстрактних понять («радість – смуток», «любов – ненависть»).

Естетична функція антитези в бароковому тексті розкривається у концептуальній ідеї «складки», що ускладнює текст новими смислами: так, нові концептивні протиставлення «весна оутѣхъ, крыница весела – пожаръ фрасунку», контекстуальний контраст «оутѣха, веселие – фрасунокъ» означений епітетами «новий – старий».

Бароківі інновації антитези «небо – земля» прочитуються як протиставлення двох Єрусалимів – другого Єрусалима, земного (мається на увазі Київ) і «Горного» (Царство Небесне). Інноваційністю відрізняються антитези на позначення козацького світогляду («козак – татарин», «свобода – неволя») у «Вѣршах на погреб... Конашевича-Сагайдачного».

У такий спосіб, антитеза реалізує один з основних принципів побудови барокового тексту – контраст, що відображає біполярний світогляд людини кінця XVI – XVII ст. і концептивно творить у тексті нові мовленнєві реалізації типових для бароко антитетичних понять «земного – небесного», «праведного – гріховного», «божественного – людського» та ін.

Бароківі інновації антитез виявляються в: 1) одночасному творенні в тексті сукупності прямих і – особливо – непрямих антитез у вигляді «барокової складки», що атрибутує нові смисли; 2) концептивному творенні антитез, в яких нові смисли виявляються у поєднанні руських реалій із християнською тематикою (наприклад, два Єрусалими – Київ і «Горний» Єрусалим); 3) дискурсивно зумовленим творенням нових антитез «козак – татарин», і, відповідно, новим розумінням антитез «свобода – неволя» та ін.

Висновки до 3 розділу

На основі теоретичних положень сучасної лінгвопоетики, спроектованих на вивчення барокового стилю як індикатора інноваційних явищ у староукраїнській літературній мові, застосовано визначену процедуру

лінгвопоетичного аналізу для встановлення та узагальнення барокових інновацій. Вони зумовлені новим для староукраїнського культурного простору стилем і повно ідентифікуються в бароковому тексті, який розглядається як результат і процес мовленнєвої діяльності.

У текстовому форматі розширюються вияви барокових інновацій, повно виявляються когнітивні механізми поєднання і розширення у процесі творення виражальних засобів, переосмислюється відтворюване, традиційне крізь призму когнітивних процесів мовця, барокового книжника.

Основний для бароко принцип концептизму не тільки зумовлює барокову естетизацію архітекtonіки писемної пам'ятки, тропів і фігур (метафор, епітетів, порівнянь, символів, антитез), але й розгортає нові смисли як багатовимірні та відкриті для інтерпретації.

Текстотвірні інновації барокового панегірика – архітекtonіка, що відображає модель нового жанру, розвиток якого хронологічно припадає на початок барокового стилю в Україні, і відповідність вимогам барокової ускладненості, яка доповнюється особливою графікою. Актуальний дискурс проаналізованих панегіриків зумовлював особливості текстотворення і виголошення: основна частина панегірика репрезентує відкритість до зумовленої ним ситуації, передусім смислове наповнення і логіка структури віддзеркалює духовну домінанту, дискурс тогочасних освітніх інновацій, світських реалій, які вербалізовані в тексті як пресупозиції для виголошення тексту.

Різні джерела образності – християнське віровчення (домінантне), античність (прецедентні імена), світські реалії (опосередковано) – реалізуються синкретично, відображаючи барокове мислення, а також статус панегіричних адресатів, світських і церковних діячів.

Тропи і фігури (метафора, епітет, порівняння, символ, антитеза) як текстові сегменти бароко характеризують неоднаковий ступінь активації джерел образності: в епітетах більшою мірою, ніж в інших виражальних

засобах (метафорі, порівнянні, символи), активується Святе Письмо, проте для цього тропу є абсолютно новим поєднання християнського та античного, текстове обігрування геральдичного зображення за допомогою епітета; у порівняннях переосмислення різних джерел образності додає складник античності (античні боги і правителі) для передавання об'єктів порівнянь; символи передають барокову специфіку та активують античну прецедентність.

Запропонована класифікація метафор відповідно до жанрових різновидів панегірика (енкомій, євхаристій, епіцедій) актуалізує основні вектори релігійної, культурної, освітньої діяльності, моральних чеснот адресата, що реалізується в різних видах метафоричного перенесення.

У процесі дослідження виявлено, що розширення і поєднання є основними когнітивними механізмами творення метафор, епітетів, порівнянь, символів та антитез, що передають характерну для бароко неоднозначність і глибину смислів. Конкретні функціонування цих текстових сегментів покласифіковано за типами і способами: прямі та опосередковані епітети, порівняння-уподібнення, порівняння-тотожності, порівняння-описи, антитетичні протиставлення і зіставлення та ін.

Результати даного розділу опубліковані в роботах [51; 54; 56; 57; 59].

ВИСНОВКИ

Лінгвопоетичне дослідження текстів XVII ст. розширює наукові уявлення про мовне бароко, барокові інновації, узагальнені на матеріалі різних жанрів і стилів староукраїнської літературної мови – панегіриків, зіставлених із геральдичною поезією, казаннями, агіографічними текстами.

У висновках узагальнено основні результати дослідження, отримані у процесі аналізу барокових інновацій у староукраїнській літературній мові XVII ст.:

1. Когнітивно-дискурсивна парадигма наукового знання визначає перспективи розвитку сучасної лінгвістики, що зумовлює появу нових і переосмислення класичних напрямів дослідження. У цьому ракурсі лінгвопоетика, що відзначається тривалою традицією вивчення й різноплановістю підходів, не обмежується встановленням естетичної (поетичної) функції окремих елементів, а розширює межі свого дослідження розкриттям формування і функціонування виражальних засобів у тексті відповідно до соціокультурних і когнітивних чинників, що його зумовили.

Сучасна лінгвопоетика активніше звертається до вивчення історичних феноменів для реконструкції і моделювання діахронічних змін, що, з одного боку, уточнює застосування інтегрованих підходів на матеріалі історії мови, з іншого, – пояснює лінгвопоетичні характеристики бароко.

Доведено продуктивність взаємозв'язку лінгвопоетики і дискурсології, що актуалізують творення тексту як комунікативної події, зумовленої дискурсивною ситуацією, розгортають лінгвопоетичні параметри барокового текстотворення, контекст його виголошення і друкування, сприйняття. Лінгвопоетично-дискурсивний вектор дослідження підтвердив ефективність пошуку нових інтегрованих підходів в історичній лінгвістиці і виявився релевантним для ідентифікації історичних феноменів української мови.

У дисертації розбудовано концепцію про естетизацію та дискурсивну реалізацію фігур і тропів, що в бароковій інтерпретації набувають нових стиле- і смислотвірних ознак, відображаючи символічне і контрастне сприйняття світу книжниками XVII ст. Крім цього, акцент на смисловому наповненні тексту, що стосується релігійних і духовно-моральних аспектів людського життя, впливає на розвиток когнітивно-культурологічного напрямку дослідження.

2. Запропоновано визначення і характеристику барокових інновацій, які маркують текстові структури та їх сегменти відповідно до особливостей нового барокового стилю, що виявився в досліджуваній синхронічній зріз XVII ст.

Сучасна лінгвопоетика, що досліджує засоби художнього письма і принципи текстотворення в площині когнітивних процесів, зорієнтована на історичну площину дослідження для виявлення й пояснення стилетвірних і смислових змін у діахронії, а також ширшого пояснення інновацій, зумовлених цими змінами, на матеріалі одного з продуктивних періодів, наприклад, XVII ст. На основі таких окремо проаналізованих синхронічних зрізів уможлиблюється моделювання цілісної картини саме формування і функціонування лінгвопоетичних ресурсів як зміну культурних епох і ментального простору людини, дискурсивних утворень.

3. Інновації об'єктивуються через розкриття поетики барокових текстів як середовища, в якому по-новому реалізуються принципи текстотворення. Нове текстове середовище зумовлює розуміння барокових інновацій XVII ст. у широкому контексті: творення нового, переосмислення відтворюваного.

Когнітивно-лінгвопоетичний підхід розкриває когнітивні механізми переосмислення (зокрема, поєднання і розширення) у творенні барокових текстів, а також їх елементів.

Реконструювання процесуальності та моделювання барокового тексту як результату когнітивної діяльності мовця відкриває нове розуміння

принципів текстотворення в синхронії та діахронії, розширює межі лінгвістичної інтерпретації писемної пам'ятки як віддаленого від дослідника раритету, засвідчує не «атомарність» окремих виражальних засобів, а створює широку панораму «мови в дії», зумовлену цілісністю функціонування текстових структур та їх сегментів.

4. Встановлено, що в нових для староукраїнської літературної мови XVII ст. жанрах (зокрема панегіричній і геральдичній поезії, а також у барокових казаннях) концентруються вияви барокової настанови, взаємодії релігійного і світського, християнського та античного, тому саме тексти цих жанрів повно репрезентують барокові інновації староукраїнської літературної мови XVII ст. На цій джерельній основі доведено, що лінгвопоетичний формат тексту в дискурсивному вимірі уточнюється щодо відомих руських церковних і світських діячів, їх чеснот і заслуг в ширшому плані – актуалізації важливих для тогочасного соціуму питань віри, церкви, освіти, етносу, а тому бароковий текст і барокова образність не тільки привносять зміни культурної епохи, стилю і мислення, вони транспонуються в актуальному дискурсі.

Ментальний простір людини доби Бароко реконструюється на перетинанні релігійного/світського, західноєвропейського/українського, християнського/античного, що формує мисленнєві конструкти та їх мовленнєву реалізацію в різних типах дискурсів, зокрема художньому. Нові для XVII ст. смисли «отчизни», «науки», «друкарства» та ін. характеризують зміну дискурсивних утворень.

5. Уточнено реалізацію барокового тексту в середовищі староукраїнського мовного синкретизму, полілінгвізму XVII ст., що відображає ментальний світ людини доби Бароко. На основі досліджених писемних пам'яток виявлено функціонування елементів різних мов (грецької, латинської, церковнослов'янської, польської) у староукраїнському тексті,

встановлено різне мовне виконання жанрових різновидів панегіриків (окремі види панегіриків написані латинською і польською мовами).

Визначено вплив соціокультурних чинників на динаміку староукраїнської літературної мови в домогилянський (до 30-х рр. XVII ст.) і могилянський (від 30-х рр. XVII ст.) підперіоди, що розрізняються за ступенем вияву принципу барокового концептизму, джерелами образності, естетикою тексту.

Дискурс мовного та образного синкретизму ідентифікується щодо тогочасних реалій (нові смисли «отчизни», «науки», «друкарства» та ін.), що локалізуються в панегіриках, присвячених руським (українським) діячам (архімандриту, митрополиту, гетьману), а останні десятиліття XVII ст. репрезентують зміну панегіричного адресата.

6. З'ясовано вплив бароко на жанрово-стильову розбудову староукраїнської літературної мови, розвиток її виражальних ресурсів, виявлено ступені співвіднесення лінгвопоетичного потенціалу барокових панегіриків з ораторсько-проповідницькими, геральдичними текстами XVII ст., а саме: енкомій та евхаристій – з гербовими віршами, вітальними казаннями, епіцедій – з казаннями «на погреб», доведено їх кореляцію із загальною бароковою настановою і конкретною дискурсивною ситуацією.

Для уточнення барокових інновацій зіставлено лінгвопоетичну ідентифікацію руських церковних і світських діячів (барокові панегірики) і руських святих (житія) в агіографічній традиції; цей аспект потребує окремого, спеціального дослідження в діахронії.

7. Проаналізовано текстотвірні інновації староукраїнських барокових панегіриків, мотивовані архітектонікою жанру та актуальним дискурсом, що реалізують жанротвірний і дискурсивний принципи.

Застосування дискурс-аналізу для вивчення староукраїнських писемних пам'яток XVII ст. відкриває нову площину лінгвопоетичного текстотворення, що будується за такими основними принципами, як

інтерактивність, діалогічність, процесуальність, взаємозв'язок письмової/усної, друкованої/рукописної текстових маніфестацій. Щодо панегіриків також уможлиблюється реконструкція дискурсивної ситуації, яка певним чином модифікувала конкретну текстову реалізацію жанрової моделі.

Інтерактивність і процесуальність панегіриків, як і казань, відображає взаємозв'язок письмового і усного мовлення, характеризує публічність, персвазійність, естетизацію, емотивність. Діалогічність сфокусована у сукупності відношень (автор – Бог, автор – адресат), особливості яких – у взаємодії тексту з автором і панегіричним адресатом, а також у творенні тексту та його урочистому декламуванні мікротекстів колективом авторів.

Мовленнєві жанри панегірика і виявлені в ньому соціокогнітивні параметри категорії «адресатності – адресантності» доповнюють реконструкцію когнітивних механізмів текстотворення у XVII ст.

8. Узагальнення інновацій підтверджує одночасну активацію різних джерел образності, що утворюють естетизацію «барокової складки», неоднозначність і множинність смислового наповнення тексту.

Тропи і фігури, схарактеризовані в дисертації як сегменти текстових структур, розкривають неоднаковий ступінь взаємодії джерел образності: в епітетах більшою мірою переосмислюється Святе Письмо, проте є інноваційним поєднання християнського та античного, текстове обігрування геральдичного зображення; у порівняннях розбудовується античний складник для передавання об'єктів порівнянь; символи маркують барокову специфіку та активують античність (особливо в могилянський (від 30-х рр. XVII ст.) час).

9. Обґрунтовано, що принцип барокового концептизму, який формує зумовлені стилем інновації, виявляється в когнітивних механізмах переосмислення метафор, зокрема їх поєднанні та розширенні.

У барокових панегіриках XVII ст. цей троп концентрує нові стиле- і смислотвірні ознаки стилю, передусім акцентується на багатовимірності і

відкритості для інтерпретації нових смислів у бароковому тексті. Проаналізовано творення метафор у панегіриках, специфіковано метафори на позначення чеснот і заслуг панегіричних адресатів, запропоновано класифікацію метафор за жанровими різновидами панегіриків, визначено в них основні види метафоричного перенесення, що характеризує барокові інновації метафор як творення нових смислів у тексті, а також переосмислення відтворюваного в новому текстовому середовищі.

10. Доведено, що концептизм епітетів, порівнянь, символів і антитез як інноваційних сегментів барокових текстових структур зосереджується в новій сполучуваності епітетів різних видів (прямих/опосередкованих) епітетів, у розширенні ресурсів для передавання об'єкта порівняння, у виборі символів, які специфікують новий стиль, у новій контрастній грі основних видів антитез та засобів їх вираження.

Достовірність отриманих результатів підтверджена текстоцентричною призмою вивчення лінгвопоетики оригінальних писемних пам'яток для виявлення, аналізу барокових інновацій, а також на цій основі – поєднанням текстоцентричного і системоцентричного підходів для абстрагування спектру барокових інновацій у староукраїнській літературній мові XVII ст., що за різними критеріями їх фіксації та наукового осмислення сфокусовано в додатках, уміщених наприкінці дисертації.

Узагальнення отриманих результатів відбито в моделюванні барокових можливостей тропів і фігур у досліджуваних текстах XVII ст.: запропоновано схему аналізу варіативної сполучуваності епітетів, за якою конкретизується пряма і непряма сполучуваність епітетів із назвою особи-адресата або його метафоричною характеристикою, уточнено епітетну характеристику чеснот і заслуг конкретного церковного чи світського панегіричного адресата в конкретних текстах; систематизовано можливості вираження суб'єкта, об'єкта та ознаки порівняння, типи відношень і засоби вираження порівнянь; встановлено спектр символів за їх культурною прецедентністю, серед них –

символи, які маркують бароковий стиль; визначено основні моделі вираження антитез, що визначали стилетвірні доміанти барокового часу, відкритість і множинність смислів у контрастах.

11. Нові характеристики аналізованих писемних пам'яток виявляються ще в тому, що досліджувані тексти – це перші панегірики, які написані староукраїнською літературною мовою і видрукувані, а отже, репрезентують початки книгодрукування, високий рівень стародрукованих видань і їх перенесення у рукописний варіант.

Досліджений за оригіналами графічний рівень функціонує як обов'язковий атрибут писемних пам'яток і представлений гербом роду особи, якій присвячено панегірик, тематичними малюнками, гравюрами (з рослинною, тваринною чи біблійною тематикою), фігурним оформленням початкових літер, смисловим обігруванням великої літери. Вони доповнюють нові вербалізовані смисли, становлячи цілісність із текстом.

12. Практичну цінність проведеного дослідження спроектовано на вивчення динаміки української літературної мови в часовому і культурному просторі, на перспективних для сучасного українського мовознавства напрямках укладання словників різного типу, які передають лінгвопоетичний і стилістичний потенціал різних культурних епох, передусім бароко, на розвитку лінгвістичного джерелознавства, що забезпечує різноплановість едікації мови оригінальних писемних пам'яток та їх видань, на пріоритетах корпусної лінгвістики в історичній площині, а саме: акцентування на максимальному відтворенні та лінгвістичному опрацюванні староукраїнських стародрукованих і рукописних раритетів XVII ст., а також інших часових зрізів для розв'язання широкого спектру лінгвістичних завдань, удоступнення писемних пам'яток як унікального джерела інформації про культурну історію українського народу.

13. Перспективність отриманих у дисертації висновків виявляється у:
а) розвитку історичної лінгвопоетики і дискурсології як інтегрованого

наукового підходу для вивчення текстотворення різних культурних епох; б) розбудові взаємозв'язків історичної лінгвопоетики з лінгвокультурологією на матеріалі староукраїнської літературної мови; в) ідентифікації барокового тексту як мисленнєвого конструкту і мовленнєвої реалізації в динамічному вимірі; г) концептуалізації барокової «складки» (Ж. Дельоз) для визначення текстових інновацій як культурно-історичних феноменів; г) деталізації жанрових характеристик української літературної мови в діахронії; д) вивченні естетичного потенціалу тексту та його сегментів в еволюції української літературної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеенко И. А. Символ и метафора / И. А. Авдеенко // Филологические науки. Вопросы теории и практики (входит в перечень ВАК). – Тамбов: Грамота, 2013. – № 3. – Ч. 2. – С. 16–18.
2. Аверинцев С. С. Категории поэтики в смене литературных эпох / Аверинцев С. С., Андреев М. Л., Гаспаров М. Л. [и др.] // Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания: [сб. статей]. – М. : Наследие, 1994. – С. 3–38.
3. Александрова О. В. Единство прагматики и лингвопоэтики в изучении текста художественной литературы [Электронный ресурс] / О. В. Александрова // Проблемы семантики и прагматики. – Калининград, 1996. – Режим доступа к журн. : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/probl/01.php.
4. Алексеева Н. Ю. Русская ода. Развитие одической формы в XVII–XVIII веках : [монография] / Н. Ю. Алексеева. – СПб. : Наука, 2005. – 369 с.
5. Алефиренко Н. Ф. Текст и дискурс / Н. Ф. Алефиренко, М. А. Голованева, Е. Г. Озерова, И. И. Чумак-Жунь. – М. : Флинта, 2013. – 232 с.
6. Андрієнко Л. О. Генеза та особливості структури поетичної метафори бароко [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. О. Андрієнко. – К., 1997. – 24 с. – Режим доступу : <http://cheloveknauka.com/genezis-i-osobennosti-struktury-poeticheskoy-metafory-barokko>.

7. Андрієнко Л. О. Генеза та особливості структури поетичної метафори бароко : дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Лілія Олегівна Андрієнко. – К., 1997. – 160 с.

8. Аристотель. Поетика / Аристотель [пер. зі старогрец. Б. Тен; вступ. ст. й коментарі Й. У. Кобова]. – К. : Мистецтво, 1967. – 130 с.

9. Арутюнова Н. Д. Жанры общения / Н. Д. Арутюнова // Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейкисис. – М. : Наука, 1992. – С. 52–56.

10. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры: сборник : пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / [Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.

11. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Издательство «Советская энциклопедия», 1969. – 608 с.

12. Бабелюк О. А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. А. Бабелюк. – К., 2010. – 33 с.

13. Бабенко Н. Г. Лингвопоэтика русской литературы эпохи постмодерна / Н. Г. Бабенко. – Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2007. – 408 с.

14. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров // М. М. Бахтин / Бахтин М. М. Собрание сочинений: В 7 т. – Т. 5. Работы 1940-х – начала 1960-х годов. – М. : Изд-во «Русские словари», 1996. – С. 159–206.

15. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. І. Белехова. – К., 2002. – 34 с. – Режим доступу до автореф. : <http://disser.com.ua/contents/4854.html>.

16. Бибик С. П. «Та ніч, як Божий рай» (лінгвопоетика пейзажотворення у творі Івана Нечуя-Левицького «Ніч над Дніпром» // Культура слова. – Вип. 79. – 2013. – С. 45–53.

17. Бикертон Д. Введение в лингвистическую теорию метафоры // Теория метафоры : сборник: пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / [Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 284–306.

18. Борисенко К. Г. Явище синкретизму поезії та прози в українській літературі барокової доби : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / К. Г. Борисенко. – Х., 2003. – 19 с.

19. Борисова Е. Б. Художественный образ в английской литературе XX века: типология – лингвопоетика – перевод [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «германские языки», 10.02.20 «сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Е. Б. Борисова. – Самара, 2010. – Режим доступа к автореф. : http://dibase.ru/article/27092010_borisovaeb/3.

20. Боронь О. В. Поетика простору в творчості Тараса Шевченка : дис ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Боронь Олександр Вікторович. – К., 2004. – 188 с.

21. Броджі Беркофф Дж. Чи існує канон українського літературного Бароко? : лекція [Електронний ресурс] / Джованна Броджі Беркофф. – Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2011. – Режим доступу до лекції: <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/3152>.

22. Бройтман С. Н. Историческая поэтика: [учебное пособие] / С. Н. Бройтман. – М. : РГГУ, 2001. – 320 с.

23. Брус М. П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI–XVII століть: словотвір і семантика : автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. П. Брус. – Івано-Франківськ, 2001. – 19 с.

24. Бурбело В. Б. Лінгвопоетика французької словесності XI–XVII ст. / В. Б. Бурбело. – К. : ВЦ «Київський ун-т», 1999. – 251 с.

25. Бурбело В. Б. Сучасна лінгвопоетика: традиції та нові орієнтири / В. Б. Бурбело // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 38. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – С. 88–95.

26. Вежбицка А. Речевые жанры / Анна Вежбицка [пер. В. В. Дементьев] // Жанры речи. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1997. – С. 99–111.

27. Вельфлин Г. Ренессанс и барокко: Исследования о сущности и происхождении стиля барокко в Италии / Генрих Вельфлин. – СПб. : Грядущий день, 1913. – 164 с.

28. Венгринюк М. І. Адресат у художньому тексті (на матеріалі української прози ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «українська мова» / М. І. Венгринюк. – Івано-Франківськ, 2006 – 20 с.

29. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский. – М. : Высшая школа, 1989. – 404 с.

30. Виговська А. В. Поезія українського бароко: лінгвістична рецепція / А. В. Виговська // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2000. – Вип. 1. – С. 34–41.

31. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 255 с.

32. Винокур Г. О. О языке художественной литературы / Г. О. Винокур. – М. : Высшая школа, 1991. – 448 с.

33. Винокур Г. О. Поэтика. Лингвистика. Социология (Методологическая справка) // Винокур Г. О. Филологические исследования. Лингвистика и поэтика / Г. О. Винокур. – М. : Наука, 1990. – С. 22–31.

34. Винокур Г. О. Чем должна быть научная поэтика // Филологические исследования. Лингвистика и поэтика / Г. О. Винокур. – М. : Наука, 1990. – С. 8–14.

35. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий: Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – М. : Наука, 1993. – 172 с.

36. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст. : [монографія] / Т. П. Вільчинська. – Тернопіль : «Джура», 2008. – 424 с.

37. Вільчинська Т. П. Розвиток концептосфери сакрального в українській поетичній мові XVII–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. П. Вільчинська. – К., 2009. – 40 с.

38. Воробйова О. П. Когнітивна поезика: здобутки і перспективи / О. П. Воробйова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2004. – Вип. 635. – С. 18-22.

39. Галятовський І. Наука, альбо способ зложення казання [Електронний ресурс] / Іоанікій Галятовський. – Режим доступу до видання : http://litopys.org.ua/old17/old17_04.htm.

40. Гаспаров М. Л. Поэтика / М. Л. Гаспаров // Литературная энциклопедия терминов и понятий [под ред. А. Н. Николюкина] ; Институт научн. информации по общественным наукам РАН. – М. : НПК «Интелвак», 2003. – Стб. 785–787.

41. Гаспарян С. К. Лингвопоетика образного сравнения / С. К. Гаспарян. – Ереван : Изд-во Ереванского университета, 1991. – 126 с.

42. Геник-Березовська З. Грані культур. Бароко, романтизм, модернізм / З. Геник-Березовська. – К. : Гелікон, 2000. – 368с.

43. Гнатюк Л. П. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції : монографія / Л. П. Гнатюк. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – 446 с.

44. Гнатюк О. Українська духовна барокова пісня / Олександра Гнатюк. – Варшава-Київ : Перевал, 1994. – 188 с.

45. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся : лінгвокогнітивна інтерпретація : [монографія] / Костянтин Голобородько. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2010. – 527, [1] с.

46. Голубев С. Панегирик, поднесенный в 1591 году львовским братством митрополиту Михаилу Рогозе / Степан Голубев // Киевские епархиальные ведомости, 1874. – №5. – Отдел II. – С. 113–133; №6. – Отдел II. – С. 145–157.

47. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і художній текст : [монографія] / М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : «Плай», 1997. – 178 с.

48. Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка / Григорій Грабович. – К. : Основи, 1997. – 604 с.

49. Грицина С. В. Адресатність-адресантність у ранньобарокових панегириках кінця XVI – першої половини XVII ст. / С. В. Грицина // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. – Вип. 47. – Ч.1. – С. 310–316.

50. Грицина С. В. Аспектологія термінопонять «індивід», «індивідуальність», «особистість» в історичній лінгвістиці / С. В. Грицина // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – Вип. 23. – С. 61–70.

51. Грицина С. В. Барокові інновації в «Євхаристиріоні» Софронія Почаського / С. В. Грицина // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 41. – Ч. 1. – С. 332–339.

52. Грицина С. В. Еволюція особистісного в середньовічних текстах / С. В. Грицина // Літературознавчі студії : зб. наук. пр. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 33. – С. 110–115.

53. Грицина С. В. Лінгвопоетика ранньобарокового тексту / С. В. Грицина // Славянские народы и их культуры: традиция и современность: сб. науч. статей. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2013. – С. 253–255.

54. Грицина С. В. Лінгвопоетичні особливості ранньобарокового панегірика «Євхаристиріон» Софронія Почаського / С. В. Грицина // Семантика мови і тексту : матеріали XI Міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 136–138.

55. Грицина С. В. Неологізація в староукраїнській літературній мові XVII століття / С. В. Грицина // *Studia linguistica* : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 76–81.

56. Грицина С. В. Принципи лінгвістичного аналізу барокових панегіриків кінця XVI – першої половини XVII ст. / С. В. Грицина // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – Вип. 25. – С. 193–201.

57. Грицина С. В. Ранньобароковий панегірик «Евфонія веселобрмьячаа»: лінгвопоетичний аспект зображення Петра Могили / С. В. Грицина // Мова і культура : зб. наук. пр. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 15. – Т. VI (160). – С. 285–289.

58. Грицина С. В. Сильові домінанти українського ранньобарокового панегірика / С. В. Грицина // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 17. – Ч. 1. – С. 27–32.

59. Грицына С. В. Метафора в староукраинском литературном языке (на материале панегириков конца XVI – первой половины XVII в.) / С. В. Грицына // Филологические науки. Вопросы теории и практики (входит в перечень ВАК). – Тамбов: Грамота, 2014. – № 6. – Ч. 2. – С. 48–51.

60. Грачіотті С. Спадок Ренесансу в українському Бароко / Санте Грачіотті // Українське Бароко. Матеріали I Конгресу Міжнародної Асоціації Україністів (Київ, 27 серпня – 3 вересня 1990 р.). – К., 1993. – С. 3–11.

61. Гуйванюк Н. В. Антитетичні семантико-синтаксичні відношення у надфразовій єдності [Електронний ресурс] / Н. В. Гуйванюк. – Режим доступу до журн. : http://philology.kiev.ua/php/4/7/Studia_Linguistica_5_1/043_050.pdf.

62. Гуцуляк І. Г. Мовостиль українського поетичного бароко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Г. Гуцуляк. – Чернівці, 2005. – 20 с.

63. Гуцуляк І. Г. Принципи поезики української барокової поетичної мови / І. Г. Гуцуляк // Вісник Запорізького державного університету. – № 2. – 2001. – С. 1–5.

64. Гуцуляк І. Г. Структурно-функціональні риси стилю бароко / Ірина Гуцуляк // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. – Чернівці, 2008. – Вип. 428–429. – С. 165–173.

65. Гуцуляк Т. Текстотвірна роль метафори в організації образно-змістової структури новел Ольги Кобилянської (на матеріалі новели «Битва») / Тетяна Гуцуляк // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. – Чернівці. – 2009. – Вип. 475–477. – С. 399–403.

66. Делез Ж. Складка. Лейбниц и барокко / Жиль Делез ; [Общая редакция и послесл. В. А. Подороги. Пер. с франц. Б. М. Скуратова]. – М. : Логос, 1997. – 264 с.

67. Дементьев В. В. Теория речевых жанров / В. В. Дементьев. – М. : «Знак», 2010. – 600 с.

68. Дем'янюк А. А. Композити в староукраїнській літературній мові кінця XVI–XVII ст.: структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти (на матеріалі поетичних текстів) : автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. А. Дем'янюк. – К., 2004. – 18 с.

69. Дем'янюк А. А. Композити в староукраїнській літературній мові кінця XVI–XVII ст.: структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти (на матеріалі поетичних текстів): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дем'янюк Анжела Анатоліївна. – К., 2004. – 183 с.

70. Дем'янюк А. А. Роль складного епітета в мові староукраїнської поезії кінця XVI–XVII ст. / А. А. Дем'янюк // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2000. – Вип. 12. – 2005. – С. 53–62.

71. Деркач Л. М. Визначальні риси бароко в українських риториках і поетиках XVII–XVIII ст. [Електронний ресурс] / Л. М. Деркач // Педагогічний пошук. – 2011. – № 1. – С. 11–14. – Режим доступу : <http://www.medievist.org.ua/2013/02/xviiixviii.html>.

72. Добосевич У. Б. Мова і стиль рукописних учительних Євангелій кінця XVI – початку XVII ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Добосевич Уляна Богданівна. – Львів, 1997. – 209 с.

73. Добосевич У. Українська книжна мова другої половини XVI – середини XVII ст. : «non est inculta» / Уляна Добосевич // Вісник Львівського ун-ту. – 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 31–38. – (Серія філологічна).

74. Довга Л. М. Система цінностей в українській культурі XVII століття (на прикладі теоретичної спадщини Інокентія Гізеля) / Лариса Довга. – К. ; Львів : Свічадо, 2012. – 342 с.

75. Довгалевський М. Поетика / М. Довгалевський; [пер., прим., словник імен і назв В. П. Маслюка]. – К. : Мистецтво, 1973. – 435с.

76. Домилівська Л. В. Лінгвістична інтерпретація символу вогню в неоромантичному слов'янському тексті / Людмила Домилівська // Слов'янські обрії: доповіді XV Міжнародного з'їзду славістів. – К., 2013. – Вип. 6. – Ч. 1. – Мовознавство. – С. 325–332.

77. Дятчук В. В. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови / В. В. Дятчук, Л. О. Пустовіт. – К. : Наукова думка, 1983. – 154 с.

78. Энциклопедия символики и геральдики [авт.-сост. А. Грeфенштейн]. – Екатеринбург, 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.symbolarium.ru/index.php/Число_3.

79. Энциклопедия символов / сост. В. М. Рошаль. – М. : АСТ; СПб. : Сова, 2007. – 1007, [1] с. : ил.

80. Етимологічний словник української мови / [ред. О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 1. – 632 с.; 2003. – Т. 4. – 656 с.

81. Єрмоленко С. С. Стильова модель культури й мовна модель світу: бароко як чинник формування української літературної мови / С. С. Єрмоленко / Мова і культура : зб. наук. пр. – К., 2001. – Вип. 3. – Т. 3. – С. 65–73.

82. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431с.

83. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Биби́к, О. Г. Тодор ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 222 с.

84. Єщенко Т. А. Категорія антропоцентричності: адресантність і адресатність у тексті [Електронний ресурс] / Т. А. Єщенко // Лінгвістика: зб. наук. праць. – 2011. – №3 (24). – Луганськ: Вид-во ВНЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка». – 2011. – С. 137–143. – Режим доступу до публікації : <http://ea.donntu.edu.ua/handle/123456789/17001>.

85. Жайворонок В. В. Концептосфера «світ» у мовотворчості Тараса Шевченка / В. В. Жайворонок // Життя у слові : зб. наук. праць на пошану академіка В. М. Русанівського (1931 – 2007). – К., 2011. – С. 458–465.

86. Жанри і стилі в історії української літературної мови / В. В. Німчук, В. М. Русанівський, І. П. Чепіга та ін. ; АН УРСР. Ін-т мовознавства. – К. : Наукова думка, 1989. – 288 с.

87. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика / В. М. Жирмунский. – Л. : Наука, 1977. – 407 с.

88. Житецький П. Г. Нарис літературної історії української мови в XVII ст. / П. Г. Житецький // Житецький П. Г. Вибрані праці: Філологія. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 19–138.

89. Загайська Г. М. Лінгвостилістичні засоби творення поетичних образів в одах Горация : дис... канд. філол. наук: 10.02.14 / Загайська Галина Михайлівна. – Чернівці, 2008. – 210 с.

90. Задорнова В. Я. Словесно-художественное произведение на разных языках как предмет лингвопоэтического исследования [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соискание степени докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. Я. Задорнова ; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 1992. – Режим доступа к автореф. : <http://www.referun.com/n/slovesno-hudozhestvennoe-proizvedenie-na-raznyh-yazykah-kak-predmet-lingvopoeticheskogo-issledovaniya>.

91. Зелінська Н. В. Поетика як стратегія текстотворчості : трансформація лексичного значення / Н. В. Зелінська // Система і структура східнослов'янських мов : міжкафедральний зб. наук. праць. – К. : УДПУ, 1998. – С. 254–258.

92. Зелінська О. Ю. Звертання в барокових проповідях / Оксана Зелінська // Українська мова : науково-теоретичний журнал. – 2007. – № 1. – С. 65–73.

93. Зелінська О. Ю. Інтродуктивний блок у структурі тексту барокової проповіді / О. Ю. Зелінська // Мовознавство. – 2009. – № 6. – С. 59–69.

94. Зелінська О. Ю. Семантика метафор в українських барокових проповідях / О. Ю. Зелінська // Славянские народы и их культуры: традиция и современность. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2013. – С. 133–137.

95. Зелінська О. Ю. Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки : монографія / О. Ю. Зелінська ; відп. ред. М. Я. Плющ. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – 408 с.

96. Зосімова О. В. Образ світу в українській бароковій поезії / О. В. Зосімова // Вісник Сумського державного університету.. – № 2. – 2008. – С. 66–71. – (Серія «Філологія»).

97. Іванек М. Мотив смерті в поезії українського барокко / Мирослав Іванек // Варшавські українознавчі записки. – Варшава, 1989. – Зошит 1. – С. 97–109.

98. Іваньо І. В. «Поетика» Митрофана Довгалевського // Довгалевський Митрофан. Поетика (Сад поетичний). – К. : Мистецтво, 1973. – С. 5–23.

99. Іваньо І. В. Про українське літературне барокко / І. В. Іваньо // Радянське літературознавство. – 1970. – № 10. – С. 41–53.

100. Ісаєвич Я. Д. Києво-Могилянський колегіум [Електронний ресурс] / Я. Д. Ісаєвич // Історія української культури. – Т. 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII століть). – К. : Наукова думка, 2001. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult238.htm>.

101. Ісаєвич Я. Д. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. – Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.

102. Ісіченко Ігор, архієпископ. Бароко – мистецький стиль і літературна епоха [Електронний ресурс] / Ігор Ісіченко // Дивослово. – 2010. – № 10. – С. 27–34. – Режим доступу : <http://bishop.kharkov.ua/pl/node/103>.

103. Ісіченко Ігор, архієп. Вірші на жалосний погреб гетьмана Сагайдачного о. Касіяна Саковича та проблема витоків «козацького бароко» / Ігор Ісіченко // Магістеріум. – 2010. – Вип. 38. Літературознавчі студії. – С. 3–9.

104. Ісіченко Ігор, архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.): [навч. посібник] / Архієпископ Ігор Ісіченко. – Львів : Святогорець, 2011. – 568 с.

105. Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания : [сб. статей] / Отв. ред. П. А. Гринцер. – М. : Наследие, 1994. – 512 с.

106. Калашник В. С. Людина та образ у світі мови : вибрані статті / Володимир Калашник. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – 368 с.

107. Калашник В. С. Особливості слововживання в поетичній мові: [навч. посібник] / В. С. Калашник. – Харків: Видавництво Харківського державного університету, 1985. – 68 с.

108. Карпова Л. С. Лингвопоэтика повествовательных типов и другие методы лингвопоэтического исследования / Л. С. Карпова // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета, 2009. – Вып. 9. – С. 35–37.

109. Киртаева А. В. Лингвопоэтика многокомпонентных атрибутивных словосочетаний в английской драме XVI–XVII века: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / А. В. Киртаева. – М.: 2001. – 25 с.

110. Климовская Г. И. Тонкий мир смыслов художественного (прозаического) текста. Методологический и теоретический очерк лингвопоэтики : монография [Электронный ресурс] / Г. И. Климовская. – 2-е изд., стереотип. – М. : Флинта, 2011. – 168 с. – Режим доступа к монографии : <http://ru.scribd.com/doc/209864435/2476-pdf>.

111. Книга символів. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.symbolsbook.ru>.

112. Колесниченко Н. Ю. Лингвопоэтика немецко- и англоязычных женских романов (Romance, романс): гендерный аспект : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Колесниченко Наталья Юрьевна. – Одесса, 2008. – 247 с.

113. Колосова В. П. Твір Касіяна Саковича «Вършѣ на жалосный погреб Петра Сагайдачного» / В. П. Колосова // Радянське літературознавство. – 1965. – №12. – С. 32–44.

114. Колосова В. П. Функції віршів в українських стародруках кінця XVI – першої половини XVII ст. / В. П. Колосова // Українське літературне барокко. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 144–155.

115. Кононенко В. І. Лінгвопоетичні виміри сучасного текстотворення / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 2013. – № 4. – С. 3–14.

116. Корольова А. В. Лінгвопоетичний і наративний коди інтимізації в художньому контексті (на матеріалі української та російської прози другої половини XIX – першої половини XX ст.) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. – К., 2003. – 451 с.

117. Костюк М. М. Лінгвопоетичні особливості французького символізму кінця XIX – початку XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «романські мови» / М. М. Костюк. – К., 2012. – 20 с.

118. Кравець Л. В. Динаміка метафори в українській поезії XX століття : монографія / Л. В. Кравець. – К. : Видавничий центр «Академія», 2012. – 416 с.

119. Кречотень В. І. Головні аспекти вивчення української барокової поезії / Володимир Кречотень // Вісник Київського університету: Вип. 2. – К. : Либідь, 1991. – С. 71–76.

120. Кречотень В. І. Антоній Радивилівський про ораторське мистецтво / В. І. Кречотень. – Радянське літературознавство. – 1959. – № 5. – С. 39–49.

121. Кречотень В. І. Українська книжна поезія середини XVII ст. : [передмова] / В. І. Кречотень // Українська поезія. Середина XVII ст. ; [Упорядн. В. І. Кречотень, М. М. Сулима]. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 5–23.

122. Кречотень В. І. Розгорнута метафора як форма художнього зображення в українській поезії XVI–XVIII ст. / В. Кречотень, М. Сулима // Другий Міжнародний конгрес україністів. Львів, 22 – 28 серпня 1993 р. Доповіді і повідомлення. Літературознавство. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича АН України, 1993. – С. 58–59.

123. Крива Б. Пересотворення світу: українська поезія XVII–XVIII століть / Богдана Крива. – Львів : Свічадо, 1997. – 215 с.

124. Крива Б. С. Образ світу в українській поезії XVII–XVIII століть : дис... д-ра філол. наук: 10.01.02 / Крива Богдана Семенівна. – Львів, 1994. – 317 с.

125. Куньч З. Йоаннікій Галітовський в історії української риторики / Зоряна Куньч // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2009. – Вип. 21. – С. 25–28.

126. Курасовская Ю. Б. Лингвопозитика описаний природы (на материале романов Дж. Остин и В. Вульф) : автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю. Б. Курасовская. – М., 1991. – 25 с.

127. Курганова О. Ю. Текстотвірна роль молитви в поезії українського бароко середини XVII ст.: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Курганова Олена Юрійвна ; Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К., 2013. – 279 с.

128. Курс історії української літературної мови / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка. – Т. 1. – 1958; Т. 2. – 1961.

129. Лисиченко Л. А. Сучасна лінгвопоетика: інтеграція наукового мислення / Л. А. Лисиченко, О. О. Маленко // Вивчаємо українську мову та літературу (Основа): науково-методологічний журнал. – 2007. – № 29. – С. 38–39.

130. Литвин Л. Символ як стилетворчий чинник барокової поезії (на основі віршів полемічного комплексу 80–90-х років XVI століття) / Лариса Литвин // Наукові записки. – Тернопіль, 2008. – Вип. 2 (24). – С. 337–344.

131. Литвин Т. Символіка бароко. Спроба філософського аналізу / Тарас Литвин // Схід. – № 2 (80) березень-квітень 2007 р. – С. 1–13.

132. Липгарт А. А. Лингвопоэтическое исследование художественного текста: теория и практика (на материале английской литературы XVI–XX вв.): дис. ... докт. филол. наук [в 2 т.] : / Липгарт А. А. – М., 1996. – 656 с.

133. Липгарт А. А. Основы лингвопоэтики : [учеб. пособие] / А. А. Липгарт. – Изд. 3-е, стер. – М. : URSS : КомКнига, 2007. – 164 с.

134. Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А. Н. Николюкина. Институт научн. информации по общественным наукам РАН. – М. : НПК «Интелвак», 2003. – 1600 стб.

135. Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы / Д. С. Лихачев. – [2-е изд., доп.]. – Л. : Художественная литература Ленингр. Отд-ние, 1971. – 414 с.

136. Лук'янчук С. В. Епітет у конфесійному стилі сучасної української мови (функціонально-семантичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Лук'янчук. – К., 2008. – 22 с.

137. Макаров А. Світло українського бароко / Анатолій Макаров. – К. : Мистецтво, 1994. – 288 с.: іл.

138. Максимович М. А. Собрание сочинений / М. А. Максимович. – К. : Типографія аренд. Е. Т. Керерь, 1880. – Т. III. – 758 с.

139. Максимович М. А. Латино-польские сочинения писателей малороссийских / М. Максимович // Киевлянин. – 1850. – Кн. 3. – С. 81–94.

140. Маленко О. О. Лінгвоестетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну): [монографія] / Олена Маленко. – Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2010. – 488 с.

141. Маленко О. О. Лінгвопоетика Всесвіту в українському художньому тексті: еволюція смислів / О. О. Маленко. – Харків : Видавнича група «Основа», 2004. – 183 с.

142. Маленко О. О. Правда – духовний код Тараса Шевченка: лінгвопоетичний аспект / О. О. Маленко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2011. – № 6. – С. 2–5.

143. Маслов С. І. Маловідомий український письменник кінця XVII – початку XVIII ст. Іван Величковський [Електронний ресурс] / С. І. Маслов // Величковський Іван. Твори. – К. : Наукова думка, 1972. – Режим доступу : <http://izbornyk.org.ua/velych/vel01.htm>.

144. Маслюк В. П. Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні [Електронний ресурс] / В. П. Маслюк. – К. : Наукова думка, 1983. – 234 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/masluk/mas.htm>.

145. Маслюк В. П. Поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. і питання стилю барокко [Електронний ресурс] / В. П. Маслюк. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/masluk/mas06.htm>.

146. Матковська Г. О. Композиційна організація художнього тексту / Г. О. Матковська // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2013. – Вип. 2. – С. 40–45.

147. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : [підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.

148. Миненко Ю. В. Геральдична поезія в українському літературному бароко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Ю. В. Миненко. – Івано-Франківськ, 2011. – 22 с.

149. Миненко Ю. В. Емблематичний та панегіричний струмені української геральдичної поезії / Ю. В. Миненко // Вісник Житомирського державного університету. – 2010. – Вип. 51. Філологічні науки. – С. 206–209.

150. Михайлов А. В. Поэтика барокко: завершение риторической эпохи / А. В. Михайлов // Историческая поэтика: литературные эпохи и типы художественного сознания. – М. : Наследие, 1994. – С. 326–391.

151. Мойсієнко А. К. Мова як світ світів. Поетика текстових структур / Анатолій Мойсієнко. – Умань : РВЦ «Софія», 2008. – 280 с.

152. Мойсієнко А. К. Слово в системі Шевченкового тексту: поетика декодування : [монографія] / Анатолій Мойсієнко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – 255 с.

153. Мойсієнко В. М. Північне нарїччя української мови в XVI–XVII ст. Фонетика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. М. Мойсієнко. – К., 2006. – 40 с.

154. Мойсієнко В. М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст. : [монографія] / В. М. Мойсієнко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 446 с.

155. Молитвослов. Молитвы о умерших // Азбука веры. Православная энциклопедия. – 2005. – Режим доступу : http://azbyka.ru/molitvoslov/molitvu_za_umershih-all.shtml.

156. Морозов А. А. Проблемы европейского барокко / А. А. Морозов // Вопросы литературы. – 1968. – № 12. – С. 111–126.

157. Наєнко Г. М. Науковий текст середньоукраїнського періоду в лінгвостилістичному, текстолінгвістичному й комунікативно-функціональному висвітленні : [монографія] / Г. М. Наєнко. – К. : «Освіта України», 2013. – 404 с.

158. Наливайко Д. С. Поетики й риторики епохи бароко / Дмитро Наливайко // Українське бароко : в 2 т. – Харків : «Акта», 2004. – Т. I. – С. 217–264.

159. Наливайко Д. С. Українське барокко в контексті європейського літературного процесу XVII ст. / Д. С. Наливайко // Радянське літературознавство. – 1972. – № 1. – С. 30–47.

160. Наливайко Д. С. Українські поетики й риторики епохи бароко: типологія літературно-критичного мислення та художня практика // Наукові записки. Філологічні науки / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – 2001. – Т. 19. – С. 3–17.

161. Ніка О. І. Концепт як барокова стилістична фігура / О. І. Ніка // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. – Київ-Нікополь, 2013. – Вип. 22. – Ч. II. – С. 211–216.

162. Ніка О. І. Модус Святого Письма у полемічному дискурсі кінця XVI – початку XVII ст. / О. І. Ніка // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2010. – Вип. 506–508. Слов'янська філологія. – С. 155–160.

163. Ніка О. І. Модус у староукраїнській літературній мові другої половини XVI – першої половини XVII ст. : [монографія] / О. І. Ніка. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – 444 с.

164. Ніка О. І. Модус у староукраїнській полеміці кінця XVI – початку XVII ст. / О. І. Ніка // У силовому полі мови. Інні Петрівні Чепізі. – К. : КММ, 2011. – С. 142–147. – (Серія «Не все спливає рікою часу...»).

165. Ніка О. Казання першої половини XVII ст. у лінгвістичному висвітленні / Оксана Ніка // Нові дослідження пам'яток козацької доби в

Україні : зб. наук. ст. – К. : Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК, 2012. – Вип. 21, Ч. 1. – С. 249–254.

166. Николина Н. А. Филологический анализ текста / Н. А. Николина. – М. : Академия, 2003. – 272 с.

167. Німчук В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. [Електронний ресурс] / Василь Німчук. – К. : Наукова думка, 1985. – 223 с. – Режим доступу до видання : <http://litopys.org.ua/nimchuk/nim.htm>.

168. Новый Завет. Евангелие от Матфея. – 2005–2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа к изданию : <http://www.patriarchia.ru/bible/mf/16/>.

169. Новиков Л. А. Художественный текст и его анализ / Л. А. Новиков. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 304 с.

170. Новикова Э. Г. Лингвопоэтическая структура художественного хронотопа в рассказе Т. Толстой «Милая Шура» [Электронный ресурс] / Э. Г. Новикова // Филологический класс. – 2011. – № 25. – С. 41–45. – Режим доступа к журналу : <http://cyberleninka.ru/article/n/lingvopoeticheskaya-struktura-hronotopa-v-rasskaze-t-tolstoy-milaya-shura>.

171. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К. : Либідь, 1995. – 296 с., іл. – («Літературні пам'ятки України»).

172. Озерова Е. Г. Дискурсивное пространство русского лирикопрозаического текста: дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / Озерова Елена Григорьевна. – Белгород, 2012. – 403 с.

173. Озерова Е. Г. Смысловое содержание лиропоэтического текста как проблема когнитивной лингвопоэтики / Е. Г. Озерова // Научные ведомости БелГУ. – 2011. – № 6. – Вып. 9. – С. 41–49. – (Серия «Гуманитарные науки»).

174. Озерова Е. Г. Эмотивные концепты в дискурсе поэтической прозы как проблема антропологистики / Е. Г. Озерова // Антропология языка. – Вып. 1. – М. : Флинта : Наука, 2010. – С. 198–215.

175. Осінчук Ю. В. Історія богослужбово-обрядової лексики української мови: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Осінчук Юрій Васильович. – К., 2008. – 236 с.

176. Осінчук Ю. Історія назв молитов, молитовних формул і літургійних виголосів в українській мові / Юрій Осінчук // У силовому полі мови. Інні Петрівні Чепізі. – К. : КММ, 2011. – С. 156–161. – (Серія «Не все спливає рікою часу...»).

177. Осінчук Ю. Історія української богослужбово-обрядової лексики : [монографія] / Юрій Осінчук. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – 176 с.

178. Осінчук Ю. Староукраїнські переклади богослужбових текстів: Крехівський Апостол / Юрій Осінчук // Писемні пам'ятки: від картотеки до словника. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. – С. 171–186. – (Серія «Історія мови»).

179. Передрієнко В. А. Проблеми вивчення староукраїнської літературної мови другої половини XVI–XVIII ст. / В. А. Передрієнко // Магістеріум. Мовознавчі студії. – К. : Аграр Медіа Груп, 2009. – Вип. 37. – С. 71–74.

180. Передрієнко В. А. Староукраїнська «проста мова» XVI–XVIII століття у контексті формування національної літературної мови / В. А. Передрієнко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика зб. наук. пр. – Вип. 4. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – С. 16–23.

181. Передрієнко В. А. Теоретичні проблеми вивчення системи живої української мови другої половини XVII–XVIII століть / В. А. Передрієнко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – Вип. 2. – С. 46–55.

182. Передрієнко В. А. Формування української літературної мови XVIII ст. на народній основі / В. А. Передрієнко. – К. : Наукова думка, 1979. – 143 с.

183. Перетц В. Н. К истории Киево-Могилянской академии: панегирики и стихи Богдану Хмельницкому, Ивану Подкове и Лазарю Барановичу / В. Н. Перетц // ЧИОНЛ. – 1900. – Т. 14. – № 1. – Отд. 3. – С. 7–25.

184. Перетц В. М. Панегірик «Възерунок цнот превел[ебного] о. Є. Плетенецького» року 1618 / Володимир Перетц // Записки українського наукового товариства в Києві. – 1909. – Кн. 6. – с. 54–68.

185. Пилипчук Р. Я. Театр: текст і дійство [Електронний ресурс] / Р. Я. Пилипчук // Історія української культури. – Т. 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII століть). – К. : Наукова думка, 2001. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult245.htm>.

186. Пилип'юк Н. «ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ ΑΛΒΟ ΒΔΥΧΝΟΣΤΉ». Перший панегірик Києво-Могилянської школи: його зміст та історичний контекст / Наталія Пилип'юк // Записки НТШ. – Львів, 1992. – Т. ССХХІV. – С. 25–43.

187. Півторак Г. П. Державна мова у Великому князівстві Литовському і проблема розмежування українських і білоруських пам'яток / Г. П. Півторак // Мовознавство. – 2005. – № 3–4. – С. 80–84.

188. Пінчук Т. Традиція пошуку «Града Божьего» в художній структурі творів Г. Сковороди [Електронний ресурс] / Тетяна Пінчук. – 2013. – Режим доступу : http://www.medievist.org.ua/2013/03/blog-post_9288.html.

189. Плющ П. П. Історія української літературної мови / П. П. Плющ. – К. : Вища школа, 1971. – 423 с.

190. Полюга Л. М. Українська абстрактна лексика XIV–XVI ст. / Л. М. Полюга. – К. : Наукова думка, 1991. – 240 с.

191. Полюга Л. М. Українська мова XVI–XVII ст. у загальноєвропейському колі / Л. М. Полюга // Система і структура

східнослов'янських мов : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – С. 125–129.

192. Помазан І. Святе Письмо в геральдичній культурі українського бароко / Ігор Помазан // Діалог культур II. Святе Письмо в українських пам'ятках. – К. : , 1999. – С. 45–53.

193. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української літературної мови: підручник для студ. гуманіт. спеціальностей / О. Д. Пономарів. – Тернопіль : «Навчальна книга – Богдан», 2000. – 248 с.

194. Потебня А. А. Из записок по теории словесности / А. А. Потебня // Потебня А. А. Слово и миф. – М. : «Правда», 1989. – С. 236–282.

195. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня ; [сост., вступ. ст., коммент. А. Б. Муратова]. – М. : Высшая школа, 1990. – 344 с.

196. Прокопович Ф. Філософські твори: у 3-х тт. – Т.1. Про риторичне мистецтво [Електронний ресурс] / Феофан Прокопович – К. : Наукова думка, 1979. – 512 с. – Режим доступу : <http://izbornyk.org.ua/proscop/proc1.htm>.

197. Радзієвська Т. В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення : автореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Т. В. Радзієвська. – К., 1999. – 33 с.

198. Радишевський Р. П. Бароковий концептизм поезії Лазаря Барановича / Р. П. Радишевський // Українське літературне барокко : зб. наук. праць. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 156–177.

199. Радишевський Р. П. Польськомовна українська поезія кін. XVI–поч. XVIII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література»; 10.01.03 «Література слов'янських народів» / Р. П. Радишевський. – К., 1996. – 76 с.

200. Рогов А. И. Проблемы славянского барокко / А. И. Рогов // Славянское барокко: Историко-культурные проблемы эпохи. – М. : «Наука», 1979. – С. 3–12.

201. Рудакова Ю. Шлюбні панегірики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: особливості примірників [Електронний ресурс] / Юлія Рудакова. – Режим доступу до статті : <http://www.medievist.org.ua/2013/10/blog-post.html>.

202. Рудковська А. Ю. Лінгвопоетичні особливості французької готичної прози (на матеріалі творів XVIII–XIX ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Рудковська Анна Юріївна. – К., 2006. – 237 с.

203. Русанівський В. М. Історія української літературної мови: [підручник] / В. М. Русанівський. – 2-е доп. вид. – К. : АртЕк, 2002. – 392 с.

204. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К. : Видавництво Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.

205. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова ; [авт.-уклад. Селіванова О. О.]. – Полтава : «Довкілля-К», 2006. – 716 с.

206. Серль Дж. Р. Метафора / Серль Джон Роджерс // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 307–341.

207. Сивокінь Г. М. Давні українські поетики / Г. М. Сивокінь. – Х. : Видавництво Харківського університету, 1963. – 106 с.

208. Скаб М. В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Скаб Марія Василівна; НАУ, Ін-т укр. м. – Київ, 2009. – 36 с.

209. Словарь библейской терминологии и символов [Электронный ресурс] / [сост. М. А. Балаклицкий]. – Режим доступа к словарю : www.nauka.bible.com.ua.

210. Словник символів [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника : http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_m.htm.

211. Слухай (Молотаєва) Н. В. Художній образ у дзеркалі міфу етносу: М. Лермонтов, Т. Шевченко (лінгвосеміотичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова»; 10.02.01 «Українська мова» / Слухай (Молотаєва) Наталія Віталіївна ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1996. – 47 с.

212. Слухай Н. В. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні / Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Т. П. Вільчинська. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – 367 с.

213. Смуцинська І. В. Модальність французького художнього тексту: типи та засоби вираження : дис. ... доктора філол. наук: 10.02.05 / Смуцинська Ірина Вікторівна ; Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 478 с.

214. Сорока М. І. Зорова поезія в українській літературі XVII–XVIII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / М. І. Сорока. – К., 1995. – 24 с.

215. Софронова Л. А. Принцип отражения в поэтике барокко / Л. А. Софронова // Барокко в славянских культурах. – М. : Наука, 1982. – С. 78–101.

216. Сошко О. Г. Метафорические модели фразеологизмов, обозначающих морально-этические характеристики человека (на материале украинского, немецкого и английского языков) / О. Г. Сошко // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2013. – № 7. – Ч. 2. – С. 169–173.

217. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 10–30 рр. XX ст. / Л. О. Ставицька. – К. : «Правда Ярославичів», 2000. – 156 с.

218. Степовик Д. В. Система тропів в українському барокко / Д. В. Степовик // Українське барокко та європейський контекст. – К. : Наукова думка, 1991. – С. 183–195.

219. Стрельчук Г. П. Локальні риси української мови в пам'ятках XVII ст. / Г. П. Стрельчук // Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика : [зб. наук. праць]. – К. : ВПЦ «Київський університет». – 2000. – Вип. 8. – С. 60–64.

220. Студинський К. Панегірик «Εὐφώνια веселобрмячая», посвячений Петрови Могилі в р. 1633 / Кирило Студинський // Записки НТШ. – 1895. – Т. 8. – С. 1–12.

221. Студинський К. Три панегірики XVII віку / Кирило Студинський // Записки НТШ. – 1896. – Т. 12. – С. 11–18.

222. Сулима М. М. Українське віршування кінця XVI – початку XVII ст. / М. М. Сулима. – К. : Наукова думка, 1995. – 147 с.

223. Супрун О. Символ і структура тексту у творах марійного змісту в Україні другої половини XVII – початку XVIII ст. / Ольга Супрун // Діалог культур II. Святе письмо в українських пам'ятках. – К., 1999. – С. 107–118.

224. Таран (Майданович) Т. Принципи поцінування емоційно-експресивного синтаксису української барокової проповіді / Т. Таран (Майданович) // Мовознавство. – 1993. – №6. – С. 44–52.

225. Тимошенко Ю. Антитеза в бароковому стилі Григорія Сковороди [Електронний ресурс] / Юрій Тимошенко. – 2014. – Режим доступу: http://md-eksperiment.org/etv_page.php?page_id=2617&album_id=120&category=СТАТТІ.

226. Титов Ф. І. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків / Ф. І. Титов. – К. : Друкарня Української Академії наук, 1924. – 546 с.

227. Тынянов Ю. Н. Проблема стихотворного языка / Ю. Н. Тынянов ; [Изд. 4-е, стер.]. – М. : «URSS. КомКнига», 2007. – 176 с.

228. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика : [учеб. пособие] / Б. В. Томашевский. – М. : «Аспект Пресс», 2003. – 335 с.

229. Українська література XVII ст. / За ред. О. В. Мишанича. – К. : Наукова думка, 1987. – 596 с.

230. Українська поезія кінець XVI – початок XVII ст. [Електронний ресурс] / Упор. В. П. Колосова, В. І. Кречотень. – К. : Наукова думка, 1978. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto.htm>.

231. Українська поезія. Середина XVII ст. / Упор. В. І. Кречотень, М. М. Сулима. – К. : Наукова думка, 1992. – 680 с.

232. Українське барокко. Матеріали I Конгресу Міжнародної Асоціації Україністів (Київ, 27 серпня – 3 вересня 1990 р.) / Академія наук Української РСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1993. – 259 с.

233. Українське літературне барокко : [зб. наук. праць] / Відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : Наукова думка. – 1987. – 301 с.

234. Ушкалов Л. Від бароко до постмодерну: есеї / Леонід Ушкалов. – К. : «Грані-Т», 2011. – 552 с.

235. Ушкалов Л. Есеї про українське бароко / Леонід Ушкалов. – К. : «Факт – Наш час», 2006. – 284 с. : іл.

236. Ушкалов Л. Українська барокова поезія / Леонід Ушкалов // Українське бароко: в 2 т. – Харків : «Акта», 2004. – Т. 1. – С. 265–330.

237. Філінюк В. А. Образне слово в системі поетичного тексту Емми Андіївської : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. А. Філінюк ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2006. – 20 с.

238. Хижняк З. І. Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 184 с.: іл.

239. Хом'як О. І. Мова і культура суспільства : ідіостилістика художнього тексту в контексті національної культури : [навчальний посібник] / Оксана Хом'як ; [За ред. Л. І. Шевченко]. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – 168 с.

240. Художній текст – слово – образ: лінгвостилістичний аналіз: [монографія] / М. І. Голянич, І. О. Бабій, Н. Я. Іванишин та ін. ; [за ред.

М. І. Голянич]. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 408 с.

241. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії / В. А. Чабаненко. – К. : Вища школа, 1984. – 167 с.

242. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови : [монографія] / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.

243. Чепіга І. Концепція літературної мови староукраїнських книжників XVI – першої половини XVII ст. / Інна Чепіга // Жанри і стилі в історії української літературної мови / Німчук В. В., Русанівський В. М., Чепіга І. П. та ін. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 79–93.

244. Чепіга І. П. Початки барокового проповідництва в українському письменстві / І. П. Чепіга // Мовознавство, 1996. – С. 25–30.

245. Чижевський Д. Українське літературне бароко: Вибрані праці з давньої літератури / Дмитро Чижевський. – К. : Обереги, 2003. – 576 с.

246. Чижевський Д. Український літературний барок: [нариси] / За ред. Л. Ушкалова. – Харків : Акта, 2003. – 460 с.

247. Чумак-Жунь І. І. Дискурсивное пространство поэтического текста: образное слово в русской лирике конца XVIII – начала XXI веков [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филолог. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И. И. Чумак-Жунь. – Белгород, 2009. – 40 с. – Режим доступа к автореф. : <http://cheloveknauka.com/diskursivnoe-prostranstvo-poeticheskogo-teksta>.

248. Чумак-Жунь І. І. Поэтический текст в русском лирическом дискурсе конца XVIII – начала XXI веков : монография / Чумак-Жунь И. И. – М. : «Директ-Медиа», 2014. – 302 с.

249. Шадчина А. С. Текстотвірні функції епістемічної модальності в давньогрецькому філософському дискурсі (на матеріалі текстів Геракліта і Платона) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук :

10.02.14 «Класичні мови. Окремі індоєвропейські мови» / Шадчина Анна Сергіївна ; Київський національний ун-т імені Т. Шевченка. – К., 2005. – 20 с.

250. Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови / Юрій Шевельов ; [пер. з англ.]. – Х. : «Акта», 2002. – 1054 с.

251. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16–20 вв. : [монография] / И. С. Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 128 с.

252. Шевченко И. С. Об историческом развитии когнитивного и прагматического аспектов дискурса / И. С. Шевченко // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Константа, 2000. – № 471. – С. 300–307.

253. Шевченко Л. І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу / Л. І. Шевченко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – 478 с.

254. Шевченко-Савчинська Л. Г. Етикетна латиномовна поезія в українській літературі XVI–XVIII ст. [Електронний ресурс] : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Людмила Григорівна Шевченко-Савчинська. – К., 2005. – 253 с. – Режим доступу до дис. : http://www.medievist.org.ua/2013/01/blog-post_2704.html.

255. Шевченко-Савчинська Л. Етикетна література України латинською мовою: пам'ятки та пізніша рецепція явища [Електронний ресурс] / Людмила Шевченко-Савчинська. – 2013. – Режим доступу : http://www.medievist.org.ua/2013/02/blog-post_19.html.

256. Шинкарук С. П. Лінгвопоетика ронделевого вірша (на матеріалі творчості українських авторів XX – поч. XXI ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Шинкарук Світлана Петрівна. – К., 2009. – 194 с.

257. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра / Т. В. Шмелева // Жанры речи. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1997. – С. 88–98.

258. Шмоль И. А. Лингвопоэтическая стратификация художественных текстов и изучение индивидуального авторского стиля: на материале

произведений Шекспира : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Шмуль Инна Александровна. – М., 2001. – 135 с.

259. Якобсон Р. Лінгвістика і поетика / Роман Якобсон // Антологія світової літературно-критичної думки. – Львів : «Літопис», 1996. – С. 257–356.

260. Якобсон Р. Работы по поэтике / Роман Якобсон. – М. : Прогресс, 1987. – 464 с.

261. Яковенко Н. М. Дзеркала ідентичності: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVII – початку XVIII століття / Н. М. Яковенко. – К. : «Laurus», 2012. – 472 с. – («Золоті ворота»; Вип. 2).

262. Яковенко Н. М. Паралельний світ : Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. / Н. М. Яковенко. – К. : Критика, 2002. – 416 с. – («Критичні студії» ; Вип.1).

263. Янович Е. И. Лингвопоэтика древнерусского летописного текста: функционально-смысловые типы, формы и жанры речи (на материале текста «Повести временных лет») [Электронный ресурс] / Е. И. Янович // Русский язык: система и функционирование (к 90-летию БГУ и 85-летию профессора П. П. Шубы) : сб. материалов. – Минск. – 2011. – С. 31–38. – Режим доступа к журн. : <http://elib.bsu.by/handle/123456789/17110>.

264. Bieńkowski T. Panegirya życia literackie w Polsce XVI i XVIII w. / Tadeusz Bieńkowski // Z dziejów życia literackiego w Polsce XVI i XVII wieku / pod red. H. Dziechcińskiej. – Wrocław, 1980. – S. 183–196.

265. Black M. Metaphor and Thought. – Cambridge, 1979. – 501 p.

266. Bogucka M. Staropolskie obyczaje w XVI–XVII wieku / Maria Bogucka. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1994. – 29 s.

267. Czerenkiewicz M. Czy barok był epoką panegiryków? [Електронний ресурс] / Michał Czerenkiewicz. – Режим доступу : http://www.wilanow-palac.pl/czy_barok_byl_epoka_panegirykow.html.

268. Foss M. *Symbol and Metaphor in Human Experience*. – Nebraska, 1966. – 204 p.

269. Głąbicka E. J. *Academia Krakowska a twórczość panegiryczna w XVII w.* / E. J. Głąbicka // *Literatura i instytucje w dawnej Polsce* / pod red. H. Dziechcińskiej. – Warszawa, 1994. – S. 48–57.

270. Kozak B. *Poezja na usługach władzy – wczesna panegiryczna twórczość Symeona z Połocka* [Електронний ресурс] / Barbara Kozak // *Studia Rossica Posnaniensia*. – Poznań, 2011. – Vol. XXXVI. – S. 123–133. – Режим доступа : <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/2464.pdf>.

271. Krzywy R. *O panegiryku staropolskim : tradycja i przemiany* [Електронний ресурс] / Roman Krzywy. – Режим доступа : <http://staropolska.pl/barok/opracowania/panegiryk.html>.

272. Okolski S. *Orbis Polonus ... in quo antique Sarmatarum gentilitia ... specificantur et relucet*. Cracoviae, In officinal Fr. Caesarii, 1641 – 1645. T. 1–3.

273. *Panegiryk jako element życia literackiego doby staropolskiej i oświeceniowej* / pod red. Moniki Sulejewicz-Nowickiej i Zbigniewa Gruszki; ze wstępem Marii Wichowej. – Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Łódź, 2013. – 308 s.

274. Paprocki B. *Herby rycerstwa polskiego: zebrane i wydane r. p. 1584* / Bartosz Paprocki. – Kraków, 1584. – 977 s.

275. Stockwell P. *Cognitive Poetics: An Introduction* / Peter Stockwell. – London : Routledge, 2002. – 208 p.

276. Szymański P. *Polska literatura Baroku* [Електронний ресурс] / Piotr Szymański. – Mosina, 2005. – Режим доступа : <http://www.zsmosina.powiat.poznan.pl/publikacje/barok.pdf>.

277. Wojciechowska A. *Łacina w kulturze polskiego baroku* [Електронний ресурс] / Anna Wojciechowska. – Режим доступа : http://www.wilanow-palac.pl/lacina_w_kulturze_polskiego_baroku.html.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

АДРЕСАТИ ТА АДРЕСАНТИ В БАРОКОВИХ ПАНЕГІРИКАХ

Таблиця А.1. Адресат у барокових панегіриках кінця XVI – XVII ст.

Адресат	Назви, звертання
До Петра Могили	<p>ЯСНЕ Превелебнѣйшому в(ъ) Хѣ Ёго Мл(с)ти Г(с)днѣ Ѡцѣ Кр(р) ПЕТРУ МОГИЛѢ<,> Воєводичѣ Земл(ь) Мол(ъ)давскихъ<,> Великому Архимандрітову Ётой Великои Лавры Чудотворнои Печерскои Кіевскои<,> Вѣры Православнои в(ъ) Цркви Ётой Вѣсточной<:> Промоторови Побожному<,> и несмертелнои Главы Годному шворонци (Євх., 1);</p> <p>Урле<:> пилнѣи Презацныхъ МОГИЛѢВЪ КОРѢНЫ (Євх., 2);</p> <p>Превелебнѣишій Мл(с)тивый Г(с)днѣ Ѡче<,> Пастырѣ<,> Патронѣ<,> и Фундаторѣ нашѣ (Євх., 3);</p> <p>ЯСНЕ ВЕЛМОЖНЫЙ Мл(с)тивый Ѡче (Євх., 3);</p> <p>ПРЕВЕЛЕБНЫЙ ПАТРОНѢ (Євх., 3);</p> <p>... ты Каменѣмъ нешшацованы(м) в(ъ) Цнотах(ъ) и Побожности бѣдѣчи (Євх., 3);</p> <p>У пре(д)стателю (заступник, покровитель – С.Г.)<,> Рав и Бѣгомлецъ Твой съ инѣми Тебѣ пре(д)ставаю (Имн., 10);</p> <p>Панѣ<,> Пастырѣ<,> Упекѣнови и Добродѣви своему</p>

(ИМН., 1);

... а самъ ... тымъ бѹдѹчи чимъ ест(ъ) Золото межи
Крѹщцами<,> чимъ Діаментъ межи Камѣньемъ
кохан(ъ)квѣ Наукъ з(ъ) милости кѹ Цркви матцѣ
своей за таки(х) же др(ъ)жишъ быти (Євх., 3-4);

Єстесь и Діамен(ъ)томъ гди перешкоды и клопоты за
школы терптиве зносишъ (Євх., 4);

Єстесь и силъ атлан(ъ)товыхъ<,> гды в(ъ) такъ
тажкихъ трѹдахъ и працахъ(ъ) оуставати не хоче(ш)
(Євх., 4);

... слава Презацнои Фамиліи **ГАСНЄВЕЛМОЖ<:>**
МОГИЛѠВЪ (Євх., 4);

... марсовыхъ твои(х) праць (Євх., 4);

ВЕЛЬМОЖНЫЙ нашъ Добродѣю (Євх., 4);

Оумыслила (Мінерва – С.Г.) ... **ГОРѸ** товѣ выставити<.>
ГОРѸ<,> мовлю<,> **ПАРНАССѸ** и **ГЕЛИКѠНѸ<,>** на
которыхъ авы са весь свѣт(ъ) малый могъ твои
Славы<,> и телеснымъ и дшєвны(м) окомъ дочитати
(Євх., 4);

Отвори жъ **ВЕЛМОЖНЫЙ ПАТРОНЄ** ворота
зычливости твои той Горѣ (Євх., 242);

Пречестнѣйши(й) ѡ **АРХИМАНДРИТѠ<,>** Которомѹ
познанье Бга естъ Ѡкрыто (Євх., 6);

ГЕЛИКѠНЪ<,> то естъ<,> **САДЪ ѸМѢЕТНОСТИ**
Первый<.> Осмъ Кореній Вызволєныхъ Наукъ в(ъ)
совѣ маючій<,> Прє(з) Прєч(с)тнѣйшого є(г)
Мл(с)<:> Г(с)дна Ѡца Кѹр **ПЄТРА МѠГИЛѸ В(Ъ)**
РѠССІИ новѡ фѹндованый (Євх., 7);

ГеликѠнъ... вѡачность посилаетъ<,> Твоей Ѡче
Стыни во в(ъ) ней мѣстце маетъ (Євх., 7);

Пристѹпи ГеликѠнє<,> дай честь познай Пана ...
привитай Гетмана (Євх., 8);

В ѡсовѣ твоей свѣтлой<,> Ѡче Вєлєвнѣйшій<.> Витаю
Крѡла<,> вижѹ Триѹмфъ презацнѣйшій (Євх., 8);

То твоей Прєвєлєвной все слѹжитъ ѡсовѣ (Євх., 8);

Тотъ Корень (граматика – С.Г.) в(ъ) твоёмъ Садѣ Ѡче
 Пречестнѣйшій<,> Заквитнетъ з(ъ) Геликшномъ
 на(д) слнце гаснѣйшій (Свх., 9);
 Кгда в(ъ) РѠССІИ потомокъ славныхъ
 Рождоланввъ<,> в(ъ) Наукахъ поровнаетъ
 прем(д)рыхъ поганввъ (Свх., 9);
 Преч(с)тнѣйшій нашъ Ѡче Прометеемъ званный (Свх.,
 10);
 РЕТОРИКА звитазцѣ з(ъ) триумфомъ вѣтаетъ <,>
 Але в(ъ) продъ на патрона пыльно погладаетъ (Свх.,
 11);
 Ѡтоль слава Могиламъ вѣчнаа повстанетъ<,> И
 лилѣа высокихъ цнвтъ ихъ не оуванетъ (Свх., 12);
 Фундаторе цныхъ Наукъ Ѡче Превелебный (Свх., 13);
 Ѡче Превелебный (Свх., 14);
 Ѡцемъ<,> Паномъ<,> Пастыромъ<,> завше нашимъ
 бѣде(ш) (Свх., 20);
 Родъ МОГИЛѠВЪ сердечный (Свх., 22);
 ПАРНАССЪ<.> АЛБО СЛАДЪ
 УМИЕТНОСТИ<,>ВТОРЫЙ<.> Стараньемъ и коштомъ
 Гасне Превелебнѣйшого вѣ Хѣ Его Мл(с)<:>Г(с)дна
 Ѡца Кν(ρ) ПЕТРА МѠГИЛЫ (Свх., 23);
 Има славны(х) Могила(в) (Свх., 23);
 Фундаторе побожный<,> Цныхъ Наукъ патроне<,>
 Всѣхъ үтѣхо үчоны(ъ)<,> всѣхъ Мүзъ Цитероне
 (Свх., 24);
 До Мельпомени: При нв(с)номъ земного не забывай
 вожа<,> Вѣ Хвой ввчарни достъ пилного строжа<:> / А
 хвалачи дивүйса<,> такъ естъ впочистый <,> / ПЕТР
 в(ъ) звѣта(з)твѣ <,> а в(ъ) житю га(к) бы
 кришта(л) чисты(й) (Свх., 26);
 Уто маешъ Рицера<,> моцй неслыханыхъ<,>
 Звѣтажцѣ на(д) Еребвм(ъ) си(л) непоровнаны(х)
 (Свх., 27);

Поровнаеть Рыцеровъ на(ш) **МОГИЛА** давныхъ<,> /
 Бо звѣта(ж)ца таемныхъ естъ веспо(л) и гавныхъ
 (Євх., 28);

Бо сам(ъ) Пан(ъ) триумфует(ъ)<,> котры(й)
 з(ъ)стүпи(л) з(ъ) нѣа (Євх., 31);

Феее давцо свѣтлости<,> всего свѣта око (Євх., 32);

Фундаторе і Ѡче намъ Превелебнѣйшій (Євх., 34);

Упочистый естъ Ули(м)пъ славы цныхъ
 Могилавъ<,> Не вонт(ъ)са шарпан(ъ)а зубатыхъ
 Зоилавъ (Євх., 36);

Гасне Велебному и Свѣтло Прп(д)внѣйше(мү)
 Г(с)днү Є(г) М(л) Г(с)днү о(т)цү и Пастырю своему
 Кү(р) ПЕТРОВИ МѠГИЛѢ АРХИМАНДРИТУ
 СТЬЯ ЧУДОТВОРНЫЯ ВЕЛИКІА ЛАВРЫ
 ПЕЧЕРСКІА КІЕВСКІА ВОЕВОДИЧҮ ЗЕМЛ҄
 МОЛДАВСКІХ(Ъ) (Имн., 3);

Тебе о(т)че нашъ ПЕТРЕ Преп(д)внѣй<,> Ижъ Хс̃
 Камень<,> Камень та вздовный<,> Семү даровалъ
 мѣсцү Престому (Имн., 3);

Стьй<,> Весолый<,> Свѣтлый и Красный<,> У
 Преп(д)внѣ о(т)че нашъ и Пане ... Простѡ Олимпү
 перейди Пороги (Имн., 4);

Пресвѣтлый МѠГИЛО, ... всѣхъ еси свѣтило (Имн., 5);

Ровне и ты ѡ(т)че АРХИМАНДРИТА (Имн., 6);

... преподобный Пастырю наш и пане» (Имн.1, 363);

... и твоа Велебность нашъ Пане<,> Гакъ нашъ
 вож(ъ) и Пастырь при Хс̃ Гетмане (Имн., 7);

Гакъ камень въдрүженный<,> На зданіе положенный<,>
 Цр̃квѣ вѣрныхъ под(ъ) тобою Под(ъ)крѣплѡа всю
 собою (Имн., 8);

Можному гетманү<,> А еще всѣхъ Панү<,> ... днесь
 Ѡкупителю<,> Ласк егѡ заживши<,> На(ш)
 ПОКЛОН(Ъ) низивши (Имн., 10);

Старшого намъ вожа<,> Же онъ естъ горожа<,>
 Крестоносныхъ Братій<,> Рачъ подъпомагати<,> И

самъ жебся вправилъ<,> И дръгихъ наставилъ (Имн., 10);

В Бѣ Превсше(н)ному С(г) Мл(ст)<,> Г(с)днѹ Ѡцѹ
КѸР ПЕТРѸ МОГИЛѢ воєводичѹ зѢМЛѢ
 МОЛДАВСКИХ(Ъ)<,> Православному Упривилеіованому
МИТРОПОЛИТѸ КІЄВСКОМУ<,> Галицкому и всеа
 Руссїи<,> **Сѣарсѣ С(т)<:> ФрѸну**
 КѸ(н)стантінополскогѸ<,> **АрхіандритѸ С(т)<:>**
 ЧѸдотворнои Лавры Пече(р)<.> Кіев<:> (Евф., ТЅ);

На Пресвѣтлый Гербъ Іасне велможны(х) ихъ
 Мл(с)<:> ПанѸвъ **МОГИЛѸВЪ** (Евф., ТЅ);

теперь Петре славы Доказуй<:> Кды през тебе
 прагнетъ Русь направи (Евф., ТЅ);

Могила славный<,> на ФрѸнъ Митрополий ВстѸпѸетъ
 годне<,> зъ нв(с)нои воли (Евф., ТЅ);

Петръ Митрополитъ Могила велмо(ж)ны(й)<,>
 Пастыръ побожный (Евф., ТИ);

Маешъ Руссїа ... ТриоѸмфѹ годинѹ<:> **Что Правъ**
 твоихъ Петръ есть шборона<,> **Тарча СїѸна** (Евф.,
 ТИ);

Руссїа тебе на помочъ шбрала<,> **ТобѢ тотъ**
 Пр(с)толъ годне даровала<:> **Тебе Софіа** такъ з(ъ)
 плачемъ витаетъ<,>... **В** петре здавна Гостю
 пожаданный<!> **Витай** Руссїи на оѸтѢхѹ даный (Евф.,
 ТИ);

Оздоба славы ты нашей давно<,> **Або** то свѣтѹ ѵ
 твоихъ не гавно Працахъ Ѹдважныхъ<,> котрыми
 шпирасешъ<,> Русь оѸкрашаешъ (Евф., ТИ);

Има Могила в(ъ) словенской ЗѸни<,> **И** в(ъ)
 Бгомисломъ бѸдетъ мѢти ТрїѸни Несмертелное свое
 залещенье<,> **И** вывышшенье (Евф., ТИ);

ТобѸ южъ МѸры мои полещаю<,> **Ѡ** Іарослава которыи
 маю<,> ...ты ихъ бѸдь **Атланта(м)**<.> **БѸдь**
Адамантом(ъ) (Евф., ТИ);

Патрона... Кіевского ФрѸна (Евф., ТИ);

	<p>Клейно(т) то оу насъ<,> а клейнотъ коштовный<,> Скарвѣ то Дорогій<,> а скарвѣ невымовный<:> За нимъ Россїа поживетъ в(ъ) покою<,> По тымъ розбою (Евф., ТИ);</p> <p>...внѣ все добре справи(т)<,> Добре направитъ (Евф., ТИ);</p> <p>Иди жъ Пресвѣтлый Могило Безпечне<,> Архіерейскій Фронъ прійми статечне<:> Жій многолѣтне<:> Бгѣ твоя заслона<,> Тарча<,> Корона (Евф., ТИ);</p> <p>Пане Велможный Пне нашъ (Евф., ТФ);</p> <p>Нехай тобѣ Смарагды Крезове даруютъ<,> Нехай праць Гомеровыхъ Рутмы оуслугуютъ<:> Нехай злотозеленый Топазинъ приносятъ<,> Нехай в Цнотахъ твоихъ в(ъ) Россїи голосатъ<:> Нехай та Каліопы аж(ъ) з(ъ) Нбомъ ровнаютъ<,> Працы многопло(д)ны нехай выхваляють (Евф., ТФ);</p> <p>...же есте(с) Парнассавъ ав(н)скихъ<,> Фундаторомъ<,> Пастыремъ тых(ъ) краевъ Сіав(н)ски(х) (Евф., ТФ);</p> <p>Ты лепѣй нашъ Велможный в томъ Пане знаешъ<,> Урловкимъ Розумомъ все ты проникаешъ (Евф., ТФ); Живи ж(ъ) долгофортунне на своей столиці<,> Котрѣю годне взалесь з(ъ) Бозскои Правицы (Евф., ТФ);</p> <p>Превсѣенный Петре (Евф., ТФ);</p>
До Михайла Рогози	<p>Преосвящен(ъ)ному Архієпископу Квр Михайлу<,> Митрополитѣ кїев(ъ)скому и галицкому и всеа рос(ъ)сїи (Просф., 1);</p> <p>в преподавнѣ Архієпископе<,> и преосѣен(ъ)ный квр Миханле (Просф., 3);</p> <p>Многочюдны(х) бо ради твои(х) добродѣтелей<,> вси та слнце свѣтлоє (Просф., 3);</p> <p>... едино око рос(ъ)сїи (Просф., 3);</p> <p>... радуйса граде<,> оусердно пастыра прїемлюци<,> оукрасителя же совѣта (Просф., 4);</p>

Σε οὐβο свѣтителскаѧ прибываѣтъ дѣша<,> ...
 вѣлгородіе(м) оубо чесна<,> премудра же словеса
 (Просф., 4);
 ...Ѡца нашего (Просф., 4);
 Бѣго Ѡче<,> слово (Просф., 4);
 заты(м) и самого гасносїающаго свѣтъ бываѣтъ
 (Просф., 5);
 Да возрадует же сѧ дѣша твоѧ о
 сщен(ъ)ноначалнѣйшїй Ѡче (Просф., 4);
 ... видачи доброчеснаго (Просф., 5);
 Ѡ наставниче добродѣтели и покоры всѧкои (Просф., 5);
 ... сѣтителеви моему (Просф., 5);
 ... истин(ъ)ный нѣтъ Пастыру (Просф.Р., 749 зв.);
 Припожсанъ по бедрѣ твоѣ(м) мечъ бѣгословіе(м)
 кованъный<,> добрый вонне (Просф., 6);
 ... в сщен(ъ)наѧ главо (Просф., 6);
 Прїнѣсѣте почѣ(ст)... Пастыреви
 звѣ(р)хнѣ(й)шо(му)<,> прїнесѣте покору ... тако
 всѣ(х) началнѣ(й)шо(му) (Просф.Р., 749);
 Бего едїнаго на(д) еп(с)пы и Бщ(ѣ)нки имѧ
 визнава(й)те (Просф.Р., 749);
 Мїханлу мїтрополиту Патрїархо(м) посщен(н)о(му)
 (Просф.Р., 749);
 ... Бго сѣльско(й) мл(с)ти (Просф.Р., 749);
 ... ч(с)тны(й) нѣтъ Ѡче (Просф.Р., 749 зв.);
 Да ра(д)ует(м)сѧ и мы Бтлѣви (Просф.Р., 750 зв.);
 ... пастыр добрый (Просф., 9);
 в боголюбезниче (Просф., 10);
 пречесный нашъ стран(ъ)ниче (Просф., 10);
 ... похваляюще оучителя (Просф., 10);
 ... всеѧ рос(ъ)сїи израдный строителю (Просф., 10);
 ... жаженїем же истин(ъ)ны<,> ілїи еси подобникъ
 (Просф., 10);
 Σε во предсѣдитъ христовъ истин(ъ)ный дѣлателъ<,>
 сѣдїа же праведный<,> и безаконїю Ѡм(ъ)стителъ
 (Просф., 11);

	<p>Нехай всѣ парафѣи оуслышатъ твою свѣтыню (Просф., 11);</p> <p>Єдинаго тѣ ѿче<, > ... избра богъ<, > свѣтителѣ ницелюбезна (Просф., 12);</p> <p>...вѣжєный архїєпископъ (Просф., 12);</p>
До Сильвестра Косова	<p>... яснєпревелебного єго милости господина, отца и пастыра кир Сильвестра Косова, архїєпископа, митрополита кїєвского, галицкого и всея Россїи, екзархи свѣтѣйшого апостол[с]кого Константинопольского трону (Гер. і Тр., 66);</p> <p>Сильвестр Косов – пастыр мудрый, земной (Гер. і Тр., 68);</p> <p>Всея Россїи глава (Гер. і Тр., 68);</p> <p>Наш так Небожчик, же Небесчик значить, На земли з земных кто ж єго обачить? (Гер. і Тр., 68);</p> <p>Мудроѣ дѣвы СОФІИ свѣтило Згасло (Гер. і Тр., 70);</p> <p>Силвестер-пастыр, котрый метрополий Ишол крест взявши, по лва Юды воли (Гер. і Тр., 74);</p> <p>Лєв над всѣм звѣрем царствующей власти – Силвестр звѣрскими надо всѣми сласти Царствовал умом, умом лвом ся ставил, Аже и разум в послушенство вправил (Гер. і Тр., 75);</p> <p>ЧУЛЫЙ пастыр Силвестр пораженный (Гер. і Тр., 79);</p> <p>Восходит пастыр наш, сердцем покорный, З Іерусалима втораго кгда в горный (Гер. і Тр., 83);</p> <p>...наш пастыр верховный (Гер. і Тр., 90);</p> <p>СИЛЬВЕСТЕР – лесный чи селный тлумачу? При исходищах вод слезных и плачу, Иж Ісус – пастыр селный, Сильвестр – лесный, овцам бы пажить всюды был полезный (Гер. і Тр., 92);</p> <p>КІЄВСКІЙ пастыр в тронѣ и престолѣ, Престол в престал, трон в трен змѣнил и болѣ (Гер. і Тр., 94);</p> <p>...был Силвестр сын послушный (Гер. і Тр., 95);</p> <p>АПОСТОЛСКОГО блюстителѣ престола (Гер. і Тр., 95);</p> <p>Екзархом в небѣ Силвестра обрано (Гер. і Тр., 96);</p> <p>УМЕР СИЛВЕСТЕР, конецъ той ТРЕН ТРОНУ. ТРОН взаєм ТРЕНУ конецъ по ПАТРОНУ (Гер. і Тр., 97);</p>

<p>До Єлисея Плетенецького</p>	<p>Превелевного в(ъ) Бѣѣ Его Милости<,> Г(с)дна Ѡца Єлисеѣ Плетенецького<,> Архімандрита Кієвського<,> Монастыра Печарского (Вѣз.Цн., ДІ); ...Ѡче цнѠ великих<,> Же(с) вышо(л) з Фамиліи про(д)ко(в) знаменити(х) (Вѣз.Цн., ДІ); Ты(х) побожны(х) про(д)ко(в) свы(х)<,> потомо(к) побожный (Вѣз.Цн., ДІ); Ѡ коренѣа доброго<,> овоцъ वोобливый<,> Былъ родите(л) побо(ж)ный<,> сы(н) є(ст) сватовливы(й) (Вѣз.Цн., ЄІ); Стон(ш) праве<,> га(к) фѣларъ моцне вкгрү(н)тованы(й)<,> вѣтро(м) жа(д)ны(м) прѣти(в)ны(х) нам нѣ незахваны(й) (Вѣз.Цн., ЄІ); Бо(с) єсть фундованый На камени<,> не пѣску: Ѡ Бѣ презраный (Вѣз.Цн., ЄІ); По(д) часъ оутискв(ъ)<,> по(д) ча(с) вѣ(д) Црѣквны(х)<,> ...Тебе Ѡче Бѣѣ преїзрѣлъ впекуномъ выти<,> Товѣ Црквѣ порүчи(л) Ѡ злы(х) боронити (Вѣз.Цн., ЄІ); ...то твоє стара(н)є<,> Абы црѣкви, үвогимъ<,> было выхова(н)є (Вѣз.Цн., ЄІ); Который (Бог – С.Г.) тѣ Пастыремъ до своего стада Вбралъ выти (Вѣз.Цн., ЄІ); Ѡ Ѡче<,> цнѠ высоколетныхъ (Вѣз.Цн., ЄІ); Ѡнои съ (церкви – С.Г.) оумиловалъ сличную वोдобу За що возмешъ Ѡ Бѣѣ в(ъ) Нѣѣ нагороду (Вѣз.Цн., ЄІ); Цнѣты твои<,> Ѡ Ѡче<,> всемү свѣтү гавны (Вѣз.Цн., ЅІ); ... твоѣа персона в(ъ) шедивости цнаѣ (Вѣз.Цн., ЅІ); Лечъ золота не мѣвши<,> те(ж) не потребүешъ<,> Ѡвшемъ его потребны(м) вѣфите дарүешъ (Вѣз.Цн., ЅІ);</p>
<p>До Арсенія Желиборського</p>	<p>Его милости Господина Ѡца<,> Арсеніѣ Желиборского<,> З ласки вжен еп(с)па Львовского<,> Галиц<,> и Каменца Подолского (Евод., 1);</p>

	<p>Пану и Пастыру (Евод., 3); Превелевности твоей (Евод., 6); ...в(ъ) ласце своей Панской<,> и вѣгословенствѣ Пастырско(м) (Евод., 6); ...его мл(ст)<:> Г(с)пдину Ѡцу ЄПИСКОПУ (Евод., 1); ...на Преславный Клейнот(ъ)<,> ихъ мл(с)тей Пан(в) Желиборскихъ (Евод., 2); Цный Желиборскихъ доме (Евод., 2); Превелевнѣшемъ его милости Господину Ѡцу АРСЕНЮ ЖЕЛИБОРСКОМУ<,> 3 ласки вѣжи ЄПИСКОПУ Лвовскому<,> Галицкому<,> и Каменца Подолского<.> Пану и Пастыру<,> мнѣ вѣце милостивому (Евод., 3); ...мл(с)тивый Панъ и пастыръ (Евод., 5);</p>
<p>До Петра Конашевича- Сагайдачного</p>	<p>...зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного, гетмана войска его королевской милости Запорозкого (Вѣршѣ 1, 322); Бывали межн бойскамъ тымъ Кназѣ и Паны<,> Є которыхъ выходили добрыи Гетманы<.> Іакимъ и тотъ ихъ Гетма(н) Петръ Конашеви(ч) былъ<,> Который справъ рицерскихъ(ъ) дѣлнстю всюды слылъ (Вѣршѣ, Љ.Ѡ); И ты днешній Гетмане зацный Влефѣру<,> Щасливе справу войскомъ тымъ<,> а ховай вѣру Бу<:> и народови тыжъ хр(с)тїанскому<.> Чимъ будешъ завше страшный племени поганскому (Вѣршѣ, Љ.Ѡ); Кгды ж(ъ) гетманъ не сам(ъ) презъ сам лѣч(ъ) бойском(ъ) є(ст) славный<,> А войско тыжъ Гетманомъ<,> доводъ то є(ст) гавный (Вѣршѣ, Љ.Ѡ); Ваши(м) Мл(с)тѣ(м) мои(м) Вѣце ласкавы(м) Пан(м) и добродѣ(м) (Вѣршѣ, Љ.Ѡ); Главного Рыцера (Вѣршѣ, М); Як ревнителю вѣри благочестивои (Вѣршѣ 1, 338); Который кто готовъ Вичизнѣ служити<,> За волнсть єи и свой животъ положити<.> И такъ треба землею</p>

албо тыжъ водою<:> Вшелакъ унъ способный и прудкй
 до бою (Вършѣ, МИ);
 ...его слава в(ъ) многихъ краяхъ земны(х) слыла
 (Вършѣ, М);
 Же вы(л) правый Гетма(н)<,> дай мѹ вѣчный поко(н)
 Бѣ (Вършѣ, М);
 О цны(й) Гетмане славный в(ъ) людехъ по всѣ вѣки
 (Вършѣ, М);
 Мѹжа... Который своимъ мензство(м) слынулъ въ
 всѣ(х) краях(х)<:> В Татар(с)ких(ъ)<,>
 Тѹрских(ъ)<,> навет и в(ъ) По(л)ночны(х) страна(х)
 (Вършѣ, М- МА);
 Здорова своего на мнѣй не ухоронаючи<,> Волѣлъ самъ
 какъ Кодрѹсъ Кроль в(ъ) Атена(х) в(ъ) Греціи<,>
 Смерть по(д)натъ<,> бы вычизна толко была в(ъ)
 цѣлѣ (Вършѣ, МА);
 Идешъ ѿ насъ Гетмане милый<,> Коронѣ той велце
 зычливый (Вършѣ, МА);
 Котрой съ (слави – С.Г.) набылъ своимъ мензствомъ<:>
 З славнымъ Запорозкимъ Рицержствомъ<,> Которогось
 вожем былъ славнымъ (Вършѣ, МА);
 Смотриѣте какъ то Гетман(ъ) былъ Благочестивый<,>
 По звитазствѣ памата(л) на станѣ свой
 ѹцтивы(й)<,> Што мѹ не належало<,> того самъ не
 тыкалъ<,> Замоиского Гетмана то унъ наслѣдовал(ь)
 (Вършѣ, МС);
 ...тот(ъ) Рыцерь<,> з(ъ) Войскам(ъ) Запорозки(м)
 (Вършѣ, МС);
 ...же был(ъ) добрый Вон(н) (Вършѣ, МЗ);
 ...Цнаѣ Малжонко ... А теперъ твоѣ свѣча гаснаѣ южъ
 з(ъ) гасла (Вършѣ, МЗ);
 Несмертелнои славы достойный Гетмане (Вършѣ, МИ);
 Тѹ(т) зложил(ъ) запорозьки(й) Гетман(ъ) свои
 кости<,> Петр(ъ) Конашеви(ч) (Вършѣ, МИ);
 Якъ ревнителю вѣри Благочестивои (Вършѣ, МИ);
 Дай бѣтъ з(ъ) году<,> межи всѣми хр(с)тіаны<,> И

	звѣтазство хр(с)тїански(м) Царо(м) на(д) поганы (Вѣршѣ, Мѣ);
Про Григорія Кирницького	<p>...искуснѣйшому и цѣломудрѣйшому мужу кир Григорію Кірницькому, в Россіѣ Лвовскія земля обівателю (Анат., 199);</p> <p>Слушне патрона свата Георгиа маєш, чесний народе (Анат., 199);</p> <p>единого сего искусства и цѣломудренна мужа именем Грігорія Кирницького на степень учительства обилным иждивенієм, и прилежанієм (Анат., 199);</p> <p>Остаток сил и часу в забавах пристойних травиш, доступаючи наук вызволіоных, В которых и докторством годне-сь ем учоный, цноты и наукою ораз вывышшоный (Анат., 200);</p>

Таблиця А.2. Адресант у барокових панегіриках кінця XVI – першої половини XVII ст.

Панегірик	Автор	Самохарактеристика
«Просфонима» 1591 р.	Анонім	<p>Тогда таково приглашеніе<, > въ церкви пре(д) народомъ ѿ дѣтей пріємъ<, > первое (Просф., 1);</p> <p>... и тамо (в школі – С.Г.) ѿ нищевѣдны(х) моленіе к нему вѣ<, > второе (Просф., 137);</p> <p>мы ... малыѣ сѣце дѣтица (Просф., 3);</p> <p>...но немоцни сѣце лирѣ возаще царскїѣ пѣсни сладцѣ съплѣтати (Просф., 3);</p> <p>Радѣимса оубо и мы братіе (Просф., 4);</p> <p>Сътецѣм же сѣ братіе (Просф., 10);</p> <p>...зрай на(с) чада своѣ блгочин(ъ)но к тебѣ притѣкающа</p>

		<p>(Просф., 4); ...нам же едва мало дышүци(м)<,> оживотворитисѧ (Просф., 10); ...и в(ъ) нищетѣ учачисѧ (Просф., 11); Нехай всѣ парафѣи... сѣю подають намъ просачимъ милотыню (Просф., 11); ...есмы оубоги (Просф., 11);</p>
<p>«Вѣзерунок цнот ... Єлисея Плетенецького» 1618 р.</p>	<p>Олександр Митура</p>	<p>Збытней своей смѣлости велце сѧ дивүю<,> Же сѧ речей великихъ простакъ подеймүю (Вѣз.Цн., ŠI); Ѧ тежъ праве на(д) силү<,> и мѣлкость довтѣпү Котрый певне не вмѣлъ бы здолати и цѣпү Цноты твои<,> ѡ Ѡче<,> важилъ ѡписати (Вѣз.Цн., ŠI); ... працү түю то малүю<,> Ѧкъ першій мой Колосокъ неро(д)ного жнива (Вѣз.Цн., ŠI); прошү оүсилне... Принати рачъ то(т) дарү(н)къ<,> хо(ч) же него(д)ныи Ѡсобы твои (Вѣз.Цн., ŠI); Поволныи и наннизшій Слүга Алеѣандръ Митүра (Вѣз.Цн., ŠI);</p>
<p>«Вѣршѣ на жалосный погреб... Петра Конашевича Сагайдачного» 1622 р.</p>	<p>Касіян Сакович</p>	<p>...зложоный през инока Касіана Саковича, ректора школ кіевских, въ братствѣ (Вѣршѣ 1, 322); Зацне силномү Вѡйскү Ёго К(р)[олевскои] Мл(с)ти<,> Запорозкомү<:> Ласки Бжое<,> Доброго Здорова и щасливого надѣ неприятелми Ѡчизны звитѣзтва</p>

		<p>з(ъ) неСМЕРТЕЛНОИ СЛАВЫ НАВЫВАН(ъ)ЕМЪ<,> АВТОРЪ<,> Ѡ в(ъ) Тр(о)ци единого Бѣ зычитъ (Вѣршѣ, ѠИ); Але южъ до васъ мову мою швертаю Зацное рыцество<:> всѣхъ васъ напоминаю<:> Абысте въ вѣрѣ своей стой мощнѣ тр(ъ)вали (Вѣршѣ, ѠФ); И с(ъ) тымъ рыцествомъ славы доброи навывай<,> А мене в(ъ) Ласце своей зо всѣмъ войскамъ ховай<,> Которому книжечку тую шфѣрюю<,> И подъ именемъ всего войска в(ъ) друкъ дарюю (Вѣршѣ, ѠФ); Речь кончачи<:> творцу васъ Бѣ полецаю<,> Цасливого звитѣства завше вамъ жадаю (Вѣршѣ, ѠФ); Оунижоный и зычливый слуга и мѣтвенникъ<,> Многогрѣшный Инокъ Касіанъ Саковичъ<,> Ректоръ шкѣль Кііовскихъ<,> П(р)<:> [оповѣдник] С(л)<:> [ова] Б(ж)<:> [ія] (Вѣршѣ, ѠФ);</p>
«Мнологія» 1630 р.	Памво Беринда, Тарасій Земка та інші	<p>Іеродіаконъ Исаїа<,> Тупоназиратель (Имн., 4); Инокъ Артемій Поло(в)кови(ч)<,> Тупоблюстите(л) (Имн., 5); Стефанъ Беринда<,> Тупографъ (Имн., 6); НаѠан Зѣнкович, наборщик (Имн.1, 362); Дімитрій Захаріевич, стльпоправитель (Имн.1, 363);</p>

		<p> Пар-ѡеній Молковицкїй<,> Изобразитель (Имн., 7); Миханлъ Фойнацкїй<,> Изобразите(л) (Имн., 8); Павелъ Макарїєви(ч)<,> Батици(к) (Имн., 8); Ѳеодω(ρ) Купрієви(ч)<,> Батици(к) (Имн., 9); Лев(н)тї(й) Іерусалимови(ч)<,> Писмωліате(л) (Имн., 10); ПАМВΩ БѢРында Тупїкароводецъ<,> Ω Пре(д)стателю<,> Рабъ и Бѣгомлецъ Твой съ инѣми Тевѣ пре(д)ставаю<,> Вса реченнаѧ съ всѣми желаю (Имн., 10); Та же по всѣхъ съ всѣми<,> Твоими и моими Всегω Тупу ПРДвитель<,> Но вѢм(ъ) менші(й) Служите(л)<,> ... Да не вуду заввенный<,> Аз(ъ) Тарасїй смирє(н)ны(й) (Имн., 10); З[емка]<:> К[оректор]<:> и П[роповѣдник]<.> Ѣ(л)[ова] Б(ж)[го] (Имн., 10); Поклон(ъ) на(ш) словесный. Ваги хотъ малои, Змысли лечъ цалои. Старшого намъ вожа, Же онъ естъ горожа. Крестоносныхъ Братїй, Рачъ подъпомагати. И самъ же б ся вправиль, И другихъ наставиль. Хентне передъ твой Тронъ, Принести ПОКЛОНЪ (Имн.1, 366); </p>
«Євхаристирїон» 1632 р.	Софронїй Почаскїй	Наименшїй з(ъ) братїи вѣщежителнои монастыра Печерскогω <,> Превелевности

		твоей в(ъ) Духу сынъ и послушникъ<.> Гофроній Почаскій Гумнастесъ Кіновита Мона(ст)<:> Печер<:> Реторики Профессоръ (Євх., 5);
«Евфонія веселобрмячаа» 1633 р.	Анонім	Ѡ Типографѡвъ в(ъ) той же с(т)<.> Чудотворной Лаврѣ Печерской працюющихъ<,> при оуинжономъ поклонѣ прѹдко Дедикованаа (Евф., ТЅ); Прїйми жъ тотъ оупоминокъ Ѡ слугъ своихъ вѡачне (Евф., ТѠ);
«Еводія» 1642 р.	Григорій Бутович	... Дѡвны(х) цнотъ запа(х)<.> Презъ ГРИГОРІА БУТОВИЧА урмакованный (Евод., 1); ...га найнижшїй в(ъ) православїи стѡмъ (Евод., 4); Лечъ не могу такъ великого тажарѹ<,> оутлыми довѣпѹ моего по(д)нести раме(н)ми<.> еднак ве(д)лѹгъ силъ мон(х)<,> (моцнѣйшихъ до того възбѹжаючи) якимъ колвекъ променем<,> в(ъ) томъ діалектѣ рѹскомъ<,> свѣтѹ ѡв(ъ)аснаю<.> и тѹю барзо плохѹю мою працю<,> такѡ задаток(ъ) до далши(х) оуслугъ монхъ<,> превеле(в)[ности]<:> твоей приношѹ<,> и офїрѹю<.> Тоен надѣи бѹдѹчи же в[аша] м(с)[ть]<:> мой мл(с)тивый Панъ и пастырѣ<,> вѡачне принавши<,> мене найнижшого з(ъ) слугъ своихъ<,>

		<p>в(ъ) ласце своей Панской<:> и бл̃гословенствѣ Пастырско(м)<:> ховати будеш(ъ) рачи(л)<.> до котрого на тотъ часъ з(ъ) найнижшимъ оуслугъ мои(х) поклоно(м)<,> пиане сѧ залечаю<,> и ѿдаю (Евод., 5-6); найнижшій служебникъ<.> Григорій Буттовичъ<,> Студентъ презацной Акаде(м)<:> Замой<:> (Евод., 6);</p>
<p>«Гербы и трены при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова» 1658 р.</p>	Анонім	<p>...през музы коллекгыум Кієво- Могилеанского раздѣленые (Гер. і Тр., 66);</p>
<p>«Анатима тис тиміс...» 1641 р.</p>	Яків Седовський	<p>Єгда ученія свого трудов достойную мзду в преславной Академіѣ Патавської учительства глаголю философичного изволенієм, и совѣтом всѣх вкупі учителей совершенный воспріат степень вкратцѣ отчеським его діалектом чрез Іакова Седовського описанно (Анат., 199);</p>

Таблиця А.3. Відношення адресат-адресант у барокових панегіриках

Панегірик	Авто р (адресант)	Адресат	Відношення
«Просфони ма» 1591 р.	Анонім	Митрополит Михайло Рогоза	<p>Радүимса оубо и мы братіе Ѡца нашего зраце посѣщающаго насъ (Просф., 4);</p> <p>Да возрадүет же са дша твоа о сщен(ъ)ноначалнѣйшій Ѡче<,> зрай на(с) чада своа блгочин(ъ)но к тебѣ притѣкающа (Просф., 4);</p> <p>Спѣвати ми кажетъ серце сѣтителеви моему (Просф., 5);</p> <p>истин(ъ)ный ншъ Пастырю (Просф.Р., 749 зв.);</p> <p>Аще и Авраамъ много радовася пріемы(й) Бѣ стра(н)ствүюща<,> не мнѣ и мы радүе(м)са зраце та<,> насъ посѣщающа (Просф.Р., 750 зв.);</p> <p>Сътецѣм же са братіе да цѣлүемъ сватителя<,> и со радостію въскликнѣ(м)<,> похваляюще оучителя (Просф., 10);</p> <p>И всю жизнь нашу изведи на строеніе<,> да тобою полүчимъ Ѡ вѣдъ спасеніе (Просф., 11);</p>
«Възерунок цнот ... Єлисея Плетенецького» 1618 р.	Олександр Митур	Архімандрит Єлисей Плетенецький	<p>Іако вѣрный слүжебникъ оу Пана своего Который та Пастыремъ до своего стада Обралъ быти (Вѣз.Цн., 6I);</p> <p>В<:>[ашеи] М<:>[илости] мое(г) М: Пана и добродѣѣ Поволныи и наинизшій Слүга Алеѡандръ Митүра (Вѣз.Цн., 5I);</p>
«Вѣршѣ на жалосный погреб... Петра	Касія Сакович	Гетьман Петро Конашевич	<p>Ваши(м) Мл(с)там мои(м) велце ласкавы(м) Панw(м) и добродѣо(м)<,> Всемү Рыцарствү 6(г) К(р)<:>[олевскои]</p>

<p>Конашевич а Сагайдачно го» 1622 р.</p>		<p>Сагайда чний</p>	<p>М(л)<:> [ости] Запорозкомү<,> Оунижоный и зычливый слуга и млтвенникъ<.> Многогрѣшный Инокъ Касіанъ Саковичъ<,> Ректоръ шквлъ Кііовскихъ<.> П(р)<:> [оповѣдник] С(л)<:> [ова] Б(ж)<:> [ія] (Вѣршѣ, Љ•Ф); Лечъ га до своего са Гетмана вертаю Петра Конашевича (Вѣршѣ, МS);</p>
<p>«Мноло- гіа» 1630 р.</p>	<p>Памво Берин да, Тара- сій Земка та інші</p>	<p>Петро Могила</p>	<p>У преп(д)бне о(т)че нашъ и Пане<,> Свату вбшедши в(ъ) томъ Аггл(с)комъ стане<,> И Преложенствѣ на(д) нами твоими / Послѣшниками (Имн., 4); ПАМВУ БѢРында Тупікароводець<,> У Пре(д)стателю<,> Равъ и Бгомалець Твой (Имн., 10); Можному гетману<,> А еще всѣхъ Пану<.> ... днесъ Ѡкупителю<.> Ласк егу заживши<,> На(ш) ПОКЛОН(Ъ) знизивши (Имн., 10);</p>
<p>«Свхари стиріон» 1632 р.</p>	<p>Софр оній Почас ький</p>	<p>Петро Могила</p>	<p>...ВДАЧНОСТЬ ... УДЪ Спудеувъ Гумназіум(ъ) С(г) Мл(с) з(ъ) Школы РЕТОРИКИ (Свх., 1); ...немалое гроно в(ъ) Православной Науцѣ Православныхъ(ъ) Сынвѣ<,> которыи ... зобравшиса<,> цо бы за сѣмбола своее кү товѣ прихильности выставити мѣли<,> не вѣдаютъ(ъ) (Свх., 3); ты Каменемъ нешацованы(м) в(ъ) Цнотахъ(ъ) и Повожности бүдүчи<,> за камѣнье дорогое сынвѣ унои (церкви – С.Г.) совѣ розүмѣешъ (Свх., 3); Наименшій з(ъ) братіи вщезителнои монастыра Печерскогу<,> Превелевности</p>

			<p>твоей в(ъ) Духу сынъ и послушникъ<.> Софроній Почаскій Гимнастесъ Кіновита Мона(ст)<:> Печер<:> Реторики Профессоръ (Свх., 5); Твоей Ѡ насъ Честности<,> поки часу станеть<,> Вдичность з(ъ) Паукъ подан(ъ)ѡ <,> нигды не оустаетъ (Свх., 13); Ѡцемъ<,> Паномъ<,> Пастыромъ<,> завше нашимъ бѹде(ш)<,> Если насъ в(ъ) твоей ласце нѣгды не забѹдешъ (Свх., 20);</p>
<p>«Евфонія веселобрмя чаа» 1633 р.</p>	<p>Аноні м</p>	<p>Петро Могила</p>	<p>...тѡ Гасне Велможный Пѣне нашъ витає(м)<,> И мы то(т) даръ<,> а(ч) цѹпый на плаць выставлаемъ (Евф., Тѹ); мы тоє приноси(м) што маемъ<,> Тымъ подаркомъ малы(м) твой ко(н)спект(ь) витає(ь) <.> Ѧ в(ь) немъ ср(д)ца оупреймость при своемъ поклонѣ<,> Даємъ в(ь) Триум(ь)форо(д)ной што твоей зѡнѣ (Евф., Тѹ); И мы што Друкарской пилнѹемъ роботы<,> Знаемъ што намъ Па(н)скій твой справл(т) Цншты<.> Кѹншты нашѣ вакѹютъ<,> и мы вакѹвали<.> Не без шкоды своєи ажъ поты чекали<.> Кгды тѡ Пана своего щасливе витаемъ<,> ... Нехай из(ъ) Тѹпографскихъ Кѹнштѡвѣ<,> тѹю славу Ѡноситъ Има твое<,> презъ нашу забаву (Евф., Тѹ);</p>

<p>«Еводія» 1642 р.</p>	<p>Григорій Бутович</p>	<p>Арсеній Желиборський</p>	<p>Пану и Пастыру<, > мнѣ велце милостивому (Евод., 3); ...тую барзо плохую мою працу<, > такъ задатокъ(ъ) до далши(х) оуслугъ моихъ<, > превеле(в)[ности]<:> твой приношу<, > и офирую<.> Тоен надѣи будучи же в[аша] м(с)[ть]<:> мой мл(с)тивый Панъ и пастыръ<, > вѣдче принавши<:> мене найнижшого з(ъ) слугъ своихъ<, > в(ъ) ласце своей Панской<:> и бѣгословенствѣ Пастырско(м)<:> ховати будеш(ъ) рачи(л)<.> до котрого на тотъ часъ з(ъ) найнижшимъ оуслугъ мои(х) поклоно(м)<, > пилне са залещаю<, > и ѿдаю (Евод., 5-6); Превелебности твоей<, > мнѣ велце милостивого Пана и Пастыра<:> найнижшій служебникъ<•> Григорій Бутовичъ<, > Студентъ презацной Акаде(м)<:> Замои(с)<:> (Евод., 6).</p>
-----------------------------	-----------------------------	---------------------------------	---

А.4. Чесноти і заслуги панегіричних адресатів

- Михайло Рогоза

Возлюбилъ еси Ѡче справедливость сватѹю<,> маешъ в ненависти
безбожность проклатѹю (Просф., 6);

Правда и чѣлколюбїе твоей возъ справѹетъ<,> а справедливость браздами
шафѹетъ (Просф., 6);

...ч(с)тны(й) ншъ Ѡче (Просф.Р., 749 зв.);

...пастыр добрый (Просф., 9);

Оному оубо подобаше сѣма илѣви оставити<,> тебѣ же обидимаго Ѡ
обидащаго избавити (Просф., 10);

- Елисей Плетенецький

Статечность в(ъ) вѣрѣ (Вѣз.Цн., 6I);

Праца и Стара(н)е в Релѣи Старожи(т)но(ь) (Вѣз.Цн., 6I);

Фундова(н)е Монастыре(й) и Црѣкве(й) (Вѣз.Цн., 6I);

Фундова(н)е Друкарнѣ (Вѣз.Цн., 6I);

Не глади(ш) са на вѣкъ свой шедивости полны(й)<,> Не борони(ш)са
працы нѣкгда быти волный (Вѣз.Цн., 6I);

И тои тежъ цноты молчать не годитса<,> ... Бось повскресилъ
Друкарню припалую пыломъ Балавана (Вѣз.Цн., 6I);

Же нѣкимъ не погордишъ<,> всѣхъ в ласце ховаешъ Стъ кажды(м)
пе(н)кне ра(д) живе(ш)<,> и те(ж) в(ь) любви мае(ш) (Вѣз.Цн., 6I).

- Петро Конашевич-Сагайдачний

Главное Войска годно такого Гетмана<,> Который пилне стерегъ чести
своего Пана<.> Оумѣлъ мѹдре тымъ сильнымъ Войско(м) керовати<,>
Доброго любви(л)<:> злого зась звыклъ вы(л) карати (Вѣршѣ, М);

Пилене шнѣ того стерегѣ<,> бы война с(ѣ) хр(с)тіаны<,> Хр(с)тіаномѣ не была<,> лечѣ толко с(ѣ) поганы <.> Которыхѣ шнѣ водою и сѣхомѣ воевалѣ<:> И плѣненныхѣ хр(с)тіанѣ з(ѣ) моцы ихѣ выдиралѣ (Вѣршѣ, М̃);

За великую собѣ мѣлѣ то нагородѣ <,> Кгды з(ѣ) неволѣ вызволилѣ кого на свободу (Вѣршѣ, М̃);

Цный Сагайдачный волѣлѣ сам(ѣ) ранѣ поднати<,> Нѣжли бы поганинѣ Хр(с)тіанѣ выдати Ѡ которои раны што оумираетѣ<,> Але слава и мензство его зоставаетѣ (Вѣршѣ, М̃А);

Богатство<,> мудрость<,> слава<,> сила все преходитѣ<,> Нѣчого са трвалого в(ѣ) мѣрѣ не находитѣ<.> Што можем в(ѣ) томѣ Рыцерѣ нашомѣ шглядати<,> ... Цили шнѣ не мѣлѣ силы<,> здоровѣ<,> и грошей<;> Не былѣ ли славны(й)<,> менжнй<,> на тѣлѣ хорощій<;> Цили не мѣлѣ Докторовѣ на свою хоробѣ<;> Лечѣ на смерть нѣтъ лѣкарства Ѡдаетса гробѣ (Вѣршѣ, М̃А);

Єднакѣ потомнымѣ вѣкшмѣ<,> слава вѣчнаѣ<,> по товѣ зостала<.> Котронсь навилѣ своимѣ мензствомѣ (Вѣршѣ, М̃А);

А кды какогѣ мѣста в(ѣ) Хр(с)тіанствѣ досталѣ<,> Теѣды Цркви в(ѣ) покою шставляти казалѣ<.> Шмотрѣте какѣ то Гетман(ѣ) был(ѣ) Блгочестивый<:> По звитѣствѣ памата(л) на станѣ свой ѣцтвы(й)<,> Што мѣ не належало<,> того са не тыкалѣ (Вѣршѣ, М̃Є);

... Вѣрѣ его<,> в(ѣ) которой статечне Трвалѣ<,> заставляючи ся за ню досыт(ь) сердечне (Вѣршѣ, М̃С);

Бо кто ж(ѣ) бы не зычилѣ былѣ такому Гетманѣ Здоровѣ<,> што вѣрне слѣжил(ѣ) Шичизнѣ и Панѣ (Вѣршѣ, М̃З);

Што шнѣ в(ѣ) Вѣрѣ своей стѣй трвалѣ статечне<,> И шичизны своей боронилѣ тыжѣ менжне<.> И маетностью добре своею шафовалѣ<,> Не на костки<,> и карты<,> и зытки шверталѣ<.> Але<,> такѣ есь слышалѣ<,> на речи добрын<,> Дши его по смрти барзо потребныи (Вѣршѣ, М̃З);

...же был(ѣ) добрый Вои(н) (Вѣршѣ, М̃З);

Погребенъ в(ъ) Монастыри Брацтва Кіевско(г) <, > На который тисачій килка ѡфѣровалъ <, > А же бы тамъ Науки ф҃ндовано <, > жадалъ (Вѣршѣ, МІИ);

... хочѣ о҃казати <: > Какіи цноты ге(т)ма(н) повиненъ мѣвати <. > Болзнь Божію первей всего нехъ мѣваетъ <, > А при ней трезво(ст) <, > ч҃йно(ст) <, > статечно(ст) ховае(т) <. > На(д)то чисто(ст) <, > ѡхъ чистость повиненъ ховати <, > А к҃ва(л)товниковъ еи збы(т) сродзе карати В нао҃це тыжъ вѣнной не(х) б҃де(т) цвиченый <, > Голодо(м) и холодо(м) тыжъ призвычаеный (Вѣршѣ, МІИ);

Мае(т) ты(ж) гетма(н) в(ъ) войску мѣти справе(д)ливо(ст) <, > Добрыхъ миловати <, > зли(х) зась кара(т) за и(х) зло(ст) (Вѣршѣ, МІИ).

- Петро Могила

Же и самъ в(ъ) цнотахъ к(ъ) Б҃г҃у сѧ зближити Прагнешъ (Имн., 4);

Твоим мудрым дозором (Имн. 1, 363);

За гойныи Добродѣйства <, > собѣ и Цркви Православной <, > в(ъ) ф҃ндованю Школъ показаныи (Євх., 1);

... не малое гроно в(ъ) Православной Науцѣ Православныхъ Бынѡвѣ <, > которыи по(д) Намет(ъ) твоєи цодробливости <, > по(д) Плацѣ твоєгѡ стара(н)ѧ <, > по(д) о҃преймость твои к҃ Наукамъ зычливости зобравшисѧ (Євх., 3);

Ѡ неслыханой в(ъ) РѡССІИ цодробливости <! > (Євх., 3);

...золотомъ погоржаешъ <, > а Православно-Католическ҃ю Науку любишъ (Євх., 4);

онаѧ Людскость <, > Побожность <, > оныи твои цнѡты <, > онаѧ до намнѣйшого склонность (Євх., 4);

...поневажъ Правда и щирость хочъ в(ъ) ... великои завше о҃ тебе поваги естъ (Євх., 5);

Зверхность<,> Глава<,> Уздоба<,> то все по(д) ногою<,> Вѣра<,> милость до Бѣга<,> то над головою (Євх., 6);

Так(ъ) мудро(ст) дастъ МОГИЛѢМЪ<,> в(ъ) славѣ ухолодѣ (Євх., 34);

Шкѣлы сѣмптомъ<,> з(ъ) Ѡчистыхъ двѣрь<,> свои(м) фѣндѣш(ь)<,> Своими Профессорѣвъ сѣмптами ратѣшъ <.> Оубогимъ филѣомѣзѣмъ ласкавѣѣ ставиш<,> Гакъ Адріанъ ихъ працы здобишъ<,> люби(ш)<,> славн(ш)<.> Важишъ коштъ на Друкарню<,> же бы в(ъ)продѣ Сѣѣнѣ Уздоба могла быти (Евф., Тѣ-Ѡ).

ДОДАТОК Б

ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ЗАСОБИ У СТАРОУКРАЇНСЬКИХ ПАНЕГІРИКАХ
КІНЦЯ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.*Таблиця Б.1. Чесноти і заслуги панегіричних адресатів у метафоричному
висвітленні. Метафори домогилянського періоду*

Панегірик	Метафора	Цитата
«Просфонима» 1591 р.	пастир	...радуйса граде<,> оусердно <u>пастыра</u> пріємлящи (Просф., 4); Прінѣсѣте почє(ст) ... <u>Пастыреви</u> звѣ(р)хнѣ(й)шо(мү)<,> прінесѣте покорү (Просф.Р., 749); <u>Пастыра</u> витаючи Бѣгова(з)ниве (Просф.Р., 749 зв.);
	жезл пастирства	<u>жезломъ пастырства</u> своего (Просф., 11);
	священная глава	нехай са запалають<,> в <u>сщєн(ъ)наа</u> <u>главо</u> <,> котрын оупадкү церкви шүкають (Просф., 6);
	отець	... <u>Ѡца</u> нашего зраце (Просф., 4);
	наставник	<u>Ѡ наставниче добродѣтели</u> (Просф., 5);
	учитель	...похвалающе <u>оучителя</u> (Просф., 10);
	святитель	<u>Здравъ буди сѣлю</u> (Просф., 6);
	солнце	<u>сѣнце</u> свѣтлоє (Просф., 3);
	єдине око Росьсіи	<u>єдино око рос(ъ)сіи</u> (Просф., 3);

украшитель совѣта	<u>оукрашителя же совѣта</u> (Просф., 4);
воїн	<u>добрый воине</u> (Просф., 6);
правосуд	<u>в правосуде</u> (Просф., 9);
судія, беззаконню отмъститель	<u>судіа же праведный<, ></u> и <u>беззаконію</u> <u>ѡм(ъ)стителъ</u> (Просф., 11);
Пособіе благодати, Помощ благо дѣлающим, заступленіе	<u>Пособіемъ вожіа благодати<, ></u> и его <u>оукрѣпленіемъ<, ></u> иже есть <u>помощію</u> <u>благо дѣлающимъ</u> и <u>заступленіемъ</u> (Просф., 9);
Правда и човсколюбіе твой воз справует, / а справедливость браздами шафует	<u>Правда и чѣсколюбіе твой возъ</u> <u>справуетъ<, ></u> а <u>справедливость</u> <u>браздами шафуетъ</u> (Просф., 6);
Сіон отдаєт хвалу	<u>Ѡ Бже ... Прістоине Ѡдає(т) Сіонъ</u> <u>Сты(й) Хвалу твоѣ</u> (Просф.Р., 750);
небеса небес	<u>Радуйтеса небеса небе(с)</u> (Просф., 9);
небесный ворота	<u>Тебѣ оставленъ есть ницій<, ></u> <u>тебѣ</u> и <u>сирота<, ></u> о ни(х) <u>старайса</u> они бо ти <u>ѡворотъ<, ></u> <u>нв(с)нын ворота</u> (Просф., 12);
млека словесного ученія	<u>Млека словеснаго оученія</u> <u>младе(н)чески</u> <u>во(з)любите</u> (Просф.Р., 753 зв.);
странник	<u>...пречесный нашъ стран(ъ)ниче</u> (Просф., 10);

«Възерунок цнот ... Єлисея Плетенецького» 1618 р. (Олександр Митура)	Пастир стада	Который тѧ <u>Пастыремъ</u> до своего стада <u>Вбралъ</u> быти (Вѣз.Цн., ЇІ);
	Отець цнот високолетних	... тебе, ѡ <u>Вче</u> <,> <u>цнѡ</u> <u>высоколетныхъ</u> (Вѣз.Цн., ЇІ);
	овоц	<u>Ѡ</u> коренѧ <u>доброгѡ</u> <,> <u>ѡвоцъ</u> <u>ѡсобливый</u> » (Вѣз.Цн., ЇІ);
	всѣх в ласце ховаеш	<u>Же</u> нѣкимъ не погордишъ<,> <u>всѣхъ в ласце ховаешъ</u> (Вѣз.Цн., ЇІ);
	повскресил друкарню	<u>Бось</u> <u>повскресилъ</u> <u>Друкарню</u> <u>припалую</u> <u>пыломъ</u> <u>Балабана</u> (Вѣз.Цн., ЇІ);
	возмеш от бога в небѣ нагороду	<u>Вноисъ</u> <u>оумиловалъ</u> <u>сличнѹю</u> <u>ѡздобу</u> <u>За</u> <u>що</u> <u>возмешъ</u> <u>Ѡ</u> <u>Бѧ</u> <u>в(ъ)</u> <u>Нѣѣ</u> <u>нагороду</u> (Вѣз.Цн., ЇІ);
	даст корону бог хвалы своєї	<u>Дастъ</u> <u>ти</u> <u>корону</u> <u>Бѣ</u> <u>хвалы</u> <u>своєи</u> (Вѣз.Цн., ЇІ);
	Церков през ню помножает, проквитаєт	<u>Кгды</u> <u>жѣ</u> <u>сѧ</u> <u>Црковъ</u> <u>Бѣаа</u> <u>през</u> <u>ню</u> <u>помножаетъ</u> : <u>И</u> <u>в(ъ)</u> <u>Дѡгмате(х)</u> <u>Ѡце(в)ски(х)</u> <u>сличне</u> <u>проквитає(т)</u> (Вѣз.Цн., ЇІ);
«Мнологія» 1630 р.	вож при Христї	<u>Ѡкѡ</u> <u>нашъ</u> <u>Ѡож(ъ)</u> <u>и</u> <u>Пастыръ</u> <u>при</u>
	Пастир при Христї	<u>Хѣ</u> <u>Гетмане</u> (Имн., 7);
	пастир	<u>Пану</u> <,> <u>Пастыру</u> <,> <u>Ѡпекунѡви</u> <u>и</u> <u>Добродѣєви</u> <u>своєму</u> (Имн., 1);
	отець	<u>Тебе</u> <u>о(т)че</u> <u>нашъ</u> <u>ПѢТРѢ</u> (Имн., 3);
	свѣтило	<u>всѣхъ</u> <u>єси</u> <u>свѣтило</u> (Имн., 5);
	корень слобы	<u>Корень</u> <u>слобы</u> <u>невѣрїє</u> (Имн., 7).

Таблиця Б.2. Чесноти і заслуги панегіричних адресатів у метафоричному висвітленні. Метафори могилянського періоду

Панегірик	Метафора	Цитата
«Євхаристиріон» 1632 р. (Софроній Почаський)	Пастир, наук патрон	<u>ПАСТЫРҮ<, >ПАТРОНЄ<, ></u> И <u>ФҮНДАТОРЄ НАШЪ</u> (Євх., 3); <u>Мы</u> <u>зась</u> <u>ввцы</u> <u>Пастыру<, ></u> <u>д҃уховный</u> <u>добытокъ</u> <u>Пренесемо<, ></u> <u>з(ъ)</u> <u>вчарни</u> <u>Наукъ</u> <u>на</u> <u>пожитокъ</u> (Євх., 20); <u>ФҮНДАТОРЕ</u> <u>побожный<, ></u> <u>Цныхъ</u> <u>Наукъ</u> <u>патроне</u> (Євх., 24); <u>втвори</u> <u>жъ</u> <u>велможный</u> <u>патроне</u> <u>ворота</u> <u>зичливости</u> <u>твоеи</u> (Євх., 5); <u>Щемъ<, ></u> <u>Паномъ<, ></u> <u>Пастыромъ<, ></u> <u>завше</u> <u>нашимъ</u> <u>б҃уде(ш)<, ></u> <u>Если</u> <u>насъ</u> <u>в(ъ)</u> <u>твоей</u> <u>ласце</u> <u>н҃б҃гды</u> <u>не</u> <u>зав҃удешъ</u> (Євх., 20);
	Отець Прометейом званий	<u>Ще</u> <u>Прометеймъ</u> <u>званный</u> (Євх., 10);
	Сторожв Христовой овчарні	<u>Въ</u> <u>Хвой</u> <u>вчарни</u> <u>достъ</u> <u>пилного</u> <u>строжа</u> (Євх., 26);
	Рицар моцій неслиханых	<u>Что</u> <u>маешъ</u> <u>Рицера</u> <u>моцій</u> <u>неслыханыхъ</u> (Євх., 27);
	Пан, що зійшов з неба	<u>Бо</u> <u>сам(ъ)</u> <u>Пан(ъ)</u> <u>триумфует(ъ)<, ></u> <u>котры(й)</u> <u>з(ъ)</u> <u>ст҃упи(л)</u> <u>з(ъ)</u> <u>н҃ба</u> (Євх., 31);
	утіха учених	<u>Всѣхъ</u> <u>утѣхо</u> <u>учоныхъ</u> (Євх., 24);
	ворота зичливості твоєї	<u>втвори</u> <u>жъ</u> <u>велможный</u> <u>патроне</u> <u>ворота</u> <u>зичливости</u> <u>твоеи</u> (Євх., 5);
	камінь	<u>ты</u> <u>Каменемъ</u> ... <u>б҃уд҃чи</u> (Євх., 3);

діамант	Єстєсь и Діамен(ъ) томъ гды перешкоды и клопоты за школы терптиве зносишь (Євх., 4);
Всіх муз Цітерон	всѣхъ Мүзъ Цитеронє (Євх., 24);
Феб, давцо свѣтлости	ФЕБЕ ДАВЦО СВѢТЛОСТИ<,> ВСЕГО СВѢТА ОКО (Євх., 32);
всього світу око	
сил Атлянтових	Єстєсь и силъ атлан(ъ)товыхъ<,> гды в(ъ) такъ тажкихъ трүдахъ и працахъ(ъ) оуставати не хоче(ш) (Євх., 4);
Церковний філяр, оздоба, Дамаскін	Показалъ то Црковный Филяръ барзо гасный<,> Всея Гүрієй уздоба<,> Дамаскинъ прекрасный (Євх., 14)
намет твоєї щодробливості плащ твого старання	...Православныхъ(ъ) Гыннвѣ<,> которыи по(д) Наметь твоєи щодробливости<,> по(д) Плащъ твоєгѡ стара(н)а<,>...зобравшиа (Євх., 3);
лілія високих цнот	Ѣтоль слава Могилашъ вѣчнаа повстанеть<,> И лилѣа высокихъ цнвтѣ ихъ не оуванеть (Євх., 12);
Олімп слави Могилов	Ѡли(м)пѣ славы цныхъ Могилашѣ (Євх., 36);
гора спасіння	Гды снцє пре(д)вѣчноє з(ъ) по(д)земныхъ краєвѣ выникнүвши<,> дүшү зновү на Гороу сп(с)ніа по(д)носитѣ (Євх., 5);
Едем Сіону	Кто несвѣдомъ ижѣ Мүдрость з(ъ) Єдема Сіонү<:> Подана єсть (Євх., 7)

терне мудрості	<u>Нех(ъ) в(ъ)зрокъ терн(ъ)є</u> <u>мудрости теперь колетъ</u> <u>смѣтних(ъ) Базилишквѣ</u> <u>Фунѣтских(ъ) (Євх., 12);</u>
корень в саду	<u>Тотъ Корень</u> (тобто граматика – С.Г.) <u>в(ъ) твоємъ Садѣ</u> (в Геліконі – С.Г.) <u>Ѡче Пречестнѣйшій<, ></u> <u>Заквитнетъ з(ъ) Геликномъ</u> <u>на(д) слнце гаснѣйшій (Євх., 9);</u>
Море (наука), солонких наук ріки	<u>З того моря</u> (про теологію – С.Г.) <u>выходатъ слонкихъ Наука рѣки</u> (Євх., 18);
світлий ліхтар в небі, з семи лямп зложоній (небесне склепіння із 7 планет: для характеристики Астрономії)	<u>Где свѣтлы(й) лихтаръ в(ъ)</u> <u>неѣ<, > з(ъ) семи лам(м)пъ</u> <u>зложоны(й) (Євх., 16);</u>
цвіт веселля, корень пісній сад утіхи жродло мислій вдячних	<u>Музыка цвѣтъ весел(ъ)ѣ<, > корень</u> <u>Пѣсній значныхъ Музыка садъ</u> <u>оутѣхи<, > жродло мыслий</u> <u>вдачных(ъ) (Євх., 14);</u>
слава високо літаючи, високо сідаєт	<u>Бо слава высокѣмъ літаючи высокѣмъ</u> <u>сѣдаєтъ (Євх., 4);</u>
гніздо цноти	<u>Ѧ на Палмѣ засѣ Цнота гнѣздо своє</u> <u>маєтъ (Євх., 13);</u>
весна утіх, веселля криниця, пожар фрасунку	<u>Южъ Весна оутѣхъ новыхъ<, ></u> <u>весела новогѣмъ Криница<, > а пожаръ</u> <u>засѣмъ фрасункѣ старогѣмъ (Євх., 24);</u>
Бог – круглостъ світу (барокове бачення Бога)	<u>Бѣтъ не єсть фігуральный <, > але</u> <u>крѣглостъ свѣтѣ (Євх., 15);</u>

	кролевна, райських садов цвіт (про Діву Марію)	Пресличнаа Кролевно<,> Райскихъ Гадѡвѣ Цвѣтѣ (Євх., 35);
	Пам'ять – скарб сличного мовення (в контексті оспівування Полімії – музи поетичної творчості)	Памат(ь)<,> скарвѣ непребраный сличногѡ мове(н)а (Євх., 28);
	Церква – земне небо	Црковѣ Православнїю земное небо какъ нѣколиа Атласъ тѡу оуранѡн уподѣзато (Атлант небо на себе взяв – С.Г.) двигати и посилковати рачиш (Євх., 4);
«Евфонія веселобрмячаа» 1633 р.	Парнасов аеонских фундатор	же есте(с) Парнасѡвѣ аѡ(н)скихъ<,> Фундаторомѣ<,>
	пастыр краев сіонских	Пастыремѣ ты(х) краевѣ Сїѡ(н)ски(х) (Евф., Т̣Ф);
	оборона	Маешѣ Рѡссїа южѣ теперѣТриѡѡмфѣ годинѣ <:> Ѡто Правѣ твоихѣ Петрѣ естѣ ѡборона (Евф., Т̣И);
	оздоба славы	Ѡздоба славы ты нашей давно (Евф., Т̣И); в(ъ) томѣ твоа забава<:> какъ бы мѣла ѡздобѣ Рѡссїйскаа слава (Евф., Т̣Ф);
	Атлянт мурів Адамант мурів	Тѡбе южѣ Мѣры мои полѣцаю<,> Ѡ гарслава которыи маю<,> ... ты ихѣ бѣдѣ Атланта(м)<,> Бѣдѣ Адамантом(ъ) (Евф., Т̣И);

«Еводія» Григорія Бутовича 1642 р.	Пастир в своїй овчарні	Нехай <u>АРСЕНІЙ</u> <,> Б҃гомъ пастиръ данный<,> И Лвовскои ново столици выбранный<,> Ч҃лыи становитъ способъ овцамъ радный В своей овчарнѣ (Евод., 16).;
	Церкви Божой свѣтило	<u>Цѣркви Бжой</u> <,> сталє(с) сѧ гасное свѣтило<:> Котрое на оризонть лвовскій засвѣтило (Евод., 10);
	бере духовную зброю	<u>Береть ухотне д҃уховн҃ю зброю</u> <:> Идетъ до бою (Евод., 20);
	лявр оздоби	<u>Церковъ Бжа ... Лавромъ твоей оздоби</u> <,> <u>убточаетъ скронѣ Свои</u> <:> к҃ды южъ тѧ види(т) на столечно(м) <u>Фршнѣ</u> (Евод., 11);
	лилѣя вонностей духовних (метафорична назва церкви)	<u>Квитни жъ полна лилѣю вонностей д҃ховны(х)</u> <,> <u>Оздоровлай</u> запахом<,> роз҃умы о҃ломныхъ (Евод., 11);
	смѣх за плачем ходить	<u>Ото тропами смѣхъ за плачемъ ходитъ</u> (Евод., 20);
«Вѣршѣ на жалосный погреб... Петра Конашевича Сагайдачного», 1622 р. (Касіян Сакович)	Християнський цар	Дай б҃гъ ... звитазство <u>хр(с)тіански(м) Царо(м) на(д)</u> поганы (Вѣршѣ, М·Ф);
	лев	...лѣпше естъ мѣти <u>лва на(д)</u> еленами Гетмано(м)<,> а нѣжели елена на(д) лвами (Вѣршѣ, М·Ф);
	Свѣча (згасла) (про П. Конашевича- Сагайдачного)	<u>А теперъ твоѧ свѣча гаснаѧ южъ з(ъ)гасла</u> <,> Южъ сѧ с(ъ) тобою вѣчне Другъ твой розл҃чаетъ (до дружини Анастасіи) (Вѣршѣ, МЗ);

	душне лѣкарство (молитва – ліки для душі перед смертю)	Почалъ далей ѡ <u>дшномъ лѣкарствѣ</u> мыслити<,> Якъ вы ѿ змаз(ъ) грѣховныхъ могл(ъ) еи очистити (Вѣршѣ, МЗ);
	душа поживает	За тымъ нехъ <u>дша</u> его въ небѣ <u>почиваетъ</u> (Вѣршѣ, МЗ);
	зложил кости	И на надгробкѣ слова такіе вырыто <:> Тѹ(т) <u>зложил(ъ)</u> запорозкі(й) Гетман(ъ) свои <u>кости</u> (Вѣршѣ, МИ);
	живота доконал	... <u>зложил(ъ)</u> запорозкі(й) Гетман(ъ) свои кости <,> ... <u>Живота</u> <u>доконалъ</u> (Вѣршѣ, МИ);
	коса смерти	Фѹфале(м) молодости <,> котораѡ мыли(т) <,> Ровно з(ъ) стары(м) под(ъ) <u>косу</u> <u>смерти</u> са хили(т) (Вѣршѣ, Н);
«Гербы и трены при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова»	Пастир (земной, лесной)	Сильвестр Косов – <u>пастыр</u> мудрый, <u>земной</u> (Гер. и тр., 68); Силвестер – <u>пастыр</u> , котрый метрополий Ишол крест взявши (Гер. и тр., 74); Иж Исус – <u>пастыр</u> селный, Сильвестр – <u>лесной</u> (Гер. и тр., 92); Восходить <u>пастыр</u> наш, сердцем покорны (Гер. и тр., 83);
	глава всея Россіи	<u>Всея Россіи глава</u> умирает (Гер. и тр., 68);
	отець	<u>отца</u> и пастыра кир Сильвестра Косова (Гер. и тр., 66);

світ троякий	<u>Свѣтом трояким</u> был Силвестер миру (Гер. и тр., 85);
Силвестра серце в покорѣ	<u>Силвестра серце</u> глыбоко <u>в покорѣ</u> (Гер. и тр., 88);
Серце Силвестра врагов потоптало	<u>Серце Силвестра врагов</u> <u>потоптало</u> (Гер. и тр., 86);
небесчик	Наш так Небожчик, же <u>Небесчик</u> значить (Гер. и тр., 68);
косою смерти подтятий	<u>Косою смерти</u> под заход <u>подтятий</u> , Заходней церкви значило то ясне Число п'ятдесят, кгда як коса власне L (Гер. и тр., 72);
земля	<u>Земля-сь</u> и в землю пойдеш (Гер. и тр., 67);
слонце в тму смерти заходить	<u>Слонце</u> пред дверми, <u>в тму смерти</u> <u>заходить</u> (Гер. и тр., 77);
роса слез	Так по заходѣ <u>РОСА слез</u> в ней пала, Же от той самой РОССІЯ б ся звала (Гер. и тр., 77);
стрѣла смерть запустила	<u>Стрѣла</u> , свою <u>смерть</u> тут же <u>запустила</u> (Гер. и тр., 80);
висота неба	Квалтом порвати бы <u>высоту неба</u> (Гер. и тр., 82);
царство небес	<u>царство небес</u> (Гер. и тр., 77);
смерть гору могилы копаєт	<u>смерть гору могилы</u> / Берет, <u>копаєт</u> (Гер. и тр., 84);

	книга смерти	<u>Книгою смерти</u> ест труна (Гер. и тр., 70);
	точимо слезы, опливаем в горѣ	<u>Точимо слезы, опливаем в горѣ</u> (Гер. и тр., 93);
	смерть лѣта скончила, цноты пѣском поличила	Не лѣта, <u>цноты пѣском поличила</u> , Пѣску не стало, <u>смерть лѣта скончила</u> (Гер. и тр., 67);
	сердечная скала	Так согрѣйся <u>сердечная скала</u> Милостю (Гер. и тр., 84).

Таблиця Б.3. Епітети-характеристики адресатів у барокових панегіриках

Назва панегірика, автор	Кому присвячений	Епітети
«Просфонима» 1591 р., Анонім	Михайло Рогоза, митрополит	<p><u>Преосвящен(ъ)ному</u> Архієпископу (Просф., 1);</p> <p><u>В преподобне архієпископе<, ></u> и <u>преосщен(ъ)ный</u> квр Михаиле (Просф., 3);</p> <p><u>Σε ουβο сватителскаа ... дша</u> (Просф., 4);</p> <p><u>в сщен(ъ)ноначалнѣйшій</u> Ѡче (Просф., 4);</p> <p><u>самого гасносїающаго</u> (Просф., 5);</p> <p><u>видачи доброчеснаго</u> (Просф., 5);</p> <p><u>Возлюбилъ еси Ѡче справедливость сватѹю<, ></u> маешъ в ненависти безбожность <u>проклатѹю</u> (Просф., 6);</p> <p><u>в истин(ъ)ный</u> пастырѹ (Просф., 6);</p> <p><u>в сщен(ъ)наа главо</u> (Просф., 6);</p> <p><u>Пастыреви звѣ(р)хнѣ(й)шо(мѹ)<, ></u> ... <u>тако всѣ(х) началнѣ(й)шо(мѹ)</u> (Просф.Р., 749);</p> <p><u>едїнаго на(д) еп(с)пы</u> (Просф.Р., 749);</p> <p><u>Патрїархо(м) посщен(н)о(мѹ)</u> (Просф.Р., 749);</p> <p><u>...Его стльско(н) мл(с)ти</u> (Просф.Р., 749);</p> <p><u>истин(ъ)ный</u> ншъ Пастырѹ (Просф.Р., 749 зв.);</p> <p><u>ч(с)тны(й)</u> ншъ Ѡче (Просф.Р., 749 зв.);</p> <p><u>судїа же праведный</u> (Просф., 11);</p> <p><u>влженый</u> архієпископъ (Просф., 12).</p>

<p>«Възерунок цнот ... Єлисея Плетенецького» 1618 р., Олександр Митура</p>	<p>Єлисей Плетенецький, архімандрит</p>	<p><u>Превелебного в(ь) Бѣѣ</u> (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>); <u>Ѡче цнѠ великихъ</u> (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>); <u>Вышо(л) з Фамиліи про(д)ко(в) знамениты(х)</u> (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>); <u>Ты(х) побѣжны(х) про(д)ко(в) свы(х) <, > потоמו(к) побожный</u> (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>); <u>Былъ родите(л) побо(ж)ный <, > сы(н) є(ст) сватовливы(й)</u> (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>); <u>Ѡтоиш праве га(к) фѣларъ моцне вкгрунтованы(й)</u> (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>); ...w <u>Ѡче <, > цнѠ високолетныхъ</u> (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>); ...<u>Монасты(р) Печа(р)скій... Ѡ за твоимъ оусилны(м) стара(н)ємъ зраженный</u> (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>); <u>Веде(ш)... рей в(ъ) дѣлѣ сватовливо(м)</u> (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>); <u>ЦнѠты твои ... всемү свѣтү гавны <, > Ѡ в(ъ) кгмѣне Православны(х) велице похвалны</u> (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>); <u>Милостивый Пане</u> (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>);</p>
<p>«Мнологія» 1630 р., Памво Беринда, Тарасій Земка та ін.</p>	<p>Петро Могила, митрополит</p>	<p><u>Ѡсне Велебному и ѠвѣтлѠ</u> <u>Прп(д)внѣйше(мү) Г(с)днү</u> (Имн., 3); <u>ПѠТРѠ Преп(д)вный</u> (Имн., 3); <u>Пресвѣтлый МѠГИЛО</u> (Имн., 5); твоим <u>мудрым</u> дозором (Имн. 1, 363);</p>
<p>«Євхаристи-ріон», 1632 р., Софроній Почаський</p>	<p>Петро Могила, митрополит</p>	<p><u>Ѡсне Превелебнѣйшомү в(ъ) Хѣ</u> (Євх., 1); <u>Промоторови Побожномү <, > и несмертелнои славы Годномү шборонци</u> (Євх., 1); <u>Презацныхъ Могиловъ КОРwны</u> (Євх., 2);</p>

		<p> ихъ такъ <u>свѣтлой цнотѣ</u> (Євх., 2); СТЕММА <u>ІАГНЄВЕЛМОЖНЫХЪ</u> МОГИЛШВЪ (Євх., 2); <u>ПРЕВЕЛЕБНѢЙШИЙ</u> МА(Є)ТИВЫЙ Г(Є)ДНЄ ШЧЄ (Євх., 3); <u>Превелебный ПАТРОНЄ</u> (Євх., 3); Кролева Наукъ<,> мінерва <u>Православно</u> <u>Каѳолическа</u> ... оуродивши ... не малое гроно в(ъ) <u>Православнои</u> Науцѣ <u>Православных(ъ)</u> Сыншвѣ (Євх., 3); ш <u>неслыханои</u> в(ъ) Рѡссіи щодробливости <!> (Євх., 3); ты Каменѣмъ <u>нешацован(ы)м</u> в(ъ) Цнотах(ъ) и Повожности бѹдѹчи <,> за камѣнье <u>дорогое</u> сыновѣ шои совѣ розѹмѣешъ (Євх., 3); Єстєсь и силѣ атлан(ъ)товыхъ<,> Гды в(ъ) такъ <u>тажкихъ</u> трѹдах и працах(ъ) оѹставати не хочє(ш) (Євх., 4); <u>марсовыхъ</u> твон(х) прац(ъ) (Євх., 4); <u>Православно</u> <u>Каѳолическѹю</u> Науку любншѣ (Євх., 4). <u>ВЕЛМОЖНЫЙ</u> нашѣ Добродѣю (Євх., 4); <u>зацной</u> Славѣ (Євх., 4); <u>Презацнои</u> Фамиліи ІАГНЄВЕЛМОЖ<:> МОГИЛШВЪ (Євх., 4); ...абы са вєсь свѣт(ъ) малый моглѣ твоеи Славы <,> и <u>телєснымъ</u> и <u>дшєвны(м)</u> окомъ<,> дочитати (Євх., 4); Бо слава <u>високо</u> лѣтаючи <u>високо</u> </p>
--	--	---

		<p>сѣдаетъ<, > пристои(т) такъ <u>зацной</u> Главѣ на Горѣ (Євх., 4); На <u>Горѣ</u> <u>вдѣчности</u> ѿ насъ <u>поставленой</u> <u>быти</u> (Євх., 4); Такъ <u>знаменитыи</u> и <u>немалъ</u> <u>врожоныи</u> товѣ поступки на Гороу нв(с)нѣю в(ъ)проважати (Євх., 4); <u>ВЕЛЬМОЖНЫИ</u> <u>ПАТРОНѢ</u> (Євх., 5); <u>Пречестнѣйши(й)</u> w <u>АРХИМАНДРИТѢ</u> (Євх., 6); <u>Высокое</u> в(ъ) <u>Высокой</u> <u>Има</u> <u>естъ</u> <u>оздовѣ</u> (Євх., 8); То твоей <u>Превелебной</u> все слѣжитъ wсовѣ (Євх., 8); В wсовѣ твоей <u>свѣтлой</u><, > <u>Ѣче</u> <u>Велебнѣйшій</u><, > <u>Витаю</u> <u>Крола</u><, > <u>вижу</u> <u>Триумфъ</u> <u>презацнѣйшій</u> (Євх., 8); Ѣче <u>Пречестнѣйшій</u> (Євх., 9); потомокъ <u>славныхъ</u> <u>Розолановъ</u> (Євх., 9); <u>ФУНДАТОРА</u> <u>тежъ</u> в(ъ) <u>вѣчной</u> <u>славѣ</u> <u>фундовати</u> (Євх., 11); <u>слава</u> <u>Могилѣмъ</u> <u>вѣчнаѣ</u> (Євх., 12); <u>высокихъ</u> <u>цнѣтъ</u> (Євх., 12); <u>Фундаторе</u> <u>цныхъ</u> <u>Наукъ</u> <u>Ѣче</u> <u>Превелебный</u> (Євх., 13); <u>честный</u> <u>Ѣче</u> (Євх., 17); <u>Пастырѣ</u> <u>wвчарни</u> <u>чѣлыи</u> <u>не</u> <u>wспалый</u><, > <u>W</u> <u>повѣренномъ</u> <u>совѣ</u> <u>стадѣ</u> <u>завше</u> <u>двалый</u>(Євх., 19); <u>Родъ</u> <u>МОГИЛѢВЪ</u> <u>сердечный</u> (Євх., 22); <u>Има</u> <u>славни(х)</u> <u>Могилѣвѣ</u> (Євх., 23); <u>Въ</u> <u>Хѣой</u> <u>wвчарни</u> <u>достъ</u> <u>пилного</u> <u>строжа</u> (Євх., 26); ...<u>дивѣйсѣ</u><, > <u>такъ</u> <u>естъ</u> <u>wпочистый</u><, ></p>
--	--	--

		<p>ПѢТР в(ъ) звѣта(з)твѣ<, > а в(ъ) жи(т)ю га(к)вы кришта(л) <u>чисты(й)</u> (Євх., 26);</p> <p>Что маешъ Рицера<, > моцій <u>неслыханыхъ</u><, > ... си(л) <u>непоровнаны(х)</u> (Євх., 27);</p> <p><u>Впочистый</u> (міцний, стійкий – С.Г.) єсть Вли(м)пъ славы <u>цныхъ</u> МОГИЛШВЪ (Євх., 36).</p>
<p>«Евфонія веселобрмячаа » 1633 р., Анонім</p>	<p>Петро Могила, митрополит</p>	<p>в(ъ) БШѢ <u>ПРЕШЦЕН(Н)ОМУ</u> (Евф., ТЅ);</p> <p><u>Пресвѣтлый</u> Гервъ<, > <u>гасне</u> <u>Велможны(х)</u> ... МОГИЛШВЪ (Евф., ТЅ);</p> <p>Могила <u>славный</u> (Евф., ТЅ);</p> <p>...на ѳршнъ... Вступѣтъ <u>годне</u><, ></p> <p><u>з(ъ) не(с)нои</u> воли<, > В <u>часе</u> <u>вдачный</u><!> В <u>лѣта</u> <u>стѣи</u><!> Дни <u>золотыи</u> <!> (Евф., ТЅ);</p> <p>Могила <u>Велмо(ж)ны(й)</u><, > Пастыръ <u>побожный</u> (Евф., ТИ);</p> <p>В петре здавна Гостю <u>пожаданыи</u><!> (Евф., ТИ);</p> <p>...ш твоихъ ... Працахъ <u>шдважныхъ</u> (Евф., ТИ);</p> <p>Цнотъ потребовала Твоихъ <u>Велможны(х)</u> (Евф., ТИ);</p> <p>Клейно(т) то оу насъ<, > а <u>клеинотъ</u> <u>коштовный</u><, > Скарвъ то Дорогий<, > а скарвъ <u>невымовный</u><:> За нимъ Ршссїа поживетъ в(ъ) покою (Евф., ТИ);</p> <p><u>Пресвѣтлый</u> Могило (Евф., ТИ);</p> <p><u>Гасне</u> <u>Велможный</u> Пне нашъ (Евф.,</p>

		<p><u>Тѣ</u>); <u>Працы многоплод(д)ныє</u> (Евф., <u>Тѣ</u>); <u>Урловкимъ Розумомъ все ты</u> <u>проникаешъ</u> (Евф., <u>Тѣ</u>); <u>Превсщєнный Петре</u> (Евф., <u>Тѣ</u>);</p>
<p>«Анатима тис тиміс...» 1641 р., Яків Седовський</p>	<p>Григорій Кирницький, студент Замойської академії</p>	<p>...<u>искуснѣйшему</u> и <u>цѣломудрѣйшому</u> мужу кир Григорію Кірницькому, в Россіѣ Лвовскія земля обывателю (Анат., 199); ...<u>єдиного</u> сего <u>искусна</u> и <u>цѣломудренна</u> <u>мужа</u> именованем Грігорія Кирницького (Анат., 199); Жадна тя прелесть свѣта от вѣри <u>святоѣ</u> отвести не могла до секты <u>проклятоѣ</u> (Анат., 200); И так теды скончивши щасливе дорогу, котрую-сь офѣровал <u>єдиному</u> Богу (Анат., 200); Остаток сил и часу в забавах <u>пристойных</u> травиш, доступуючи наук <u>вызволюных</u>, В которых и докторством годне-сь єм <u>учочный</u>, цноты и наукою ораз <u>вывыщоный</u> (Анат., 200); Жій же, церкви, отчизнѣ, домови, <u>щасливе</u> прежи <u>Мафусалове</u> <u>лѣта</u> <u>нетескливе</u> (Анат., 200);</p>
<p>«Еводія» 1642 р., Григорій Бутович</p>	<p>Арсеній Желиборський, єпископ</p>	<p><u>Православногѡ Єпископа</u> (Евод., 7); <u>Дѣховны(х) цнотъ запа(х)</u> (Евод., 1); ...<u>превелебнѣйшій</u> <u>в Хр(с)тѣ</u> (Евод., 3); ...<u>вєлце мл(с)тивый</u> (Евод., 3); ...<u>мл(с)тивый</u> <u>Панъ</u> и <u>Пастырѣ</u> (Евод., 5); <u>Главным(ъ)</u> <u>та</u> <u>оучини(л)</u> <u>Рицерем(ъ)</u> (Евод., 9); ...<u>дойзрѣлыє</u> <u>цноты</u> (Евод., 11);</p>

		<p>Арсеній<,> <u>Бгомъ</u> пастыръ <u>данный</u> (Евод., 16); <u>Станет</u> <u>са</u> <u>годнымъ</u> <u>Нв(с)ного</u> <u>Фрвннү</u><:> <u>Върный</u> <u>сівнү</u> (Евод., 16); <u>Презацный</u> <u>доме</u> <,> <u>Желиворскихъ</u> (Евод., 17);</p>
<p>«Вършѣ на жалосный погреб... Петра Конашевича Сагайдачного» 1622 р., Касіян Сакович</p>	<p>Петро Конашевич-Сагайдачний, гетьман</p>	<p>...<u>Главного</u> <u>Рыцера</u> (Вършѣ, М̃); ...<u>славный</u> <u>в(ъ)</u> <u>людехъ</u> <u>по</u> <u>всѣ</u> <u>вѣки</u> (Вършѣ, М̃); <u>то</u> <u>вы(л)</u> <u>мү(ж)</u> <u>дѣлны(й)</u> (Вършѣ, М̃А); <u>Не</u> <u>былѣ</u> <u>ли</u> <u>славны(й)</u><,> <u>менжннй</u><,> <u>на</u> <u>тѣлѣ</u> <u>хорошій</u> (Вършѣ, М̃А); ...<u>Гетмане</u> <u>милый</u><,> <u>Коронѣ</u> <u>той</u> <u>велце</u> <u>зычливый</u> (Вършѣ, М̃А); <u>Бось</u> <u>оутратила</u> <u>свого</u> <u>Малжонка</u> <u>милого</u> (<u>Анастасіа</u><,> <u>Малжонка</u> <u>его</u><,> <u>домү</u> <u>иҫ</u> <u>м(л)</u><:>[остей] <u>Панв(в)</u> <u>Повченски(х)</u>) (Вършѣ, М̃З); <u>Несмертелнои</u> <u>славы</u> <u>достойный</u> <u>Гетмане</u> (Вършѣ, М̃И); ...<u>Пострѣловъ</u> <u>сѣртелных(ъ)</u>... <u>Которыми</u> <u>зраненый</u><,> <u>Живота</u> <u>доконалѣ</u> (Вършѣ, М̃И).</p>
<p>«Гербы и трены при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова» 1658 р., Анонім</p>	<p>Сильвестр Косов, митрополит</p>	<p>...<u>яснепревелебного</u> ... <u>Сильвестра</u> <u>Косова</u> (Гер. и тр., 66); ...<u>з свѣтом</u> <u>раздѣленного</u> (Гер. и тр., 66); ...пастыр <u>мудрый</u>, <u>земной</u>(Гер. и тр., 68); Кгды в день <u>аггелский</u> <u>Косов</u> <u>умирает</u> (Гер. и тр., 69); Кгды <u>ЧУЛЫЙ</u> <u>пастыр</u> <u>Силвестр</u> <u>пораженный</u> (<u>стрілою</u> <u>смерти</u> – <u>С.Г.</u>) (Гер. и тр., 79); <u>Пастыр</u> <u>наш</u>, <u>серцем</u> <u>покорный</u> (Гер. и тр., 83);</p>

		<p>...пастыр <u>верховный</u> (Гер. и тр., 90); СВЯТѢЙШАГО был Силвестр <u>сын</u> <u>послушный</u>, <u>3 святых святѢйшим сыном</u> Богом слушный» (Гер. и тр., 95); В небѢ ему трон, тому <u>единому</u>» (Гер. и тр., 95).</p>
--	--	---

Таблиця Б.4. Порівняння адресатів у панегіриках кінця XVI – першої половини XVII ст.

Особа	Порівняння
Петро Могила	<p><u>А самъ тымъ будучи чимъ ест(ъ) Золото межи крушцами<, > чимъ Діаментъ межи камънемъ</u> (Євх., 3-4);</p> <p><u>естесь и Діамен(ъ) томъ</u> Гды перешкоды и клопoty за школы терпеливе зносишь (Євх., 4);</p> <p><u>ты Каменемъ нешшацованы(м) в(ъ) Цнотах(ъ) и Побожности будучи<, > за камъне дорогое сынvw внои совѣ розумѣешъ</u> (Євх., 3);</p> <p><u>ПѢТР в(ъ) звѣта(з)твѣ<, > а в(ъ) жи(т)ю какъ кришта(л) чисты(й)</u> (Євх., 26);</p> <p><u>Преч(с)тнѣйшій нашъ Ѡче Прометеемъ званный</u> (Євх., 10);</p> <p><u>вещаномъ именуї глубокииъ Небеснїю Науку<, > Мудрости початокъ</u> (Євх., 18);</p> <p><u>Ѡкв камень вѣдруженный<, > На зданїе положенный<, > цркъв вѣрныхъ под(ъ) тобою Под(ъ)крѣплаа всю собою</u> (Имн., 8);</p>
Михайло Рогоза	<p><u>Прагнѣла та дша наша<, > прагнѣли та и кости мои<, > какъ земля прагнетъ дожда в лѣтнїи знои</u> (Просф., 5);</p>
Арсеній Желиборський	<p><u>Єродїисъ кѣ матцѣ дховной подобный</u> (Евод., 9);</p>
Єлисей Плетенецький	<p><u>прикла(д)нымъ жи(т)емъ свы(м) а(к) снцє сїати</u> (Вѣз.Цн., ДІ);</p>
Григорій Кирницький	<p>Але ты, цный народу, ... вѣру держиши неотминну – Жадный ти тоѣ тиран не может отняти, ... <i>як цвѣт в терны рожанный</i>, заховуєш чисту (Анатима, 200-201).</p>
Петро Конашевич-Сагайдачний	<p><u>Волѣлъ самъ какъ Кодрѣсъ Кроль в(ъ) Атена(х) в(ъ) Грециї<, > Ємєрть по(д)натъ<, > бы вїчизна толко была в(ъ) цѣлѣ</u> (Вѣршѣ, МЛ);</p>

	<p>Але слава и мензство его зоставаеѣ<.> Такъ какъ спартанского Крола Лешнїдеса (Вѣршѣ, МЛ); Лечъ на смерть нѣтъ лѣкарства Ѡдаецса гробу<.> Чловеѣ какъ тѣнь<,> сонъ<,> трава<,> какъ цвѣт(ъ) ѡваде(т) (Вѣршѣ, МЛ); И богатство преходит(ъ) какъ тѣнь<,> сонъ<,> и пара (Вѣршѣ, МВ); Твоа слава в(ъ) молчаню нѣкгда не зостане<,> Поки Днѣпръ з(ъ) Днѣстром(ъ) многорыбные плынуѣти Бѣдѣтъ<:> поты дѣлности тежъ твои слынуѣти<.> ... Бо если выхвалаетъ Кгречїа Нествра<,> Ахїллеса<,> Аѡѡа<.> а Тром Гектвра<.> Атенчикове славатъ Крола Периклеса<,> И славного шного з(ъ) нимъ Темистоклеса<.> Римъ засъ з(ъ) смѣлости своего хвалитъ Курциуша<:> И з(ъ) щасливыхъ потычокъ славитъ Помпеюша<.> Теѣды тежъ и Россїа Петра Гандачного Подасть людеѣ<,> в(ъ) паматкѣ вѣкѣ потомного (Вѣршѣ, МИ);</p>
Сильвестр Косов	<p>...<u>як лев, чул о стадѣ</u> (Гер. и тр., 74); Праведник, <u>як лев</u>, ... Той же, <u>як слонце</u>, истинна зищает (Гер. и тр., 75); Его престол зрим, который был <u>слонцем</u>, Всея Россїи сыяючи концем (Гер. и тр., 77).</p>

Таблиця Б.5. Символи у панегіриках кінця XVI – першої половини XVII ст.

Панегірик	Символ	Цитата
«Просфонима» 1591 р., Анонім	Лев	<u>Левъ</u> царствуетъ безсловеснымъ звѣре(м) в начало (Просф., 2);
	Меч	Припожсанъ по бедрѣ твоє(м) <u>мечъ</u> вѣсловіє(м) кован(ъ)ный (Просф., 6);
	Сіон	<u>Ѡ</u> Бже который нѣмаешъ ничего ровного совѣ Прістонне Ѡдає(т) <u>Сіонъ</u> <u>Сѣы(й)</u> Хвалу тобѣ (Просф.Р., 750);
	Вѣнецъ	<u>Но</u> сватымъ подражающе истин(ъ)ный божій да будєши<,> труда не Ѡвѣгающе<,> да см с ними <u>вѣн(ъ)ца</u> не лишиши (Просф., 9);
«Вѣзерунок цнот ... Єлисея Плетенецького» 1618 р., Олександр Митура	Хрест	На <u>Кр(с)тѣ</u> на(ш) <u>Бъ</u> в тѣлѣ всѣ(м) зває(н)є справилъ (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>); То и(х) (Плетенецьких – С.Г.) бронь была и є(ст)<,> <u>Кр(с)томъ</u> звитажати (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>);
	Місяць, звѣзда	До котрого и <u>М(с)ць</u> з(ь) <u>звѣздою</u> посполу Приданыи є(ст) (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>);
	Вѣтер	<u>Звѣдова(л)</u> та <u>авовѣмъ</u> <u>Архітектонъ</u> совѣ<,> <u>Прето(ж)</u> <u>вѣтеръ</u> противны(й) не зашкоди(т) тобѣ (Вѣз.Цн., <u>ЃІ</u>);

	Корень, овоц	Ѡ <u>корена</u> <u>добро</u> го<,> <u>увоцъ</u> <u>у</u> собливыи<,> <u>Былъ</u> <u>родите</u> (л) <u>побо</u> (ж)ныи<,> <u>сы</u> (н) <u>е</u> (ст) <u>сва</u> тоблывы(и) (Вѣз.Цн., ѠІ);
	Камінь, пісок	естъ <u>фун</u> дованыи <u>На</u> <u>камени</u> <,> <u>не</u> <u>пѣ</u> ску (Вѣз.Цн., ѠІ);
	Золото	<u>Лечъ</u> <u>з</u> олота <u>не</u> <u>мѣ</u> вши<,> <u>те</u> (ж) <u>не</u> <u>пот</u> ребуешъ<,> <u>У</u> вшемъ <u>его</u> <u>пот</u> ребны(м) <u>у</u> бфите (щедро – С.Г.) <u>дар</u> уешъ (Вѣз.Цн., ѠІ);
« Мнологія » 1630 р., Памво Беринда, Тарасій Земка та ін.	Камень	<u>Те</u> бе <u>о</u> (т)че <u>нашъ</u> <u>ПЕТРЕ</u> <u>Преп</u> (д)вныи<,> <u>И</u> жъ <u>Хс</u> <u>Камень</u> <,> <u>Камень</u> <u>та</u> <u>оз</u> добныи<,> <u>С</u> ему <u>дар</u> овалъ <u>мѣ</u> сцу <u>Прес</u> тому (Имн., 3); <u>А</u> к <u>камень</u> <u>вѣ</u> друженныи<,> <u>На</u> <u>з</u> даніе <u>поло</u> женныи (Имн., 8);
	Олімп	<u>Ж</u> ита <u>пот</u> ерши <u>сот</u> ног <u>д</u> ороги<,> <u>Пр</u> ост <u>О</u> лупу <u>пер</u> ейди <u>П</u> ороги (Имн., 4);
	Гора, холм	<u>Г</u> ору <u>вѣ</u> знесе <u>и</u> <u>Холмъ</u> <u>вы</u> сочайшій (Имн., 9);
	Хрест	<u>Хс</u> <u>Сп</u> (с)тль<,> <u>Пр</u> ез(ъ) <u>Кр</u> (с)тль <u>и</u> <u>С</u> мрть <u>з</u> осталъ <u>всѣ</u> мъ <u>Ѡ</u> купител(ь) (Имн., 6);
	Меч	<u>У</u> бив <u>грѣ</u> хи <u>др</u> евним <u>Меч</u> ем <u>пла</u> чевным (Имн.1, 362);
« Свхаристиріон » 1632 р., Софроній Почаський	Орел, корона	<u>У</u> <u>У</u> рле<:> <u>то</u> жъ <u>вы</u> соку <u>на</u> деръ <u>вы</u> лѣтаешъ<,> <u>Г</u> ды <u>на</u> <u>ГЕРБЪ</u> <u>ц</u> ных(ъ) <u>мо</u> гил <u>у</u> вѣ <u>ко</u> рвны

		<p>вкладае(ш) (Євх., 2); Урле<:> пилюй Презацныхъ Могилшвъ <u>коршны<.></u> Бо тотъ знакъ всей цѣкви естъ знакъмъ шбороны<.> (Євх., 2);</p>
	Камінь	<p>алесь ты <u>Каменемъ</u> нешшлациваны(м) в(ъ) Цнотах(ъ) и Побожности бүдүчи... (Євх., 3);</p>
	Діамант, золото	<p>а самъ тымъ бүдүчи чимъ ест(ъ) <u>Золото</u> межи Крушцами<,> чимъ <u>Діаментъ</u> межи Камѣньемъ (Євх., 3– 4); <u>Золотом</u> естесь<,> гды золотомъ погоржаешъ (Євх., 4);</p>
	Феб, сад	<p><u>Фебе</u> давцо свѣтлости<,> всего свѣта око ... <u>Завитай</u> до <u>Печерскихъ(ъ)</u> садшвъ цнотородныхъ<,> И до краевъ Ршсійскихъ в(ъ) <u>Наѣкѣ</u> голодныхъ (Євх., 32 – 33);</p>
	Сад, Геликон	<p>Тотъ Корень в(ъ) твоємъ <u>Садѣ</u> ш(т)че Пречестнѣйшій<,> <u>Заквитнетъ</u> з(ъ) <u>Геликшномъ</u> на(д) слнце гаснѣйшій (Євх., 9);</p>
	Сад	<p><u>Музыка</u> цвѣтъ весел(ъ)ш<,> корень Пѣсній значимыхъ <u>Музыка</u> <u>садъ</u> оутѣхи<,> жродло мислей вдачныхъ(ъ) (Євх., 14);</p>
	Парнас	<p><u>Фунъдаторе</u> побожный<,> Цныхъ <u>Наукъ</u> патроне<,> ... Твой <u>Парнасъ</u> лѣторасли в(ъ)дачныйи выдаеть (Євх., 24);</p>
	Геликон, Парнас	<p>Оумыслила (<i>Минерва – С.Г.</i>) прето ВЄЛМОЖНЫЙ нашъ Добродѣю ГОРҮ товѣ выставити<.></p>

		ГОРҮ<, > мовлю<, > ПАРНАССҮ и ГЕЛИКВНҮ<, > на которыхъ авы са весь свѣт(ъ) малый могъ твои главы<, > и телеснымъ и дшевны(м) окомъ<, > дочитати<.>(Свх., 4);
	Прометей	Прч(с)тнѣйшій нашъ Щ(т)че Прометеемъ званый (Свх., 10);
	Цербер	Щтома(н)ски(м) Церверемъ (Свх., 4);
	Скіпетр, шарлат, корона	Щцептра тотъ оставѣтъ<, > Шарлатъ и Короны<, > Когѡ Бѣъ в(ъ)зываетъ до свои обороны (Свх., 6);
	Гелікон	Геликвнъ жродло Наукъ вѡачность посылаетъ<, > Твоей Щче Щтыни во в(ъ) ней мѣстце маетъ (Свх., 7);
	Сіон	А намъ засъ Щ Щівна<, > Законъ<, > Мудрость <, > Вѣрү даровано<:> за тымъ тежъ и славы на(д) мѣрү (Свх., 8);
«Евфонія веселобрмячаа» 1633 р., Анонім	Феб	Мүситъ то бы(т) Валечный Домъ<, > котромү з(ъ) Нѣа<, > Вѣкопомне фортүна сличность (красу – С.Г.) дала ФЕБА (Евф., ТЗ);
	Слонце, луна	Щто в(ъ) томъ Гервѣ сло(н)це не теперъ з(ъ) Лүною<, > Свѣти(т) Гасне Велможны(м)

		Могиламъ в(ъ) покою (Евф., ТЗ);
Олімп, звѣзди		Свѣти(т) <u>Олимпъ</u> з(ъ) звѣздами (Евф., ТЗ);
Марс, тарчи (щити)		...марсѣ тѹ(т) же складает <u>Тарчи</u> свои при Кр(с)та(х) <:> сна(т) Могилѡвѣ знаетъ (Евф., ТЗ);
Сіон		Нераз сѡ прислужили <u>сіѡнѹ</u> Могилы (Евф., ТЗ); ...а мы тебе при поклонѣ Славимъ в(ъ) <u>Сіонѣ</u> (Евф., ТИ);
Руїни Софії		Тебе <u>Софїи Рѹины</u> чекали <,> З твоихъ направи рѹк(ь) сѡ сподѣвали (Евф., ТИ);
Атлянт, адамант (діамант)		Тобѣ южѣ <u>Мѹры</u> мои (Софїи – С.Г.) полецаю (доручаю – С.Г.) <,> ... ты ихъ будѣ <u>Атланта(м)</u> <,> будѣ <u>Адамантом(ъ)</u> (Евф., ТИ);
Корона		ты наша слава <,> ты <u>Корѡна</u> (Евф., ТИ);
Піропові краплі (1. гранатовий сік; 2. піроп – мінерал, що є різновидом граната (камінь), має темно-червоний колір)		И на(д) всѣ <u>Піроповы</u> кроплѣ коштовнѣйшій (подарунок у вигляді панегірика – С.Г.) (Евф., Т·Ф);
Парнас, Афон, Сіон		Хто не знает же есте(с) <u>Парнасѡвѣ</u> аѡ(н)скихъ <,>

		Фундаторомъ<,> Пастыремъ ты(х) краевъ <u>Сїw(н)ски(х)</u> (Евф., Т-Ф);
«Анатима тис тиміс...» 1641 р., Яків Седовський	Мафусалові лѣта	Жій же, церкви, отчизнѣ, домови, щасливе прежи <u>Мафусалове лѣта</u> нетескливе (Анат., 200);
«Еводія» 1642 р., Григорій Бутович	Куншти (майстерність, мистецтво) Марсові	Барзо в(ъ) куншта(х) <u>Марсовыхъ<,></u> може сѣтъ клейноты<,> Котры(х) собѣ набыли Продквѣ твоихъ цноты (Евод., 2);
	Марс, Мѣнерва	Істность бовѣмъ оног<,> в(ъ) <u>Марсѣ</u> фондована<,> И в(ъ) валечной <u>Мѣнервѣ</u> моцно в(ъ) кгрѣнтована (Евод., 8);
	Марс, Белліона	Лчѣ тѣ досытъ<,> на ложѣ кровавомъ оузброена Главы своей пристойне<,> носила <u>Белліона<.></u> Кто ми єдна(к) некгѣтъ<,> же дла вѣчной славы<,> И <u>Марсовы</u> вложилесь<:> по(д) ноги бѣлавы (Евод., 8-9);
	Емпирійський трон	<u>Емпирійского</u> ѳронѣ<,> бы(с) с(ъ) <u>Паномъ</u> вѣцова(л) (Евод., 9);
	Орел	<u>Орла</u> выстроліотного<,> годност(ь) ти даровалъ<,> По(д) скрыдлами бы(с) тыи завше пташки ховалъ (Евод., 9);
	Лебедь	<u>Лебедь</u> в(ъ) лѣте(х) згрѣвѣлый (Евод., 9);

	Квѣтка	<u>Квѣтко(м)</u> <u>сличны(х)</u> запахвѣ<,> иж(ъ) тѣ полны(м) чүе(т) (Евод., 206);
	Филяр (колона)	Іавне тѣ Бгѣ пре(д) всѣми оувелбилъ народы<,> И оучинилъ <u>филаремъ</u> своей шгороды (Евод., 10);
	Ирис, Ирида (в давньогрецькій міфології – богиня райдуги, провісниця богів, з’являється після дощу)	И вихрити престали страшливые бүры<,> <u>ИРИСЪ</u> бовѣмъ в(ъ) сличные фарвы сѣ прибрала (Евод., 10); (бо «Цркви Бжой сталє(с) сѣ гасное свѣтило» (Евод., 10);
	Лявр, вѣнецъ	<u>Церковъ</u> Бжа<,> ... <u>Лавромъ</u> твоей оздобы<,> шточаетъ скронѣ Свои<:> кгда южъ тѣ види(т) на столечно(м) ѣршнѣ (Евод., 11); <u>Древо<,></u> триүмфү данное <u>лаврово<,></u> <u>Вѣнецъ</u> оуплетши<,> дайте мү для славы<:> Дхвной справы (Евод., 13);
	Лилѣя	<u>Квитни</u> жъ полна <u>лилѣю</u> вонностей доховны(х)<,> <u>Оздоровлай</u> запахомъ<,> розүмы оүломныхъ (Евод., 11);
	Геликон, Феб	<u>Геликонъ</u> ти мой зычитъ<,> <u>авысь<,></u> поки <u>Феба</u> Округъ земный престанетъ заживати з(ъ) нѣа<:> Поты на тои седачи щасливе столици <u>Веселые</u> простирай в(ъ) Руссїи зреницы (Евод., 11-12);
	Сатурносовыи часы, Церес (Церера)	<u>Вотүйте</u> (до Муз – С.Г.)<,> <u>вы</u> <u>мѣлъ</u> <u>сатурнүсовыми</u> <u>Земный</u> <u>оүрожай</u> <u>часы</u> <u>золотыми</u>

		Пришздобленный<,> к(ъ) тому господыню<:> <u>Цересъ</u> Богиню (Евод., 15);
	ксенофилово здоровье, Поликратове щастя, Пріамові літа, Несторові літа	<u>Вотүйте</u> <,> бы тежъ мѣлъ <u>џенофилово</u> Сталне <u>здоров(ь)е</u> и Поликратово <u>щаст(ь)е</u> в(ъ) пожитю<:> лѣта <u>Пріамовы</u> <,> <u>Любъ Несторовы</u> (Евод., 15);
	Сіон	<u>Станет</u> сѧ годнымъ <u>Не(с)ного</u> <u>ѡрвнү</u> <:> <u>Вѣрный</u> <u>Сіонү</u> (Евод., 16);
	Кретові очи (кротові очі, незрячі)	<u>Лечъ</u> <,> любъ не естем(ъ) островидзъ в(ъ) той мѣрѣ<,> <u>Еднакъ</u> ми милость кѹ <u>Ѡчистой</u> <u>вѣрѣ</u> <u>Котрѹю</u> маешъ<:> на <u>Кретовы очи</u> <u>Даетъ</u> помочи (Евод., 18);
«Вѣршѣ на жалосный погреб... Петра Конашевича Сагайдачного» 1622 р., Касіян Сакович	Єрусалим	<u>З(ъ)</u> <u>Землѣ</u> <u>стѡи</u> <,> <u>Мѣста</u> <u>Іер(с)лима</u> <:> <u>Ѡколь</u> вышла на в(ъ)весь свѣтъ <u>Правдиваѧ</u> <u>Вѣра</u> (Вѣршѣ, МS);
«Гербы и трены при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова» 1658 р., Анонім	Пѣсок	Писмо на тот час <u>пѣском</u> засыпают (Гер. и тр., 70);
	Квѣт, коса	Кгды, як <u>квѣт</u> <u>Косов</u> под <u>косу</u> мѣл пасти (Гер. и тр., 72);
	Лев Юди	Кгды <u>ЛЕВ</u> <u>З</u> <u>КОЛѢНА</u> <u>ЮДЫ</u> воскресает (Гер. и тр., 73); Силвестер-пастыр, котрый метрополий Ишол крест взявши, по <u>лва Юды</u> воли (Гер. и тр., 74);

Цербер, Лев	Не бойся, левку, при <u>лвѣ</u> , Божом Сыни (про Сильвестра – С. Г.), Котрый зядлого <u>цербера</u> збивает, На пса, не песка весь свѣй гнѣв зливает (Гер. и тр., 75);
Лев	<u>Лев</u> над всѣм звѣрем царствующей власти – Силвестр... Царствовал умом, умом лвом ся ставил (Гер. и тр., 75);
Лев, Орел	<u>Лев</u> , як цар, жебы наяснѣйшим быти, Не замружоним оком звыкл смотрѣти, Як и <u>орел</u> -цар, в цѣлую твар слонца (Гер. и тр., 75);
Стрѣла	<u>Стрѣлоу</u> Косов БРАНЬ ЖИЗНЬ презначает, Нѣм ся успокоил, так еѣ кончает (Гер. и тр., 78);
Капелюш, митра, крест, жезл	Кгды <u>капелюшем</u> щитить ся екзарха, А метрополя тут трона ерарха <u>Митроу</u> , <u>крестом</u> , <u>жезлом</u> зась свѣтилом Щитится премудр и словом и дѣлом (Гер. и тр., 79); выгоды Нѣт з <u>капелюша</u> , котрый здиравленный (Гер. и тр., 80);
Пирамида	В <u>пирамиду</u> ся сердце обращает (Гер. и тр., 87);
Орфей, Лавр	На небо, твой то <u>Орфей</u> и <u>Лавр</u> лесный! (Гер. и тр., 93);

Таблиця Б.6. Антитези у панегіриках кінця XVI – XVII ст.

Назва панегірика	Протиставлення	Цитата
«Просфонима» 1591 р., Анонім	Духовне – тілесне	Прагнула тѣ <u>дша</u> наша<,> прагнули тѣ и <u>кости</u> мои (Просф., 5);
	Зима – весна, Студений – теплий	Ѣгда оубо по <u>студеной Зимѣ</u> <u>тепла весна</u> на(с)таваеѣтъ<,> Тог(д)а и земля <u>невѣдно</u> <.> Зелену траву пущаеѣтъ (Просф.Р, 750 зв.);
	Радість – смуток, Раніше – тепер	Ѡ наставниче добродѣтели и покоры всѣкои<,> <u>такосми перше</u> <u>заживали жалости</u> великои<.> Такъ намъ <u>ниѣ</u> <u>видачи</u> тѣ <u>радоеть</u> наставаеѣтъ (Просф., 5);
	Локальне середовище – весь свѣт	Будемо тѣ пре(д) всѣми велбити истин(ъ)ный <u>ниѣ</u> Пастыру<,> <u>не тол(ъ)ко на</u> <u>сем(ъ) едно(м) мѣсци</u> но и по <u>все(м) мѣру</u> (Просф.Р, 749 зв.);
	Святість(справедлив ість) – безбожність, Святая – проклятая, Любов – ненависть	<u>Возлюбилъ</u> еси <u>Ѡче</u> <u>справедливость</u> <u>свѣтлю</u> <,> <u>маешъ в ненависти безбожность</u> <u>проклатлю</u> (Просф., 6);
	Свѣтло – темрява	Незавжды бываеѣтъ <u>т(ъ)мѣ</u> на воздуѣ <u>м(ъ)глиста</u> <,> <u>днѣ</u> трѣваеѣтъ оуставичне <u>ночь</u> <u>чорнооблачна</u> <.> <u>дле</u> и <u>слѣчное</u> <u>гормче</u> коло <u>промен(ъ)ми</u> <u>блис(ъ)таеѣтъ</u> (Просф., 4-5);

	Духовність – безбожність	Бодай за Бжїю в(ъ)згордү всѣ поган(ъ)вени <u>были<, ></u> ... <u>А цнотливыи бодай днїй добры(х) зажива(ли)</u> (Просф.Р, 749);
	Радість – смуток	Не <u>скорвѣте</u> проче ниже ужасни будѣте<, > но <u>весело ступающе<, ></u> на <u>вышнаа</u> восходѣте (Просф., 11);
	Словесне – безмовне	Левъ царствуетъ <u>безсловеснымъ</u> <u>звѣре(м)</u> вначало<, > <u>словесным(ъ)</u> же образъ<, > <u>хво</u> царство на(м) ся показало (Просф., 2);
	Кривдник – покривджений	Оному оубо подоваше сѣмъ <u>илѣви оставити<, ></u> <u>тебѣ же обидимаго</u> <u>ѿ</u> <u>обидащаго</u> избавити (Просф., 10);
	Небо – земля	<u>Радуйтеся</u> <u>небеса</u> <u>небе(с)</u> <, > <u>купно</u> и <u>вса</u> <u>земла</u> съ нами (Просф., 3);
	Вогонь – вода	Но <u>прійдохомъ</u> <u>тако же</u> <u>сквозѣ</u> <u>огнь</u> и <u>воду<, ></u> <u>чающе</u> <u>твоею</u> <u>известиса</u> на <u>свободу</u> (Просф., 11);
«Възерунок цнот ... Єлисея Плетенецького» 1618 р., Олександр Митура	Слуга – пан	<u>Тако</u> <u>вѣрный</u> <u>служебникъ</u> оу <u>Пана</u> <u>своего</u> (Вѣз.Цн., 61);
	День – ніч	<u>Тако</u> <u>вѣрный</u> <u>служебникъ</u> оу <u>Пана</u> <u>свого<, ></u> <u>вдень</u> и <u>в(ъ)ночи</u> <u>вставичне</u> <u>чючїй</u> <u>до</u> <u>него</u> (Вѣз.Цн., 61);

	Камінь – пісок	Стои(ш) праве га(к) фѣларѣ моцне вкгру(н)тованы(й)<,> ... А чѣмү жѣ са не боишѣ<,> бо(с) естѣ фундованыи На камени<,> не пѣску (Вѣз.Цн., 61);
«Мнологія» 1630 р., Памво Беринда, Тарасій Земка та ін.	Життя - смерть	И вса ѿ смерти вѣчнои прелагати<,> въ <u>ЖИВОТЪ</u> вѣчный<,> в(ъ) бѣдѣмѣ хвалебный (Имн., 9);
	Предстатель – раб і богомалець	ПАМВО БѢРында Тупікарово- дець<,> ѿ Пре(д)стателю<,> Раб и Бѣгомалець Твой (Имн., 10);
	Гнів – спокій, Згода – незгода, Бог – люди	Милый <u>Покой</u> розорвалѣ з(ъ) Бѣмѣ и згодѣ<:> А гнѣвѣ зѣдналѣ и враждѣ Лю(д)скому родѣ (Имн., 6);
	Тілесне – духовне	Если бовѣм тѣшитѣ нас тѣла повоженѣ, як не маѣм тѣшити душ наших збавенѣ? (Имн.1, 363);
	Життя – смерть	И вса ѿ смерти вѣчнои прелагати<,> въ <u>ЖИВОТЪ</u> вѣчный<,> в(ъ) бѣдѣмѣ Хвалебный (Имн., 9);
	Добро – зло	Кто ж ест зѣ людей так гнѣвливыи, Жебы не мѣл простити? Кто так сердцем скаменѣлий, Жеб не схотѣл змякчѣти? (Имн.1, 362);
	Любов – ненависть	Разорѣм <u>ненависть</u> И отженѣм зависть НЫнѣ, паче въ соборной Лаврѣ чудотворной, Яко да святая Дастѣ нам <u>любов</u> рая (Имн.1, 362);

	Нинішній – прийдешній	Ўживай же Покою<, > зъ тыми Ўцами <u>в(ъ)</u> нинѣшній <u>вѣк</u> и <u>в(ъ)</u> <u>пришлый</u> <, > Так(ъ) же и <u>з(ъ)</u> нами (Имн., 6);
«Євхаристиріон » 1632 р., Софроній Почаський	Смуток – радість	По <u>смѣткѣ</u> завше <u>радоість</u> <u>в(ъ)</u> тропы <u>настѣпѣет(ъ)</u> (Євх., 23); За <u>фрасѣнкомъ</u> <u>весел(ъ)</u> є завше <u>постѣпѣетъ</u> (Євх., 24); Часъ<, > <u>Мѣзо</u> <, > жалость <u>вѣршѣвъ</u> <u>смѣтних(ъ)</u> <u>Ѡмѣнити</u> <, > Часъ <u>з(ъ)</u> <u>ламентѣ</u> <u>весел(ъ)</u> є южъ тежъ <u>оѣчинити</u> (Євх., 25);
	Добро – зло	Єсли <u>Ѡ</u> <u>злыхъ</u> до <u>добрых(ъ)</u> <u>речи</u> <, > <u>преносити</u> <u>Звыкли</u> <u>люде</u> <: > не треба злого коренити (Євх., 32); Єсли <u>з(ъ)</u> <u>доброго</u> сталсѣ <u>злымъ</u> <u>члѣкъ</u> <u>першій</u> <, > <u>Вторый</u> все то <u>Ѡмѣнилъ</u> діавола <u>стерши</u> (Євх., 32);
	Слуга – пан, Пастир – стадо	Ѡ <u>слѣга</u> <u>Панѣ</u> <u>в(ъ)</u> єгѣ <u>ласце</u> <u>выхованый</u> <, > <u>Ѡ</u> тежъ <u>Пастырѣ</u> ... <u>Ѡ</u> <u>повѣренномъ</u> <u>совѣ</u> <u>стадѣ</u> завше <u>дѣбалый</u> (Євх., 19);
	Суворість – ласкавість	Теперъ <u>срогоість</u> <u>в(ъ)</u> <u>ласкавость</u> <u>часъ</u> южъ <u>Ѡмѣнити</u> (Євх., 2);
	Високе – низьке	<u>Зверхность</u> <, > <u>Глава</u> <, > <u>вздоба</u> <, > то все по(д) <u>ногою</u> <, > <u>Вѣра</u> <, > <u>милость</u> до <u>Бга</u> <, > то <u>надъ</u> <u>головою</u> (Євх., 6);

Небо – земля		<p>Геликвнѣ<, > ... Наклони <u>верхъ</u> з(ъ) по(д) нѣа до <u>земного</u> долу(Свх., 8);</p> <p>Тот(ъ) правдивый Астроно(м) з(ъ) по(д) <u>землѣ</u> <u>выводи(т)</u><:> Звѣзды дѹш(ъ) сѣх(ъ) Ѡцевъ<, > са(м) до нѣа в(ъ)ходи(т) (Свх., 27);</p> <p>При <u>нб(с)номъ</u> <u>земного</u> не забывай <u>вожа</u> (Свх., 26);</p> <p><u>Землѣ</u><, > <u>Нѣа</u><, > и <u>свѣта</u> початокъ спѣваютьъ (Свх., 31);</p>
Пастир – стадо		<p>Що <u>слѹга</u> <u>Панѹ</u> в(ъ) егѡ ласце <u>выхованый</u><:> <u>Що</u> тежъ <u>Пастырѣ</u>... <u>Ѡ</u> повѣренномъ <u>совѣ</u> <u>стадѣ</u> <u>завше</u> <u>дбалый</u> (Свх., 19);</p>
Роксоляни – погани		<p>Кгда в(ъ) <u>РѠСГІИ</u> <u>потомокъ</u> <u>славныхъ</u> <u>Розоланвѣ</u><, > в(ъ) <u>Наѹкахъ</u> <u>поровнаетъ</u> <u>прем(д)рыхъ</u> <u>поганвѣ</u> (Свх., 9);</p>
Християни – погани		<p>Теды з(ъ) <u>наѹк(ъ)</u> <u>погански(х)</u> <u>латво</u> <u>оѹчинити</u> <u>Христїаномъ</u> <u>Хр(с)товѹ</u> и <u>за</u> <u>свою</u> <u>мѣти</u> (Свх., 32);</p>
Свѣтло – темрява		<p>Такъ <u>такъ</u> <u>вы</u> <u>во</u> <u>слнце</u><, > <u>гды</u> <u>мглѹ</u> <u>розганаетъ</u> <u>Дожчѣ</u><, > <u>Громы</u><, > <u>темности</u><, > <u>а</u> <u>день</u> <u>розаснаетъ</u> (Свх., 11);</p> <p>По <u>темнотах(ъ)</u> <u>засъ</u> <u>свѣтло(ст)</u> <u>тѹ</u> <u>ж(ъ)</u> <u>са</u> <u>показѹет(ъ)</u> (Свх., 23);</p>

Утіха – фрасунок, Новий – старий	Южъ Весна оутѣхъ новыхъ<,> весела нового Крыница<,> а пожаръ засъ фрасунку старогw (Євх., 24);
Добрий – злий	...если Ѡ злыхъ до добрыхъ(ъ) речи<,> преносити Звыкли люде<:> не треба злого коренити (Євх., 32); если з(ъ) доброго сталса злымъ члкъ першій (Євх., 32);
Мудрість – нерозумність	Старыхъ гордост(ь) погановъ весь свѣ(т) наповнила<,> Гкорw тол(ь)ко и(х) глупство Мудро(ст) заслонила (Євх., 7);
Фальшиве – шире, Правда – неправда	Межи штучнымъ фалшивыхъ розмовъ шшўка(н)емъ<,> А ширымъ Ѡ неправды правды розезнан(ь)ем<,> Таа даєтъ Наука (діалектика – С. Г.) способъ досвѣдченъa (Євх., 11);
Літо – осінь, зима	По сұхомъ лѣттѣ шсѣнь<,> за тою теж(ъ) ходитъ Зима<,> и часъ троскливый з(ъ) собою приводитъ (Євх., 23);
Фрасунок – веселля, Зима – весна	За фрасункомъ весел(ъ)є завше поступуетъ<,> По Зимѣ часовъ прикрыхъ Весну Бгъ даруетъ (Євх., 24); Южъ Весна оутѣхъ новыхъ<,> весела новогw Крыница<,> а пожаръ засъ фрасунку старогw (Євх., 24);

	Вода – вогонь, сонце – місяць	<u>Вода</u> <,> <u>вгонь</u> <,> <u>повіт(ъ)ре</u> <,> <u>Ѡко(л)</u> <u>выхры</u> <,> <u>громы</u> <,> <u>Глнце</u> <,> <u>мѣсць</u> <,> и где сѣть пекелныи дома (Євх., 31);
	Початок – кінець	<u>А</u> <u>конецъ</u> до <u>початкѹ</u> <u>незначне</u> <u>приводить</u> (Євх., 18);
	Явне – таємне	<u>Поровнаеть</u> <u>Рыцерувъ</u> <u>на(ш)</u> <u>МОГИЛА</u> <u>давныхъ</u> <,> <u>Бо</u> <u>звѣта(ж)ца</u> <u>таємныхъ</u> <u>естъ</u> <u>веспо(л)</u> и <u>гавныхъ</u> (Євх., 28);
	Тілесне – духовне	...абы са весь свѣт(ъ) малый могъ твоєи <u>Главы</u> <,> и <u>телеснымъ</u> и <u>дшевны(м)</u> <u>окомъ</u> <,> <u>дочитати</u> (Євх., 4);
«Евфонія веселобрмячаа» 1633 р., Анонім	Веселощі – страждання	<u>Южъ</u> <u>естъ</u> <u>веселье</u> <,> <u>ах(ъ)</u> <u>досытъ</u> <u>стогна(н)а</u> <!> (Евф., ТЗ);
	Радість – смуток	<u>Мысли</u> <u>похмурной</u> <u>естъ</u> <u>южъ</u> <u>ухолода</u> <,> ... <u>Триумфѹ</u> <u>зачни</u> <u>Ѡнфрозіно</u> <u>смѣле</u> <u>Гумнъ</u> <u>выкрикати</u> <:> <u>почни</u> <u>вола(т)</u> <u>миле</u> (Евф., ТЗ);
«Анатима тис тиміс...» 1641 р., Яків Седовський	Віра (свята) – секта (проклята)	<u>Жадна</u> <u>тя</u> <u>прелестъ</u> <u>свѣта</u> <u>от</u> <u>вѣры</u> <u>святоѣ</u> <u>отвести</u> <u>не</u> <u>могла</u> <u>до</u> <u>секты</u> <u>проклятоѣ</u> (Анат., 200);
«Еводія» 1642 р., Григорій Бутович	Віра – безвір'я	<u>Квитни</u> <u>жъ</u> <u>полна</u> <u>лилѣю</u> <u>вонностей</u> <u>дховны(х)</u> <,> <u>Оздоровлай</u> <u>запахом</u> <,> <u>розумы</u> <u>оуломныхъ</u> (Евод., 11); <u>невѣрства</u> <,>и <u>вѣры</u> (Евод., 7);

	Християнське – поганське	И такъ шныхъ любо в(ъ) <u>поганствѣ</u> зануренный<,> <u>еднакъ</u> в(ъ) <u>собѣ</u> самъ <u>стобливый</u> <u>звычай</u> нѣслъ (Евод., 4);
	Повільно – швидко	Там (зоря – С. Г.) вамъ <u>будеть</u> <u>тихою</u> <u>пристаню</u> <:> <u>в</u> <u>выстрымъ</u> <u>плыва(н)ю</u> (Евод., 17);
	Тілесне – духовне	<u>Страшлива</u> <u>єсть</u> <u>ворог(м)</u> <u>телеснымъ</u> <u>вбрана</u> <,> <u>Страшлива</u> <u>и</u> <u>дүшевнымъ</u> <,> <u>на</u> <u>Гелмѣ</u> <u>Корона</u> (Евод., 2);
	Радість – смуток	<u>смүто(к)</u> <u>и</u> <u>весе(л)є</u> (Евод., 8);
	Сіонський – Роксолянський	<u>Взйдѣте</u> <u>всѣ</u> <u>днесь</u> <u>сіонскій</u> <u>зори</u> <,> <u>шмывши</u> <u>темность</u> <u>в(ъ)</u> <u>Розоланскомъ</u> <u>мори</u> (Евод., 16);
«Вѣршѣ на жалосный погреб... Петра Конашевича Сагайдачного» 1622 р., Касіян Сакович	Дбайливість – недбальство, духовне – тілесне	И <u>маетностю</u> <u>добре</u> <u>своею</u> <u>шафовалъ</u> <,> <u>Не</u> <u>на</u> <u>кости</u> <,> <u>и</u> <u>карты</u> <,> <u>и</u> <u>збытки</u> <u>шверталъ</u> <,> <u>Але</u> <,> <u>такъ</u> <u>єсь</u> <u>слышалъ</u> <,> <u>на</u> <u>речи</u> <u>добрыи</u> <,> <u>Дши</u> <u>его</u> <u>по</u> <u>смрти</u> <u>барзо</u> <u>потребныи</u> (Вѣршѣ, МЗ);
	Козак – татарин	<u>А</u> <u>где</u> <u>Запорозцвѣ</u> <u>нѣтъ</u> <,> <u>татаринъ</u> <u>впадаетъ</u> (Вѣршѣ, ЛФ).
	Християнин – поганин	... <u>мног(о)</u> <u>поганинъ</u> <u>кр(ъ)вє</u> <u>хр(с)тіанской</u> <u>розлалъ</u> (Вѣршѣ, ЛФ); <u>Што</u> <u>не</u> <u>толкъ</u> <u>чинили</u> <u>сами</u>

	<p><u>Хр(с)тіанє</u><,> <u>Але</u> тыжъ изъ невѣрныхъ многѣи <u>поганє</u> (Вѣршѣ, МВ);</p> <p><u>Цный</u> <u>Сагаидачный</u> волѣлъ сам(ъ) рану поднати<,> <u>Нѣжли</u> вы <u>поганину Хр(с)тіанъ</u> выдати (Вѣршѣ, МЛ);</p>
Народ (християнський) – плем'я (поганське)	<p><u>Цасливе</u> справуи войскомъ тымъ<,> а ховай вѣру <u>Бѣ</u><:> и <u>народови</u> тыжъ <u>хр(с)тіанскому</u><.> <u>Чимъ</u> будешъ завше страшный <u>племеню поганскому</u> (Вѣршѣ, ЛФ);</p>
Добрий – злий	<p><u>Оумѣлъ</u> мудре тымъ сильнымъ <u>Войско(м)</u> керовати<,> <u>Доброго</u> <u>люби(л)</u><:> <u>злого</u> зась звыклъ <u>вы(л)</u> карати (Вѣршѣ, М);</p> <p><u>Маєтъ</u> ты(ж) гетма(н) в(ъ) войску мѣти <u>справе(д)ливо(ст)</u><,> <u>Добрыхъ</u> <u>миловати</u><,> <u>злы(х)</u> зась <u>кара(т)</u> за и(х) <u>зло(ст)</u> (Вѣршѣ, МФ);</p>
Свобода – неволя	<p><u>За</u> великую собѣ мѣлъ то нагороду<,> <u>Кгды</u> <u>з(ъ)</u> <u>неволѣ</u> вызволилъ кого <u>на свободу</u> (Вѣршѣ, М);</p>
Бій – спокій	<p><u>Докончилєсь</u> на земли <u>вою</u><,> <u>Ѵпочинь</u> же в(ъ) вѣчномъ <u>покою</u> (Вѣршѣ, МЛ);</p>

	Земне – небесне	По тыхъ <u>земныхъ</u> трудахъ и працахъ<:> <u>Вытхни</u> собѣ в(ъ) <u>горныхъ</u> палацахъ (Вѣршѣ, МЛ-МВ);
	Плач – веселощі	...ю(ж) в зє(м)лю в(ъ)гребены(й)<:> Где надо мною <u>вѣрный</u> пріатель <u>заплаче(т)</u> <,> <u>А</u> <u>другій</u> <u>ѡ</u> радости по мнѣ и <u>поскаче(т)</u> (Вѣршѣ, Н);
	Гордый – покірний	Так(ъ) то Бгѣ <u>гордым(ъ)</u> завше звыкл са <u>спротивлати</u> <:> <u>Покорнымъ</u> зась<,> и <u>тихимъ</u> <u>блг(д)ть</u> <u>давати</u> (Вѣршѣ, МЗ);
	Сіяти – жати	Хиба са ажъ на сѣдѣ бѣдемъ <u>углядати</u> <,> Где каждый з(ъ) насъ што <u>сѣал(ъ)</u> <u>тѣ(т)</u> <,> там(ъ) <u>бѣде(т)</u> <u>жати</u> (Вѣршѣ, МИ);
	Вода – суша	Пилне <u>внѣ</u> того <u>стерегѣ</u> <,> <u>вы</u> война с(ъ) <u>хр(с)тіаны</u> <,> <u>Хр(с)тіанымъ</u> не была<,> <u>лечѣ</u> только с(ъ) <u>поганы</u> <,> <u>Которыхъ</u> <u>внѣ</u> <u>водою</u> и <u>сѣхомъ</u> <u>воевалѣ</u> (Вѣршѣ, М);
	Пішо – на коні	<u>Морем(ъ)</u> <,> <u>сѣхымъ</u> <,> <u>частокрѣть</u> <u>пѣшо</u> <,> и <u>тыжѣ</u> <u>конно</u> (Вѣршѣ, ЛИ);
	Рай – пекло	<u>Нѣомъ</u> и <u>Пеклом(ъ)</u> <u>бѣдѣт(ъ)</u> тамъ <u>нагорожати</u> (Вѣршѣ, МИ);
«Гербы и трены при гробѣ и трунѣ ... Сильвестра Косова» 1658 р.,	Божественне – людське	Грает <u>бозкая</u> власть на <u>людской</u> власти (Гер. и тр., 80);
	Земне – небесне, Душа – тіло	О свое было добиятся смѣло <u>Небу</u>

Анонім		<p><u>о душу</u>, <u>земли</u> в нем <u>о тѣло</u> (Гер. и тр., 78); Восходит пастыр наш, сердцем покорный, <u>З Иерусалима втораго</u> кгда в <u>горный</u> (Гер. и тр., 83); <u>Небо</u> и <u>земля</u> тут ся добіляють N гербу, <u>Небо</u> и <u>Землю</u> читають, N просто имя зачинает <u>НЕБА</u>, Тому ж в бок павши, <u>ЗЕМЛЮ</u> писать треба (Гер. и тр., 82);</p>
	Розум – почуття	<p>Же кгда спить <u>глава</u>, <u>серце</u> нам не чуєт (Гер. и тр., 84);</p>
	Сонце – пїтьма	<p><u>Слонце</u> пред дверми, в <u>тму</u> смерти заходить (Гер. и тр., 77).</p>

ДОДАТОК В

БАРОКОВІ ІННОВАЦІЇ В СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ
КІНЦЯ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.

Таблиця В.1. Мовний рівень

Інновація	Приклад
Концепт	<ul style="list-style-type: none"> • Високе + низьке: • Античне + світське: Оли(м)пъ славы цныхъ Могиловъ (Євх., 36); Житѣ потерши сотногѣ дороги<, > Простѣ Олѣмпѣ перейди Пороги (Имн., 4); • Античне + християнське: Фебѣ давцо свѣтлости<, > всего свѣта око ... Завитай до Печерскихъ(ъ) садѣвъ цнотородныхъ(ъ)<, > И до краевъ Руссийскихъ в(ъ) Наѣкѣ голодныхъ (Євх., 32–33); • Церковне + світське: Якѣ нашъ Вож(ь) и Пастырѣ<, > при Хѣ Гетманѣ (Имн, 7); • Античне + середньовічне + світське + біблійне: Хто не знает же есте(с) Парнассѣвъ аѣѣ(н)скихъ(ъ)<, > Фѣндаторѣ<, > Пастырѣ ты(х) краевъ Сѣѣ(н)скихъ(х) (Евф., тѣѣ);
Метафоричність	<p>...радѣйсѣ<, > граде <, > оѣсердно пастыраѣ прѣѣмлюци (Просф., 4);</p> <p>Припоѣсанъ по ведрѣ твої(м) мечѣ бѣѣсловіѣ(м) кован(ъ)ный <, > дѣѣрый воине (Просф., 6).</p> <p>...всѣхъ еси свѣтило (Имн., 5);</p> <p>Православныхъ(ъ) Сынѣвъ<, > котѣрый по(д) Наметѣ твоѣи щѣѣдробливѣсти<, > по(д)</p>

	<p>Плащъ твоєгѡ стара(н)а <, > ... зобравшиса (Євх., 3);</p>
Символічність	<p>алесь ты <u>Каменемъ</u> нешшлцованы(м) в(ъ) Цнотах(ъ) и Побожности бѹдѹчи (Євх., 3); <u>Сїѡнъ Цвѣтъ</u> горъ высоки(х) <u>Веселіе</u> Свѣта всего (Просф.Р., 750); Ѡ <u>Ѡрлѣ</u><:> тожъ высокѡ надеръ вылѣтаешъ<, > Гды на <u>ГѢРБЪ</u> цных(ъ) могилавъ корѡны вкладає(ш) (Євх., 2); Оумыслила (<i>Мінерва – С.Г.</i>) прето БЕЛМОЖНЫ нашъ Добродѣю <u>ГОРѸ</u> товѣ выставити <.> <u>ГОРѸ</u><, > мовлю<, > <u>ПАРНАССѸ</u> и <u>ГЛИКѡНѸ</u><, > на которыхъ абы са весь свѣт(ъ) малый моглъ твоєи Славы<, > и телеснымъ и дшєвны(м) окомъ<, > дочитати<.> (Євх., 4);</p>
Епітети	<p><u>Прєсвѣтлый</u> МѠГИЛО (Имн., 5); <u>Ѡрловкимъ</u> Розѹмомъ все ты проникаєш (Євф., ГѢ); ...пастыр <u>мудрый, земной</u> (Гер. и тр., 68);</p>
Порівняння	<p>А самъ тымъ бѹдѹчи чимъ єст(ъ) <u>Золото</u> <u>межи</u> <u>крѹшцами</u><, > <u>чимъ</u> <u>Дїаментъ</u> <u>межи</u> <u>камѣньємъ</u> (Євх., 3-4); <u>Єродїисъ</u> <u>кѹ</u> <u>матцѣ</u> <u>дѹховной</u> <u>подобный</u> (Євод., 9); ...як лев, чул о стадѣ (Гер. и тр., 74);</p>
Антитези	<p><u>Возлюбилъ</u> єси Ѡчє <u>справедливость</u> <u>свѣтѹю</u><, > <u>маєшъ</u> <u>в</u> <u>ненависти</u> <u>безбожность</u> <u>проклѣтѹю</u> (Просф., 6); <u>Зверхность</u><, > <u>Глава</u><, > <u>вздоба</u><, > то все <u>по(д)</u> <u>ногою</u><, > <u>Вѣра</u><, > <u>милость</u> до <u>Бѣа</u><, > то <u>надъ</u> <u>головою</u> (Євх., 6); За <u>фрасѹнкомъ</u> <u>весел(ъ)є</u> завше</p>

	<p>поступуетъ (Євх., 24);</p> <p>Прагнула тѣ дѣла наша<,> прагнули тѣ и кости мои (Просф., 5);</p> <p>Пилне внѣ того стерегъ<,> бы война с(ъ) хр(с)тіаны<,> Хр(с)тіаномъ не была<,> лечъ толко с(ъ) поганы<,> Которыхъ внѣ водою и сѣхомъ воевалъ (Вѣршѣ, М);</p>
--	---

Таблиця В.2. Архітектонічний рівень

Анотаційний заголовок панегірика	<p>У назві зазначалися ім'я адресата, його статус у церковній ієрархії, місто, місце та дата друкування/написання. Деякі назви містять ім'я автора, а також нагоду, яка слугувала причиною написання панегірика. Ця інформація вміщувалась на першому титульному аркуші панегірика незалежно від його тематики.</p> <p>ПРОСФΩΝΗΜΑ привѣтъ Преосващн(ъ)номѣ Архієпископѣ Квр Михайлѣ<,> Митрополитѣ кїев(ъ)скомѣ и галицкомѣ и всѣ рос(ъ)сїи<.> В бра(т)скої школѣ Лвов(ъ)скої съставлѣи <.> Єгда ж въ градѣ лвовѣ<,> первѣе посѣен(ъ)номѣ рѣкоположенїи вѣ<.> Генѣарїѣ жї<.> рокѣ афча<.>... ВО ЛВОВѣ<.> В дрѣкарни Братскої<,> фврѣарїѣ а<.> Рокѣ<,> афча<.> (Просф., 1).</p>
Геральдичний вірш	Геральдичний вірш зазвичай потрактовував символи, зображені на гербі.
Передмова	Починалась із зазначення імені та статусу адресата в родовому відмінку. На відміну від віршованої природи панегірика, передмова була прозовою і займала від однієї до декількох сторінок. Іноді частини передмови дублювались давньогрецькою мовою. Після передмови

	зазначалось прізвище та ім'я автора, його соціальний статус.
Хвалебні вірші	Були основною частиною панегірика, зазвичай мали декілька авторів. Кожен з віршів мав власний заголовок (часто це були цитати із церковних книг). Зазвичай їх обсяг визначався акровіршем, в який вони об'єднувались.
Хвалебні пісні	Виконувались церковним хором. Наприклад, УДА ПЕРШАЮ НА СОБОРЪ <.> (Евод., 14), УДА ВТОРАЮ ДО ДУХОВНЫХЪ <.> (Евод., 17), УДА ДО ПРЕЗЧНЫХ РОДИЧОВЪ ЕГО МЛ(СТ)И ШЦА СП(С)ПА (Евод., 18).
Фігурні вірші	Наприклад, у «Еводії» вміщений фігурний вірш у вигляді ромба.
Інформація про автора/авторів	Автор(-и) зазначали власний соціальний статус, виражаючи книжний етикет : прошу оусилне... Приняти рачъ то(т) дару(н)къ<,> хо(ч) же не є го(д)ныи шсовы твоєи (Вѣз.Цн., 51); Оунижоный и зычливый слуга и мѣтвенникъ<.> Многогрѣшный Инокъ Касіанъ Гаковичъ<,> Ректоръ шквалъ Кііовскихъ<.> П(р)<:> [оповѣдник] С(л)<:> [ова] Б(ж)<:> [ія] (Вѣршѣ, ЛѠ).
Акровірші	В акровірші з початкових літер кожного рядка в родовому відмінку прочитувалось ім'я, прізвище і церковний статус панегіричного адресата: ПЕТРОВИ МШГИЛЪ АРХИМАНДРИТУ РСКИА КИЄВСКИА ВШЄВШДИЧУ ЗЕМЛ МШЛДАВСКИХ (Имн.).
Післямова	Виконувала роль загальної післямови до панегірика. Наприклад, «ЗОИЛЄВИ НЕВДАЧНОМУ ВДАЧНОСТЬ» (Євх.); завершальна «Коллада» (Вѣз.Цн.)

В.3. Графічний рівень

- Герб роду особи, якій присвячено панегірик;
- Тематичні малюнки із зображенням панегіричного адресата;
- Гравюри із зображеннями рослинної, тваринної чи біблійної тематики;
- Фігурне оформлення початкових літер кожної структурної частини стародруку.
- Сміслове обігрування великої літери.